

„Toată noaptea m-am gândit: Ce să fac, ce să fac ca să alung moartea, moartea lui?
O porțită s-a deschis înăuntrul meu și amintirile mă năpădeau, se imbulzeau să pună stăpînire pe inima mea. Își potriveau buzele și mă îndemneau să-l adun pe Zorba din pămînt, din mare, din vînt, și să-l aduc înapoi la viață.”

NIKOS KAZANTZAKIS
(din romanul *Raport către El Greco*)

„Romanul ALEXIS ZORBA adaugă pagini importante prozei noastre, provocînd o surpriză de mari proporții. În el se concentrează toate viziunile, toate dorințele și întregă experiență amară a lui Kazantzakis, într-o sinteză arzătoare, ca un trup călît și neînvins, ca o mină puternică ce ține strîns toate adevărurile și toate năzuințele la un loc.”

PETROS HARIS

ROMANUL SECOLULUI

NIKOS KAZANTZAKIS

alexis zorba

NIKOS KAZANTZAKIS

**În românește de
MARCEL ADERCA**

Alexis Zorba

(Ediția a doua)

Editura
UNIVERS
BUCUREȘTI, 1987

NIKOS KAZANTZAKIS

ALEXIS ZORBA

Plon, Paris, 1964

© Eleni N. Kazantzaki

Toate drepturile asupra acestei versiuni sînt rezervate

Editurii UNIVERS

L-AM ÎNTÎLNIT PENTRU PRIMA OARĂ LA PIREU. Coborîsem în port să iau vaporul pentru Creta. Mijeau zorile. Ploua. Bătea un vînt puternic și improșcăturile valurilor ajungeau pînă în dreptul micuței cafenele. Ușile de sticlă erau închise, în aer plutea o duhoare de corpuri omenеști și mirosea a ceai de salvie. Afară era frig și pîcla respirațiilor aburea geamurile. Vreo cinci-șase marinari, care făcuseră de gardă toată noaptea, încotoșmănați în bluzoanele lor cafenii din piele de capră, își beau cafeaua sau ceaiul de salvie și priveau marea prin geamurile întunecate. Peștii, amețiți de izbiturile mării dezlănțuite, își găsiseră adăpost în apele liniștite din adîncuri ; așteptau ca, sus, liniștea să redevină stăpînă. Pescarii, îngrămădiți în cafenele, așteptau și ei sfîrșitul vijeliei, pentru ca peștii, potoliți, să urce din nou la suprafață spre a mușca din momeală. Porcii de mare, calcanii se întorceau din expedițiile lor nocturne. Se lumina de ziuă.

Ușa de sticlă se deschise ; un docher bondoc, cu pielea tăbăcită, fără nimic pe cap, cu picioarele goale, plin de noroi, își făcu apariția.

— Hei, Kostandi ! strigă un bătrîn lup de mare vîrit într-o mantie împlănită de culoare albastră spălăcită. Ce faci, bătrîne ?

Kostandi scuipă.

— Ce vrei să fac ? răspunse el ursuz. Bună ziua, crîșmă, bună seara, casă. Bună ziua, crîșmă, bună seara, casă ! Asta mi-e viața. Muncă ioc !

Cîțiva se porniră pe rîs, alții clătinară din cap suduind.

— Lumea asta-i închisoare pe viață, zise un mustăcios care-și făcuse studiile de filozofie la teatrul de păpuși, da, închisoare pe viață, lua-o-ar dracii.

O lumină blîndă albastră-verzuie înmuie geamurile soioase, intră în cafenea, aninîndu-se de miini, de nasuri, de frunți, și, sărind pe vatră, aprinse sticlele. Becurile electrice își slăbiră puterea, și cafegiul, moțîind după această noapte albă, întinse mîna și le stinse.

O clipă de tăcere. Toți ochii se ridicară și priviră afară ziua mocirloasă. Se auzeau talazurile care se spărgeau mugind și, în cafenea, clipocitul cîtorva narghilele.

Bătrînul lup de mare oftă

— Vorba-i, ce s-o fi întîmplat cu căpitanul Lemoni ? Dumnezeu să-l aibă-n pază !

Și aruncă o privire încrîncenată spre mare.

— Oh ! blestemată făcătoare de văduve ! urlă el, mușcîndu-și mustața căruntă.

Stăteam într-un colț, mi-era frig, și-am mai cerut un ceai de salvie. M-aș fi culcat să dorm. Mă luptam cu somnul, cu oboseala și cu tristețea apăsătoare a oricărui început de zi. Priveam prin geamurile aburite portul, care se trezea la urletul tuturor sirenelor de pe vapoare, la țipelele surugiilor și luntrașilor. Și tot uitîndu-mă așa, o plasă tainică, plăsmuită din mare, din ploaie și din plecare, îmi strîngea inima între ochiurile ei strîmte.

Stăteam cu ochii ațintiți la prora neagră a unui mare vapor ; toată carcasa era încă înecată în beznă. Ploua și vedeam cum firele de ploaie leagă cerul cu glodul.

Priveam vaporul negru, umbrele, ploaia și simțeam cum mă cuprinde tristețea. Mă năpădeau amintirile. În aerul îmbibat de apă, alcătuit din ploaie și regrete, chipul prietenului drag căpăta relief. Fuscuse acum un an ? Într-o altă viață ? Ieri ? Cînd oare coborîsem în același port pentru a-mi lua rămas bun de la el ? Aceeași ploaie și în dimineața aceea, mi-aduc aminte, la fel de frig, și tot în zori. Și-atunci îmi simțeam inima la fel de grea.

Să te desparți pe încetul de niște ființe iubite, cîtă amărăciune ! E preferabil să tai în carne vie și să regăsești singurătatea, climatul firesc al omului. Și totuși, în dimineața aceea ploioasă nu mă puteam desprinde de prietenul meu. (Mai tîrziu, mult prea tîrziu, din păcate, am înțeles de ce.) Mă urcasem cu el pe vapor și ședeam în cabina lui, printre valizele împrăștiate. Mă uitam la el lung, cu insistență, cînd atenția îi era concentrată în altă parte, de

parcă aş fi vrut să-mi notez în memorie trăsăturile lui, una câte una — ochii aceia luminoşi albaştri-verzui, faţa-i rotundă, de om tânăr, acea expresie fină şi dispreţuitoare şi, mai presus de toate, mâinile lui aristocratice cu degete prelungi, subţiri.

O clipă îmi surprinse privirea, însetată şi domoală, alunecând asupra lui. Se întoarse cu acel aer batjocoritor pe care şi-l lua când voia să-şi ascundă emoţia. Mă privi. Înţelese. Şi pentru a risipi tristeţea noastră, a amîndurora :

— Pînă cînd ? mă întrebă el, zîmbind, ironic.

— Pînă cînd... ce ?

— Pînă cînd ai să tot morfoleşti hîrtia şi-ai să te mîn-jeşti cu cerneală ? Vino cu mine, scumpe maestre. Acolo, în Caucaz, mii de oameni din neamul nostru sînt în primejdie. Să mergem să-i salvăm.

Începu să ridă, ca şi cum şi-ar fi luat în zeflemea nobilul proiect.

— Poate că n-o să-i putem salva, adăugă el. Dar ne vom salva pe noi înşine străduindu-ne să-i salvăm pe alţii. Nu asta predici tu, învăţătorule ? „Singurul mod de-a te salva pe tine însuşi e de-a lupta pentru salvarea celorlalţi...” Aşadar, înainte, maestre, tu, care ştii să predici atît de bine. Hai !

Nu i-am răspuns. Sfînt pămînt al Orientului, mamă a zeilor, munţi falnici în care a răsunat strigătul de protest al lui Prometeu ! Țintuit ca şi el de aceleaşi stînci, neamul nostru îşi striga durerea. Se afla încă o dată în primejdie şi-şi chema fiii în ajutor. Iar eu îl ascultam, pasiv, ca şi cum durerea n-ar fi fost decît un vis, iar viaţa o tragedie captivantă, în care dai dovadă de grosolănie şi de naivitate, dacă te repezi pe scenă să iei parte la acţiune.

Fără să aştepte vreun răspuns, prietenul meu se ridică în picioare. Vaporul şuiera 'acum pentru a treia oară. Îmi întinse mîna, ascunzîndu-şi din nou emoţia sub masca ironiei.

— La revedere, soarece de bibliotecă ! îmi zise.

Îi tremura glasul. Ştia că e ruşinos să nu-ţi poţi stăpîni inima. Lacrimi, cuvinte duioase, gesturi dezordonate, familiarităţi populare, toate acestea i se păreau slăbiciuni nedemne de un bărbat. Niciodată, noi care ne iubeam atît de mult, nu schimbasem un singur cuvînt cald. Ne hîrjo-

neam și ne zgîriam ca niște fiare. El, omul fin, ironic, civilizată. Eu, barbarul. El, stăpînîndu-se, epuizîndu-și cu ușurință toate manifestările sufletului printr-un zîmbet. Eu, brusc, izbucnînd într-un rîs nelalocul lui și sălbatic.

Am încercat, la rîndul meu, să-mi ascund tulburarea printr-un cuvînt aspru, dar mi-a fost rușine. Nu, nu mi-a fost rușine, dar n-am reușit. I-am strîns mîna. I-o țineam strîns, nu-i mai dădeam drumul. S-a uitat la mine mirat.

— Emoționat ? a făcut el schițînd un zîmbet.

— Da, i-am răspuns calm.

— De ce ? Ce-am hotărît amîndoi ? N-am căzut de acord de ani de zile ? Ce spun japonezii, care-ți plac atît de mult ? *Fudoșin* ! Indiferență, calm ; chipul — o mască surizătoare și nemișcată. Ce se petrece în dosul măștii, treaba fiecăruia.

— Da, i-am răspuns din nou, în strădania de-a nu mă compromite lansîndu-mă într-o frază cît toate zilele.

Nu eram sigur că-mi pot împiedica glasul să tremure.

Gongul răsună la bord, izgonînd, din cabină în cabină, pe vizitatori. Ploua liniștit. Aerul se umplu de patetice cuvinte de adio, de jurăminte, de sărutări prelungi, de sfaturi rostite în grabă și gîfîit. Mama se arunca în brațele fiului, soția într-ale soțului, prietenul într-ale prietenului. Ca și cum se despărțeau pentru totdeauna. Ca și cum această scurtă despărțire le-o amintea pe cealaltă, cea Mare. Și sunetul atît de blînd al gongului răsună deodată, de la pupă la proră, în aerul umed, ca un clopot de îngropăciune. Mă înfiorai.

Prietenul se aplecă asupra mea.

— Ascultă, a zis el în șoaptă, ai vreo presimțire funestă ?

— Da, am răspuns iarăși.

— Crezi în astfel de baliverne ?

— Nu, am răspuns cu toată convingerea.

— Atunci ?

Nu era vorba de nici un „atunci“. Nu credeam, dar mi-era teamă.

Prietenul își puse încet mîna stîngă pe genunchiul meu, cum obișnuia s-o facă în clipa cea mai cordială a discuțiilor noastre. Îl îndemnam să ia cine știe ce hotărîre, el opu-

nea rezistență, refuza, pentru ca pînă la urmă să cedeze, și atunci îmi atingea genunchiul, ca și cum mi-ar fi spus : „Am să-ți fac pe voie, din prietenie...”

Pleoapele i se bătură de două-trei ori. Mă fixă din nou. Înțelese că sînt îndurerat și ezită să folosească armele noastre preferate : risul, zîmbetul, ironia...

— Bine, zise el. Dă-mi mîna. Dacă vreunul din noi s-ar afla în primejdie de moarte...

Se opri, de parcă i-ar fi fost rușine. Noi care, de ani de zile, luam în deridere asemenea „incursiuni” metafizice și vîram în același sac : vegetarieni, amatori de spiritism, teozofi și ectoplasme...

— Atunci ? am întrebat, căznindu-mă să ghicesc.

— S-o luăm ca pe-un joc, vrei ? zise el în grabă, spre a ieși din periculoasa frază în care se lansase. Dacă vreunul din noi s-ar găsi în primejdie de moarte, să se gîndească la celălalt destul de intens pentru a-l preveni oriunde s-ar afla... De acord ?

Încercă să ridă, dar buzele lui, parcă înghețate, rămăseră țepene.

— De acord, am zis.

Prietenul meu, temîndu-se că și-a manifestat prea mult tulburarea, s-a grăbit să adauge :

— Nu cred defel, se-nțelege, în astfel de comunicări aeriene ale sufletelor...

— Nu face nimic, am șoptit. Fie...

— Ei bine ! atunci, fie. Ne prindem. De acord ?

— De acord, am răspuns din nou.

Au fost ultimele noastre cuvinte. Ne-am strîns mîinile fără o vorbă, degetele ni se împreunară, arzătoare, se despărțiră brusc, și-am plecat în pas grăbit fără să mă întorc, de parcă aș fi fost urmărit. Mi-a venit o dată să întorc capul și să-mi văd prietenul pentru ultima oară, dar m-am stăpînit. „Nu te întoarce ! mi-am poruncit, mergi înainte !”

Sufletul omului, înglodat în carne, e încă în stare brută, imperfectă. El e incapabil, cu însușirile lui insuficient dezvoltate, să presimtă în mod limpede și sigur. Dacă ar fi capabil, cît de diferită ar fi fost această despărțire.

Se lumina tot mai mult de ziuă. Cele două dimineți se contopeau. Vedeam mai limpede acum chipul drag al prietenului.

tenului meu, rămas în ploaie, nemișcat, mîhnit, în ambi-anța portului. Ușa cafenelei se deschise, marea vuia, un marinar intră înăuntru, rotofei, cu picioarele crăcănate, cu mustățile pleoștite. Niște glasuri răsunară voioase :

— Salut, căpitane Lemoni !

M-am ghemuit într-un colț, căznindu-mă să mă concentrez din nou. Dar chipul prietenului meu se dizolvase în ploaie.

Se lumina tot mai mult, căpitanul Lemoni își scoase mătăniile de chihlimbar și începu să le numere, morocănos și taciturn. Mă luptam să nu văd, să nu aud, ca să mai rețin un pic vedenia care se pulveriza. Să m'ai retrăiesc furia ce m-a cuprins atunci, furie și rușine totodată, cînd prietenul meu m-a făcut „șoarece de bibliotecă“. Mi-amin-tesc că de atunci în acest cuvînt s-a întrupat dezgustul meu pentru existența pe care-o duceam. Eu, care iubeam atît de mult viața, cum de mă putusem lăsa înglodat, de-atîta amar de vreme, în tot acest talmeș-balmeș de terfeloage și foi înnegrite ! În acea zi a despărțirii, prietenul meu m-a ajutat să văd limpede. M-am simțit ușurat. Cunoscînd de-aci înainte numele slăbiciunii mele, voi fi în stare, poate, s-o înving mai ușor. Nu mai era stingheră și imaterială ; intrase într-un cuvînt, se întrupase în el, și mi-era ușor să dau lupta cu ea.

Cuvîntul își croise desigur drum în mine, pe nesimțite, și am căutat, de-atunci, un pretext pentru a da dracului toate hîrtoagele și-a mă avînta în acțiune. Mi-era silă să port pe blazonul meu acest jalnic rozător. Și iată că acum o lună am găsit prilejul mult dorit. Am închiriat pe-un țarm al Cretei, dinspre Marea Libiei, o veche mină de lignit părăsită, și acum porneam într-acolo să trăiesc laolaltă cu oamenii simpli, muncitori, țărani, departe de orice șoa-reci de bibliotecă.

M-am pregătit de plecare, foarte emoționat, ca și cum această călătorie avea în ea un sens oarecum tainic. Eram hotărît să-mi schimb viața. „Pînă acum, suflete, îmi spu-neam, nu vedeai decît umbra și te desfătai cu ea ; acum am să te duc în miezul vieții.“

Eram, în sfîrșit, gata. În ajunul plecării, cotrobăind prin hîrtii, am dat de-un manuscris neterminat. L-am luat și l-am privit, șovăind. De doi ani, în străfundurile

făpturii mele fremăta o mare dorință, o sămință : Buddha. Îl simțeam tot timpul în măruntaie cum mă mistuie, cum se coace. Creștea, se zvîrcolea, începuse să mă lovească cu picioarele în piept ca să iasă afară. Acum nu mai aveam curajul să-l resping. Nu mai puteam s-o fac. Era prea târziu pentru un asemenea avort spiritual.

Deodată, în timp ce țineam manuscrisul în mână, nehotărât, zîmbetul prietenului meu, plin de șiroaie și de tandrețe, se ivi în aer. „Îl voi lua ! am spus înțepat. Îl voi lua, degeaba zîmbești !“ L-am învelit cu grijă, ca pe-un bebeluș în scutece, și l-am luat cu mine.

Se auzi glasul căpitanului Lemoni, grav și răgușit. Am ciulit urechile. Vorbea de spiridușii care se cățăraseră în timpul furtunii pe catargele caicului său, și le lingeau.

— Sînt moi și lipicioși, spunea el, și cînd îi atingi, îi iau mîinile foc. Mi-am răsucit mustățile o dată, și toată noaptea am sclipit ca un drac. Și, cum vă spuneam, apa dăduse năvală pe vas. Încărcătura se înmuiase, devenise grea și vasul începuse să se aplece într-o parte. Eram pierdut. Dar lui Dumnczeu, bunul, i s-a făcut milă de mine și mi-a trimis un fulger zdravăn care a aruncat în aer tambuchiurile și, odată cu ele, tot cărbunele. Marea era numai cărbune de jur împrejur, dar vasul era mai ușor ; și-atunci s-a îndreptat. Uite-așa se face c-am scăpat și de data asta.

Am scos din buzunar micul meu Dante, „tovarășul de călătorie“. Mi-am aprins pipa, m-am rezemat de perete și mi-am luat o poziție comodă. Dorința mi-a stat o clipă în cumpănă : de unde să încep ? De la smoala încinsă a Infernului, de la flacăra răcoritoare a Purgatoriului, sau să mă avînt de-a dreptul pe treapta cea mai înaltă a Speranței omenești ? Eram liber să aleg. Țineam în mână mîruscula ediție Dante, îmi savuram libertatea. Versurile pe care urma să le aleg, acum, cu noaptea-n cap, aveau să imprime ritmul întregii zile.

M-am aplecat asupra densei viziuni spre a lua o hotărîre, dar n-am avut răgazul. Deodată, neliniștit, am ridicat capul. Nu știu cum dar am avut senzația că două găuri mi se cască în creștetul capului ; m-am întors brusc și m-am uitat înapoi prin ușa de sticlă. Speranța dementă de a-mi revedea prietenul m-a străfulgerat pentru o clipă.

Eram gata să accept minunea. Dar minunea nu s-a petrecut. Un necunoscut, cam la vreo șaiszeci de ani, înalt de statură, uscățiv, cu niște ochi holbați, își lipise nasul de geam și se uita la mine. Ținea subsuoară o bocceluță turtită.

Ce m-a impresionat mai mult la el au fost ochii — triști, neliniștiți, batjocoritori și plini de ardoare. Cel puțin, așa mi s-au părut mie.

De cum ni s-au încrucișat privirile — parcă i s-ar fi confirmat ideea că eu sînt cel pe care-l caută — necunoscutul a întins hotărît mîna și a deschis ușa. A trecut printre mese cu un pas vioi și elastic și s-a oprit în fața mea.

— La drum ? m-a întrebat el. Încotro ?

— În Creta. De ce ?

— Mă iei cu tine ?

Mă uitai la el cu atenție. Obraji scofilciți, fălci puternice, pomeți proeminenți, un păr cărunt și buclat, niște ochi scăpărători.

— De ce ? Ce să fac cu tine ?

Ridică din umeri.

— De ce ! De ce ! făcu el disprețuitor. Oare nu se poate face nimic fără „de ce“ ? Uite-așa, de plăcere. Ia-mă, hai să zicem, ca bucătar. Știu să fac niște supe !

Mă pufni risul. Comportarea și vorba lui hotărîtă îmi plăceau. Supele așijderea. N-ar fi rău, mă gîndeam, să iau cu mine namila asta deșelată pe îndepărtatul țarm singuratic. Supe, taifasuri. Avea aerul că vînturase țări și mări, un fel de Sindbad Marinarul... Mi-a plăcut.

— La ce te gîndești ? făcu el bălăngănindu-și scăfîrlia. Și tu ești dintr-ăia care se tot socotesc : s-o fac, să n-o fac... Ei ? Cam așa ceva, nu ? Hai, hotărăște-te, curaj !

Stătea aplecat asupra mea, un lungan cît toate zilele, și mă obosea să tot ridic capul pentru a-i vorbi. Am închis cartea.

— Stai jos, i-am spus. Iei un ceai ?

S-a așezat, punîndu-și cu mare atenție bocceaua pe scaunul de alături.

— Un ceai ? făcu el disprețuitor. Jupîne, un rom !

Își bău romul sorbind cîte-un pic, păstrîndu-l îndelung în gură pentru a-l savura, apoi lăsîndu-l încet să-i alunece

10 git și să-i încălzească măruntaiele. „Senzual, mi-am zis, cunoscător rafinat...”

— Ce meserie ai ? l-am întrebat.

— Toate meseriile : ale de se fac cu piciorul, cu mâna, cu capul, toate. Atîta ar mai lipsi, să stea omul și să uleagă.

— Unde-ai lucrat în ultima vreme ?

— Într-o mină. Sînt un miner bun, să știi. Mă pricep la metale, știu să găsesc filoane, să deschid galerii, să cobor în puțuri, nu mi-e frică. Lucram bine, eram șef de echipă, n-aveam de ce mă plinge. Da' vezi că și-a vîrit dracu coada. Sîmbăta trecută, seara, eram puțin cam cherchelit și, nici una, nici două, m-am repezit la patron, care venise tocmai în ziua aceea în inspecție, și i-am tras o mamă de bătaie...

— O mamă de bătaie ? De ce ? Ce-ți făcuse ?

— Mie ? nimic ! Absolut nimic, pe onoarea mea ! Îl vedeam pe om pentru prima oară la față. Ba ne împărțise și niște țigări, amăritul.

— Și atunci ?

— Oh ! pui și tu niște întrebări ! Așa mi-a venit mie. Știi povestea cu morărița ? Ce, curul morăriței știu care ? Curul morăriței, asta-i rațiunea omenească.

Citisem multe definiții ale rațiunii omenești. Asta mi s-a părut însă a fi cea mai uimitoare, și mi-a plăcut. M-am uitat la noul meu tovarăș cu un deosebit interes. Fața îi era plină de zbîrcituri, măcinată, roasă parcă de vijelii și ploii. O altă față, cîțiva ani mai tîrziu, mi-a făcut aceeași impresie de lemn muncit și chinuit : cea a lui Panait Istrati.

— Și ce ai acolo în boccea ? Mîncare ? veșminte ? scule ?

Tovarășul meu ridică din umeri și rîse.

— Îmi pari un om cu multă judecată, fie-mi îngădui s-o spun, zise el.

Mîngîie bocceaua cu degetele lui lungi și aspre.

— Nu, adăugă el. E un santuri ¹.

— Un santuri ? Cînți la santuri ?

¹ Instrument cu coarde.

— Cînd sînt la ananghie, dau o raită prin cîrciumi cîntînd la santuri. Niște vechi cîntece kleftice din Macedonia. Și după aia strîng cheta, uite, cu șapca asta, care se umple de parale.

— Cum te cheamă ?

— Alexis Zorba. Mi se mai spune și Lopată-de-bru-tăric, în bătaie de joc, fiindcă-s lung și am un cap turtit ca o plăcintă. Dar oamenii-s liberi să spuie tot ce poftesc ! Mi se mai spune și „Passa Tempo“, pentru că într-o vreme vindeam semințe de dovleac. Mi se mai spune și Mana Viței : pe oriunde mă duc, pare-se că fac ravagii. Mai am și alte porecle, dar asta pentru altă dată...

— Și cum ai învățat să cînți la santuri ?

— Aveam douăzeci de ani. La o serbare dată-n satul meu, de-acolo, de la poalele Olimpului, am auzit pentru prima oară cîntîndu-se din santuri. Am simțit că mi se taie răsufierea. Trei zile la rînd n-am putut să bag nimic în gură. „Ce-i cu tine ?“ mă întrebă taică-meu într-o seară. „Vreau să cînt și eu la santuri !“ „Nu ți-e rușine ? Ce ești tu, țigan nomad ? Să ajungi lăutar ?“ „Vreau să cînt și eu la santuri !“ Aveam ceva bani deoparte, să mă însor cînd mi-o veni sorocul. Un puști încă, vezi bine, un smintit. Îmi ardea singele în vine, voiam să mă însor, vai de capul meu ! Așadar, dau totul pînă la ultimul ban și-mi cumpăr un santuri. Iaca, ăsta de colea. O întind cu el, ajung la Salonic și mă apuc să-l caut pe-un turc, Retsep Efendi, un cunoscător, un maestru la santuri. Mă arunc la picioarele lui. „Ce dorești, tinere ghiaur ?“ mă întrebă el. „Vreau să-nvăț a cînta la santuri.“ „Bun, și de ce mi te-arunci la picioare ?“ „Pentru că n-am bani să-ți plătesc !“ „Și zi așa, ți-a intrat în cap să cînți la santuri ?“ „Da.“ „Bine, rămii atunci, băie-țaș, n-am nevoie să fii plătit !“ Am rămas la el un an să studiez, trebuie să fie mort la ora asta. Dacă Dumnezeu lasă să intre cîini în raiul lui, poate să-i deschidă ușa și lui Retsep Efendi. De cînd am învățat să cînt la santuri, sînt alt om. Cînd sînt amărit sau cînd mă aflu la ananghie, cînt la santuri și mă simt mai ușor. În timp ce cînt, poate să mi se vorbească mult și bine, n-aud nimic, și chiar dacă aud, nu pot să scot o vorbă. Oricît aș vrea, n-am ce-i face, nu pot și pace !

— Și de ce, Zorba ?

— Eh ! Pasiunea !

Se deschise ușa. Vuietul mării răbufni din nou în cafenea ; aveam picioarele și mâinile înghețate. M-am vîrit și mai tare în colțul meu și m-am învelit cu pardesiul ; trăiam o voluptate deplină.

„Unde să mai plec ? mă gîndeam. Stau bine aici. De-ar putea dura acest minut ani întregi.“

Mă uitai la straniul personaj din fața mea. Avea ochii ațintiți asupra-mi, niște ochi mici, rotunzi, negri ca tăciunile, cu vinișoare roșii în partea albă. Simțeam cum mă străpung și mă scormonesc cu nesăț.

— Ei ? făcui eu. Și după aia ?

Zorba își ridică din nou umerii osoși.

— Lasă asta, zise el. Îmi dai o țigară ?

I-am dat. A scos din vestă un amnar, un fitil și și-a aprins-o. Ochii i se închiseră pe jumătate, satisfăcuți.

— Ai fost însurat ?

— Sînt bărbat, făcu el, enervat. Sînt bărbat, adică orb. Și eu am căzut în capcană, ca tot omul. M-am însurat. Am călcat cu stîngul. Am devenit cap de familie. Am clădit o casă. Am avut copii. Bebele. Noroc de santuri, fie binecuvîntat !

— Cîntai acasă să mai alungi necazurile ? Așa-i ?

— O, dragul meu ! Se vede că nu cînți la nici un instrument ! Ce vorbe-s astea ? Acasă ai griji, nevastă, plozi. Ce mănînci ? Ce pui pe tine ? Ce te mai așteaptă ? Iadul ! Nu, nu, pentru santuri trebuie să ai chef, trebuie să fii pur. Dacă nevastă-mea mă bîrîie la cap, cum vrei să mai am chef să cînt la santuri ? Încearcă să cînți cînd copiilor le e foame și chițăie. Ca să cînți la santuri trebuie să-ți fie capul la santuri, și nu în altă parte, înțelegi ?

Înțelegeam că Zorba ăsta era omul pe care-l căutam de atîta amar de vreme fără să-l găsesc. O inimă vie, o imensă gură lacomă, un suflet mare în stare brută.

Sensul cuvintelor artă, dragoste, frumusețe, puritate, pasiune — acest muncitor mi-l lămurea prin cele mai simple cuvinte omenești.

Mă uitam la mâinile lui care știau să se slujească de cazma și de santuri — pline de bătăături și crăpate, de-

formate și nervoase. Cu mare băgare de seamă și gingășie, de parcă ar fi dezbrăcat o femeie, ele desfăcuă bocceaua și scoaseră dinăuntru un vechi santuri lustruit de ani, cu o sumedenie de coarde, cu podoabe de aramă și de fildeș și cu un ciucure de mătase roșie. Degetele butucănoase îl mîngîiau de la un cap la altul, încet, cu pasiune, de parcă ar fi mîngîiat o femeie. Apoi, îl înveliră din nou, cum învelești un trup iubit, să nu răcească.

— Iată santuri-ul meu ! șopti el în timp ce-l puneă cu precauție pe scaun.

Marinarii ciocneau acum paharele, rîzînd cu gura pînă la urechi. Bătrînul îl bătu amical pe spate pe căpitanul Lemoni.

— Ai tras o spaimă zdravănă, ehe, căpitane Lemoni, spune drept ! Numai Dumnezeu știe cîte lumînări i-ai făgăduit Sfîntului Nicolae !

Căpitanul își încreți sprîncenele stufoase.

— Jur pe apa mării, băieți, cînd am văzut moartea cu ochii, nu m-am gîndit nici la Sfînta Fecioară, nici la Sfîntul Nicolae ! M-am întors spre Salamina, m-am gîndit la nevastă-mea și am strigat : „Ah ! scumpa mea Katherina, dac-aș putea să fiu în patul tău !“

O dată mai mult, marinarii izbucniră în hohote de rîs, iar căpitanul Lemoni rîse și el.

— Zău așa, ciudat animal mai e și omul ăsta ! făcu el. Îl are pe Arhanghelul Morții cu paloșul deasupra capului, dar cu mintea e acolo, taman acolo, și nu în altă parte ! Pfui ! Lua-l-ar dracu de porc !

Bătu din palme.

— Jupîne, strigă el, adu de băut la toată lumea !

Zorba asculta, cu urechile-i mari ciulite. Se întoarse, se uită la marinari, apoi la mine.

— Unde acolo ? întrebă el. Ce tot povestește ăla ?

Dar deodată pricepu și tresări.

— Bravo, amice ! făcu el admirativ. Marinarii ăștia cunosc taina. Pentru că se luptă zi și noapte cu moartea, se vede treaba.

Își agită în aer laba uriașă.

— Bun ! zise el, asta-i altă poveste. Să ne-ntoarcem la a noastră : rămîn sau plec ? Hotărăște.

— Zorba, am zis, și-abia m-am ținut să nu-i sar în brațe, Zorba, de acord ! Vii cu mine. Am lignit în Creta, fi vei supraveghea pe muncitori. Seara o să ne întindem amîndoi pe nisip — n-am pe lume nici nevastă, nici copii, nici măcar un cîine —, o să mîncăm și o să bem împreună. După aceea, tu ai să cînți la santuri...

— ...Dacă o să-mi vină cheful, pricepi, dacă o să-mi vină cheful. Să muncesc pentru tine, asta da, cît poțști. Sînt omul tău. Dar cu santuri-ul, asta-i altă mîncare de pește. E-un animal sălbatic, are nevoie de libertate. Dacă o să-mi vină cheful, o să cînt, cînt și din gură. Și-o să joc zeimbekiko, hasapiko, pendozali — da' ți-o spun verde, numai dacă-mi vine cheful. Socoteala dreaptă e frăție curată. Dacă mă silești, s-a isprăvit. În treburi de felul ăsta, e bine s-o știi, sînt bărbat.

— Bărbat ? Ce vrei să spui ?

— Ei, cum ar veni, liber !

— Jupîne, am strigat, încă un rom !

— Două romuri ! strigă Zorba. Și pentru tine unul, să putem ciocni. Ceaiul de salvie și romul nu fac casă bună. Trebuie să bei și tu un rom, ca să pecetluim înțelegerea dintre noi.

Ciocnirăm păhărelele. Se luminase 'acum bine de ziuă. Vaporul șuieră. Hamalul care-mi dusesese geamantanele pe vapor îmi făcu semn.

— Dumnezeu cu noi, am spus sculîndu-mă. Să mergem !

— ...Și Necuratul ! completă calm Zorba.

Se aplecă, își luă santuri-ul subsuoară, deschise ușa și ieși primul.

MARE, BLİNDEȚE DE TOAMNĂ, INSULE SCĂLDATE în lumină, pînza diafană a unei ploii fine acoperind nemuritoare golicione a Greciei. Ferice de omul, gîndeam, căruia îi e dat, înainte de moarte, să plutească pe apele Mării Egee.

Nenumărate sînt bucuriile acestei lumi — femeile, fructele, ideile. Dar să străbați o mare ca asta, pe-o toamnă blîndă, șoptind numele fiecărei insule, cred că nu există bucurie care să cufunde mai mult sufletul omului în paradis. Nicăieri altundeva nu treci atît de senin, nici atît de ușor, de la realitate la vis. Fruntariile se îngustează și din catargele celui mai ponosit vapor se avîntă năvalnic ramuri și ciorchini. S-ar spune că aici, în Grecia, minunea e floarea de neînlăturat a necesității.

Pe la amiază, ploaia se oprișe, soarele sfișie norii și se înfățișă blînd, duios, proaspăt spălat, mîngiind cu razele lui apele și melegurile îndrăgite. Stăteam la proră și, pînă în depărtatul zărilor, mă lăsam îmbătat de minune.

Pe vapor — grecii, pehlivani fără pereche, cu priviri lacome, cu gîndul la tot felul de gheșcături, meschine discuții politice și certuri, un pian dezacordat, muieri sclifosite, cinstite și veninoase. Domnea o atmosferă de mizerie provincială. Îți venea să apuci vaporul de cele două capete, să-l deșerți în mare, să-l scuturi bine-bine, ca să te-asiguri că au căzut înăuntru toate scîrnăviile care-l pîngăreau — oameni, șobolani, ploșnițe — și apoi să-l așezi din nou pe apă, proaspăt curățat și gol.

Dar, din cînd în cînd, mă cuprindea mila. O milă budistă, rece ca o concluzie de silogism metafizic. Milă nu numai de oameni, ci de lumea întregă, care luptă, strigă, plînge, speră și nu vede că totul nu e decît o fantasma-

gorie a Neantului. Milă de greci și de vapor, și de mare, și de mine, și de mina de lignit, și de manuscrisul *Buddha*, de toate aceste zădărnicii alcătuite din umbră și lumină, care se zbat pe neașteptate, înfeslind aerul curat.

Mă uitam la Zorba, descompus, palid ca ceara, care sedea pe-un colac de frînghii la prora. Mirosea a lămie, își lungea ditamai urechea și-i asculta pe pasageri ciornvându-se unul pentru rege, altul pentru Venizelos. Dădea din tărăcuță și scuipa.

— Toane vechi ! bombăni el disprețuitor. Mă mir că nu le e rușine !

— Ce vrea să însemne asta : toane vechi, Zorba ?

— Păi toate astea : regi, democrații, deputați. Ce bilci !

În conștiința lui Zorba evenimentele contemporane nu mai era decât niște vechituri, într-atît, în sinea lui, le depășise. Fără îndoială că, în mintea lui, telegraf, vapor cu aburi, drum de fier, morală curentă, patrie, religie apăreau, firește, ca niște vechi puști ruginite. Sufletul lui înainta mult mai iute decât lumea.

Frînghiile scrișneau pe cătarge, malurile dansau, femeile se îngălbeniseră mai tare ca lămiile. Depuseseră armele — farduri, corsaje, ace de păr, piepteni. Aveau buzele palide, unghiile vinete. Bătrînele palavragioaice năpârleau, penele de împrumut cădeau — panglici, gene false, alunițe de frumusețe, sutien — și cînd le vedeai gata să verse, te încerca scîrba și-o nespusă milă.

Zorba, la rîndul lui, se făcu galben, după aceea verde, ochii sclipitori i se întunecară. Abia pe înserat privirea lui începu să prindă iar viață. Întinse mîna și-mi arătă doi delfini care săreau, luîndu-se la întrecere cu vaporul.

— Delfini ! făcu el, vesel.

Băgai de seamă atunci pentru prima oară că arătătorul de la mîna stîngă îi este retezat aproape la jumătate. Am tresărit, oarecum tulburat.

— Ce s-a întîmplat cu degetul tău, Zorba ? am strigat.

— Nimic ! a răspuns el, șifonat că nu m-am bucurat îndeajuns la vederea delfinilor.

— Ți l-a tăiat vreo mașină ? am stăruit eu.

— Ce mașină ! L-am tăiat cu mîna mea.

— Cu mîna ta ? De ce ?

— Nu poţi tu să pricepi una ca asta, jupîne ! a zis el dînd din umeri. Ți-am mai spus că 'am făcut toate meseriile. Așa că o dată am fost și olar. Îmi iubeam meseria ca un zănatic. Știi ce-i aia să iei un bulgăre de lut și să faci din el tot ce-ți trece prin cap ? Frrr ! dai drumul la roată, și lutul se învîrtește ca un nebun, în timp ce tu stai deasupra lui și zici : am să fac un ulcior, am să fac o strachină, am să fac o lampă, și orice poftesc, fir-ar să fie ! Asta se cheamă să fii bărbat : Libertate !

Uitase că e pe mare, nu mai mușca din lămîie, ochii i se limpeziră iar.

— Ei și atunci ? am întrebat. Ce-i cu degetul ?

— Da, iată : mă supăra la învîrtit. Se vîra exact acolo unde nu trebuia, îmi strica socotelile. Pînă cînd, într-o bună zi, am pus mîna pe toporișcă...

— Și nu te-a durut ?

— Cum să nu mă doară ? Că nu-s butuc, sînt om, se-nțelege că m-a durut. 'Da' cum ți-am spus, mă supăra, și-atunci l-am tăiat.

Soarele coborî spre asfințit, marea se liniști un pic, norii se risipiră. Luceafărul sclipi. Priveam marea, priveam cerul, începui să visez... Să iubești astfel, să apuci toporișca, să tai, și să te doară... Dar mi-am ținut emoția într-ascuns.

— Prost sistem, Zorba ! am spus eu zîbind. Asta mi-amintește povestea din *Legenda aurită*. Într-o zi, un ascet a văzut o femeie care l-a tulburat. Atunci, a luat securea...

— Idiotul ! mă întrerupse Zorba, ghicind ce aveam să spun. Să tai așa ceva ! Tîmpitul ! Dar treaba aia nu-i niciodată o piedică.

— Și încă cum ! am insistat eu, e chiar o piedică mare de tot.

— Piedică la ce ?

— La intrarea în împărăția cerurilor.

Zorba se uită la mine pieziș, cu un aer batjocoritor.

— Ba-i tocmai, zise el, idiotul dracului, cheia raiului ! Înălță capul, mă privi cu atenție, că și cum ar fi vrut să-și dea seama ce părere am eu despre lucrurile astea : viață viitoare, împărăția cerurilor, femei și preoți. Dar

se pare că n-ă ghicit mare lucru și își bălângăni precum capul lui mare, încărunțit.

— Schilozii nu intră în rai ! zise el, și nu mai scoase o vorbă.

Am plecat în cabina mea să mă lungesc, am luat o carte ; Buddha continua să-mi stăpînească gîndurile. Am citit *Dialogul dintre Buddha și Cioban*, care, în ultimii ani, îmi umplea sufletul de liniște și siguranță.

CIOBANUL — *Masa mi-e gata, am muls oile. La ușa colibei mele zăvorul e tras, focul arde în vatră. Iar tu, tu poți trimite oricîtă ploaie, cerule !*

BUDDHA — *Eu nu mai am nevoie nici de hrană, nici de lapte. Vînturile sînt coliba mea, focul mi s-a stins. Iar tu, tu poți trimite oricîtă ploaie, cerule !*

CIOBANUL — *Eu am boi, am vaci, am pășunile străbunilor mei și un taur care-mi fecundează vacile. Iar tu, tu poți trimite oricît ploaie, cerule !*

BUDDHA — *Eu n-am nici boi, nici vaci. Eu n-am pășuni. Eu n-am nimic. Nu mă tem de nimic. Iar tu, tu poți trimite oricît ploaie, cerule !*

CIOBANUL — *Eu am o ciobăniță supusă și credincioasă. De ani și ani de zile ea e muierea mea ; sînt fericit să mă joc noaptea cu ea. Iar tu, tu poți trimite oricîtă ploaie, cerule !*

BUDDHA — *Eu am un suflet supus și liber. De ani și ani de zile îl exersez și-l învăț să se joace cu mine. Iar tu, tu poți trimite oricît ploaie, cerule !*

Cele două glasuri încă mai vorbeau cînd m-a furat somnul. Vîntul se pornise din nou și valurile se izbeau de hubloul gros de sticlă. Pluteam ca un nor de fum între somn și veghe. O furtună violentă izbucni, pășunile se năruiră, boii, vacile, taurul fură înghițiți. Vîntul smulse acoperișul colibei, focul se stinse ; muierea țipă și se prăbuși moartă în noroi. Și ciobanul începu să se tîngueie ; urla, nu înțelegeam ce spune, dar urla, iar eu mă cufundam tot mai adînc în somn, lunecînd ca un pește în mare.

Cînd m-am trezit, în zori, nobila insulă se întindea la dreapta noastră, mîndră și sălbatică. Munții trandafirii surîdeau îndărătul negurilor sub razele soarelui de toamnă.

În jurul nostru, marea de culoarea indigoului clocotea, tot neliniștită.

Zorba, învelit într-o pătură cafenie, privea nesățios Creta. Privirea lui trecea în zbor de la munte la cîmpie, apoi de-a lungul țărmului, explora, de parcă toate aceste pămînturi și ape i-ar fi fost familiare și s-ar fi bucurat să le mai străbată o dată în gînd.

M-am apropiat și i-am atins umărul.

— Desigur că nu vii pentru prima oară în Creta, Zorba ! am spus. Te uiți la ea ca la o veche prietenă.

Zorba căscă întocmai ca unul 'care se 'plictisește. L-am simțit, n-avea deloc chef de vorbă.

Am zîmbit.

— N-ai chef de vorbă, Zorba ?

— Nu-i vorba de chef, jupîne, răspunse el, dar îmi vine greu s-o fac.

— Îți vine greu ? De ce ?

N-a răspuns imediat. Și-a mai plimbat o dată încet privirea de-a lungul țărmului. Dormise pe punte, și din părul lui cărunt și cîrlionțat se prelingea roua. Toate cutele adînci, bărbia și gîtul lui erau luminate pînă în fund de soarele care se înălța.

În cele din urmă, buzele-i groase, răsfrînte, ca de țap, se mișcară.

— Dimineața mi-e greu să deschid gura. Tare greu, să-mi fie cu iertare.

Tăcu, ațintindu-și din nou ochii mici și rotunzi asupra Cretei.

Clopotul sună pentru micul dejun. Fețe răvășite, galben-verzui, începură să-și facă apariția din cabine. Femei cu cocul desfăcut se tîrau, împleticindu-se, de la o masă la alta. Miroseau a boritură și a apă de colonie și aveau o privire tulbure, îngrozită și nătîngă.

Zorba, așezat în fața mea, își sorbea cu voluptate cafeaua. Își ungea pîinea cu unt și miere și mînca. Treptat, fața i se luminează, i se domoli, gura i se împlînzi. Mă uitam la el pe furiș în timp ce ieșea pe încetul din brațele lui Morfeu și ochii îi sclipeau tot mai mult.

Își aprinse o țigară, trase fumul cu nesaț, și din nările lui păroase țîșniră nori de fum albastru. Își îndoi

picioarul drept sub el, așezându-se comod după tipicul oriental. Acum putea să vorbească.

— Dacă e prima oară cînd vin în Creta ? încep eu... (Închise ochii pe jumătate și privi în depărtare, prin hublou, muntele Ida, care se estompa în spatele nostru.) Nu, nu e prima dată. În 1896 eram un bărbat în toată firea. Mustața și părul încă își mai aveau culoarea lor adevărată, erau negre ca pana corbului. Aveam în gură treizeci și doi de dinți și cînd mă îmbătam, îmfulecam mai întii gustările și, după aia, farfuria. Dar taman atunci a dat dracu să izbucnească o revoltă în Creta. Pe vremea aia făceam pe negustorul ambulant în Macedonia. Mergeam din sat în sat, vindeam mărunțișuri, și, în loc de bani, ceream brînză, lînă, unt, iepuri, mălai ; mai apoi, le vindeam pe toate astea și cîștigam îndoit. Noaptea, în orice sat ajungeam pe înserat, știam la ce casă să poposesc. În fiecare sat e cîte-o văduvă inimoasă. Îi dădeam fie un mosorel, fie un pieptene sau o basma neagră, din pricina răposatului, și mă culcam cu ea. Nu era scump ! Nu-i scump, jupîne, traiul bun. Numai că, așa cum îți spuneam, iată că oamenii din Creta pun din nou mîna pe arme. „Ei, drăcia dracului ! mi-am zis eu. Creta asta n-o să ne dea pace niciodată ?“ Am dat deoparte mosorelele și pieptenii, am pus mîna pe-o flintă, m-am vîrît și eu printre rebeli și-am pornit-o spre Creta.

Zorba tăcu. Treceam acum pe lîngă un mic golf rotund, nisipos, liniștit. Valurile îl scăldau blînd, fără să se spargă, mulțumindu-se să depună o spumă ușoară de-a lungul plăjii. Norii se risipiseră, soarele strălucea și Creta cea aprigă zîmbea, domolită.

Zorba se întoarse și-mi aruncă o privire ironică.

— Îți închipui acu, jupîne, c-o să m-apuc să-ți însir cîte capete de turci am tăiat și cîte urechi de turci am pus în spirt — asta-i obiceiul în Creta... N-o să spun nimic ! Mi-e ciudă, mi-e rușine. Ce-i toată furia asta ? îmi spun acu, cînd sînt ceva mai puțin smintit, ce-i toată furia asta ? Te repezi la un om care nu ți-a făcut nimic, îl muști, îi tai nasu', îi smulgi urechile, îi spinteci burta și toate astea chemîndu-l pe Dumnezeu într-ajutor. Cu alte cuvinte, îl poștești și pe el să taie nasuri și urechi și să spintecă burți. Numai că pe vremea aceea, vezi

tu, îmi clocotea sîngele-n vine. N-am stat să despic firu-n patru. Ca să judeci drept și cîstit, trebuie să fii potolit, să se-adune anii și să n-ai dinți. Cînd nu mai ai dinți, fîi vine ușor să zici : „E rușine, fraților, nu mușcați !“ Da' cînd mai ai treizeci și doi de dinți în gură... E-o fiară crîncenă, omul, cînd e tînăr ; da, jupîne, o fiară crîncenă care mînîncă oameni !

Își clatină capul încoace și încolo.

— Mînîncă el și carne de miel, și păsări, și porci, da' pînă nu mînîncă carne de om, nu, nu e sătul.

Și adăugă, strivindu-și țigara în farfurioara ceștii de cafea :

— Nu, nu e sătul. Tu, înțelepciunea pămîntului, ce zici de treaba asta ?

Dar fără să aștepte răspuns :

— Ce poți să zici tu ? făcu el, cîntărindu-mă din priviri.. După cum bănuî, măria-ta n-a știut niciodată ce-i foamea, n-a ucis niciodată, n-a furat niciodată, nu s-a culcat niciodată cu muierea altuia. Ce poți să știi tu, așadar, ce e pe lumea asta ? Creier de om nevinovat, carne care nu știe ce-i soarele... șopti el cu un vădit dispreț.

Iar mie, mie mi-a fost rușine de mîinile-mi delicate, de fața-mi palidă și de viața mea, neîmproșcată cu sînge și noroi.

— Fie ! făcu Zorba, trecîndu-și mîna grea pe deasupra mesei, de parcă ar fi șters-o cu un burete. Fie ! Aș voi totuși să te întreb ceva. Trebuie c-ai răsfoit sumedenie de cărți, poate că știi...

— Spune, Zorba, despre ce e vorba ?

— E ciudat, jupîne... Tare ciudat, mă pune în încurcătură. Toate mîrșăviile astea, toate jafurile și măcelurile astea pe care le-am făptuit noi, rebelii, l-au adus pe prințul George în Creta. Libertatea !

Mă privi cu niște ochi holbați, uluiți.

— E-o taină, șopti el, o mare taină ! Cum ar veni, pentru ca libertatea să se înstăpînească în lumea asta, e nevoie de astfel de crime, de astfel de mîrșăvii ? Dacă m-aș apuca acu să-ți înșir toate porcăriile și toate omorurile care s-au făptuit, ți s-ar ridica părul măciucă-n cap. Și totuși, urmarea tuturor ăstora, care-a fost ? Liber-

tatea ! În loc să ne pîrjolească trăsîndu-ne din înaltul cerului, Dumnezeu ne dă libertatea ! Nu mai pricep nimic !

Se uită la mine de parcă ar fi cerut ajutor. Se simțea, era o problemă care-l frămîntase mult de tot și nu-i putea da de rost.

— Tu înțelegi, jupîne ? întrebă el îngrozit.

Ce să înțeleg ? Ce să-i spun ? Sau ceea ce numim noi Dumnezeu nu există ; sau ceea ce numim crime și nelegiuiri e necesar luptei și eliberării omenirii...

Mă străduiam să găsesc pentru Zorba o altă expresie, mai simplă.

— Cum se face că o floare încolțește și crește din bălegar și gunoaie ? Presupune, Zorba, că omul e bălegarul și gunoaiele, iar floarea e libertatea.

— Da' sămînța ? făcu Zorba izbînd cu pumnul în masă. Ca o floare să-ncolțească trebuie o sămînță. Cine-a pus o sămînță ca asta în măruntaiele noastre puturoase ? Și de ce sămînța asta nu dă flori din bunătate și cinste ? Și-i trebuie sînge și gunoaie ?

Dădui din cap.

— Nu știu, am zis.

— Cine știe ?

— Nimeni.

— Păi atunci, strigă Zorba, deznădăjduit, aruncînd în jurul lui priviri sălbatice, ce-am nevoie de vapoare, de mașini și de gulere tari ?

Vreo doi-trei pasageri brutalizați de mare și care își beau cafeaua la masa vecină se treziră la viață. Adulmecară o gîlceavă și ciuliră urechile.

Faptul îl dezgustă pe Zorba. Coborî vocea :

— Dă-o încolo, zise el. Cînd mă gîndesc la asta, îmi vine să sparg tot ce am la îndemînă, un scaun, sau o lampă, sau capul meu de pereți. Și după aia, ce-am ciștigat ? Lua-m-ar dracu ! Plătesc oalele sparte sau mă duc la spițer să-mi pună bandaje la cap. Și dacă bunul Dumnezeu există, ei ! atunci e și mai rău : s-a zis cu mine ! Trebuie că mă privește cu coada ochiului din înaltul cerului și se perpeleşte.

A dat din mînă brusc, ca și cum ar fi izgonit o muscă enervantă.

— În sfârșit, făcu el plictisit. Asta voiam să-ți spun : cum a sosit vaporul regal împodobit peste tot cu steaguri și au început să se tragă salve de tun și cum a pus prințul piciorul pe pământul Cretei... Ai văzut vreodată un popor întreg nebun de fericire că-și află libertatea ? Nu ? Ei atunci, sărmanul meu jupin, te-ai născut orb și orb ai să mori. Eu, chiar dac-ar fi să trăiesc o mie de ani, chiar dacă n-ar mai rămîne din mine decît o halcă de carne vie, ce-am văzut în ziua ceea n-am să uit o viață. Și dacă fiecare om ar putea să-și aleagă raiul în cer, potrivit cu gusturile lui — și-așa ar trebui : asta numesc eu rai —, i-aș spune bunului Dumnezeu „Doamne, raiul meu să fie o Cretă împodobită cu mirt și steaguri și să dăinuie secole în șir clipa în care prințul George a pus piciorul pe pământul Cretei. Mi-e de-ajuns.“

Zorba tăcu din nou. Își răsuci mustața, își umplu ochi un pahar cu apă de la gheață și-l dădu pe gît dintr-o dată.

— Ce s-a petrecut în Creta, Zorba ? Povestește !

— N-o să mă apuc acu să îndrug verzi și uscate ! zise Zorba enervat. Dragul meu, un lucru îți spun : că lumea asta e-o taină și că omul nu e decît o mare brută. O mare brută și-un mare Dumnezeu. Un ticălos de rebel, venit din Macedonia, cu mine, pe nume Yorga, un tip uns cu toate alifiile, un porc infect, ce mai, ei bine, plîngea. „De ce plîngi, mă Yorga, blestematule ? i-am zis, da' și mie-mi curgeau lacrimile gîrlă. De ce plîngi, bă, porcule ?“ Și unde nu mi se-aruncă de gît și începe să mă pupe, miorlăind ca un copil. După care, zgîrciobul ăsta fără pereche, scoate punga de bani, își deșartă în poală monede de aur șparlite de la turci și începe să le zvîrle în aer cu amîndouă mîinile. Pricepi, jupîne, asta-i libertatea !

M-am ridicat și am urcat pe punte, spre a mă lăsa biciuit de aspra adiere a mării.

„Asta-i libertatea, gîndeam eu. Să ai o pasiune, să aduni grămadă monedele de aur și, deodată, să-ți învingi pasiunea și să-ți azvîrli comoara în cele patru vînturi. Să te eliberezi de-o pasiune pentru a te supune alteia, mai nobilă. Dar nu cumva e și asta tot o formă de sclavie ? Să te sacrifici pentru o idee, pentru neamul tău, pentru Dumnezeu ? Sau, cu cît stăpînul se plasează mai la înăl-

țime, cu-atît funia sclavului se lungește ? Ar putea atunci să se zbenguie și să zburde pe-o arenă mai încăpătoare și să moară fără a da de funie. Asta se numește așadar libertate ?“

La sfîrșitul după-amiezii am acostat la țărmul nostru nisipos. Un nisip alb, extrem de fin, niște leandri încă în floare, niște smochini, niște roșcovi și, mai departe, la dreapta, un delușor scund și cenușiu, fără un copac, ce semăna cu chipul unei femei lungite pe spate. Și pe sub bărbia ei, pe gîtul ei, treceau filoanele cafenii ale lignitului.

Sufla un vînt de toamnă, nori scămoșați treceau domol și îndulceau pămîntul acoperindu-l de umbră. Alții se profilau amenințatori. Soarele se acoperea și se descoperea, iar fața pămîntului se întuneca și se lumina ca un chip viu și frămîntat.

M-am oprit o clipă pe nisip și am privit. Sfînta singurătate se întindea în fața mea, tristă, fascinată, ca pustiul. Poemul budist urcă din pămînt și mi se strecură pînă în fundul sufletului : „Cînd oare mă voi retrage, în sfîrșit, în pustietate, singur, fără tovarăși, fără bucurie și fără tristețe, cu unica sfîntă certitudine că totul nu e decît un vis ? Cînd, cu zdrențele mele — fără dorinți —, mă voi retrage voios în creierul munților ? Cînd, văzînd că trupul meu nu e decît boală și crimă, bătrînețe și moarte — liber, fără teamă, plin de bucurie —, mă voi retrage în pădure ? Cînd ? Cînd ? Cînd ?“

Zorba se apropie, cu santuri-ul subsuoară.

— Iată lignitul ! am spus eu, să-mi ascund emoția.

Și-am întins mîna spre dealul cu chip de femeie.

Dar Zorba și-a încruntat sprîncenele fără să se întoarcă.

— Mai tîrziu, nu e momentul, jupîne, a zis el. Mai întii trebuie să se oprească pămîntul. Încă se mai mișcă, fir-ar să fie, se mișcă, parșivul, ca puntea unui vapor. Hai degrabă în sat.

Și-o porni înainte cu pași mari.

Doi băiețași cu picioarele goale, bronzăți ca niște pui de felahi, veniră în fuga mare și apucară geamantanele. Un vameș borțos cu ochi albaștri pufăia din narghilea în baraca ce îndeplinea rolul de vamă. Se uită la noi cu

coada ochiului, aruncă o privire nepăsătoare asupra geamantanelor și se răsuci o clipă pe scaun cu intenția de-a se ridica parcă. Dar n-a avut curajul s-o facă. A ridicat încet ciubucul narghilelei :

— Bine ați venit ! zise el cu voce adormită.

Unul din băieți se apropie de mine. Clipi din ochii lui negri ca două măslinae :

— Nu e cretan ! făcu el pe-un ton de zeflema. Un puturos, ce mai tura-vura !

— Cretanii nu sînt puturoși ?

— Sînt... sînt și ei..., răspunse micuțul cretan, dar altfel...

— E departe satul ?

— Ah, de unde ! la o aruncătură de praștie ! Uite, în dosul grădinilor, în văgăună. Un sat frumos, boierule. O regiune unde curge lapte și miere : roșcove, fasole, năut, untdelemn, vin. Și colo, în nisip, cresc castraveți, și ai mai timpurii pepeni galbeni din Creta. Vîntul din Africa îi umflă, boierule. Dacă te culci într-o grădină de zarzavat, îi auzi cum pîrîie, crr ! crr ! și cum se îngroașă în timpul nopții.

Zorba mergea înainte nițeluș oblic. Mai era încă amețit.

— Curaj, Zorba ! i-am strigat. Am ieșit din încurcătură, nici o grijă !

Grăbeam pasul. Pămîntul era plin de nisip și de scoici. Din loc în loc, cite-o tamarisică, cite-un smochin sălbatic, cite-o tufă de trestie, de captalan-amar. Era zăpușeală. Norii se lăsau din ce în ce mai jos, vîntul se potoli.

Treceam pe lîngă un smochin uriaș cu trunchiul îngemănat, răsucit în formă de spirală, care începea să se scorojească de bătrînețe. Unul din băiețași se opri. Îmi indică, cu o mișcare a bărbiei, bătrînul arbore.

— Smochinul Dom'șoarei ! zise el.

Am tresărit. Pe-acest pămînt al Cretei, fiecare piatră, fiecare copac își are tragica poveste.

— Al Dom'șoarei ? De ce-i zice așa ?

— Pe vremea lui bunicu-meu, fata unui grangur s-a îndrăgostit de-un ciobănaș. Da' taică-su s-a-mpotrivit ; dom'șoara plîngea, urla, se ruga, da' bătrînul o ținea pe-a lui ! Și iaca într-o seară ai doi tineri se făcură nevăzuți.

I-au căutat o zi, două, trei, o săptămână, nimic ! Dar au început să pută, și-atunci s-au luat după miros și i-au găsit sub smochinul ăsta, putreziți și înlântuiți. Pricepi ? I-au găsit după miros.

Copilul izbucni în ris. Se auzea freamătul satului. Niște cîini se porniră să latre, cîteva femei se văicăreau, cocoșii vesteau schimbarea vremii. În aer plutea miros de drojdie, răspîndit de cazanele în care se distila rachiul.

— Uite satul ! strigară cei doi copii luîndu-și avînt.

Îndată ce înconjuraram colina de nisip, cătunul ne apăru în fața ochilor, cocoțat pe povîrnișul văgăunii. Case scunde cu ceardacuri, spoite cu var, lipite una de alta ; și cum ferestrele deschise formau pete negre, semănau cu niște cranii albicite înfipite între stînci.

M-am apropiat de Zorba.

— Fii atent, Zorba, l-am sfătuit pe șoptite, poartă-te cum trebuie, acum cînd intrăm în sat. Să n-aibă nimeni nici o bănuială, Zorba ! Să arătăm ca niște oameni de afaceri serioși : eu, patronul, iar tu, șeful de echipă. Crc-tanii, află de la mine, nu știu de glumă. De cum au pus ochii pe tine, dibăcesc îndată dacă scîrție ceva, și porecla e gata. Nu mai scapi de ea orice-ai face. Ești ca un cîine cu tinicheaua de coadă.

Zorba își prinse mustața în palmă și se scufundă într-o adîncă meditație.

— Ascultă, jupîne, zise el în cele din urmă, dacă se află vreo văduvă în comună, n-are de ce să-ți fie teamă, dacă nu...

În clipa aceea, la intrarea în sat, o cerșetoare numai zdrențe din cap pînă-n picioare veni în fuga mare cu mîna întinsă. Oacheșă, împuțită foc, cu o mustăcioară neagră și stufoasă.

— Ei, cumetre ! îi strigă ea lui Zorba, ei, cumetre ! ai suflet ?

Zorba se opri.

— Am, răspunse el serios.

— Atunci dă-mi cinci drahme !

Zorba scoase din buzunar un portofel de piele ponosit.

— Poftim ! zise el.

Și un zîmbet îi înflori pe buzele încă amare. Se întoarse :

— După cum văd, zise el, nu-i scump pe-aici : cinci drahme sufletul.

Ciinii din sat se năpustiră asupra noastră, femeile se aplecară pe marginea cerdacurilor, copiii se luară laic după noi zbierînd. Unii lătrau, alții claxonau cu mașinile, alții ne-o luau înainte privindu-ne cu ochi mari, extaziați.

Ajunserăm în piața satului : doi plopi albi uriași, înconjurați de niște butuci grosolan ciopliți, care slujeau drept bănci ; în față, cafeneaua, avînd deasupra o imensă firmă decolorată : „Cafenea-Măcelărie Pudoarea“.

— De ce rîzi, jupîne ? întrebă Zorba.

Dar n-am apucat să-i răspund. Din ușa cafenelei-măcelărie țîșniră vreo cinci-șase coloși în nădragi albaștri și cu cingătoare roșie.

— Bine-ați venit, prieteni ! strigară ei. Binevoiți și intrați să beți un rachiu. E încă fierbinte, acu' scos din cazan.

Zorba plescăi.

— Ce zici, jupîne ?

Se întoarce spre mine și-mi făcu cu ochiul.

— Bem unu ?

Băurăm unul, care ne arse măruntaiele. Cafegiul-măcelar, un bătrîn voinic, bine conservat și sprinten, ne aduse niște scaune.

Am întreat unde am putea locui.

— Duceți-vă la madam Hortense, strigă careva.

— O franțuzoaică ? făcui mirat.

— Vine din celălalt capăt al lumii. Și-a trăit viața, și-a făcut de cap cam peste tot, și cînd a îmbătrînit, a tras la mal aici, unde a deschis un han.

— Vinde și bomboane ! se repezi un copil.

— Se dă cu făină și cu vopsele ! strigă un altul. Are o panglică în jurul gîtului. Are și-un papagal.

— Văduvă ? întrebă Zorba. E văduvă ?

Nimeni nu-i răspunse.

— Văduvă ? mai întrebă o dată, lăsîndu-i gura apă.

Cafegiul își apucă strîns barba deasă și căruntă.

— Cîte fire de păr țin în mîna, prietene ? Cîte ? Ei bine, după atîți bărbați e văduvă. Te-ai lămurit ?

— M-am lămurit, răspunse Zorba, lingîndu-se pe buze.

— Te poate lăsa vădov și pe tine.

— Ia seama, prietene ! strigă un bătrîn, în hohotele de rîs ale tuturor.

Cafegiul își făcu din nou apariția, aducînd pe-o tavă al doilea rînd de tratații : piine de orz, brînză de capră, pere.

— Hai, dați-le pace ! strigă el. Să n-aud de nici o madam ! La mine-o să doarmă.

— O să-i iau la mine, Kondomanolio ! zise moșul. N-am copii, am casă mare, e loc berechet.

— Ba să-mi fie cu iertare, moș Anagnosti, strigă cafegiul aplecîndu-se la urechea moșului. Eu am zis ăi dintîi.

— N-ai decît să-l iei pe celălalt, zise moș Anagnosti, eu îl iau pe bătrîn.

— Care bătrîn ? făcu Zorba, adînc jignit.

— Nu ne despărțim, zisei eu, și-i făcui semn lui Zorba să nu se enerveze. Nu ne despărțim. O să mergem la madam Hortense...

— Bine-ați venit ! Bine-ați venit !

O femeiușcă scurtă și bondoacă, durdulic, cu un păr decolorat, ca inul, își făcu apariția sub plopi, legănîndu-se pe picioarele-i strîmbe, cu brațele întinse. O aluniță zbîrlită de cîteva fire ca părul de porc îi împodobeă bărbia. Purta o panglică de catifea roșie în jurul gîtului și obrajii ofiliți îi erau tencuiți cu pudră mov. O șuviță de păr zglobie îi juca pe frunte, făcînd-o să semene cu Sarah Bernhardt, bătrînă, în *Vulturul*.

— Încîntat de cunoștință, madam Hortense ! am răspuns eu pregătindu-mă să-i sărut mîna, cuprins de-o spontană bună dispoziție.

Viața mi-apăru deodată ca un basm, ca o comedie de Shakespeare, să zicem *Furtuna*. Abia debarcasem, udați din cap pînă-n picioare după naufragiul imaginar. Exploram tocmai uluitoarele țărături și îi salutam solemn pe locuitorii din partea locului. Această madam Hortense

îmi apărea ca o regină a insulei, un fel de focă blondă și lucitoare, care eșuase, pe jumătate descompusă, parfumată și mustăcioasă, pe această plajă de nisip. În spatele ei, cu multiplele-i capete jechoase, ciufulite și pline de voie bună, Caliban, poporul, care-o privea cu mândrie și dispreț.

Zorba, prințul travestit, o privea la rîndul lui admirativ, cu ochi zgîiți, ca pe-o veche tovarășă, bătrînă fregată ce s-a luptat pe mări îndepărtate, rînd pe rînd victorioasă și învinsă, cu sabordurile năruite, cu catargele fărîmate, cu pînzele sfîșiate — și care acum, brăzdată de crăpăturile pe care și le călăfătuia cu cremă și pudră, se retrăsese pe această coastă și aștepta. Îl aștepta, evident, pe Zorba, căpitanul cu mii de cicatrice pe obraz. Și aveam plăcerea să-i văd pe-acești doi actori întîlnindu-se, în sfîrșit, în acest decor cretan, montat și pictat cu tușe groase de penel.

— Două paturi, madam Hortense ! spusei eu înclinîndu-mă în fața bătrînei actrițe a dragostei. Două paturi fără ploșnițe...

— Fără ploșnițe, vai de mine, fără ploșnițe ! strigă ea, aruncîndu-mi o lungă privire provocatoare.

— Ba sînt ! Ba sînt ! strigară rînjind gurile lui Caliban.

— Ba nu sînt ! Ba nu sînt ! insistă ea lovind pietrișul cu un picioruș dolofan, îmbrăcat într-un ciorap gros azuriu.

Purta niște vechi pantofi de bal scîlciați, împodobiți cochet cu o mică fundă de mătase.

— Hu ! Hu ! lua-te-ar dracu, *prima donna* ! se mai auzi o dată hohotul lui Caliban.

Dar madam Hortense, plină de demnitate, o și luase din loc, deschizîndu-ne drumul. Mirosea a pudră și a săpun de proastă calitate.

Zorba pășea în urma ei, sorbind-o din priviri.

— Ia, jupîne, ia uite, mi se destăinui el. Cum se mai leagănă, păcătoasa : plaf ! plaf !, ca oile alea care au coada numai grăsime !

Căzură vreo două-trei picături mari de ploaie, cerul se întunecă. Fulgere albastre săgetară muntele. Fetițe, înfolfite în micile lor glugi albe din lână de capră, mînau degrabă din islaz capra și oaia familiei. Femeile, ghemuite în fața vetrei, aprindeau focul de seară.

Zorba își mușca nervos mustața, neputîndu-se opri să contemple bucele madamei, ce se legănau.

— Hm ! șopti el deodată într-un oftat. Ticăloasa asta de viață, nu e niciodată lipsită de surprize.

NIȘTE VECHI CABINE DE BAIE, LIPITE UNA DE alta, alcătuiau micul hotel al doamnei Hortense. Prima cabină era prăvălia. Găscăi aici bomboane, țigări, alune americane, fitiluri de lampă, abecedare, lumînări și smirnă. Alte patru cabine, în șir, constituiau dormitoarele. În spate, în curte, se afla bucătăria, spălătoria, poziata de păsări și cotețele cu iepuri de casă. Jur împrejur, plantați în nisipul fin, niște bambuși stufoși și câțiva cactuși. Toată această alcătuire exalta un miros de mare, de găinaț și de urină. Dar în răstimpuri, când trecea madam Hortense, aerul își schimba mirosul ca și cum ți s-ar fi deșertat sub nas un lighean de coafor.

După ce ne-a făcut paturile, ne-am culcat și am tras un pui de somn pînă dimineața. Nu mi-aduc aminte ce-am visat, dar, cînd m-am trezit, eram ușor și vesel ca după o baie în mare.

Era duminică, muncitorii urmau să vină a doua zi din satele învecinate pentru a începe lucrul la mină. Aveam deci răgazul să dau o raită în ziua aceea, spre a vedea pe ce meleaguri mă aruncase soarta. Abia se crăpa de ziuă cînd am zbughit-o afară. Am lăsat în urmă grădinile, am luat-o de-a lungul țărmlui, am făcut degrabă cunoștință cu apa, cu pămîntul, cu aerul din partea locului, am cules plante sălbatice, și palmele mi s-au impregnat cu miros de cimbru, salvie și izmă.

M-am urcat pe un delușor și am privit. Un peisaj auster de granit și de calcar foarte dur. Roșcovi în tonuri întunecate, măslini argintii, smochini și viță de vie. În vilcele adăpostite, grădini de portocali, de lămîi și de moșmoni; în apropierea țărmlui, grădinile de zarzavat. La sud, marea încă zbuciumată, de necuprins, ce venea mugind dinspre coastele Africii, se avînta mușcînd din

pământul Cretei. Foarte aproape, un mic ostrov, nisipos, de-un roz virginal sub lumina primelor raze de soare.

Acest peisaj cretan se aseamăna, îmi făcea impresia, cu o proză de bună calitate : bine lucrat, sobru, lipsit de înfloritură inutile, viguros și reținut. Exprima esențialul cu mijloacele cele mai simple. Nu-i ardea de șagă, refuza să utilizeze cel mai mic artificiu. Spunea ce avea de spus cu o virilă austeritate. Dar printre rîndurile-i severe se deslușea o sensibilitate și o gingășie neașteptate ; în vilcelele adăpostite, lămîii și portocalii își răspîndeau mireasma, iar mai departe, marea nesfîrșită emana o incuizabilă poezie.

— Creta, am rostit în șoaptă, Creta... și-am simțit cum îmi bate inima.

Am coborît delușorul și-am apucat-o pe malul apei. Niște fete tinere cărora le turuia gura își făcură apariția, cu basmale albe ca zăpada, cu cizmulițe înalte, galbene, cu poalele rochițelor suflecate ; se duceau să asculte slujba la mănăstirea care se zărea în depărtare, orbitor de albă, la marginea mării.

M-am oprit locului. Cum dădură cu ochii de mine, le încremeni rîsul pe buze. Din cap pînă în picioare, trupul li se puse în poziție de apărare și degetele li se închirică nervoase de corsajele strînse pe talie. Sîngele lor se afla în stare de alarmă. Pe toate aceste coaste ale Cretei, îndreptate spre Africa, pirații au făcut, secole de-a rîndul, neașteptate incursiuni, răpind oile, femeile, copiii. Le legau fedeleș cu centurile lor roșii, le azvîrleau în calele corăbiilor și ridicau ancora pentru a le duce la Alger, la Alexandria sau la Beirut să le vîndă. Secole de-a rîndul, pe acest țarm brăzdat de flamuri îndoliate, marea a răsunit de bocete. Mă uitam cum se apropie cumplitele fete, lipite una de alta, formînd parcă o barieră de netrecut. Mișcări sigure, indispensabile secolelor trecute, și care revin azi fără temei, urmînd ritmul unei necesități dispărute.

Dar cînd fetele au ajuns în dreptul meu, m-am dat la o parte calm și am zîmbit. Și pe loc, ca și cum ar fi simțit dintr-o dată că primejdia a trecut de veacuri, trezindu-se brusc în epoca noastră de securitate, chipurile li se luminară, linia de bătaie în rînduri strînse se rări, și

toate odată îmi urară bun-sosit cu glasuri voioase și cristaline. În clipa aceea, clopotele îndepărtatei mănăstiri, fericite, zglopii, umplură văzduhul cu sunetul lor triumfal.

Soarele urcase binișor, cerul era senin. M-am vîrit între stînci, cuibărit ca un pescăruș într-o nișă, și am privit marea. Îmi simțeam trupul plin de vigoare, proaspăt, supus. Iar sufletul, urmărind valul, devenea val, supunîndu-se și el, fără să mai reziste, ritmului mării.

Puțin cîte puțin, simțeam inima umflîndu-mi-se. Glasuri obscure urcau în mine, poruncitoare și rugătoare. Știam cine cheamă. De cum rămîneau singur o clipă, urla în mine, stăpînită de presimțiri îngrozitoare, de temeri nebunești, de emoții, așteptînd de la mine eliberarea.

Am deschis degrabă volumul Dante, „tovarășul meu de drum“, ca să nu-l mai aud și să anihilez astfel cumplitul demon. Îl răsfoiam, citeam un vers de-aici, o terțină de-acolo, îmi reaminteam întregul cînt, și din paginile înflăcărâte se iveau urgiștii urlînd. Mai încolo, cîteva suflete rănite se chinuiau să urce un munte înalt, prăpăstios. Și mai departe, pe pajiști de smarald, hălăduiau sufletele preaferiților, aidoma unor licurici sclipitori. Mergeam încoace și încolo prin cumplitul edificiu al destinului, circulam în voie prin Infern, prin Purgatoriu, prin Paradis, ca la mine acasă. Sufeream, nădăjduiam sau gustam fericirea deplină, lăsîndu-mă purtat pe aripile minunatelor stihuri.

La un moment dat, am închis cartea și mi-am aruncat ochii spre larg. Un pescăruș, cu burta lipită de-un val, se înălța și cobora odată cu el, savurînd, fericit, marea voluptate de-a fi purtat în neștire. Un puști bronzat se ivi pe mahul apei, cu picioarele goale și fredonînd cîntece de dragoste. Poate că înțelegea cîtă durere e în ele, căci glasul începu să-i răgușească la fel ca unui cocos tînăr.

Ani și ani de zile, veacuri de-a rîndul, versurile lui Dante au fost cîntate astfel în țara poetului. Și așa cum cîntecul de dragoste îi pregătește pe băieți și pe fete pentru dragoste, înflăcăratele versuri florentine îi pregăteau pe efebii italieni pentru lupta de eliberare. Toți, din generație în generație, își contopeau sufletul cu cel al poetului, preschimbîndu-și robia în libertate.

Am auzit un hohot de rîs în spatele meu. M-am prăvălit dintr-o dată de pe culmile dantești, m-am întors și am dat cu ochii de Zorba, care se afla în picioare în spatele meu și rîdea cu gura pînă la urechi.

— Ce-s purtările astea, jupîne ? strigă el. Te caut de ore întregi, dar unde să te dibuiesc ?

Văzînd însă că tac, nemișcat, adăugă :

— E trecut de amiază, găina e gata friptă ; o să se facă scrum, sărăcuța ! Pricepi ?

— Pricep, dar nu mi-e foame.

— Nu ți-e foame ! făcu Zorba, lovindu-și coapsele. Da' n-ai băgat nimic în gură de azi-dimineață. Trebuie să-i porți de grijă și trupului, să ai milă de el. Dă-i de mîncare, jupîne, dă-i de mîncare, el e măgărușul nostru, pricepi ? Dacă nu-l hrănești, o să te lase baltă în mijlocul drumului.

De ani de zile disprețuiam plăcerile trupești și, dacă s-ar fi putut, aș fi mîncat pe furiș, cu senzația că făptuiesc o treabă rușinoasă. Dar, ca să nu-l mai aud pe Zorba bombănind, am zis :

— Bine, vin.

Am pornit-o spre sat. Orele petrecute printre stînci trecuseră ca niște ore de dragoste, iute ca fulgerul. Simțeam încă asupra mea răsufierea încinsă a poetului florentin.

— Te gîndeai la lignit ? întrebă Zorba cu oarecare șovăială.

— La ce altceva ai vrea să mă gîndesc ? răspunsei zîbind. Mîine începem lucrul. Trebuia să fac socoteli.

Zorba mă privi cu coada ochiului și tăcu. Îmi dădeam din nou seama că mă cîntărește, că nu știe încă ce să creadă sau să nu creadă despre mine.

— Și rezultatul acestor socoteli ? mă mai întrebă el, înaintînd precaut.

— În trei luni trebuie să extragem zece tone de lignit pe zi ca să acoperim cheltuielile.

Zorba se mai uită o dată la mine, de data aceasta, însă, cu îngrijorare.

— Și de ce dracu a trebuit să vii pe malul mării ca să faci socoteli ? Să-mi fie cu iertare, jupîne, dacă te întreb, dar nu-mi intră-n cap. Eu, cînd mă lupt cu cifrele,

m-aș vîri în gaură de șarpe, să nu văd nimic. Dacă ridic ochii și văd marea, sau un pom, sau o muiere, chiar una bătrînă, păi s-a dus dracului ! toate socotelile și păcătoasele astea de cifre își iau zborul de-ai zice c-au prins aripi...

— E vina ta, Zorba ! făcui eu ca să-l sîcîi. N-ai forța să-ți concentrezi gîndurile.

— Nu știu, jupîne. Depinde. Sînt cazuri cînd nici Solomon înțeleptul... Iaca, într-o zi, treceam printr-un sat. Un moșneag de nouăzeci de ani se apucase să sădească un migdal. „Ei, moșule, am zis eu, sădești un migdal ?“ Da' el, așa povîrnit cum stătea, s-a întors și mi-a zis : „Eu, fiule, mă port de parcă n-o să mor niciodată“. Și i-am răspuns : „Eu mă port de parcă aș muri în fiecare clipă“. Care din noi doi avea dreptate, jupîne ?

Mă privi triumfător.

— Aici să te văd, zise el.

Am tăcut. Două poteci la fel de aride și de cutezătoare duc pe culme. A acționa ca și cum moartea n-ar exista, a acționa cu gîndul în fiecare clipă la moarte, poate că e același lucru. Dar în momentul cînd Zorba mi-a pus întrebarea nu știam asta.

— Ei, făcu Zorba în zeflemca. Nu-ți face sînge rău, jupîne, n-ai pe unde scoate cămașa. Să vorbim de altceva. Mie, în clipa asta, mi-e gîndul la mîncare, la găină, la pilaful presărat cu scortîșoară, și din creier îmi ies aburi ca din pilaf. Să mîncăm mai întii și-om vedea după aceea. Fiecare lucru la vremea lui. Acu' în fața noastră e pilaful, așadar gîndul trebuie să ne fie la pilaf. Mîine o să fie lignitul în fața noastră, așadar gîndul o să ne fie la lignit. Nici un lucru făcut pe jumătate, pricepi ?

Intram în sat. Femeile ședeau în prag și sporovăiau ; moșnegii, sprijiniți în ciomege, tăceau. Sub un rodiu doldora de fructe o băbuță sfrijită își curăța nepotul de păduchi.

În fața cafenelei stătea un moșneag drept ca bradul, cu o figură aspră și concentrată, cu nasul coroiat, cu un aspect de mare boier ; era Mavrandoni, bătrînul satului, care ne închiriasse mina de lignit. Trecuse în ajun pe la madam Hortense ca să ne ducă la el acasă.

— Ne crapă obrazul de rușine, spusese el, că ați tras la han, de parcă nu s-ar găsi nimeni în sat care să vă primească.

Avea o mutră gravă, rostea cuvintele măsurat. Am refuzat. S-a simțit jignit, dar n-a stăruit.

— Eu unul mi-am făcut datoria, a zis în timp ce pleca ; sînteți liberi.

Nu mult după aceea, ne-a trimis două calupuri de brînză, un coș cu rodii, un ulcior cu stafide și smochine și o damigeană de rachiu.

— Plecăciune din partea căpitanului Mavrandoni ! zise servitorul în timp ce descărca proviziile de pe măgar ; daru-i mic, făcu el, da' inima-î mare.

Îl salutarăm pe mai-marele satului cu o avalanșă de vorbe cordiale.

— Să trăiți ani mulți ! zise el, punîndu-și mîna pe piept.

Și nu mai scoase o vorbă.

— Nu-i prea place să vorbească, șopti Zorba : e-un om posac.

— Mîndru, zisei eu, îmi place.

Iată că sosirăm. Nările lui Zorba fremătau bucu-roase. Madam Hortense, de cum ne zări în prag, scoase un strigăt și intră îndărăt în bucătărie.

Zorba întinse masa în curte, sub bolta desfrunzită. Tăie felii mari de pîine, aduse vin, puse farfuriile și tacîmurile. Se întoarse spre mine, mă privi șmecherește și făcu un gest spre masă : pusese trei tacîmuri !

— Pricepi, jupîne ? îmi șopti el.

— Pricep, răspunsei, pricep, bătrîn desfrînat ce ești.

— Găina bătrînă face supa bună, zise el lingîndu-și buzele. Mai știi și eu cîte ceva.

Alerga, sprinten, din ochi îi scăpărau scînteii și fredona vechi cîntece de dragoste.

— Asta-i viața, jupîne, viața bună. Iată, în clipa asta mă port de parcă ar fi să mor pe loc. Și mă grăbesc să nu dau ortul popii pînă nu mănînc găina.

— La masă ! porunci madam Hortense.

Ridică oala de pe foc și o puse în fața noastră. Dar rămase cu gura căscată : observase cele trei tacîmuri.

Stacojie pînă-n vîrfurile urechilor de plăcere, se uită la Zorba și clipi din ochisorii ei acidulați, albaștri ca cicoarea.

— Are pe dracu-n ea, îmi zise Zorba în șoaptă.

Apoi, cu o politețe extremă, se întoarse spre doamna :

— Frumoasă nimfă a valurilor, zise el, sintem niște naufragiați zvîrliți de mare în regatul său. Binevoiește să îmi masa cu noi, sirena mea !

Bătrîna cîntăreață deschise larg brațele și le aduse înapoi, de parcă ar fi vrut să ne cuprindă în ele pe amîndoi, se legănă grațios, îl atinse ușor pe Zorba, apoi pe mine, și alergă gîngurind în camera ei. Puțin după aceea, își făcu din nou apariția, vioaie și în pas legănat, îmbrăcată în toaleta ei numărul unu : o rochie veche de catifea verde, jerpelită toată, garnisită cu șireturi galbene, roase. Corsajul îi rămăsese cu generozitate desfăcut și-și prinsese cu un ac, în decolteu, un trandafir de pînză cu petalele desfoiate. Ținea în mîna colivia papagalului, pe care-o atîrnă de boltă.

O așezarăm la mijloc, Zorba la dreapta, eu la stînga ei.

Ne-am repezit cu toții la mîncare. S-a scurs o bună bucată de vreme fără ca vreunul să sufle un cuvînt. Se hrănea animalul din noi, se adăpa cu vin, alimentele se transformau repede în sînge, lumea se înfrumuseța, femeia de lingă noi întinerea cu fiecare clipă și ridurile i se ștergeau. Papagalul atîrnat în fața noastră, într-un costumăș verde cu vestă galbenă, se apleca să ne privească și ni se părea cînd întruchiparea unui omuleț vrăjit, cînd a sufletului bătrînei cîntărețe în toaletă verde cu galben. Iar deasupra capetelor noastre bolta desfrunzită se acoperi deodată cu ciorchini mari de struguri negri.

Zorba își roti ochii-n cap și-și desfăcu larg brațele, vrînd parcă să îmbrățișeze întreaga lume.

— Ce se-ntîmplă, jupîne ? strigă el uluit. Bei un păhărel de vin și iată că lumea o ia razna. La urma urmelor, ce e și viața asta, jupîne ! Zău așa, ăștia ce-atîrnă deasupra capului, struguri să fie, îngeri să fie, nu-mi dau seama. Sau nu e absolut nimic, și nimic nu există, nici găina, nici sirena, nici Creta ? Vorbește, jupîne, vorbește, altfel simt că-mi pierd mințile !

Lui Zorba începea să i se dezlege limba. Terminase cu găina și o privea pe madam Hortense cu lăcomie. Ochii i se lipiseră de ea, urcau, coborau, se furișau în pieptul umflat, pe care-l pipăiau ca niște miini. Ochișorii buneii noastre doamne străluceau și ei : îi plăcea vinul și dăduse ceva pahare pe git. Iar neastîmpăratul demon al vinului o readusese în epoca frumoaselor zile de odinioară. Redevenind duioasă, hazlie, expansivă, se ridică, zăvorî ușa ce da în afară, ca să n-o vadă sătenii — „barbarii“, cum îi numea ea — își aprinse o țigară, și din năsucul ei ridicat în vînt „à la française“ începură să iasă rotocoale de fum.

În asemenea momente, toate porțile femeii se deschid, santinelele ațipesc, și-un cuvînt potrivit e la fel de puternic ca aurul sau ca dragostea. Mi-am aprins așadar pipa și am rostit cuvîntul potrivit.

— Madam Hortense, mi-o amintești pe Sarah Bernhardt... cînd era tînără. Nu mă așteptam să găsesc în acest loc sălbatic atîta eleganță, atîta grație, atîta frumusețe și politețe. Care Shakespeare te-a trimis așadar aici, printre barbari ?

— Shakespeare ? făcu ea zgiindu-și ochișorii spălăciți. Care Shakespeare ?

Gîndul ei își luă zborul, rapid, spre teatrele pe care le văzuse, dădu într-o clipă o raită prin barurile de la Paris și pînă la Beirut, de acolo pe toată întinderea coastei Anatoliei, și, brusc, își aminti : era la Alexandria, o sală mare cu lustre, fotolii de catifea, bărbați și femei, spinări goale, parfumuri, flori. Deodată, cortina se ridică și un negru teribil își făcu apariția...

— Care Shakespeare ? făcu ea din nou, mîndră că pînă la urmă și-a amintit ; cel care se mai cheamă și Othello ?

— El, el. Care Shakespeare, nobilă doamnă, te-ă aruncat pe aceste stînci sălbatice ?

Se uită în jurul ei. Ușile erau închise, papagalul dormea, iepurii de casă făceau dragoste, eram singuri. Emoționată, începu să-și deschidă inima, cum deschizi un vechi sipet plin de mirodenii, de scrisorele de dragoste îngălbenite, de toalete străvechi...

Vorbea grecește ca vai de lume, stâlcea cuvintele, încurca silabele. Cu toate acestea, o înțelegeam perfect, și uneori abia izbuteam să ne ținem risul, alteori — trăsesem și noi binișor la măsea — ni se umpleau ochii de lacrimi.

— Ei bine (cam asta e ceea ce ne-a povestit bătrîna sirenă în curtea-i parfumată), ei bine, eu, cea care vă vorbesc, n-am fost cîntăreață de cabaret, nu ! Am fost o artistă renumită. Purtam combinezoane de mătase cu dantelă veritabilă. Numai că dragostea...

Oftă din rărunchi, își mai aprinse o țigară de la țigara lui Zorba.

— Eram îndrăgostită de-un amiral. Creta se afla în plină revoluție și flotele marilor puteri își aruncaseră ancora în portul Suda. Cîteva zile mai tîrziu, mi-am aruncat și eu ancora acolo. Ah ! ce măreție ! Să-i fi văzut pe cei patru amirali : englez, francez, italian și rus, cu fireturi de aur de sus pînă jos, cu pantofi de lac și cu pene la chipiu. Ca niște cocoși. Cocoși grași, între optzeci și o sută de kile fiecare. Și ce bărbi ! buclate, mătăsoase, brune, blonde. cărunte, castanii, și ce frumos miroseau ! Fiecare își avea parfumul lui, numai așa îi puteam deosebi noaptea. Anglia mirosea a apă de colonie, Franța a violete, Rusia a mosc și Italia, ah ! Italia se înnebunea după ambră. Ce bărbi, Dumnezeule, ce bărbi ! Adeseori, ne adunam pe vasul-amiral și vorbeam de revoluție. Toate uniformele erau deschiate la nasturi, eu n-aveam pe mine decît o cămășuță de mătase care se lipea de corp pentru că mi-o udau cu șampanie. Era vară, înțelegi ? Vorbeam deci de revoluție, discuții serioase, iar eu îi apucam de bărbi și îi imploram să nu-i bombardeze pe bieții cretani. Îi vedeam cu binoclul, pe-o stîncă, lingă Canea. Mici, mici de tot, ca niște furnici, în nădragi albaștri și cu cizme galbene. Urlau, urlau, și aveau un steag...

Treștiile care formau îngrăditura curții se mișcă. Bătrîna combatantă se opri, îngrozită. Între frunze sclipiră niște ochi răutăcioși. Copiii din sat adulmecaseră zaiafetul nostru și ne spionau.

Cîntăreața încercă să se ridice, dar nu izbuti : prea mult mîncase și băuse, se așază din nou, lac de sudoare. Zorba ridică de jos o piatră : copiii se împrăștiară chirăind.

— Continuă, frumoasa mea, moara mea ! făcu Zorba, apropiindu-și ceva mai mult scaunul.

— Îi spuneam așadar amiralului italian, cu care îmi permiteam mai multe libertăți, îi spuneam, trăgându-l de barbă : „Dragul meu Canavaro — așa îl chema —, micuțul meu Canavaro, să nu faci bum ! bum !, să nu faci bum ! bum !“ De câte ori eu, cea care vă vorbesc, nu i-am salvat pe cretani de la moarte ! De câte ori tunurile nu erau gata să tragă, iar eu îl apucam de barbă pe amiral și-l opream să facă bum ! bum ! Dar ți-ai găsit recunoștință ! În loc de decorație...

Era mîhnită, madam Hortense, de ingratitudea oamenilor. Lovi în masă cu pumnulețul ei moale și zbîrcit. Iar Zorba, întinzîndu-și mîna expertă spre genunchii depărtați, îi atinse, cuprins de-un simulacru de emoție și strigă :

— Bubulina¹ mea, te rog, să nu faci bum ! bum !

— Jos labelc ! făcu preabuna noastră doamnă cotocodăcînd. Drept cine mă iei, amice ?

Și-i aruncă o privire languroasă.

— Există un Dumnezeu, zicea bătrînul pehlivan, nu te amăii, Bubulina mea. Aici sîntem, draga mea, nu-ți fie teamă !

Bătrîna sirenă ridică spre cer ochisorii ei albaștri acidulați ; își văzu papagalul cel verde dormind în colivie.

— Canavaro, micuțul meu Canavaro ! gînguri ea drăgăstoasă.

Papagalul, recunoscîndu-i vocea, deschise ochii, se prinse cu ghearele de gratiile coliviei și se apucă să strige cu un glas răgușit, de om care se îneacă :

— Canavaro ! Canavaro !

— Present ! strigă Zorba punînd din nou mîna pe genunchii care slujiseră atît de mult, de parcă ar fi vrut să-i ia în stăpînire.

Bătrîna cîntăreață se frămîntă pe scaun și-și deschise din nou gurița încrețită.

— Am luptat și eu, piept la piept, vitejește... Dar au venit zilele negre. Creta a fost eliberată, flotele au primit

¹ Eroină din timpul războiului de independență al Greciei (1821—1828).

ordin să plece. „Și eu, ce mă fac ? am strigat apucînd cele patru bărbi. Unde mă lăsați ? M-am obișnuit cu măreția, m-am obișnuit cu șampania și cu puii fripți, m-am obișnuit cu drăguții de marinari care mă salutau cu mîna la beretă. Ce mă fac, de patru ori văduvă, domnilor amirali ?“ Ei făceau haz. Ah ! bărbații ! M-au umplut de lire englezești, de lire italiene, de ruble și de napoleoni. I-am vîrit prin ciorapi, prin corsaj, prin pantofi. În ultima seară, cum plîngeam și urlam, amiralilor li s-a făcut milă de mine. Au umplut cada de baie cu șampanie, m-au aruncat înăuntru — eram foarte familiari, vă dați seama — și după aia au băut toată șampania în cinstea mea, și s-au îmbătat. Apoi, au stins luminile... Dimineața am simțit toate mirosurile suprapuse : violete, apă de colonie, mosc și ambră. Cele patru mari puteri — Anglia, Franța, Rusia și Italia — le țineam aici, în poală, și le jucam așa, uite-așa !

Madam Hortense, desfăcînd micuțele-i brațe durdu-lui, le mișcă de jos în sus, ca și cum ar fi săltat un bebeluș în poală.

— Așa, uite-așa ! uite-așa ! Cînd s-a luminat de ziuă, au pus să se tragă salve de tun, nu vă mint, zău, pe cinstea mea, și o barcă albă cu douăsprezece rame m-a luat să mă ducă pe uscat.

Și-a scos batista și a început să plîngă, nemîngîiată.

— Bubulina mea, strigă Zorba înflăcărat, închide ochii... Închide ochii, comoara mea. Eu sînt Canavaro !

— Jos labele, fîți spun ! scheună din nou preabuna noastră doamnă, fandosindu-se. Ia te uită la el ! Unde sînt epoleții de aur, tricornul, barba parfumată ? Ah ! Ah !

Strînse ușurel mîna lui Zorba și se porni iar pe plîns.

Se răcorise. Am tăcut cu toții o clipă. Marea, în dosul trestiiilor, ofta, în sfîrșit, liniștită și duioasă. Vîntul se potoli, soarele asfinți. Doi corbi de seară trecură pe deasupra noastră și aripile lor filfîiră ca și cum ar fi sfîșiat o țesătură de mătase, să zicem cămașa de mătase a unei cîntărețe.

Asfințitul se lăsa ca o pulbere de aur, presărînd întreaga curte. Bucla nebunatică a doamnei Hortense se aprinse și filfii în adierca de seară de parcă ar fi vrut

să-și ia zborul spre a da foc capetelor învecinate. Pieptul ei pe jumătate dezvelit, genunchii depărtați, umflați de vîrstă, zbîrciturile gîtului, pantofii scîlcițați se acoperiră cu aur.

Pe bătrîna noastră sirenă o trecu un fior. Închizînd pe jumătate ochișorii înroșiți de lacrimi și de vin, se uita cînd la mine, cînd la Zorba, care, cu buzele uscate, stătea cu ochii pironiți pe pieptul ei. Se întunecase binișor. Ne privea pe amîndoi cu un aer interogativ, căznindu-se să-și dea seama care din noi e Canavaro.

— Bubulina mea, o alinta pătimaș Zorba, proptindu-și genunchiul de genunchiul ei, nu există Dumnezeu, nu există Diavol, n-avea teamă. Ridică-ți căpșorul, sprijină-ți obrazul de mînuță și zi-ne un cîntec. Trăiască viața, ducă-se pe pustii moartea !..

Zorba se aprinsese. În timp ce cu mîna stîngă își răsucea mustața, mîna dreaptă i se plimba pe cîntăreața amețită. Vorbea cu răsuflarea întretăiată și ochii i se înmuiaseră. Fără îndoială, nu mai avea în fața lui o bătrînă stafidită și sulemenită foc, ci întreaga „gintă muicrească“, cum obișnuia să numească femeia. Individualitatea dispărea, chipul se estompa. Tînără sau decrepită, frumoasă sau urîță, nu mai erau acum decît variante lipsite de importanță. Îndărătul fiecărei femei se înălța sever, sacru, plin de mister, chipul Afroditei.

Acesta era chipul pe care-l vedea Zorba, lui îi vorbea, pe el îl dorea ; madam Hortense nu era decît o mască vremelnică și transparentă, pe care Zorba o sfîșia pentru a săruta buzele eterne.

— Ridică-ți gîtul alb de nea, comoara mea, își reluă el glasul implorator și gîfîit, ridică-ți gîtul alb de nea și cîntă-ne ceva !

Bătrîna cîntăreață își propti obrazul de mîna-i dolo-fană, crăpată de leșie, privirea îi deveni languroasă. Scoase un țipăt jalnic și sălbatic și începu cîntecul ei preferat, de mii de ori cîntat, privindu-l pe Zorba — de fapt îl și alesese — cu niște ochi leșinați, pe jumătate stinși :

*Pe al vieții mele fir
De ce te-am întîlnit...*

Zorba sări în picioare, se duse să-și ia santuri-ul, se așeză turcește, scoase instrumentul din husă, îl sprijini de genunchi și-și întinse labele groase.

— Ohe ! Ohe ! zbieră el, ia un cuțit și omoară-mă, Bubulina mea !

Cînd începu să se lase întunericul, să sclipească pe boltă luceafărul, să se înalțe, seducător și complice, glasul santuri-ului, madam Hortense, ghiftuită de găină și orez, de alune prăjite și de vin, se prăvăli greoaie pe umărul lui Zorba și oftă. Se frecă ușor de șoldurile-i ciolănoase, căscă și mai oftă o dată.

Zorba îmi făcu un semn, șoptindu-mi

— Are pe dracu-n ea, jupîne, du-te !

SE IVIRĂ ZORILE, DESCHISEI OCHII ȘI-L VĂZUI în fața mea pe Zorba, stînd cu picioarele îndoite la extremitatea patului său ; fuma, cufundat într-o adîncă meditație. Ochii lui mici și rotunzi priveau țintă gemulețul, căruia primele licăriri îi dădeau o nuanță alburiu-lăptoasă. Avea ochii buhăiți, gîtul lui gol și descărnat, anormal de lung, stătea întins ca gîtul unei păsări de pradă.

În ajun mă retrăsesem devreme și-l lăsasem singur cu bătrîna sirenă.

— Mă duc, spusesem, distracție plăcută, Zorba, și curaj, voinicile !

— La revedere, jupîne, răspunsese Zorba. Lasă-ne să punem treburile la punct, bună seara, jupîne, somn ușor !

Aparent, le puseseră bine la punct, căci, în somn, mi s-a părut că aud uguituri înăbușite și, la un moment dat, niște zguduituri în camera alăturată. Apoi am adormit la loc. Mult după miezul nopții, Zorba a intrat desculț și s-a lungit pe patul lui, încetișor, să nu mă trezească.

Acum, cînd se crăpa de ziuă, stătea acolo, cu ochii pierduți în depărtare, spre lumină, cu o privire încă stinsă. Îl simțeau cufundat într-o ușoară toropeală ; tîmplele nu i se eliberaseră încă de somn. Calm, pasiv, se lăsa pradă unui curent de penumbră densă ca mierea. Universul se scurgea, pămînturi, ape, gînduri, ființe, spre o mare îndepărtată, și Zorba se scurgea odată cu ele, fără vreo împotrivire, fără să întrebce, fericit.

Satul începea să se trezească — rumoare confuză de cocoși, de porci, de măgari, de oameni. Am vrut să sar din pat, să strig : „Ei, Zorba, azi avem de lucru !“, dar încercam eu însumi o mare mulțumire de-a mă lăsa pradă astfel, fără cuvinte, fără gesturi, îndoielilor, rumenclor in-

sinuări ale zorilor. În aceste minute magice, viața întregă pare ușoară ca un fulg. Ca un nor, nestatornic și flasc, pământul se plămădește și se replămădește la adierea vântului.

L-am văzut pe Zorba fumînd, mi-a venit și mie pofta să fumez, am întins mîna și mi-am luat pipa. O priveam cu emoție. Era o groasă și prețioasă pipă englezească, un dar pe care mi-l făcuse prietenul meu — cel cu ochi verzi-cenușii și cu degete prelungi — cu mulți ani în urmă, în străinătate, într-o amiază. Își terminase studiile și pleca chiar în seara aceea în Grecia. „Dă-o încolo de țigară, îmi spusese el ; o aprinzi, o fumezi pînă la jumătate și o lepezi ca pe-o tîrfă. E-o rușine. Însoară-te cu pipa, asta e-o soție credincioasă. Cînd o să te întorci acasă, o s-o găsești întotdeauna acolo, așteptîndu-te neclintită. O s-o aprinzi, o să privești fumul înălțîndu-se în aer, și-o să-ți aduci aminte de mine !“

Era într-o amiază, ieșeam dintr-un muzeu din Berlin unde se dusesese să-și ia rămas bun de la scumpul lui *Războinic* de Rembrandt, cu cască de broz, cu fața suptă, cu o privire îndurerată și voluntară. „Dacă o să săvîrșesc vreodată în viață o faptă demnă de-un bărbat, șopti el cu ochii la războinicul neîndurător și deznădăjduit, lui o să i-o dătez.“

Ne aflam în curtea muzeului, rezemați de-o coloană. În fața noastră, o statuie de bronz — o amazoană goală călărind cu o grație de nespus pe-un cal sălbatic. O păsărică cenușie, o codobatură, se așază o clipă pe capul amazoanei, se întoarce spre noi, își scutură coada prin scurte mișcări vioaie, fluieră de două-trei ori cu un aer batjocoritor și-și luă zborul.

M-au trecut fiorii și m-am uitat la prietenul meu.

— Ai auzit pasărea ? l-am întrebat. Făcea impresia că ne spune ceva.

Prietenul meu zîmbi.

— „E-o pasăre, las-o să cînte, e-o pasăre, las-o să spună“, răspunse el citînd un vers din baladele noastre populare.

Cum se face că în clipa asta, la revărsatul zorilor, pe această coastă a Cretei, această amintire mi-a revenit în

memorie cu acest vers funebru, umplîndu-mi sufletul de amărăciune ?

Mi-am umplut încet pipa și am aprins-o. Totul are un sens ascuns în lumea asta, gîndeam. Oameni, animale, pomi, stele, toate nu sînt decît niște ieroglife ; fericite de cel care începe să le descifreze și să ghicească ce spun, dar vai de el. Cînd le vede, nu le înțelege. Crede că sînt oameni, animale, pomi, stele. Abia după ani și ani de zile, prea tîrziu, le descoperă adevărata semnificație.

Războinicul cu cască de bronz, prietenul meu rezemat de coloană, lumina opacă a acelei amiezi, codobatura și cele ce ne-a spus piuind, versul cîntecului funebru, toate acestea, gîndeam eu acum, s-ar putea să aibă un sens ascuns, dar care ?

Urmăream din priviri fumul care se răsucea și se desrăsucea în lumina clar-obscură, împrăștiindu-se domol. Sufletul mi se împletea cu acest fum și se pierdea încet în rotocoale albăstriei. A trecut așa o bună bucată de timp și am simțit, fără intervenția logicii, cu o negrăită certitudine, zămislirea, înflorirea și dispariția lumii. Ca și cum m-aș fi cufundat din nou, de data aceasta însă fără cuvintele înșelătoare și jocurile acrobatice și insolente ale spiritului, în Buddha. Fumul acesta constituie esența învățăturii lui, spiralele acestea pieritoare e viața care năzuiește, calmă, senină și fericită, spre nirvana azurie. Nu meditam, nu căutam nimic, n-aveam nici o îndoială. Trăiam o certitudine.

Am oftat ușor. Readus parcă din acest oftat în clipa prezentă, am privit în jurul meu și am zărit jalnica baracă de scînduri și, agățată de perete, o oglinjoară pe care tocmai atunci se anină, improșcînd scînteii, prima rază de soare. În fața mea, pe celălalt pat, Zorba stătea cu spatele la mine și fuma. Dintr-o dată mi-a apărut în minte, cu toate micile-i pățanii tragi-comice, ziua din ajun. Miros de violete răsuflăte — de violete, de colonie, de mosc și de ambră ; un papagal, o făptură aproape omencască preschimbată în papagal, care bătea din aripi în colivia lui de sîrmă chemînd un vechi amant ; și o bătrînă fregată, unica supraviețuitoare a unei întregi flote, care istorisea străvechi lupte navale...

Zorba îmi auzi oftatul, dădu din cap și se întoarce spre mine.

— Nu ne-am purtat cum se cuvine, șopti el, nu ne-am purtat cum se cuvine, jupîne. Ai făcut haz pe socoteala ei, eu la fel, și și-a dat seama, sărmana ! Și ai plecat fără să-i faci măcar avansuri, de parcă ar fi o babă de-o mie de ani, ce rușine ! Nu e politicos, jupîne, nu așa se poartă un bărbat, dă-mi voie să-ți spun ! E-o muiere, la urma urmelor, nu ? O făptură slabă, plîngăreață. Noroc că am rămas eu s-o mîngîi.

— Ce tot îndrugi, Zorba, am spus eu rîzînd, crezi serios că toate femeile n-au gîndul decît la asta ?

— Da, n-au gîndul decît la asta. Crede-mă, jupîne. Eu unul, care am văzut și-am făcut cîte-n lună și-n stele, am, cum s-ar zice, oareșcare experiență. Muierii nu-i stă gîndul la altceva, e-o făptură bolnavă, cum îți spun, smiorcăită. Dacă nu-i spui c-o iubești și c-o dorești, începe să plîngă. Poate să zică nu, se poate să nu-i placă, să-i faci greață, asta-i altă chestie. Da' cei care-o văd trebuie s-o dorească. Asta vrea, sărmana, așa că poți să-i faci plăcerea. Aveam o bunică, trebuie să fi numărat optzeci de ani. Un adevărat roman povestea acestei bătrîne... Da' mă rog, asta-i altă căciulă... Trebuie așadar să fi numărat vreo optzeci de ani, și în fața casei noastre locuia o fată rumenă ca o floare. Krystalo îi zicea. În fiecă sîmbătă seară, noi, bobocii satului, mergeam să bem un păhărel, și vinul ne dispunea. Ne puneam cîte-un fir de busuioc după ureche, un văr de-al meu își lua chitara și-o porneam să-i facem o serenadă. Ce înflăcărare ! Ce pasiune ! Mugeam ca niște bivoli. Toți o voiam, și în fiecă sîmbătă seară o porneam în cîrd pentru ca ea să aleagă pe unul dintre noi. Ei bine ! Mă crezi, jupîne ? E-aici o taină năucitoare, are muierea în ea o rană care nu se-nchide niciodată. Toate rănile se-nchid, asta, nu te uita la ce stă scris în terfe-loagele tale, nu se-nchide niciodată. Ce dacă muierea are optzeci de ani ? Rana tot deschisă rămîne. Așa că, în fiecă sîmbătă, bătrîna își trăgea patul în fața ferestrei, își lua pe furis oglinjoara, și pune-te de-ți piaptănă cele cîteva fire de păr rămase, și fă-ți cărarea... Se uita în jurul ei într-ascuns, de teamă să nu fie văzută ; dacă se apropia careva, se ghemuia ușurel ca o mironosiță și se făcea că

doarme. Da' cum să doarmă ? Ea aştepta serenada. La optzeci de ani ! Vezi, jupîne, azi, cînd mă gîndesc, îmi dau la-crimile. Da' pe vremea aia nu eram decît un zăbăuc, nu pricepeam şi făceam haz. Într-o bună zi m-am înfuriat pe ea. Mă ocăra că alerg după fete, şi-atunci i-am zis-o pe şleau : „De ce-ţi freci buzele cu frunză de nuc în fiecă simbătă şi-ţi faci cărare ? Gîndeşti poate că pentru tine facem serenada ? Nu, pe Krystalo o vrem. Tu, tu miroşi a mort !“ Să mă crezi, jupîne ! În ziua aceea, cînd am văzut două lacrimi mari pe obrajii bunică-mi, am înţeles pentru prima oară ce e aia o muiere. S-a ghemuit în col-ţisorul ei ca un ciîne şi-i tremura bărbia. „Krystalo ! am urlat eu apropiindu-mă de ea ca să audă mai bine. Krystalo !“ Tinereţea e-o fiară sălbatică, inumană şi care nu înţelege. Bunică-mea şi-a ridicat braţele descărnate la cer şi mi-a strigat : „Te blestem din tot sufletul“. Din ziua aceea, a luat-o pe povîrniş în jos, s-a ofilit şi peste două luni era pe moarte. Pe cînd era în agonie, m-a zărit. Gîfii ca o broască ţestoasă şi a întins mîna uscată să mă înhaţe : „Tu m-ai omorît, Alexis, tu m-ai omorît, blestematule. Blestemul să cadă asupra ta, să înduri şi tu ce-am îndurat eu !“

Zorba zîmbi.

— Ah ! Nu s-ar putea spune că nu m-a ajuns blestemul bătrînei, zise el mîngîindu-şi mustaţa. Am şaizeci şi cinci de ani, cred, da' şi dac-aş trăi o sută, tot n-o să fiu mai înţelept. Şi-atunci o să port o oglinjoară în buzunar şi-o să alerg după ginta muierescă.

Zîmbi din nou, aruncă ţigara pe ferestruică şi se lungi.

— Am o grămadă de cusururi, zise el, da' din ăsta o să mi se tragă moartea !

Sări din pat.

— Ajunge, destul cu vorbăria. Azi avem treabă !

Se îmbracă într-o secundă, îşi puse pantofii şi ieşi.

Cu capul în piept, rumegam vorbele lui Zorba şi deodată îmi veni în minte un oraş îndepărtat troienit de zăpadă. Mă oprisem să privesc, într-o expoziţie cu operele lui Rodin, o uriaşă mîină de bronz, *Mîna lui Dumnezeu*. Palma era pe jumătate închisă şi în această palmă, extatici, înlănţuiţi, luptau şi se contopeau un bărbat şi o femeie.

O fată se apropie și se opri alături de mine. Tulburată și ea, privea neliniștitoarea și eterna înlănțuire a bărbatului și a femeii. Era zveltă, bine îmbrăcată, cu un păr bogat, auriu, bărbie voluntară, buze țuguiate. Avea ceva hotărît și viril. Și eu, care detest să angajez discuții frivole, nu știu ce m-a îmboldit. M-am întors spre ea.

— La ce vă gândiți ? o întrebai.

— Dacă am putea scăpa ! șopti ea în ciudată.

— Pentru a te duce unde ? Mîna lui Dumnezeu e pretutindeni. Nici o scăpare. Vă pare rău ?

— S-ar putea ca dragostea să fie bucuria cea mai puternică pe-acest pămînt. E posibil. Dar acum, cînd văd această mîna de bronz, aș vrea să scap.

— Preferați libertatea ?

— Da.

— Dar dacă numai supunîndu-te mîinii de bronz ești liber ? Dar dacă cuvîntul „Dumnezeu“ n-are înțelesul comod pe care i-l dă mulțimea ?

Mă privi, tulburată. Avea niște ochi cenușii metalici, niște buze uscate și amare.

— Nu înțeleg, zise ea, și se îndepărtă, parcă înfricoșată.

Se făcu nevăzută. De atunci mi-a ieșit complet din minte. Cu toate acestea, trăia desigur în mine, sub lespedea pieptului meu — și azi, pe-acest tărîm pustiu, iat-o ieșind din străfundul făpturii mele, palidă și tînguitoare.

Da, nu m-am purtat cum se cuvine, Zorba avea dreptate. Putea fi un bun pretext acea mîna de bronz, prima luare de contact era izbutită, primele dulci cuvinte pornite de pe buze, și-am fi putut, încet-încet, fără a ne da seama nici unul nici celălalt, să ne înlănțuim și să ne unim cu toată seninătatea în palma lui Dumnezeu. Numai că eu mă avîntasem brusc de la pămînt spre cer, și femeia, înfricoșată, o luase la fugă.

Bătrînul cocoș cîntă în curtea doamnei Hortense. Ziua intra acum, luminoasă, pe ferestruică. M-am ridicat dintr-un salt.

Muncitorii începeau să sosească cu cazmalcele, răngile și tîrnăcoapele lor. Îl auzeam pe Zorba dînd porunci. Se dăruise imediat muncii ; simțai în el omul care știe să poruncească și îndrăgește munca de răspundere.

Am scos capul pe ferestruică și i-am văzut în picioare, un lungan cît toate zilele în mijlocul a vreo treizeci de oameni slabi, duri, arși de soare, subțiri în talie. Mîna i se întindea autoritară, vorbele erau scurte și precise. La un moment dat, l-a apucat de guler pe-un tinerel care mormăia și înainta șovăind.

— Ai ceva de spus ? îi strigă el. Spune-o tare ! Nu-mi plac mormăielile. Ca să muncești trebuie să fii voios. Dacă nu ești așa, cară-te la cîrciumă.

În clipa aceea își făcu apariția madam Hortense, despletită, cu obrazii buhăiți, nefardată, cu o imensă cămașă soioasă pe ea și tîrînd un fel de lungi papuci scîlciați. Tuși o dată, o tuse răgușită de bătrînă cîntăreață, ca un răcnet, se opri și-l privi pe Zorba cu mîndrie. Ochii i se împăienjeniră. Mai tuși o dată s-o audă Zorba și se apropie de el legănîndu-se și dînd din poponeață. De-un fir de păr a ținut să nu-l atingă cu mîneca ei largă. Dar el nu s-a învrednicit să-i arunce nici măcar o privire. A luat de la un muncitor o bucată de piine de orz și un pumn de măsline.

— Să mergem, băieți, strigă el, închinați-vă !

Și pornind cu pași mari, duse cu el echipa în linie dreaptă spre munte.

N-am să descriu aici lucrul la mină. Pentru asta e nevoie de răbdare, și eu n-am așa ceva. Construisem din stuf, din răchită și din bidoane de benzină o baracă la marginea mării. Cînd se crăpa de ziuă, Zorba se trezea, înșfăca hîrlețul, se ducea la mină înaintea muncitorilor, săpa o galerie, o părăsea, găsea un filon de lignit strălucitor ca păcura și dansa de bucurie. Dar, cîteva zile mai tîrziu, filonul se pierdea, Zorba se arunca la pămînt și, zvîcnind din mîini și din picioare, dădea cerului cu tîfla.

Își luase munca în serios. Nici nu-mi mai cerea sfatul. Din primele zile, toată grija și toată răspunderea trecuseră din mîinile mele într-ale sale. Lui îi revenea sarcina să hotărască și să înfăptuiască. Mie, să plătesc oalele sparte — ceea ce, de altfel, nu-mi dispăcea defel — căci, îmi dădeam bine seama, aceste luni aveau să fie, în viața mea, printre cele mai fericite. Îmi făcusem bine socoteala :

aveam conștiința că-mi cumpăr fericirea cu destul de puțină cheltuială.

Bunicul meu din partea mamei, care locuia într-un târgușor din Creta, își lua în fiecare seară felinarul și dădea o raită prin localitate, să vadă dacă n-a sosit din întâmplare vreun străin. Îl lua la el, îi dădea din belșug să bea și să mănânce, apoi se așeza pe divan, își aprindea ciubucul, se întorcea spre oaspete — pentru care sosise clipa să se achite — și i se adresa poruncitor :

— Povestește !

— Ce să povestesc, nea Mustoyori ?

— Ce ești, cine ești, de unde vii, ce orașe și ce sate au văzut ochii tăi, tot, tot, povestește tot. Hai, vorbește !

Și oaspetele începea să povestescă, alandala, lucruri adevărate și minciuni, în vreme ce bunicul meu își fuma ciubucul, îl asculta și călătorea cu el, stînd tacticos pe divan. Iar dacă oaspetele îi era pe plac, îi spunea :

— Ai să rămii și mîine, nu pleci. Mai ai încă lucruri de povestit.

Bunicul meu n-a ieșit niciodată din târgușorul lui. Nu s-a dus nici măcar pînă la Candia sau pînă la Canea. „Să mă duc acolo ca să fac ce ? zicea el. Sînt cancloți și candioți care trec pe-aici, Candia și Canea vin de la mine. N-am nevoie să mă duc acolo !“

Eu perpetuez acum pe-acest țărîm cretan apucăturile bunicului meu. Și eu am găsit un oaspete, ca și cum l-aș fi căutat cu lumînarea. Nu-l las să plece. Mă costă mult mai mult decît o masă, dar merită. În fiecare scară, îl aștept după lucru, îl pun să se așeze în fața mea, mîncăm, vine clipa cînd trebuie să plătească și îi spun : „Povestește !“ Îmi fumez pipa și-l ascult. A explorat în lung și-n lat pămîntul, acest oaspete, a explorat mult și bine sufletul omenesc, nu mă mai satur ascultîndu-l.

— Povestește, Zorba, povestește !

De cum deschide gura, întreaga Macedonic mi se dezvăluie, se desfășoară în spațiul îngust dintre Zorba și mine, cu munții ei, cu pădurile și puhoaiile ei, cu comitații ei, cu femeile ei aprige în muncă și cu bărbații ei zdraveni și duri. Și muntele Athos cu cele douăzeci și una de mănăstiri, arsenalele și trîntorii ei cu fundul mării.

Zorba își scutură gulerul după ce-și termină poveștile cu călugări și spune în hohote de râs : „Să te ferească Dumnezeu, jupîne, de partea dinapoi a catîrilor și de partea dinainte a călugărilor !“

În fiecare seară, Zorba mă plimbă de-a lungul și de-a latul Greciei, Bulgariei și Constantinopolului, închid ochii și văd. A străbătut Balcanii, întortocheați și accidentați, a observat totul cu ochisorii lui de șoim, pe care-i holbează în fiecare clipă, uluit. Lucrurile cu care noi ceilalți ne-am obișnuit și pe lângă care trecem nepăsători capătă în ochii lui Zorba proporțiile unor redutabile enigme. Vede trecînd o femeie și se oprește năucit.

— Ce taină e asta ? întrebă el. Ce e o muiere, și de ce ne sucește astfel capul ? Ce-o mai fi și asta, zi-mi un pic ?

Se întrebă cu aceeași uimire în fața unui bărbat, a unui pom înflorit, a unui pahar cu apă rece. Zorba vede în fiecare zi toate lucrurile pentru prima oară.

Ieri ședeam amîndoi în fața barăcii. Bînd un pahar de vin, s-a întors spre mine alarmat :

— Ce-o mai fi și apa asta roșie, jupîne ? Ia zi !!! Unui butuc îi cresc ramuri, încep să-i atîrne un soi de ciucuri acri, și timpul trece, soarele-i coace, devin dulci ca mie-rea și atunci le zicem struguri ; îi stoarcem, scoatem o zeamă pe care-o punem în butoaie, fermentează de una singură, o scoatem de Sfîntul Gheorghe-Băutorul, și s-a iacut vin ! Ce minune o mai fi și asta ? Dai pe gît zeama ceca roșie și vezi cum îți crește sufletul, cum nu mai încape în vechiul trup și-i gata să se ia la trîntă cu Dumnezeu. Ce-o mai fi și asta, jupîne ? Ia zi !

Nu spuneam nimic. Ascultîndu-l pe Zorba, simțeam reînnoindu-se virginitatea lumii. Toate lucrurile cotidiene și decolorate recăpătau strălucirea pe care-o avuseseră în prima zi, cînd ieșiseră din mîna lui Dumnezeu. Apa, femeia, steaua, pîinea reveneau la tainicul izvor primitiv, și vîrtejul divin se declanșa din nou în văzduh.

Iată de ce în fiecare seară, întins pe plajă, îl așteptam pe Zorba cu nerăbdare. Plin de noroi, mînjit de cărbune, ieșea din măruntaiele pămîntului ca un șobolan uriaș, cu mersul lui tărăgănat și deșelat. De departe gliecam cum a mers treaba în ziua aceea : după poziția cor-

pului, după cum își ținea capul, în piept sau ridicat, după cum își bălângănea brațele lungi.

La început, mă duceam cu el ; îi studiam pe muncitori. Mă străduiam să merg pe-un drum nou, să mă interesez de treburi practice, să cunosc, să îndrăgesc materialul uman care-mi picase în mână, să încerc bucuria de-atîta vreme jinduită de-a nu mai avea de-a face cu cuvinte, ci cu oameni în carne și oase. Și-mi făceam planuri romantice — dacă extracția de lignit va merge bine — să organizez un fel de comună în care vom mînce împreună aceeași mîncare și vom purta aceleași veșminte, ca niște frați. Făuream în mintea mea un nou ordin religios, germeii unei vieți noi...

Dar nu eram încă hotărît să-i împărtășesc lui Zorba aceste planuri. Encervat, mă vedea foindu-mă printre lucrători, întrebînd, intervenind și luînd regulat partea muncitorului.

Zorba își încrețea buzele.

— Jupîne, îmi zicea el, ce-ar fi să mai dai o raită pe-afară ? E-un soare, o minune !

Dar eu, în primele zile, stăruiam, nu plecam. Puneam întrebări, stăteam la taifas, cunoșteam viața fiecărui muncitor : cîți copii are de hrănit, cîte surori de măritat, cîți părinți bătrîni și neputincioși ; grijile, metehnele, frămîntările lor.

— Nu scormoni așa în viața fiecăruia, jupîne, îmi spunea Zorba încrunțat. C-o să ți se înmoaie inima, o să-i iubești mai mult decît trebuie și decît e în folosul muncii noastre. O să le treci cu vederea orice... Și atunci, vai de capul lor de asemenea, să știi de la mine. Cînd patronul e sever, muncitorii se tem de el, îl respectă și-și văd de treabă. Cînd patronul e slab, îl iau în bășcălie și se culcă pe-o ureche. Pricepi ?

Într-altă seară, după terminarea lucrului, și-a azvîrlit cazmaua în fața barăcii și mi-a strigat scos din fire :

— Știi ce te rog, jupîne, nu te mai amesteca deloc. Ce construiesc eu, vii tu și dărîmi. Ce mai sînt și balivernele astea pe care le îndrugai azi ? Socialism și alte bazaconii ! Ce ești tu : duhovnic sau capitalist ? Ai de ales.

Dar cum să aleg ? Eram mistuit de dorința naivă de-a uni cele două lucruri, de-a găsi sinteza prin care ire-

ductibilele opoziții ar putea fraterniza, spre a dobîndi în același timp viața terestră și împărăția cerurilor. E o poveste care dura de ani de zile, de la cea mai fragedă vîrstă. Încă de pe băncile școlii, împreună cu prietenii mei cei mai apropiați, pusesem bazele unei „Fraternități Amicale“, acesta e numele pe care i-o dădusem, și făcusem jurămîntul, închiși cu cheia în camera mea, că ne vom închina întreaga viață luptei împotriva nedreptății. Lacrimi imense ne curgeau din ochi în clipa cînd, cu mîna pe inimă, rosteam jurămîntul.

Idealuri puerile ! Totuși, vai de cel care rîde la auzul lor ! Cînd văd ce-au ajuns membrii „Fraternității Amicale“ — medici șarlatani, avocați, băcani, politicieni perfizi, ziaristi de mîna a doua — mi se rupe inima. E aspru și dur, pare-se, climatul pe acest pămînt, semînțele cele mai prețioase nu încolțesc sau sînt năpădite de mărăcini și urzici. Eu, îmi dau bine seama azi, tot necumpătat am rămas. Bogdaproste ! sînt oricînd gata să mă avînt în expediții donquijotești. Duminica ne găteam amîndoi ca niște flăcăi de însurat : ne bărbieream, ne puneam cîte-o cămașă albă curată și-o porneam, spre sfîrșitul după-amiezii, la madam Hortense. În fiecare duminică tăia pentru noi cîte-o găină și ne puneam din nou toți trei pe mîncare și pe băutură ; după care Zorba își întindea labelle lungi pe sinul ospitalier al preabunei doamne, luîndu-l în stăpînire. Cînd ne întorceam, noaptea tîrziu, pe malul nostru, viața ni se părea simplă și plină de bune intenții, bătrînă, dar foarte plăcută și primitoare, la fel ca madam Hortense.

Într-una din aceste duminici, întorși de la îmbelșugatele noastre chiolhanuri, m-am hotărît să-i vorbesc și să-i împărtășesc lui Zorba planurile mele. M-a ascultat cu gura căscată, căznindu-se să-și păstreze răbdarea. Doar din cînd în cînd dădea din groasa-i scăfirlie cu ener-vare. De la primele cuvinte s-a trezit din băutură, min-tea i s-a limpezit. Cînd am isprăvit, și-a smuls nervos vreo două-trei fire de mustață.

— Să-mi fie îngăduit, jupînc, zise el, pare-mi-se că n-ai un creier prea virtos, curată piftie. Cîți ani ai ?

— Treizeci și cinci.

— Ei ! atunci nu se mai îndeasă niciodată.

După care a izbucnit în rîs. M-am simțit jignit.

— Tu nu crezi în om ? i-am strigat.

— Nu te supăra, jupîne. Nu, nu cred în nimic. Dacă-aş crede în om, ar însemna să cred şi-n Dumnezeu, să cred şi-n Diavol. Şi-ar fi mare dandana. Lucrurile s-ar încurca atunci, jupîne, şi mi-ar căşuna o groază de belele.

Tăcu, îşi scoase basca, se scărpină în cap cu frenezie, se trase din nou de mustaţă de parcă s-ar fi hotărît s-o smulgă. Voia să spună ceva, dar se abţinea. Mă privi cu coada ochiului, mă mai privi o dată, şi se hotărî.

— Omul e-o brută ! strigă el lovind furios pietricelele cu ciomagul. O mare brută. Măria-ta nu ştie, după cît se pare totul a fost uşor pentru tine, dar întrebă-mă pe mine. O brută, m-auzi ? Eşti rău cu el : te respectă şi-ţi ştie de frică. Eşti bun cu el : îţi scoate ochii. Păstrează distanţa, jupîne, nu le da oamenilor prea mult nas, nu te-apuca să le spui că sînt toţi egali, că avem toţi aceleaşi drepturi. De îndată îţi vor călca în picioare drepturile tale, îţi vor fura pîinea şi te vor lăsa să crăpi de foame. Păstrează distanţa, jupîne, în interesul tău o spun !

— Tu nu crezi aşadar în nimic ? am strigat exasperat.

— Nu, nu cred în nimic, de cîte ori să-ţi mai spun ? Nu cred în nimic şi în nimeni ; numai în Zorba. Nu pentru că Zorba ar fi mai bun ca alţii, nici vorbă de-aşa ceva ! O brută şi el. Dar cred în Zorba pentru că e singurul pe care-l am sub stăpînirea mea, singurul pe care-l cunosc ; toţi ceilalţi, nişte năluci. Cu ochii lui văd, cu urechile lui aud, cu maţale lui mistui. Toţi ceilalţi, îţi spun, nişte năluci. Cînd o să mor eu, totul o să moară. Întreaga lume zorbească se va nărui !

— Vorbeşti cu un egoism ! am zis eu sarcastic.

— N-am ce-i face, jupîne ! Asta e : ce e în guşă şi-n căpuşă ; sînt Zorba, vorbesc ca Zorba.

N-am mai scos o vorbă. Simţeam cuvintele lui Zorba ca pe nişte lovituri de bici. Îl admiram că e capabil de atîta tărie, că-i poate dispreţui în asemenea hal pe oameni şi în acelaşi timp că are o asemenea poftă să trăiască şi să lucreze cu ei. Eu, sau aş fi devenit un ascet,

sau i-aş fi împodobit pe oameni cu pene false spre a-i putea suporta.

Zorba se întoarce şi se uită la mine. La lumina stelelor i-am desluşit gura lăţită de-un zîmbet pînă la urechi.

— Te-am jignit, jupîne? zise el oprindu-se brusc.

Ajunsesem la baracă. Zorba mă privi cu duioşie şi teamă.

N-am răspuns. Simţeam că mintea mea era de acord cu Zorba, dar inima mea rezista, voia să se înalţe, să evadeze din brută, să-şi croiască un drum.

— Nu mi-e somn astă-seară, Zorba, am zis. Du-te şi te culcă.

Stelele scăpărau, marea ofta şi lingea prundişul de scoici, un licurici îşi aprinse micul felinar erotic de sub burtă. Din părul nopţii roua curgea şiroaie.

M-am întors cu faţa-n jos, m-am cufundat în tăcere, fără să mă gîndesc la nimic. M-am contopit pe deplin cu noaptea şi cu marea, îmi simţeam sufletul ca un licurici care, cu micul său felinar de aur verde aprins, s-a aşezat pe pămîntul jilav şi negru şi aşteaptă.

Stelele călătoreau, orele treceau — şi, cînd m-am ridicat, gravasem în mine definitiv, fără să înţeleg cum, dubla sarcină pe care-o aveam de îndeplinit pe acest ţarm :

Să scap de Buddha, să mă descotorosesc prin cuvinte de toate preocupările mele de ordin metafizic, eliberîndu-mi sufletul de-o spaimă zadarnică ;

Să stabilesc, din clipa aceea, un contact profund şi direct cu oamenii.

„Poate, îmi ziceam, încă nu e timpul pierdut.“

„MOȘ ANAGNOSTI, BĂTRÎNUL SATULUI, VA salută și vă întreabă dacă ați binevoi să vă dați osteneala de-a veni pînă la el acasă să luați o gustare. Jugănarul va trece azi prin sat să castruze porcii ; kyra Marulia, consoarta moșului, va frige pentru domniile-voastre niște «fudulii». Îi veți ura și nepoțelului lor Minas la mulți ani, pentru că e ziua lui.“

E o mare bucurie să intri în casa unor țărani din Creta. Tot ce te înconjoară e patriarhal : vatra, lampa de petrol, ploștile înșiruite de-a lungul peretelui, o masă, cîteva scaune și, cum intri, pe stînga, într-o firidă, ulciorul cu apă proaspătă. De grindă stau spînzurate șiruri de gutui, de rodii și de plante aromatice : salvie, izmă, rozmarin, cimbru.

În fund, trei-patru trepte de lemn duc pe-un fel de estradă, unde se află patul cu picioare înalte și, deasupra, sfintele icoane cu candela neîntreput aprinsă. Casa îți pare goală și cu toate acestea posedă tot ce e strict necesar, atît de puține lucruri îi sînt de trebuință omului adevărat.

Ziua era magnifică, soarele de toamnă extrem de blind. Ne-am așezat în fața casei, în grădiniță, sub un măslin încărcat de fructe. Printre frunzele argintate marea sclipea în depărtare, liniștită, hieratică. Nori diafani treceau pe deasupra noastră. Ei acopereau soarele, îl lăseau descoperit : să fi jurat că pămîntul, cînd vesel, cînd trist, respiră.

În fundul grădiniței, într-un țarc îngust, porcul jugănit chirăia de durere, asurzindu-ne. Dinspre vatră ne venea fumul „fuduliilor“ care se frigeau pe jeratic.

Vorbeam despre lucruri veșnice : cereale, viță de vie, sloaie. Eram siliți să urlăm : bătrînul notabil nu auzea vine. Era, spunea el, foarte fudul de-o ureche. Viața acestui bătrîn cretan fusese lineară și liniștită ca cea a unui copac dintr-o văgăună ferită de vînturi. Se născuse, crescuse, se însurase. Avusese copii și nepoți. Cîțiva nuriseră, alții trăiau : posteritatea era asigurată.

Bătrînul cretan își aminti de vremurile apuse, cînd urcii tăiau și spînzurau, de vorbele lui taică-său, de minunile care se petreceau pe vremea aceea pentru că oamenii trăiau cu frica lui Dumnezeu și aveau o credință.

— Iaca, eu care vă vorbesc, eu, moș Anagnosti, n-am născut dintr-o minune. Da, dintr-o minune. Și înd o să vă povestesc cum, o să vă cruciți și-o să spuneti : „Doamne miluiește !“ și-o să vă duceți la mănăstirea Precuratei să aprindeți o luminare.

Își făcu semnul crucii și începu sfătos, cu glasul lui blînd :

— Pe vremea ceea, așadar, trăia în satul nostru o urcoaică bogată — blestemul pe capul ei ! Într-o bună zi, acăt-o cu burta la gură, afurisita. Cînd îi veni sorocul, o șezară într-un jilț, unde se porni să mugească ca o vacă vreme de trei zile și trei nopți. Da' copilașul nu ieșea peam. O prietenă de-a ei — blestemul și pe capul ei ! — sfătui așa : „Tzafer Hanum, ar trebui s-o chemi pe Maica Meire într-ajutor !“ Maica Meire, așa o numesc urcii pe Maica Precistă. „S-o chem pe-aia ? zbieră căcaua de Tzafer, pe-aia ? Mai bine crăp !“ Da' durerile erau tare păcătoase. Mai trecu așa o zi și-o noapte. Mugea întruna, da' nu năștea nicicum. Ce să facă ? Nu nai putea răbda durerile. Se-apucă să strige : „Maică Meire ! Maică Meire !“ A strigat ea frumușel așa cît au inut-o puterile, numai că durerile n-o lăsau defel și copilul tot nu ieșea. „Nu te-nțelege, îi zise atunci prietena ei, se vede că nu știe turcește. Cheam-o pe numele creșinesc.“ „Fecișoară a ghiaurilor ! strigă atunci cățeaua, fecișoară a ghiaurilor !“ De pomană, durerile sporeau. N-o strigi cum trebuie, Tzafer Hanum, îi zise ar prietena, n-o strigi cum trebuie și de-aia nu vine.“ Atunci, cățeaua asta păgînă, văzînd primejdia,

strigă cît o ținură puterile : „Maică Precistă !” Și, ca la un semn, iată copilul țișnindu-i din mădulare ca un țipar. Asta se petrecea într-o duminică, și duminica ce-a urmat maică-mea era tot la fel, în durerile facerii. Îi era rău și ei, sărăcuța, o durea, mugea, biata maică-mea. Striga : „Maică Precistă ! Maică Precistă !” dar ușurarea n-o vedea venindu-i defel. Taică-meu ședea pe jos în mijlocul bă-tăturii, și-era atît de cătrănit, că nu-i venea nici să bea, nici să mănînce. Era înciudat pe Maica Precistă. „Data trecută, vezi dumncata, cățeaua aia de Tzafer a chemat-o și a dat iute fuga s-o ușureze. Iar acu...” A patra zi, taică-meu a simțit că nu mai poate. Nici una, nici două, își ia ciomagul și iată-l pornit spre mănăstirea Sfintei Fecioare Sugrumate. Să ne vină într-ajutor ! Ajunge acolo, intră în biserică fără măcar să-și facă semnul crucii, atît de mîniat era, închide ușa după el cu zăvorul și se oprește în fața icoanei : „Ia zi, Maică Precistă, s-apucă el să strige, e vorba de nevastă-mea, Krinio, o știi, că-ți aduce untde-lemn în fiecare sîmbătă seară și-ți aprinde candelile, nevastă-mea Krinio e în durerile facerii de trei zile și trei nopți și te cheamă ; n-ai urechi s-o auzi ? Se vede treaba c-ai surzit de n-o auzi. Bun înțeles, dacă era vorba de-o cățea ca Tzafer, o lepădătură turcească, dădeai iute fuga s-o scapi. Da' pentru nevastă-mea, o creștină, ai surzit, n-o auzi ! Ei bine, dacă n-ai fi Maica Precistă, ți-aș arăta eu, uite, cu bîta asta !” După care, fără nici o închinăciune, i-a întors spatele să iasă. Da' în aceeași clipă icoana a început să scîrțîie cu putere, de ziceai că se rupe-n bucățele. Așa scîrțîie icoanele cînd fac minuni, află dacă n-o știi. Taică-meu a priceput îndată, așa că s-a întors, a ingenuncheat și s-a închinat : „Am păcătuit, Maică Precistă, a strigat el, tot ce-am zis mai înainte ducă-se pe pustii !” Nici n-a ajuns bine în sat c-a și aflat vestea cea bună : „Să fie într-un ceas bun, Kostandî, a născut nevastă-ta, e băiat”. Eu eram ăla, moș Anagnosti. Da' m-am născut puțin fudul de-o ureche. Taică-meu, vezi dumneata, să-vîrșise păcatul de-a fi făcut-o pe Maica Precistă surdă. „Aha, așa care va să zică ? trebuie c-a zis Maica Precistă. Ei bine ! stai tu nițeluș, o să ți-l fac pe fiu-tău surd, să te sături să mai blestemi !”

Și moș Anagnosti se închină.

— Da' tot e bine, zise el, că putea să mă facă orb, sau timpit, sau cocoșat, sau și mai rău — ferească Dumnezeu !
— putea să mă facă fată. Tot e bine, fie-i numele laudat !

Umplu paharele :

— Să ne-ajute Domnul ! zise el ridicându-l pe-al său.

— În sănătatea dumitale, moșule, să trăiești o sută de ani, s-apuci să-ți vezi strănepoții !

Bătrînul îl dădu pe gît dintr-o dată, ștergîndu-și mustățile.

— Nu, fiule, zise el, e de-ajuns. Mi-am văzut nepoții, mi-ajunge ! Să nu cerem prea mult. Mi-a sunat ccasul. Iată-mă bătrîn, prieteni, cu șalele deșertate, nu mai pot, nu că n-aș avea chef, da' nu mai pot să fac copii ; și-atunci la ce bun să trăiești ?

Umplu din nou paharele, scoase de la brîu niște nuci și smochine uscate învelite în frunze de laur și ni le împărți.

— Tot ce-am avut am dat copiilor, zise el. Am rămas săraci, da, săraci, dar puțin îmi pasă. Mare e Dumnezeu !

— Mare e Dumnezeu, moș Anagnosti, zise Zorba la urechea bătrînului, mare e Dumnezeu... da' noi, noi sîntem mititci !

Bătrînul notabil își încruntă sprîncenele.

— S-avem iertare, nu-l ocări așa, prietene, zise el cu asprime. Nu-l ocări ! Și el se bizuie pe noi, sârmanul !

În clipa aceea, tăcută, supusă, maica Anagnosti aduse pe-o strachină de lut „fuduliile“ porcului și o stacană groasă de aramă plină cu vin. Puse totul pe masă, rămase în picioare, încrucișă mîinile la piept și lăsă ochii în jos.

Mi-era silă să pun gura pe asemenea gustări, dar, pe de altă parte, mi-era rușine să refuz. Zorba mă privi cu coada ochiului, zîbind ironic.

— E carnea a mai gustoasă, jupîne, mă asigură el. Nu face nazuri.

Moș Anagnosti schiță un zîmbet.

— Adevărat, adevărat, încearcă și-ai să vezi. Zici că-i creier ! Cînd prințul George a trecut pe la mănăstire, colo sus, în munți, călugării au pregătit o masă regească cu carne pentru toată lumea. Pentru prinț nu era decît o farfurie cu ciorbă. Prințul a pus mîna pe lingură și a început s-o învîrte prin ciorbă : „Fasole ? întrebă el mirat.

Fasole albă ?“ „Mănîncă, măria-ta, îi zise bătrînul egumen, mănîncă și-om vorbi după aceea.“ Prințul a gustat o lingură, două, trei, a golit farfuria și s-a lins pe buze. „Ce e minunca asta ? a întreat. Grozavă fasole ! parc-ar fi creier !“ „Nu-i fasole, măria-ta, făcu egumenul, nu-i fasole. Am claponit toți cocoșii din împrejurimi !“

Rîzînd, bătrînul vîrî furculița într-una din „fuduliile“ porcului.

— Mîncare de prinț ! zise el. Deschide gura.

O deschisei și el îmi vîrî bucata în gură.

Umplu din nou paharele și băurăm în sănătatea nepotului său. Bunicului îi străluceau ochii.

— Ce-ai vrea să ajungă nepotul dumitale, moș Anagnosti ? l-am întreat eu. Spune, se cade să-i facem urări.

— Ce-aș putea să vreau, fiule ? Ei, s-o apuce pe calea cea bună, să fie om așa cum trebuie, un bun cap de familie, să aibă și el copii și nepoți, și unul din copii să-mi semene. Pentru ca bătrînii, uitîndu-se la el, să zică : „Ia uite ce bine seamănă cu moș Anagnosti ! Fie-i țărîna ușoară, c-a fost om de treabă.“ Marulia, făcu el fără să se uite la nevastă-sa, Marulia, mai adu o stacană de vin !

În clipa aceea, împinsă cu putere, porțița țarcului se deschise și porcul dădu buzna în grădiniță, grohăind.

— Îl doare, bietul animal... făcu Zorba milos.

— Se-nțelege că-l doare ! strigă bătrînul cretan rîzînd. Dacă ți s-ar face și ție la fel, nu te-ar durea ? Zorba bătu în lemn.

— Înghite-ți limba, surd bătrîn ! șopti el, înspăimîntat.

Porcul se vîntura încolo și încioace prin fața noastră și ne privea furios.

— Pe cinstea mea, parc-ar înțelege că i le mîncăm ! zise iar moș Anagnosti, în vervă după stropul de vin pe care-l băuse.

În vreme ce noi, calmi, satisfăcuți, mîncam ca niște canibali, bînd vin roșu, și priveam, printre ramurile argintate ale măslinului, marea colorată toată acum, la asfințit, în nuanțe trandafirii.

Cînd, după lăsarea întinericului, am părăsit casa veteranelor din sat, Zorba, și el în vervă, avea chef de vorbă.

— Ce vorbeam alaltăieri, jupîne? făcu el. Voiai să luminezi poporul, cum ziceai, să-i deschizi ochii! Ei, iaca! Încearcă să-i deschizi pe-ai lui moș Anagnosti! Ai văzut cum stătea nevastă-sa în fața lui și aștepta poruncile, că un cîine care face sluj? Apucă-te acum și învață-l că e-o cruzime să stai colo și să mănînci o bucată din carnea porcului în vreme ce porcul e viu și geme în fața ta, sau că muierea are aceleași drepturi cu bărbatul. Ce-o să cîștige un amărit ca moș Anagnosti din toate palavrele tale lămuritoare? Ai să-i pricinuiiești numai belele. Și maica Anagnosti ce-o să cîștige din asta? O să se iște gîlceavă, găina o să vrea să devină cocoș, și toată ziulica n-o să facă altceva decît să se ia la harță... Lasă oamenii în pace, jupîne, nu le deschide ochii. Dacă-o să le deschizi ochii, ce-o să vadă? Mizeria în care trăiesc! Lasă-i încolo să viseze mai departe!

Tăcu pentru o clipă, se scărpină în cap. Reflecta:

— Afară numai dacă, făcu el în cele din urmă, afară numai dacă...

— Ce? Hai să vedem.

— Afară numai dacă, cînd ar deschide ochii, le-ai putea arăta o lume mai bună decît lumea de bezne în care trăiesc acum. Ai așa ceva?

Nu știam. Știam bine ce s-ar năru, nu știam însă ce se va construi pe aceste ruine. Asta nimeni n-o poate ști cu certitudine, gîndeam eu. Lumea veche e palpabilă, solidă, o trăim și ne luptăm cu ea în fiecare clipă, ea există. Lumea viitorului nu s-a născut încă, ea e inseizabilă, fluidă, făcută din lumina din care sînt țesute visele, e-un nor bătut de vînturi năprasnice — dragostea, ura, imaginația, întîmplarea, Dumnezeu... Nici cel mai mare profet nu poate oferi oamenilor decît o lozincă, și, cu cît această lozincă va fi mai imprecisă, cu atît profetul va fi mai mare.

Zorba mă privea cu un suris batjocoritor. M-am înfuriat.

— Am, i-am răspuns ținînd.

— Ai? Spune, să vedem!

— Nu pot să-ți spun, n-ai înțelege.

— Eh ! pentru că n-ai ! făcu Zorba dînd din cap. Crezi că-s unul din ăia pe care-i duci de nas, jupîne ? Cine ți-a spus-o te-a păcălit. Sînt la fel de neînvățat ca moș Anagnosti, dar nu-s la fel de prost, ah ! nu ! Și-apoi, dacă n-aș pricepe eu, cum ai vrea să priceapă ei, moșneagul ăsta mititel și deșteapta de nevastă-sa ? Și toți Anagnostii din lume ? Să vadă, cu alte cuvinte, noi bezne ? Atunci lasă-le pe ălea vechi ; cu astea-s deprinși. Au scos-o la capăt cu ele pînă acu, nu găsești ? Trăiesc, și trăiesc bine, fac copii și chiar nepoți. Dumnezeu îi face surzi, orbi și ei strigă : „Lăudat fie Domnul !“ Se simt bine în mizerie. Așa că lasă-i și taci din gură.

Am tăcut. Treceam prin fața grădinii văduvei. Zorba se opri o clipă, oftă, dar nu spuse nimic. Trebuie să fi plouat pe undeva. Un miros de pămînt, plin de prospețime, înmiresma aerul. Se iviră primele stele. Luna nouă strălucea, gingașă, galben-verzuie, cerul își revărsa dulceața.

„Omul ăsta, gîndeam eu, n-a fost la școală și creierul lui nu s-a deformat. A fost supus la toate încercările, i s-a deschis mintea, i s-a lărgit inima, fără a-și pierde cuțezanța primitivă. Toate problemele complicate, de ne-soluționat pentru noi, el le rezolvă printr-o lovitură de sabie, ca Alexandru cel Mare, compatriotul său. E foarte greu ca el să alunece, pentru că se sprijină în întregime, din cap pînă în picioare, de pămînt. Sălbaticii din Africa adoră șarpele pentru că stă cu tot corpul lipit de pămînt și află în felul acesta toate tainele lumii. Le află cu burta, cu coada, cu capul. O atinge, se amestecă, se contopește cu mama. La fel și Zorba. Noi, oamenii instruiți, nu sîntem decît niște păsări smintite ale văzduhului.“

Stelele se înmulțeau. Crîncene, disprețuitoare, aspre, fără pic de milă pentru oameni.

Nu mai vorbeam. Priveam amîndoi cerul cu groază, vedeam în fiecare clipă alte stele aprinzîndu-se la răsărit și întinzîndu-se pîrjolul.

Ajunserăm la baracă. N-aveam nici un chef de mîncare și mă așezai pe-o stîncă la marginea mării. Zorba aprinse focul, mîncă, fu cît pe-aci să vină lîngă mine, dar se răzgîndi, se culcă în patul lui și adormi.

Marea era împietrită. Nemișcată sub tirul stelelor ; pământul tăcea și el. Nici un câine nu lătra, nici o pasăre de noapte nu se jelea. O liniște totală, perfidă, primejdioasă, încropită din mii de urlete, atât de îndepărtate sau atât de profunde în noi că nu se auzeau. Percepeam numai freământul singelui meu zvicnindu-mi în tîmple și în venele de la gît.

„Melodia tigrului !“ mi-a trecut prin minte și m-am înfiorat.

În Indii, cînd se lasă întunericul, se intonează încet o melodie dureroasă și monotonă, un cîntec sălbatic și tărăgănat, ca un îndepărtat căscat de fiară — melodia tigrului. Sufletul omului se revarsă de atîta fremătătoare așteptare.

Și în timp ce gîndul mă purta la teribila melodie, golul din piept a început treptat să mi se umple. Urechile mi se trezeau, tăcerea devenea strigăt. Ai fi zis că sufletul, plămădit și el din aceeași melodie, evada din trup pentru a asculta.

M-am aplecat, mi-am umplut palma cu apă de mare și mi-am muiat fruntea și tîmplele. M-am simțit răcorit. În străfundul făpturii mele răsunau strigăte amenințătoare, confuze, neliniștite — tigrul se afla în mine și răgea.

Și, deodată, am auzit limpede glasul.

— Buddha ! Buddha ! strigai, ridicîndu-mă dintr-un salt.

Am pornit-o cu pas grăbit, pe malul apei, de parcă voiam să mă văd scăpat. De-un timp încoace, cînd sînt singur în noapte și domnește liniștea, îi aud glasul — trist la început, tînguitor ca un bocet ; încet-încet, se enervează, mîrîie, poruncește. Îl simt în piept dînd din picioare ca un făt căruia i-a venit sorocul.

Trebuie să fi fost miezul nopții. Nori negri se îngrămădiseră pe cer, picături mari îmi cădeau pe mîini. Dar nu le dădeam nici o atenție. Eram cufundat într-o atmosferă dogoritoare, simțeam la dreapta și la stînga, la tîmple, două inele de foc.

A sosit clipa, gîndeam tremurînd, roata budistă mă trage după ea, a sosit clipa să mă eliberez de minunata povară.

M-am întors repede în baracă și am aprins lămpița. Zorba, izbit de lumină, clipi de câteva ori, deschise ochii, se uită la mine cum mă aplec asupra hîrtiei și scriu. Mormăi ceva ce n-am înțeles, se întoarse brusc cu fața la perete și dormi mai departe.

Scriam foarte repede, eram grăbit. *Buddha* în întregime era în mine, îl simțeam desfășurîndu-se din cugetul meu ca o panglică albastră acoperită de semne. Se desfășura repede și mă grăbeam să-l ajung din urmă. Scriam, totul devenise ușor, extrem de simplu. Nu scriam, copiam. O întreagă lume îmi apărea dinainte, alcătuită din milă, din renunțare, din vînt — palatele lui *Buddha*, femeile din harem, caleașca de aur, cele trei întîlniri fatale cu bătrînul, cu bolnavul, cu mortul ; fuga, asceza, eliberarea minții. Pămîntul se acoperea cu flori galbene, cerșetorii și regii îmbrăcau veșminte galbene, pietrele, lemnul, trupurile își pierdeau greutatea. Sufletele deveneau duh, deveneau spirit, spiritul se spulbera. Degetele obosiră, dar nu voiam, nu puteam să mă opresc. Viziunea trecea repede, alerga ; trebuia s-o ajung din urmă.

Dimineața, Zorba m-a găsit dormind cu capul pe manuscris.

SOARELE SE RIDICASE DE DOUĂ SULIȚE CIND m-am trezit. Mîna dreaptă mi-era anchilozată de cît scrisesem și nu puteam să-mi lipesc degetele. Furtuna bu-distă se abătuse asupra mea, lăsîndu-mă sleit și golit.

M-am aplecat să adun paginile împrăștiate pe jos. N-aveam nici pofta, nici forța să le privesc. Ca și cum toată această aprigă inspirație n-ar fi fost decît un vis pe care nu voiam să-l văd prizonierul cuvintelor, degradat de ele.

Ploua în ziua aceea, liniștit, alene. Zorba aprinsese focul înainte de plecare, și-am stat toată ziua cu picioarele ghemuite, cu mîinile întinse deasupra focului, fără să bag nimic în gură, nemișcat, ascultînd șiroitul blînd al celei dintîi ploii.

Nu mă gîndeam la nimic. Creierul meu, făcut ghem ca o cîrțiță într-un sol desfundat, se relaxa. Auzeam mișcările ușoare, freamătul, scrișnetele pămîntului, și ploaia care șiroia, și semințele care se umflau. Simțeam cerul și pămîntul împerechindu-se ca în epocile primitive, cînd se uneau ca un bărbat și o femeie și făceau copii. În fața mea, de-a lungul țărmlui, auzeam marea mugind și lipăind ca o fiară care scoate limba și se adapă.

Eram fericit, știam. Cîtă vreme trăim o fericire, o simțim cu greutate. Abia după ce a trecut și cînd privim în urmă, simțim deodată — uneori cu mirare — cît de fericiți am fost. Numai că eu, pe această coastă a Cretei, trăiam fericirea și eram conștient că sînt fericit.

O mare albastră ca cerneala, vastă, întinzîndu-se pînă la țărmlul african. Adeseori sufla un vînt foarte fierbinte, dinspre sud, *livas*, venit din îndepărtatele nisipuri încinse. Dimineața, marea își răspîndea mireasma ca un harbuz ;

la amiază fumega, încremenită, cu uşoare vâlurele ca nişte sîni abia schiţaţi. Seara, ofta, de culoarea trandafirului, a vinului, a pătlăgelei vinete, albastru-închis.

Mă amuzam, după-amiază, umplîndu-mi palma cu nisip fin auriu, pe care-l simţeam alunecîndu-mi şi scurgîndu-mi-se, cald şi moale, printre degete. Mîna, o clepsidră de unde viaţa se scurge şi se pierde. Se pierde, şi eu privesc marea, îl aud pe Zorba şi-mi simt tîmplele plîsînd de fericire.

Mi-amintesc că într-o zi, nepoţica mea Alka, o fetiţă de patru ani, în clipa cînd ne uitam, în ajunul Anului Nou, la o vitrină cu jucării, s-a întors spre mine şi mi-a spus această frază uimitoare: „Nene Căpcăunule, așa-s de mulțumită, că mi-au crescut coarne!“ Am rămas trăsînit. Ce miracol extraordinar e viaţa şi cum toate făpturile, cînd îşi înfig adînc rădăcinile, se contopesc şi se confundă! Căci mi-am amintit deodată capul lui Buddha în lemn de abanos pe care-l văzusem într-un muzeu îndepărtat. Buddha se eliberase şi era invadat de-o bucurie supremă, după o agonie de şapte ani. Venele frunţii, la dreapta şi la stînga, erau atît de umflate, că ţîsniseră din piele afară şi deveniseră două coarne viguroase răsucite ca două arcuri de oţel.

Spre sfîrşitul după-amiezii ploaia încetase, cerul redevenise pur. Mi-era foame, mă bucuram că mi-e foame, căci trebuia să pice Zorba care să aprindă focul şi să înceapă ceremonia zilnică a gătitului.

— Încă o poveste fără sfîrşit, şi asta! spunea adeseori Zorba, punînd tîgaia pe foc. Nu numai muierea — arză-o-ar focu' — e-o poveste fără sfîrşit, mai e şi crăpelniţa.

Pe acest ţărm am simţit pentru prima oară savoarea mîncării. Seara, Zorba aprindea focul între două pietre şi pregătea masa; ne puneam pe mîncare şi pe băutură, discuţia se însufleţea; am înţeles, în sfîrşit, că mîncatul este şi o funcţie spirituală şi că pîinea, carnea, vinul sînt materiile prime ale spiritului.

Înainte de-a apuca să mănînce şi să bea, seara, după oboseala lucrului, Zorba era lipsit complet de vioiciune; vorbele-i erau de om ursuz, trebuia să i le smulgi cu cleştele. Avea gesturi dizgraţioase, de om obosit. De cum îndopa însă, cum spunea el, maşina cu cărbune, întreaga

uzină toropită și istovită a trupului său prindea iarăși viață, își lua avânt și începea să lucreze. Ochii îi scăpărau în cap, memoria se revărsa năvalnică, prindea aripi la picioare, dansa.

— Spune-mi ce iese din ce măninci, ca să-ți spun cine ești. La unii se transformă în osînză și în scîrnă, la alții în muncă și voie bună, iar la alții, cum am auzit spunîndu-se, în Dumnezeu. Așa că-s trei soiuri de oameni. Eu unul nu-s nici din ăi mai răi, nici din ăi mai buni. Între astea două. Ce mănînc eu se transformă în muncă și voie bună. Nu-i chiar așa rău !

Mă privi ironic și începu să rîdă.

— Tu, jupîne, zise el, ce măninci cred că te căznești să transformi în Dumnezeu. Dar nu izbutești, și-asta te chinuie. Ți se întîmplă cum i s-a întîmplat corbului.

— Ce i s-a întîmplat corbului, Zorba ?

— El, vezi tu, înainte vreme mergea cinstit, cum se cuvine, ca un corb, ce mai. Da' într-o zi și-a băgat în cap să umble umflîndu-se în pene, ca o potîrniche. De-atunci, sărmanul, și-a uitat mersul de-a binelea, nu mai știe ce-i cu el, și șchioapătă.

Am ridicat capul. Am auzit pasul lui Zorba care se întorcea din galerie. Scurt timp după aceea l-am zărit apropiindu-se, cu o mutră plouată, încruntat, bălăngăniindu-și brațele lungi, dezarticulate.

— 'seara, jupîne ! zise el din vârful buzelor.

— Salutare, bătrîne. Cum a mers treaba azi ?

Nici un răspuns.

— Să aprind focul, zise el, să fac ceva de mîncare.

A luat un braț de uscături dintr-un ungher, a ieșit afară, a așezat artistic crăcile mănunchi între două pietre și le-a dat foc. A pus deasupra oala de pămînt, a turnat apă în ea, a aruncat înăuntru ceapă, roșii, orez, și-a început bucătăreala. Eu, în vremea asta, am întins un ștergar pe masa rotundă și joasă, am tăiat felii groase de pîine și am umplut cu vin, din damigeană, tigva împodobită cu desene pe care moș Anagnosti ne-o dăruise în primele zile.

Zorba se așezase în genunchi în fața oalei, se uita la foc, cu ochii holbați, și nu scotea o vorbă.

— Ai copii, Zorba ? I-am întrebat brusc.

S-a întors spre mine.

— De ce mă întrebi ? Am o fată.

— Măritată ?

Zorba a pufnit în rîs.

— De ce rîzi, Zorba ?

— Ce întrebare mai e și asta ? zise el. Se-nțelege, măritată. Nu e timpită. Lucram într-o mină de cupru, la Pravitsa, în Calchidia. Într-o bună zi, primesc o scrisoare de la frate-meu Iannis. Adevărat, am uitat să-ți spun că am un frate, gospodar, om cu judecată, bisericos, cămătar, prefăcut, așa cum scrie la carte, stilpul societății. E băcan la Salonic. „Frate Alexis, îmi scria el, fie-ta Frosso a luat-o pe-o cale greșită, ți-a făcut numele de rîs. Are un gagic, a făcut un copil cu el, s-a zis cu faima noastră. O să mă duc în sat s-o strîng de gît.“

— Și tu ce-ai făcut, Zorba ?

Zorba a ridicat din umeri.

— Pff ! muierile ! am zis, și-am rupt scrisoarea.

A amestecat orezul, a pus sare și a rînjit.

— Da' stai numai, să vezi nostimada. După două luni, primesc de la nepricopsitul de frate-meu o a doua scrisoare : „Sănătate și voie bună, dragă frate Alexis ! scria idiotul. Sîntem iar la mare cinste, acu poți sta cu fruntea sus, bărbatul în chestiune s-a însurat cu Frosso !“

Zorba s-a întors și m-a privit. La lumina țigării, îi vedeam ochii lucind. A mai ridicat o dată din umeri.

— Pff ! bărbații ! făcu el cu vădit dispreț.

Și îndată după aceea :

— Ce poți să te-aștepți de la niște muieri ? zise el. Să toarne copii cu primul venit. Ce poți să te-aștepți de la niște bărbați ? Să cadă-n cursă. Ia aminte, jupîne !

Luă oala de pe foc și ne apucarăm să mîncăm. Îl chinuia un gînd. Mă privea, deschidea gura, o închidea la loc. La lumina lămpii de gaz îi vedeam limpede ochii contrariați și îngrijorați.

N-am mai putut.

— Zorba, i-am zis, tu ai ceva să-mi spui, spune. Ai ceva pe suflet, mărturisește !

Zorba tăcea. Luă o pietricică de pe jos și-o azvîrli cu putere afară, pe ușa deschisă.

— Lasă pietrele, vorbește !

Zorba își lungi gîtul brăzdat de riduri.

— Ai încredere în mine, jupîne ? întrebă el neliniștit, uitîndu-se în ochii mei.

— Da, Zorba, am răspuns. Orice-ai face, tu nu te poți înșela. Chiar dacă ai vrea, tot n-ai putea. Ești ca un leu, să spunem, sau ca un lup. Animalele astea nu se poartă niciodată ca oile sau ca măgarii, nu se abat niciodată de pe făgașul firii lor. La fel și tu : ești Zorba pînă-n vîrfurile unghiilor.

Zorba dădu din cap.

— Da' nu mai știu unde naiba o să ducă ! zise el.

— Știu eu, nu-ți fie teamă. Dă-i înainte !

— Mai spune o dată, jupîne, să prind curaj ! strigă el.

— Dă-i înainte !

Ochii lui Zorba scăpărară.

— Acu pot să-ți vorbesc, zise el. De cîteva zile mi se-nvrte un plan grozav în cap, o idee năstrușnică. S-o înfăptuim ?

— Mai întrebă ? De aceea am și venit aici : să înfăptuim idei.

Zorba își întinse gîtul, privind-mă cu bucurie și teamă.

— Vorbește limpede, jupîne ! strigă el. Nu pentru cărbune am venit ?

— Cărbunele e un pretext, pentru ca oamenii să nu fie intrigati. Ca să ne ia drept niște înțelepți antreprenori și să nu ne primească cu ouă clocite. Pricepi, Zorba ?

Zorba rămase cu gura căscată. Se străduia să înțeleagă, nu-i venea să creadă într-o atare fericire. Deodată, pricepu. Se repezi la mine și mă apucă de umeri.

— Dansezi ? mă întrebă el cu pasiune. Dansezi ?

— Nu.

— Nu ?

Lăsă brațele să i se bălăngăne, uimit.

— Bine, zise el după o clipă. O să dansez eu atunci, jupîne. Așază-te mai încolo, să nu te izbesc. Ohe ! Ohe !

Sări dintr-un salt afară din baracă, zvîrli pantofii, haina, vesta, își sumese pantalonii pînă la genunchi și începu să danseze. Fața lui, încă mînjită de cărbune, era neagră ca tuciul. Ochii, albi, îi luceau în cap.

Se avîntă în vârtejul dansului, bătînd din palme, sărînd, făcînd piruete în aer, prăvălindu-se la pămînt cu genunchii îndoîți, țîșnind din nou în sus cu picioarele strînse, ca și cum ar fi fost din gumilastic. La un moment dat, sări atît de sus, de parcă ar fi voit să înfrîngă legile de fier ale naturii și să-și ia zborul. Simțeau în trupul acela măcinat de vreme un suflet care luptă să tîrască după el carnea și să se avînte cu ea în beznă, ca un meteor. Își azvîrea trupul care recădea la pămînt, neputincios să se mențină prea multă vreme în aer, îl azvîrlea din nou, fără milă, ceva mai sus de data aceasta, dar recădea iarăși, bietul de el, gîfiînd.

Zorba încruntă sprîncenele, pe fața lui se citea o gravitate îngrijorătoare. Nu mai scotea nici un chiuit. Cu fălcile strînse, se căznea să atingă imposibilul.

— Zorba ! Zorba ! i-am strigat. Ajunge !

Mi-era teamă că, deodată, trupu-i bătrîn nu va rezista la atîta ardoare, se va rupe în bucățele și se va împrăștia.

Puteam să strig mult și bine. Cum ați fi vrut ca Zorba să audă niște strigăte de pe pămînt ? Nu mai era om, era pasăre.

Urmăream cu ușoară îngrijorare dansul sălbatic și deznădăjduit. Cînd eram copil, imaginația mea nu cunoștea granițe și le povesteam prietenilor mei adevărate grozăvii în care credeam și eu, la rîndul meu.

— Cum a murit bunicul tău ? mă întrebare într-o zi micii mei colegi de la școala comunală.

M-am apucat, pe loc, să făuresc un mit ; și pe măsură ce-l făuream, credeam în el :

— Bunicul meu purta ghete de cauciuc. Într-o bună zi, cînd barba i-a albit de tot, a sărit de pe acoperișul casei. Dar cînd a atins pămîntul, a țîșnit ca un balon și s-a înălțat mai sus decît casa, mai sus, tot mai sus, și-a pierit în nori. Așa a murit bunicul meu.

Din ziua în care am născocit acest mit, ori de cîte ori mă duceam la bisericuța Sfîntul Minas și vedeam, în partea de jos a iconostasului, înălțarea lui Hristos, întindeam mîna și le spuneam camarazilor mei :

— Uite, uite-l pe bunicul meu cu ghete de cauciuc.

În seara aceea, după ani și ani, văzîndu-l pe Zorba cum sare în aer, am rețrăit visul acela de copil cu spaimă,

de parcă m-aș fi temut să nu-l văd pe Zorba pierind în nori.

— Zorba, Zorba ! i-am strigat. Ajunge !

Zorba se ghemuise acum la pământ, cu respirația tăiată. Chipul îi strălucea, fericit. Părul cărunt i se lipise de frunte și sudoarea îi curgea pe obraji și pe bărbie, amestecată cu praf.

M-am aplecat spre el, îngrijorat:

— M-a ușurat, zise el după un scurt răgaz, parcă mi s-ar fi luat sînge. Acu pot să vorbesc.

A intrat înapoi în baracă, s-a așezat în fața sobei și m-a privit, cu fața luminoasă.

— Ce te-a apucat să dansezi ?

— Ce voi ai să fac, jupîne ? Simțeam că mă înăbușă bucuria, trebuia să mă descarc. Dar cum ? În vorbe ? Pîf !

— Ce bucurie ?

I se întunecă fața. Buza începu să-i tremure.

— Cum ce bucurie ? Așadar, tot ce-ai spus adineauri ai spus așa, în vînt fără să pricepi nici tu ? N-am venit aici pentru cărbune, spunea. Așa ai spus, nu ? Am venit să treacă vremea. Zvîrlim praf în ochii oamenilor, să nu ne ia de țicniți și să arunce cu ouă clocite în noi ! Dar pe noi, cînd om, fi singuri și nu ne-o vedea nimeni, o să ne umfle rîsul ! Pe cinstea mea, asta voiam și eu, dar nu pricepeam prea bine. De nu știi cîte ori m-am tot gîndit la cărbune, la tușa Bubulina, la tine.. un talmeș-balmeș. Cînd străpungeam o galerie, ziceam : „Cărbune, asta vreau !” Și, din cap pînă-n picioare, eram numai cărbune. Da' după aia, odată treaba terminată, cînd mă zbenguiam cu scroafa aia bătrîină, tot lignitul și toți patronii din lume puteau să se spînzure cu panglicuța de la gîtul ei ; și Zorba cu ei. Îmi pierdusem capul. Cînd, la urmă, rămîneam de unul singur și n-aveam nimic de făcut, mă gîndeam la tine, jupîne, și simțeam că mi se rupe inima. Mă apăsă o greutate pe suflet : „E rușine, Zorba, zbieram eu, e rușine să-ți bați joc de bietul om și să-i toci paralele. Cîtă vreme o să mai fii un ticălos ? Sînt și-așa destui pe lumea asta !”. Îți spun drept, jupîne, îmi pierdusem capul. Diavolul mă trăgea într-o parte, bunul Dumnezeu în cealaltă ; și între ei doi, la mijloc,

mă simțeam sfișiat. Acu, jupîne, ai vorbit cum trebuie și văd limpede. Am priceput! Ne-am înțeles. Acu îi dăm drumul! Cîte parale mai ai? Dă tot, păpăm capitalul!

Zorba își șterse sudoarea și căută în jurul lui. Resturile mîncării mai erau încă răspîndite pe mescioară. Întinse mîna lui uriașă.

— Cu îngăduința ta, jupîne, zise el. Nu m-am săturat.

Luă un codru de pîine, o ceapă și un pumn de măslină.

Mînca lacom; își turna direct în gură, fără să atingă tigva cu buzele, vinul ce gîlgîia. Zorba plescăi satisfăcut.

— Mi-a venit inima la loc, zise el.

Și-mi făcu cu ochiul.

— De ce nu rizi, jupîne? întrebă el. Ce te uiți așa la mine? Asta-s eu. E în mine un diavol care strigă, și eu fac ce zice el. De cîte ori sînt gata să mă înăbuș, strigă: „Dansează!“, și eu dansez. Și asta mă ușurează! Odată, cînd mi-a murit Dimitraki, micuțul, în Calchidia, tot așa m-am ridicat și-am dansat. Rudele, prietenii, cînd m-au văzut dansînd în fața cadavrului, s-au repezit să mă oprească. „A înnebunit Zorba! strigau ei. A înnebunit Zorba!“ Da' eu, dacă nu dansam în clipa aia, înnebuneam de durere. Pentru că era primul meu fecior, avea trei ani, și nu puteam să îndur moartea lui. Pricepi ce-ți spun, jupîne, sau vorbesc la pereți?

— Pricep, Zorba, pricep, nu vorbești la pereți.

— Altă dată, tot așa... Eram în Rusia, lîngă Novorosisk, pentru că am fost și-acolo, tot pentru niște mine. De aramă, de data așa. Învățasem și eu acolo cinci-șase cuvinte rusești, atît cît îmi trebuia să-mi pot face treaba: „Nu, da, pîine, apă, te iubesc, vino încoa', cîte parale?“ Legasem prietenie cu un rus, bolșevic înfocat. Ne duceam în fiecă seară într-o tavernă din port, goleam cîteva bune clondirașe de vodcă și prindeam chef. De cum începeam să ne înveselim, simțeam că ni se deschid inimile. El ținea să-mi povestească cu de-amănuntul tot ce i se întîmplase în timpul revoluției, eu, pe de altă parte, țineam să-l pun la curent cu isprăvile mele. Ne îmbătam laolaltă, vezi tu, eram cum s-ar zice frați. Cu gesturile, de bine de rău, ne-am pus de acord. El vorbea cel dintîi.

Cînd nu mai înțelegeam, îi strigam : Stop ! Atunci se ridica să danseze. Pricepi, jupîne ? Să danseze ce voia să-mi spună. Și eu, același lucru. Tot ce nu puteam spune cu gura, spuneam cu picioarele, cu mîinile, cu burta sau prin strigăte sălbatice : Hai ! Hai ! Hop-la ! Ohe ! Rusul a început : cum au pus mîna pe arme, cum s-a întezit războiul, cum au sosit la Novorosisk. Cînd nu mai înțelegeam ce-mi spune, ridicam mîna și strigam : Stop ! Îndată rusul țîșnea, și ține-te ! pune-te pe dansat ! Dansa ca un apucat. Iar eu mă uitam la mîinile, la picioarele, la pieptul, la ochii lui, și înțelegeam tot : cum au intrat în Novorosisk și i-au căsăpît pe boieri, cum au jefuit dughenele, cum au intrat prin case și-au răpit muierile. La început se văicăreau, putorile, se zgîriau pe ele, îi zgîriau pe ceilalți, da', încet-încet, se imblînzeau, închideau ochii și scheunau de plăcere. Muieri, deh... Ei, și după aia venea rîndul meu. De la primele cuvinte, se vede treaba că era nițeluș astupat la cap și că nu-i funcționa creierul prea grozav, rusul striga : Stop ! Eu, atîta așteptam. Țîști în picioare, dădeam deoparte scaunele și mesele și mă puneam pe dansat. Ah ! dragul meu ! Au decăzut rău oamenii, puah ! Și-au lăsat trupurile să amuțească și nu mai vorbesc decît cu gura. Da' ce-ai vrea tu să zică gura ? Ce poate ea să zică ? Dac-ai fi fost acolo să vezi cum mă asculta, din cap pînă-n picioare, rusul, și cum înțelegea totul ! Îi descriam, dansînd, necazurile pe care le-am avut, drumurile pe care le-am făcut, de cîte ori m-am însurat, meseriile pe care le-am învățat : muncitor la cariera de piatră, miner, negustor ambulant, olar, comitagiu, cîntăreț la santuri, vînzător de passatempo, potcovar și contrabandist ; cum m-au vîrît în închisoare, cum am evadat, cum am ajuns în Rusia. Tot înțelegea, tot, așa astupat la cap cum era. Vorbeam cu picioarele, cu mîinile, și cu părul, și cu hainele. Și briceagul care-mi atirna la cingătoare, și el vorbea. Cînd am isprăvit, prostănacul m-a strîns în brațe, m-a pupat, am umplut iarăși paharele cu vodcă, am plîns și am rîs, unul în brațele celuilalt. Cînd se crăpa de ziuă, ne despărțeam și plecam la culcare bălăngănindu-ne. Și seara ne întilneam din nou. Îți vine a rîde ? Nu mă crezi, jupîne ?

Ce ți-oi fi zicînd : ce aiureli mai înșiră și Sindbad Marinarul ăsta ? Să vorbești dansînd, e oare cu puțință ? Și cu toate astea, aș putea să bag mîna-n foc că așa trebuie să-și vorbească zeii și diavolii. Dar văd că ți-e somn. Ești foarte delicat, nu rezști. Hai, du-te să faci nani și-om mai vorbi mîine. Am un plan, un plan măreț ; o să-ți vorbesc mîine despre el. Eu mai fumez o țigară, poate chiar să-mi vîr capul în mare. M-am aprins, trebuie să mă sting. Noapte bună !

Nu puteam să adorm. Mi-am ratat viața, gîndeam. Dacă aș putea să iau un burete și să șterg tot ce-am învățat, tot ce-am văzut și am auzit, și apoi să intru în școala lui Zorba și să încep cu marele, cu adevăratul alfabet ! Cît de diferită ar fi calea pe care aș apuca-o ! Mi-aș exersa perfect cele cinci simțuri, pielea întregă, pentru a se desfăta și a înțelege. Aș învăța să alerg, să lupt, să înot, să călăresc, să canotez, să șofez, să trag cu arma. Mi-aș umple sufletul cu carne. Mi-aș umple carnea cu suflet. I-aș împăca în mine, în sfîrșit, pe acești doi dușmani de veacuri...

Lungit în pat, mă gîndeam la viața care mi se irosește zadarnic. Prin ușa deschisă, îl zăream nedeslușit, la lumina stelelor, pe Zorba ghemuit, ca o pasăre de noapte, pe-o stîncă. Îl invidiam. El e cel care a găsit adevărul, gîndeam, asta e calea cea bună !

În alte epoci primitive și creatoare, Zorba ar fi fost șef de trib, ar fi mers în frunte, deschizînd drum cu topoarișca. Sau ar fi fost un trubadur vestit, vizitînd castelele, și toată lumea i-ar fi sorbit cuvintele cu sufletul la gură, seniori, slujitori și nobile doamne... În epoca noastră ingrată dă tîrcoale, flămînd, în jurul țarcului, ca un lup, sau decade într-atît încît devine bufonul unui șoarece de bibliotecă oarecare.

Deodată, văzui că Zorba se ridică în picioare. Se dezbracă, își azvîrli țoalele pe plajă și se aruncă în mare. Îi zăream cînd și cînd, la lumina slabă a lunii abia ivite, scăfîrlia enormă ivindu-se la suprafață și dispărînd din nou. Din cînd în cînd, trăgea cîte-un chiot, lătra, necheza, imita cîntecul cocoșului — sufletul lui, în această noapte pustie, își întorcea fața spre animale.

Încet, pe nesimțite, m-a furat somnul. A doua zi, în zori, Zorba, zîmbitor, odihnit, veni să mă tragă de picioare.

— Scoală-te, jupîne, zise el, să-ți împărtaşesc planul. Asculți ?

— Ascult.

S-a așezat pe jos turcește și a început să-mi explice cum ar instala el un teleferic din vârful muntelui pînă la țărm ; am coborî în felul acesta lemnul de care avem nevoie pentru galerii și am putea vinde restul ca lemn de construcție. Ne hotărîsem să arendăm o pădure de pini aparținînd mănăstirii, dar transportul era costisitor și nu se găseau catîri. Zorba imaginase așadar deschiderea unui șantier pentru construirea unui teleferic cu cabluri groase, piloni și scripeți.

— De acord ? m-a întrebat el cînd a terminat ce-a avut de spus. Iscălești ?

— Iscălesc, Zorba, de acord !

Mi-a aprins focul în sobă, a pus ibricul pe foc, mi-a făcut cafeaua, mi-a aruncat o pătură pe picioare să nu răcesc și a plecat satisfăcut.

— Azi, zise el, săpăm o nouă galerie. Am dat de-un filon ! Curat diamant negru !

Am deschis manuscrisul *Buddha* și m-am infundat în propriile mele galerii. Am lucrat cît a fost ziua de lungă și, pe măsură ce înaintam, mă simțeam eliberat, încercam o emoție complexă — ușurare, trufie și silă. Dar mă lăsam furat de muncă, pentru că știam ; din clipa cînd voi isprăvi, sigila și lega manuscrisul, voi fi un om liber.

Mi-era foame. Am mîncat cîteva stafide, cîteva migdale și o felie de piine. Îl așteptam pe Zorba să se întoarcă, purtător al tuturor bunurilor care fac bucurie omului — un rîs sănătos, o vorbă bună, o mîncare gustoasă.

Pe seară și-a făcut apariția. A pregătit masa, am mîncat, dar gîndul lui rătăcea aiurea. S-a așezat în genunchi, a înfipt niște bețișoare în pămînt, a întins o sfoară, a agățat de-un scripete minuscul un chibrit, căznindu-se să găsească înclinația pe care s-o dea firului pentru ca nu cumva să se prăbușească totul.

— Dacă înclinația e mai mare decît trebuie, îmi explică el, ne-am dus pe copcă. Dacă e mai mică decît trebuie,

așijderea. Trebuie găsită înclinația la fix. Și pentru asta, jupîne, trebuie vin și schepsis.

— Vin avem berechet, dar schepsis...

Zorba pufni în rîs.

— Nu ești băiat prost, jupîne, zise el privind-mă cu duioșie.

S-a așezat să se odihnească și a aprins o țigară. Era iarăși bine dispus și i se dezlegă limba.

— Dacă ar izbuti chestia asta cu telefericul, zise el, am aduce la vale toată pădurea, am deschide o uzină, am face scînduri, stîlpi, bîrne, am strînge bani cu toptanul, după aia am pune în lucru un vapoasă, ne-am lua catrafusele, și-am colinda lumea în lung și-n lat!

Lui Zorba îi luciră ochii în cap, potopiți de femei îndepărtate, de orașe, de reclame luminoase, de clădiri urlașe, de mașini, de vapoare.

— Mi-a albit păru-n cap, jupîne, și dinții au început să mi se clatine, nu mai am timp de pierdut. Tu, tu ești tinăr, mai poți aștepta. Eu nu pot. Pe cinstea mea, cu cît îmbătrînesc mai mult, cu atît devin mai sălbatic! Să nu vină careva să-mi spună mie că bătrînețea îl înmoaie pe om și că-i potolește fierbințeala. Nici că, văzînd moartea, acesta întinde gîtul și-i zice: „Taie-mi capul, dacă ai poftă, să urc la cer!“ Eu unul, cu cît trece vremea, cu atît sînt mai răzvrătit. Nu mă dau bătut, vreau să cuceresc lumea!

Se ridică, luă santuri-ul agățat în perete.

— Vino nițeluș încoa', diavole, zise el. Ce tot faci acolo, pe perete, fără să scoți o vorbă? Ia cîntă un pic!

Nu mă săturam văzînd cu cîtă băgare de seamă, cu cîtă duioșie scotea Zorba santuri-ul din cîrpele cu care-l învelise. Parcă ar fi curățat o smochină, ar fi dezbrăcat o femeie.

Puse santuri-ul pe genunchi, se aplecă asupra-i, fi mîngîie ușor corzile — să fi jurat că-l consultă asupra melodiei pe care avea s-o cînte, că-l roagă să se trezească, că-l ia cu duhul blîndeții spre a veni să țină tovărășie sufletului său chinuit, obosit de singurătate. Începu un cîntec: nu mergea, îl abandonă, începu un altul; corzile scîrțiau de parcă le-ar fi durut, de parcă n-ar fi vrut. Zorba se

rezemă de perete, ștergîndu-și sudoarea, care începuse deodată să i se prelingă pe frunte.

— Nu vrea... șopti el, uitîndu-se cu stăruință la santuri, nu vrea.

Îl înveli din nou cu mare atenție, ca pe-o fiară de care se temea să nu fie mușcat, se ridică încet și-l agăță în perete.

— Nu vrea... mai șopti el o dată, nu vrea... Nu trebuie forțat.

Se așeză din nou pe jos, vîrî cîteva castane în jar, umplu paharele cu vin. Trase o dușcă, mai trase una, coji o castană și mi-o întinse.

— Tu înțelegi ceva din treaba asta, jupîne ? mă întrebă el. Eu, nu. Toate lucrurile au un suflet, lemnul, pietrele, vinul pe care-l bem, pămîntul pe care pășim... toate, toate, jupîne.

Ridică paharul :

— În sănătatea ta !

Îl goli și-l umplu din nou.

— Parșivă e viața asta ! șopti el. Parșivă ! E și ea la fel ca tușa Bubulina.

Mă pufni rîsul.

— Ascultă ce-ți spun, jupîne, n-o lua în glumă. Viața e ca tușa Bubulina. E bătrînă, hai ? Ei bine, cu toate astea, nu-i lipsită de atracție. Cunoaște ea anumite trucuri care te fac s-o iei razna. Dacă închizi ochii, zici că ai în brațe o fată de douăzeci de ani. Douăzeci de ani, nu mai mult, și-o jur, prietene, dacă ești în formă și ai stins lumina. Ai să-mi spui că e pe jumătate fleșcăită, că a dus o viață desfrînată, că a chefuit cu amirali, cu marinari, cu soldați, cu țărani, cu actori de bîlci, cu popi, cu pescari, cu jandarmi, cu învățători, cu duhovnici, cu judecători de pace. Ei și ce ? Ce-i cu asta ? Uită repede, tîrîtura ; nu-și mai amintește de nici unul din iubiții ei, și redevine, nu-i glumă ce-ți spun, o porumbiță nevinovată, o gîsculiță naivă, un porumbel, și roșește, te rog să mă crezi, roșește și tremură ca și cum ar face-o prima oară. E-o taină mușieră, jupîne ! Poate să pice de-o mie de ori, de-o mie de ori se va ridica de jos fecioară. Și de ce, o să mă întrebi ? Ei bine, pentru că nu-și amintește.

— Își amintește papagalul, Zorba, spusei eu ca să-l tachinez. Strigă întruna un nume care nu-i al tău. Nu-ți vine să turbezi auzindu-l pe papagal cum strigă : „Canavaro ! Canavaro !“ în clipa când ești cu ea în al nouălea cer ? N-ai avea chef să-l apuci de gît și să-l sugrumi ? În definitiv, ar fi timpul să-l înveți să strige : „Zorba ! Zorba !“

— Vai, vai, vai ! că demodat mai ești ! strigă Zorba astupîndu-și urechile cu labele lui groase. De ce să-l sugrum ? Îmi place la nebunie să-l aud strigînd numele pe care-l spuseși. Noaptea, îl atîrnă deasupra patului, putoarea, și nici n-apucă bine să ne vadă intrînd în tratative, pentru că are niște ochi, pungașul, care străpung întunericul, că-l și auzi strigînd : „Canavaro ! Canavaro !“ În clipa aia, ți-o jur, jupîne, da' cum să pricepi tu, care ești stricat de aceste preasfinte terfeloage, una ca asta ! ți-o jur, simt că am pantofi de lac în picioare, pene la pălărie și-o barbă moale ca mătasea care miroase a ambră. *Buon giorno ! Buona sera ! Mangiate macaroni ?* Devin cu-adevărat Canavaro. Urc pe puntea vasului-amiral ciuruit de mii de găuri, și dă-i drumu... foc la cazane ! Începe canonada !

Zorba izbucni în hohote de rîs. Clipi cu ochiul stîng și mă privi.

— Să-mi fie cu iertare, jupîne, zise el, da' eu semăn cu bunicu-meu, căpitanul Alexis, Domnul să-l aibă-n pază ! La vîrsta de o sută de ani, se așeza seara în fața porții să tragă cu coada ochiului la fetișcanele care se duceau la fîntînă. Vederea îi slăbise, abia mai deslușea lucrurile. Așa că le striga pe fete : Ia spune, care ești tu ? — Lenio, fiica lui Mastrandoni ! — Vino un pic aci să pun mîna pe tine ! Vino, hai, nu-ți fie teamă !“ Fata abia își ținea rîsul și se apropia. Bunicu-meu ridica atunci mîna pînă-n dreptul obrazului fetei și-l atîngea domol, duios, lacom. Și-i curgeau lacrimile. „De ce plîngi, bunicule ?“ l-am întrebat o dată. „Ei, gîndești că n-am de ce să plîng, fiule, cînd eu sînt gata să mor și las în urma mea atîtea fete frumoase ?“

Zorba oftă.

— Ah ! sărmăne bunic, zise el, ce bine te-nțeleg ! Mi se întâmplă deseori să-mi spun : „Ah ! porcărie ! Dacă măcar toate fetele frumoase ar putea muri odată cu mine !“ Dar putorile astea o să trăiască, o să trăiască bine, bărbații o să le ia în brațe, o să le pupe, și Zorba n-o să fie decît praf, ca să aibă ele pe ce să calce ! !

Scoase cîteva castane din jar și le coji. Ciocnirăm paharele. Stăturăm acolo îndelung, bînd și mestecînd tacticos, ca doi iepuri mari, și auzcam afară marea vuind.

AM RĂMAS AMÎNDOI TĂCUȚI LÎNGĂ SOBA DE tuci pînă noaptea tîrziu. Simțeam din nou ce lucru simplu și cumpătat e fericirea : un păhărel de vin, o castană, o amărită de sobă, freamătul mării. Atît și nimic mai mult. Și, pentru a simți că în asta constă fericirea, nu trebuie decît o inimă simplă și cumpătată.

— De cîte ori ai fost însurat, Zorba ? am întrebat.

Eram amîndoi ușor amețiți, nu că am fi băut prea mult, cît din pricina acelei mari fericiri cu neputință de exprimat care dănuia în noi. Nu eram decît două mici insecte efemere, bine cramponate de scoarța pămîntului, și-o simțeam pînă în adîncul sufletului, fiecare în felul lui. Găsisem un colțișor plăcut, la marginea mării, îndărătul stufului, scîndurilor și bidoanelor goale, ghemuindu-ne unul lîngă celălalt, în fața noastră se aflau lucruri plăcute și de-ale mîncării, iar în noi seninătatea, afecțiunea și siguranța.

Zorba nu mă auzi. Cine știe pe ce oceane, unde glasul meu nu-l putea ajunge, îl purta gîndul ! Întinzînd brațul, l-am atins cu vîrfurile degetelor :

— De cîte ori ai fost însurat, Zorba ? l-am întrebat din nou.

Tresări. De data asta auzise și, făcînd o mișcare cu laba lui groasă :

— Oh ! răspunse el, ce ți-a venit acum ? La urma urmei, sînt bărbat. Am făcut și eu Marea Prostie. Așa numesc eu însurătoarea. Să mă ierte toți oamenii căsătoriți. Am făcut așadar Marea Prostie, m-am însurat.

— Bun, dar de cîte ori ?

Zorba se scărpină nervos pe gît. Reflectă o clipă.

— De cîte ori ? făcu el în cele din urmă. Cinstit, o

dată, o dată pentru totdeauna. Pe jumătate cinstit, de două ori. Nelegiuit, de o mie, de două mii, de trei mii de ori. Cum ai vrea să ții socoteala ?

— Povestește un pic, Zorba ! Miine e duminică, ne bărbierim, ne punem hainele de sărbătoare și mergem la tușa Bubulina. N-avem nici o treabă, așa că ne putem culca mai tirziu în seara asta. Povestește !

— Ce să povestesc ? Astea nu-s lucruri de povestit, jupîne ! Căsătoriile consfințite prin lege n-au nici un gust, mîncare fără sare. Ce să povestesc ? Că îmbrățișarea n-are nici un haz cînd te privesc sfinții de pe icoane și-ți dau binecuvîntarea ? La noi în sat e-o vorbă : „Numai carnea furată are gust“. Nevasta, asta nu-i carne furată. Acu, căsătoriile nelegiuite, cum să le mai ții minte ? Cocoșii parcă țin socoteală ? Spune și tu ! Cu toate astea, cînd eram tî-năr, aveam trăsnaia să iau cîte-o șuviță de păr de la fiecare muiere cu care mă culcam. Pe-atunci purtam totdeauna foarfecele la mine. Și cînd mă duceam la biserică aveam foarfecele în buzunar ! Bărbați sîntem, nu se știe niciodată ce se poate întîmpla, așa-i ? Aveam dar o ade-vărată colecție de șuvițe : negre, blonde, castanii, uneori și cu fire albe. Atîtea am strîns că am umplut cu ele o pernă. Da, o pernă, și-o puneam sub cap să dorm ; da' numai iarna, vara mă încingea. Apoi, după cîtăva vreme, mi s-a făcut greață : a început să pută, așa că i-am dat foc.

Pe Zorba îl pufni rîsul :

— Era, cum s-ar zice, registrul meu de socoteli, jupîne, spuse el. Și-a pierit în flăcări. Eram sătul pînă-n gît. Cre-deam că n-o să mai țină, dar cînd am văzut că nu se isprăvește, am aruncat foarfecele.

— Și căsătoriile pe jumătate cinstite, Zorba ?

— Ei ! Astea, ce să zic, nu-s lipsite de farmec, răs-punse el rînjind. Ah ! muierele slave ! Ce libertate ! Nici un fel de „Unde-ai fost ? De ce-ai întîrziat ? Unde-ai dormit ?“ Nu te întrebă nimic și nu le întrebi nimic. Libertate, ce mai încolo-înceace !

Întinse mîna, apucă paharul, îl goli, coji o castană. Mesteca în timp ce vorbea.

— Era una care se numea Sofinka, alta Nușa. Pe Sofinka am cunoscut-o într-un tîrg mărișor de lîngă No-

vorosisk. Era iarnă, zăpadă multă, mă duceam să caut de lucru într-o mină și, trecînd prin satul acela, m-am oprit. Era zi de tîrg și, din toate satele învecinate, muieri și bărbați porniseră la drum să cumpere și să vîndă. O foamete cumplită, un frig de crăpau pietrele, oamenii vindeau tot ce aveau, pînă și icoanele de pe pereți, să poată cumpăra pîine. Mă învîrteam și eu prin tîrg, cînd zării o țărăncuță sărind dintr-o șaretă, un drac de fată, înaltă de doi metri, cu niște ochi albaștri ca marea și cu niște șolduri... o minzoaică !... Am rămas cu gura căscată. „Ei, sărmane Zorba, mi-am zis, ești pierdut !“ M-am luat pe urmele pașilor ei. Și o sorbeam din ochi... nu era chip să mă potolesc ! Trebuia să-i vezi bucele, care se legănau ca niște clopote de Paști. „Unde-ai pornit să cauți mine, prăpăditule ! İmi ziceam. Ai greșit drumu', om nehotărit ce ești ! Iată adevărata mină : vîră-te în ea și străpunge galerii !“ Fata se oprește, se tocmește, cumpără o grămăjoară de lemne, o ridică — ce brațe, Dumnezeule Doamne ! — și-o zvîrle în șaretă. Cumpără puțină pîine și vreo cinci-șase pești afumați. „Cîte parale ? întrebă ea — Atît...“ İși desface cerceul de aur să plătească. Cum n-avea bani, trebuia să-i dea cerceul. Atunci, am simțit că mă lovește damblaua. Să lași o muiere să-și dea cerceii, podoaabele, săpunul de toaletă, sticluta de parfum... Dacă-și dă toate astea, lumea e pierdută ! E ca și cum ai smulge penele unui păun. Ai avea inimă să smulgi penele unui păun ? În ruptul capului ! Nu, nu, cită vreme Zorba e-n viață, mi-am zis, așa ceva n-o să se întîmple. Mi-am desfăcut punga și am plătit. Era pe vremea cînd rublele ajunseseră niște petice de hîrtie. Cu o sută de drahme cumpărai un catîr, și cu zece, o muiere. Plătesc dar. Codana se întoarce și mă măsoară cu coada ochiului. İmi ia mîna să mi-o sărute. Da' eu mi-o trag înapoi. Cum adică, mă lua drept un moșneag ? „*Spasiva ! Spasiva !*“ mi-a strigat ; asta înseamnă : Mulțumesc ! Mulțumesc ! Și iacăt-o dintr-un salt în șaretă ; apucă hățurile și ridică biciul. „Zorba, mi-am zis atunci, ia seama, băiețaș, că-ți scapă de sub nas !“ Dintr-o săritură am fost în șaretă lîngă ea. Fata n-a zis nimic. Nici nu s-a întors să se uite la mine. Un bici calului, și iată-ne plecați. Pe drum a priceput că vreau să-mi fie muiere. Bălmăjeam și eu trei cuvinte pe

rusește, dar pentru treburi de-acest fel nu-i nevoie de vorbă multă. Ne vorbeam cu ochii, cu mâinile, cu genunchii. Pe scurt, ajungem în sat și ne oprim în fața unei izbe. Coborîm. Cu o lovitură de umăr, fata deschide poarta și intrăm. Descărcăm lemnele în curte, luăm peștii și pîinea și intrăm în cameră. Se afla acolo o bătrînică așezată lîngă vatra stinsă. Dîrdîia. Era înfocolită în niște saci, cîrpe, piei de oaie, dar dîrdîia. Era un frig din ăla de crăpau pietrele, pe cinstea mea ! M-am aplecat, am vîrît un braț zdravăn de lemne în vatră și-am aprins focul. Bătrînica se uita la mine zîbind. Îi spusese fiică-sa ceva, dar n-am priceput o boabă. Am aprins focul, bătrîna s-a încălzit și a început să prindă un pic de viață. Între timp, fata pune masa. Aduce un strop de vodcă, și-l bem. Aprinde samovarul, face ceaiul, mîncăm, dîndu-i și bătrînei partea ei. După asta, face iute patul, pune albituri curate, aprinde candela din fața icoanei Sfintei Fecioare și-și face de trei ori semnul crucii. Apoi mă cheamă printr-un gest ; îngenunchem în fața băbuței și îi pupăm mîna. Ea își pune mîinile scheletice deasupra capetelor noastre, murmurînd ceva. Se vede treaba că ne dădea binecuvîntarea. „*Spasiva ! Spasiva !*“ am răcnit eu, și, dintr-un salt, iată-mă-n pat cu fetișcana.

Zorba se opri. Înălță capul și privi în depărtare, în direcția mării.

— O chema Sofinka... zise el nu mult după aceea și se cufundă din nou în tăcere.

— Atunci ? am întrebat eu nerăbdător, atunci ?

— Nici un fel de „atunci“ ! Ce obicei ai, jupîne, cu „atunci“-urile și cu „de ce“-urile astea ! Sînt lucruri care nu se povestesc, vezi bine ! Muierea e-un izvor proaspăt ; te apleci, îi vezi chipul și bei, și bei, pînă-ți pîrîie oasele. După aia vine un altul, care moare și el de sete ; se apleacă, îi vede chipul și bea. Și după aia altul... Muierea e-un izvor, te-asigur.

— Și după aceea ai plecat ?

— Ce-ai fi vrut să fac ? E-un izvor, nu spusei ? și eu sînt un trecător : mi-am văzut de drum. Am rămas cu ea trei luni. Dar la capătul celor trei luni mi-am adus aminte că plecasem în căutarea unei mine. „Sofinka, i-am zis în-

tr-o dimineață, eu am o treabă, trebuie să plec. — Bine, zise Sofinka, du-te. Te-aștept o lună și, dacă nu te-ntorci după o lună, sînt liberă. Și tu la fel, Dumnezeu să te-ajute !” Și-am plecat.

— Și după o lună te-ai întors..?

— Că prost mai ești, jupîne, să-mi fie cu iertare ! strigă Zorba. Cum să mă-ntorc ? Da' ce, te lasă putorile-n pace ? Zece zile după aia, în Kuban, am întilnit-o pe Nușa.

— Povestește ! Povestește !

— Altă dată, jupîne. Nu șade bine să le amestecăm, sărmanele ! În sănătatea Sofinkăi !

Dădu vinul pe gît dintr-o mișcare. Apoi rezemîndu-se de perete :

— Bun, zise el, să-ți spun atunci și de Nușa. În seara asta mi-e capul doldora de Rusia. Hai să-l deșertăm ! Fă-te-ncoace !

Își șterse mustața și ațîță jarul.

— Pe Nușa, așadar, cum îți spuneam, am cunoscut-o într-un sat din Kuban. Era vară. Munți de pepeni, verzi și galbeni ; mă aplecam, luam unul și nimeni nu zicea nimic. Îl tăiam în două și-mi vîram botul înăuntru. Totul din belșug acolo, în Rusia, jupîne, totul cu grămada ; alege și iei ! și nu numai pepeni galbeni și pepeni verzi, dar și pești, și unt, și muieri. Trecînd, vezi un pepene verde, îl iei. Vezi o muiere, o iei și pe ea. Nu ca aici, în Grecia, unde, cum ai șterpelit cea mai mică coajă de pepene, te tirăște pe la tribunale, și cum te-ai atins de-o muiere, frate-su scoate cuțitul și te ciopîrțește. Puah ! oameni meschini, niște zgîrie-brînză... Să-ți pui lațul de gît și mai multe nu ! șleahță de păduchioși ! Du-te, mă rog, puțintel în Rusia să vezi ce-nseamnă aia noblețe ! Treceam așadar prin Kuban și văd o muiere într-o grădină de zarzavat. Mi-a plăcut. Trebuie să știi, jupîne, că muierea slavă nu e ca grecoaicele astea hrăpărețe care-și vînd dragostea cu lingurița și fac totul ca să te ducă de nas și să te-nșele la cîntar. Muierea slavă, jupîne, fîi mai dă și pe deasupra. Că-i vorba de somn, de dragoste sau de mîncare, e aproape ca animalele și ca pămîntul : e darnică, fîi dă cu amîndouă mîinile, nu e ca grecoaicele astea circotașe ! O întreb : „Cum te cheamă ?” Cu muierile, vezi tu, începusem s-orup binișor pe rusește. „Nușa, și pe tine ? — Alexis. Îmi

placi, Nușa !” Mă privește cu atenție, cum te uiți la un cal pe care vrei să-l cumperi. „Nu-mi pari un terchea-berchea nici tu, ce să zic ? Ai dinți zdraveni, mustăți stufoase, ești lat în spate, ai brațe tari. Îmi placii.” Mai multe nu ne-am spus, și nici nu era nevoie. Cît ai bate din palme, am căzut la învoială. Chiar în seara aia aveam să mă duc la ea în haine de sărbătoare. „Ai și-o șubă îmblănită ? mă întrebă Nușa. — Am, da' pe căldura asta... — N-are a face. Ad-o cu tine, e arătoasă.” Seara mă înțolesc așadar ca un ginerică, pun șuba pe braț, iau cu mine și bastonul cu măciulie de argint pe care-l aveam, și iată-mă plecat. Era o casă mare țărănească, cu mai multe curți, vaci, teascuri, focuri aprinse în curte, cu ceaunuri puse pe foc. „Ce fierbe aici ? întreb eu. — Must de pepene verde. — Și aici ? — Must de pepene galben.” „Ce țară, îmi zic eu în gândul meu, auzi dumneata ! must de pepene verde și de pepene galben ; asta-i Țara Făgăduinței ! Halal de tine, Zorba, ai picat cum trebuie, ca un șoarece într-un calup de brînză.” Urc scara, o scară uriașă de lemn, care scîrțîia. În capul scării, tatăl și mama Nușei. Purtau un fel de nădragi verzi și o cingătoare cu ciucuri : oameni de vază, ce mai. Desfac amîndoi brațele și trage-i o pupătură pe-un obraz, și încă o pupătură pe celălalt obraz. Eram numai un scuipat pe toată fața. Îmi vorbeau foarte iute și nu înțelegeam prea bine, da' după mutră îmi dădeam seama că-mi vor binele. Intru în sală și ce-mi văd ochii ? Mese puse, încărcate ca niște corăbii cu pînze. Toată lumea era în picioare : rubedenii, muieri și bărbați, și în față, Nușa, boită, dichisită, și cu pieptul scos în afară ca un virf de proră. Sclipitoare de-atîta frumusețe și tinerețe. Purta un tulpăroșu în jurul capului și-și brodase în dreptul inimii o seceră și-un ciocan. „Cum, Zorba, băftosule, am zis în sinea mea, pentru tine e carnea asta ? Trupul ăsta o să-l ții tu astă-seară în brațe ?” Ne-am pus cu toții pe mîncare și pe băutură, muierile ca și bărbații. Mîncam ca niște porci, înghițeam vinul ca niște butoaie fără fund. „Și popa ? l-am întreat eu pe tatăl Nușei, care ședea lîngă mine și care nu mai avea mult pînă să plesnească, atîta băgase în el. Unde e popa care să ne dea binecuvîntarea ? — Nu-i nici un popă, îmi răspunse el improșcîndu-mă cu salivă, nu-i nici un popă. Religia e opiu

pentru popor.“ Apoi se ridică în picioare umflându-și pieptul, își dădu drumul la cingătoarea cea roșie și ridică mîna să se facă tăcere. Ținea în sus paharul, plin-ochi, și mă privea țintă. După aia începu să vorbească, să vorbească ; mi-a ținut un discurs, vorba aia, pe cinste ! Ce spunea ? Dumnezeu știe ! Mă săturasem de-atîta stat în picioare, și-apoi începusem să mă ciupesc și eu un pic. Mă așed la loc pe scaun și-mi limesc genunchiul de cel al Nușei, care era în dreapta mea. Nu mai isprăvea de vorbit bătrînul și era lac de sudoare. Atunci se repeziră cu toții la el și-l strînseră în brațe doar-doar l-or face să tacă. Nușa îmi făcu semn : „Hai, zii și tu ceva !“ Mă ridic așadar la rîndul meu și țin un discurs, jumate rusește, jumate grecește. Ce spuneam ? Să mă trăsnească Dumnezeu dacă știu. Mi-aduc aminte doar că, la sfîrșit, m-am avîntat în niște cîntece kleftice. Am început fără nici o noimă să răcnesc :

*Kleffții s-au urcat pe munte
Ca să fure niște cai !
Cai, vezi bine, n-au găsit
Și-au răpit-o atunci pe Nușa !*

Se-nțelege, jupîne, o mai aduceam nițeluș din condei, să se potrivească cu împrejurarea.

*Și s-au dus, și s-au tot dus...
(aloeu, maică, cum s-au dus !)*

*Ah ! Nușa mea,
Ah ! Nușa mea,
Văleu !*

Și zbierînd „Văleu !“, mă reped la Nușa și-o sărut. Era taman ce trebuia. Ca și cum aș fi dat semnalul pe care-l așteptau, și atîta așteptau, cîțiva vlăjgani voinici cu barbă roșie se repeziră și stinseră lumina. Putorile de muieri se porniră să schelălăie, chipurile că le-ar fi teamă. Apoi, deodată, pe întunerice, începură să se audă chirăituri scurte. Se gîdilau, se hîrjoneau. Ce s-a petrecut, jupîne, numai Dumnezeu a știut. Da' cred că nici el n-a știut, altfel ne-ar

fi trăsni^t pe to^{ți}. Bărba^{ți} și muieri, claie peste grămadă, se tăvăleau pe jos. Eu unul m-am apucat s-o caut pe Nușa, da' a fost cu neputin^{ță} s-o gădesc ! Am găsit pe alta și mi-am făcut treaba cu ea. În zori mă scol să plec cu nevastă-mea. Era încă întuneric și nu vedeam bine. Pun mâna pe-un picior, trag de el : nu era al Nușei. Pun mâna pe alt picior : nici ăla nu era ! Trag de-un altul : nici ăla nu era ! Trag de-un altul, și încă de-unul și, pînă la urmă, după mult chin, dau de piciorul Nușei, trag de el, o eliberez de sub vreo două-trei dihanii care-o striviseră, sărmana, și-o trezesc : „Nușa, fi zic, să mergem ! — Nu-ți uita șuba ! İmi răspunde ea. Să mergem !” Și-am plecat.

— Atunci ? am întreat din nou, văzînd că Zorba nu mai spune nimic.

— Iar cu „atunci“-urile tale ? făcu Zorba enervat.

Oftă.

— Șase luni am trăit cu ea. De-atunci, ți-o jur, nu mă mai tem de nimic. Da' de nimic, dacă-ți spun ! De nimic afară de un singur lucru : ca Diavolul sau Dumnezeu să nu-mi șteargă cele șase luni din amintire. Pricepi ?

Zorba închise ochii. Părea foarte mișcat. Era pentru prima oară că-l vedeam atît de tulburat din pricina unei amintiri îndepărtate.

— Ai iubit-o, așadar, atît de mult pe-această Nușa ? am întreat după cîteva clipe.

Zorba deschise ochii.

— Tu ești tînăr, jupîne, zise el, ești tînăr, nu poți să pricepi. Cînd o să ai și tu părul alb, o să mai vorbim de-această veșnică poveste.

— Care veșnică poveste ?

— Muierea, Doamne iartă-mă ! Da' de cîte ori trebuie să ți-o mai spun ? Muierea e-o poveste fără sfîrșit. Deocamdată tu ești ca unul din cocoșii ăia tineri care calcă găinile în doi timpi și trei mișcări și-apoi se umflă-n pene, se urcă pe grămada de gunoi și încep să chirăie și să se fudulească. Nu la găină se uită, ci la creasta lor. Așa că ce pot ei să înțeleagă din dragoste ? Absolut nimic.

Scuipă pe jos disprețuitor. Apoi, întoarse capul ; nu mai voia să mă vadă.

— Atunci, Zorba ? am întreat iarăși. Și Nușa ?

Zorba, cu privirea pierdută în depărtări, către mare :

— Într-o seară, răspunse el, întorcîndu-mă acasă, n-am mai găsit-o. O ştersese cu un militar chipeş care sosise în sat de cîteva zile. S-a isprăvit ! Am simţit că mi se rupe inima-n două. Dar s-a lipit foarte iute la loc, ticăloasa. Ai văzut desigur pînze din acelea peticite cu bucăţi roşii, galbene, negre, cusute cu sfoară groasă şi pe care nu le mai rup nici ale mai grozave furtuni ? Aşa e şi inima mea. Mii şi mii de găuri, mii şi mii de bucăţele : nu se mai teme de nimic !

— Şi nu ţi-a fost ciudă pe Nuşa, Zorba ?

— De ce să-m fie ciudă ? Poţi să zici ce-oi vrea, muiera e altceva, nu-i făptură omenească. De ce să-mi fie ciudă pe ea ? Muiera e ceva de neînţeles, şi toate legile statului şi ale religiei greşesc. N-ar trebui să trateze muiera aşa cum o tratează, nu ! Sînt prea aspre, jupîne, prea nedrepte ! Dacă ar fi să fac eu legile, nu le-aş face la fel pentru bărbaţi şi pentru muieri. Zece, o sută, o mie de porunci pentru bărbat. Bărbatu-i bărbat, vorba aia, poate să le îndure. Dar nici una pentru muieră. Pentru că, de cîte ori să ţi-o repet, jupîne ? muiera e-o făptură slabă. În sănătatea Nuşei, jupîne ! În sănătatea muierii ! Şi ca Dumnezeu să ne dea înţelepciune, nouă, bărbaţilor !

Dădu paharul pe gît, ridică braţul şi-l lăsă brusc să cadă, de parcă ar fi ţinut o secure.

— Să ne dea înţelepciune, repetă el, sau să ne facă o operaţie. Altfel, te rog să mă crezi : s-a zis cu noi !

AZI PLOUA ÎNCET, CERUL SE UNEȘTE CU PĂMÎNTUL neînchipuit de gingaș. Mi-aduc aminte de-un basoreliev indian, în piatră cenușiu-închisă : bărbatul își are brațele aruncate în jurul femeii și se unește cu ea atât de blind și cu atîta resemnare încît ai impresia, trupurile fiind linse și aproape roase de vreme, că vezi două insecte strîns înlănțuite, peste care a început să cadă o ploaie fină, absorbită cu voluptate și în tihnă de pămînt.

Stau în cabană. Privesc cerul întunecîndu-se și marea căpătînd un luciul de cenușă verde. De la un capăt la altul al plăjii nici un om, nici o pînză, nici o pasăre. Doar mirosul pămîntului intrînd pe fereastra deschisă.

M-am ridicat și am întins mîna în ploaie ca un cerșetor. Mi-a venit deodată să plîng. O tristețe, nu pentru mine, nu din mine, mai adîncă, mai obscură, urca din pămîntul înmuiat. O panică de care trebuie să fie cuprins animalul care paște liniștit și care deodată, fără să vadă nimic, adulmecă în jurul lui, în aer, că e blocat și nu poate scăpa.

Era cît pe-aci să trag un șipăt, știind că asta m-ar fi ușurat, dar mi-a fost rușine.

Cerul se lăsa tot mai jos. Priveam pe fereastră ; inima îmi tremura încet.

Cît de voluptuoase și încărcate de tristețe sînt aceste ore de ploaie fină ! În minte ți se redeșteaptă toate amintirile amare, îngropate în suflet — despărțiri de prieteni, zîmbete de femei care s-au stins, speranțe ce și-au pierdut aripile ca niște fluturi din care n-a rămas decît viermele. Și acest vierme s-a așezat pe frunzele sufletului meu și le roade.

Puțin câte puțin, din ploaia și pământul jilav prinse iarăși contur amintirea prietenului meu, exilat acolo, în Caucaz. Am pus mîna pe toc, m-am aplecat asupra hîrtiei și m-am apucat să stau de vorbă cu el, pentru 'a sfișia plasa stropilor de ploaie și a putea respira.

„Scumpul meu, îți scriu de pe un țărîm singuratic al Cretei, unde am convenit, Soarta și cu mine, să rămîn cîteva luni pentru a mă juca : a mă juca de-a capitalistul, de-a proprietarul unei mine de lignit, de-a omul de afaceri. Dacă jocul îmi reușește, voi spune că n-a fost un joc, ci am luat o mare hotărîre, aceea de a-mi schimba viața.

Ți-amintești, la plecare m-ai făcut «șoarece de bibliotecă». Atunci, de ciudă, am luat hotărîrea să las încolo hîrtoagele pentru un timp — sau pentru totdeauna ? — și să mă avînt în acțiune. Am închiriat un delușor care conține lignit, am angajat muncitori, am cumpărat hîrlețe, lopeți, lămpi cu acetilenă, coșuri, roabe, am străpuns galerii și mă vîr în ele. Așa, ca să te fac să turbezi. Și din șoarece de bibliotecă, tot săpînd și făcînd galerii în pămînt, am devenit cîrțiță. Sper că vei aproba metamorfoza.

Bucuriile mele aci sînt mari, pentru că sînt foarte simple, alcătuite din elemente veșnice : aer curat, soare, mare, pîine din făină de grîu. Seara, așezat turcește în fața mea, un extraordinar Sindbad Marinarul vorbește ; vorbește și lumea devine mai suprinzătoare. Uneori, cînd vorba nu-i mai e de ajuns, se ridică dintr-un salt și dansează. Și cînd nici dansul nu-i e de ajuns, își pune santuri-ul pe genunchi și începe să cînte.

Cîteodată e-un cîntec sălbatic, și simți că te înăbuși, pentru că-ți dai deodată seama că viața e searbădă și mizeră, nedemnă de om. Cîteodată e-un cîntec dureros, și simți că viața trece și se scurge ca nisipul printre degete, și că nu există scăpare.

Inima mi se zbate de la un capăt la altul al pieptului, ca o suveică. Ea țese aceste cîteva luni pe care le voi petrece în Creta, și — să mă ierte Dumnezeu ! — cred că sînt fericit.

Confucius are o vorbă : «Mulți caută fericirea mai presus de om ; alții, mai prejos. Dar fericirea e pe potriva

omului.» Adevărat. Există așadar tot atâtea fericiri câte so-
luri de oameni sînt. Astfel se înfățișează, scumpul meu
discipol și maestru, fericirea mea de azi : o măsură o dată,
și încă o dată, neliniștit, spre a ști la ce dimensiuni mă
aflu. Pentru că, după cum bine știi, dimensiunile omului
nu sînt întotdeauna aceleași.

Oamenii văzuți din singurătatea mea, de aici, nu-mi
apar ca niște furnici, ci dimpotrivă, ca niște monștri uriași,
ca niște dinozauri și pterodactili trăind într-o atmosferă
saturată de acid carbonic și de dens putregai cosmogonic.
O junglă de neînțeles, absurdă și jalnică. Noțiunile de
«patrie» și de «rasă» pe care le îndrăgești, noțiunile de
«superpatrie» și de «umanitate» care m-au sedus, dobîn-
desc aceeași valoare în vijelia atotputernică a distrugerii.
Simțim că ne-am ridicat spre a rosti cîteva silabe și cîte-
odată nici măcar silabe, sunete dezarticulate, un «a» ! un
«u» ! — după care ne sfărîmăm. Și ideile cele mai înalte,
chiar dacă le despiciăm burta, vedem că sînt, în ele, niște
păpuși umplute cu tărîțe, și, pîtit în tărîțe, găsim un arc
de tinichea.

Știi bine că aceste crude reflecții, departe de-a mă
face să dau înapoi, sînt, dimpotrivă, niște surcele indis-
pensabile flăcării mele interioare. Pentru că, așa cum
spune maestrul meu Buddha, «am văzut». Și pentru că am
văzut și m-am înțeles dintr-o ochire cu nevăzutul director
de scenă, plin de bună dispoziție și de fantezie, pot de-aci
înainte să-mi joc pînă la capăt, cu coerență și fără des-
curajare adică, rolul ce-mi revine pe pămînt. Căci, vă-
zînd, înseamnă că am colaborat și eu la opera pe care-o
joc pe scena lui Dumnezeu.

Așa se face că, plimbîndu-mi privirea pe scena univer-
sală, te văd acolo, în bîrlogurile legendare ale Caucazului,
jucînd, la rîndul tău, rolul ce-ți revine ; te străduiești să
salvezi cîteva mii de suflete din neamul nostru aflate în
primejdie de moarte. Un pseudo-Prometeu, dar care tre-
buie să îndure un adevărat martiriu dînd lupta contra
forțelor întunecate : foamea, frigul, boala, moartea. Nu-
mai că tu, uneori, orgolios cum ești, te bucuri probabil
de faptul că forțele întunecate sînt atît de numeroase
și de invincibile ; căci, în felul acesta, proiectul tău, fiind

aproape lipsit de speranță, devine mai eroic, și sufletul tău dobîndește o măreție mai tragică.

Consideri, desigur, această viață pe care-o duci drept o fericire. Și pentru că așa o consideri, așa este. Ți-ai croit, și tu, fericirea după dimensiunile tale ; și dimensiunile tale acum — slavă Domnului ! — le depășesc pe-ale mele. Un bun învățător nu dorește o răsplată mai strălucită ca aceasta : să formeze un elev care să-l depășească.

În ce mă privește, uit adeseori, ponegresc, mă rătăcesc, credința mea e-un mozaic de necredințe ; îmi vine uneori pofta să fac un schimb : să primesc o clipită și să-mi dau toată viața. În vreme ce tu, tu ții ferm cîrma și nu uiți, chiar în cele mai dulci clipe muritoare, încotro ți-ai îndreptat nava.

Ți-aduci aminte de ziua aceea cînd treceam amîndoi prin Italia, pentru a ajunge în Grecia ? Hotărîsem să ne ducem în regiunea Pontului, pe-atunci în primejdie, ți-aduci aminte ? Într-un orașel am coborît din tren în mare grabă — n-aveam decît o oră pînă la sosirea trenului următor. Am intrat într-o grădină mare stufoasă din apropierea gării : copaci cu frunze late, banani, trestii în mohorîte culori metalice, albine agățate de-o cracă înflorită care tremura, fericită că le vede sugînd.

Pășeam muți, în extaz, ca într-un vis. Deodată, la o cotitură a aleii înflorite, două fete care mergeau citind și-au făcut apariția. Nu mai mi-aduc aminte dacă erau frumoase sau urîte. Mi-aduc aminte doar că una era blondă, alta brună, și că purtau amîndouă rochii primăvăratice.

Și cu îndrăzneala pe care-o ai în vis, ne-am apropiat de ele și le-ai spus rîzînd : «Oricare ar fi cartea pe care-o citești, hai să discutăm despre ea». Citeau Gorki. Atunci, la mare repezeală, căci eram grăbiți, ne-am apucat să vorbim despre viață, despre mizerie, despre revolta sufletului, despre dragoste...

N-am să uit niciodată bucuria și necazul nostru. Eram deja, noi și cele două tinere necunoscute, vechi prieteni, vechi îndrăgostiți, responsabili față de sufletele și față de trupul lor, ne grăbeam : peste cîteva minute aveam să le părăsim pentru totdeauna. În aerul ce fremăta simțeau răpirea prin seducție și moartea.

Trenul a sosit, a fluierat. Am tresărit ca treziți din somn. Ne-am dat mâna. Cum să uiți intimitatea și dispărarea cu care ne-am strîns mîinile, cele zece degete care nu voiau să se despartă ? Una din fete era foarte palidă, cealaltă rîdea și tremura.

Mi-aduc aminte că ți-am spus atunci : «Iată adevărul. Grecia, patrie, datorie, iată cuvinte care nu spun nimic.» Iar tu mi-ai răspuns : «Grecia, patrie, datorie, într-adevăr, nu spun nimic, dar pentru acest nimic am pornit de bună-voie să ne dăm viața».

Dar pentru ce îți scriu toate acestea ? Ca să-ți spun că n-am uitat nimic din tot ce-am trăit împreună. Și pentru a avea prilejul să exprim ceea ce niciodată, din pricina bunului sau prostului obicei pe care l-am deprins să ne stăpînim, nu pot dezvălui cînd sîntem împreună.

Acum, cînd nu te afli în fața mea, cînd nu-mi vezi chipul și nu risc să-ți par caraghios, îți declar că te iubesc mult.“

Am terminat scrisoarea. Mai schimbasem o vorbă cu prietenul meu și mă simțeam ușurat. L-am strigat pe Zorba. Ghemuit sub o stîncă să nu-l ude ploaia, își încerca telefericul.

— Vino, Zorba, i-am strigat. Ridică-te și hai să facem o plimbare prin sat.

— Ești bine dispus, jupîne. Plouă. N-ai vrea să te duci singur ?

— Exact, și nu vreau să-mi pierd buna dispoziție. Dacă sîntem împreună, nu risc nimic. Vino.

Rîse.

— Sînt fericit, zise el, că ai nevoie de mine. Să mergem !

Își îmbracă scurta de lînă cu glugă țuguiată, specific cretană, pe care i-o dăruisem, și-o pornirăm pe drum, bălăcîndu-ne prin noroaie.

Ploua. Piscurile munților erau ascunse ; nici o adiere ; pietrele luceau. Micul munte cu lignit era acoperit de ceață. Să fi jurat că o amărăciune omenească învăluie chipul de femeie al colinei, ca și cum acesta ar fi dispărut sub ploaie.

— Inima omului suferă cînd plouă, zise Zorba, nu trebuie să-i purtăm pică !

Se aplecă la picioarele unui gard de mărăcini și culse primele narcise sălbatice. Le privi o bună bucată de timp, nu se mai sătura privindu-le, de parcă vedea narcise pentru prima oară ; le mirosi închizînd ochii, oftă și mi le dăruî.

— Dac-am ști, jupîne, zise el, ce spun pietrele, florile, ploaia ! Poate că ele cheamă, poate că ne cheamă, și noi n-auzim. Cînd se vor destupa urechile oamenilor ? Cînd vom avea ochii deschiși să vedem ? Cînd vom deschide brațele să îmbrățișăm totul, pietrele, florile, ploaia, oamenii ? Ce zici de asta, jupîne ? Și terfeloagele tale, ele ce zic ?

— Să le ia dracu, am zis, slujindu-mă de expresia preferată a lui Zorba, să le ia dracu !

Zorba mă luă de braț.

— Să-ți spun acu o idee care mi-a venit, jupîne, da' să nu fie cu supărare : adună-ți grămadă toate terfeloagele și dă-le foc. După asta, cine știe, nu ești prost de felul tău, ești om de treabă, poate mai iese ceva din tine !

„Are dreptate, are dreptate ! striga cu glas în mine, are dreptate, dar nu pot !“

Zorba șovăi, reflectă. Apoi, după o clipă :

— Eu... pricep eu ceva și... zise el.

— Ce anume ? Spune !

— Nu știu exact. Mi se pare, așa, că pricep ceva. De cînd încerc să rostesc acel ceva, se duce totul de rîpă. Într-o zi, cînd oi fi în formă, o să ți-l dansez.

Ploaia se înteți. Sosirăm în sat. Fetițele aduceau oile de la păscut, plugarii deshămaseră boii, părăsind ogorul pe jumătate lucrat, femeile alergau după plozi pe ulițe. O panică sprintenă pusese stăpînire pe sat la căderea ploii torențiale. Femeile scoteau strigăte ascuțite și le rîdcau ochii în cap ; din bărbile stufoase, din mustățile răsucite ale bărbaților picurau stropi mari de ploaie. O mireasmă aspră urca din pămînt, din pietre și din iarbă.

Murați pînă la oase, am dat amîndoi năvală în cafe-neaua-măcelărie „Pudoarea“. Era plină de oameni, unii jucau cărți, alții discutau cu glas tare, de parcă își vorbeau de pe un munte pe altul. La o măsuță din fund, pe-o

bancă de lemn, tronau mai marii satului : moș Anagnosti, în cămașa lui albă cu mâneci largi ; Mavrandoni, tăcut, sever, fumîndu-și narghilea, cu ochii țintiți în pămînt ; învățătorul, între două vîrste, uscățiv, impunător, sprijinit în toiagul lui gros și ascultînd cu un zîmbet binevoitor un colos cu plete care tocmai sosise din Candia și istorisea minunățiile marelui oraș. Cafegiul, în picioare după teaguea, asculta și rîdea, supraveghindu-și ibricele cu cafea aliniată pe foc.

De cum dădu cu ochii de noi, moș Anagnosti se ridică în picioare :

— Aveți bunătatea să veniți aci, dragi compatrioți, zise el. Sfakianonikoli e pe cale de-a ne istorisi tot ce-a văzut și-a auzit la Candia ; e tare hazliu, veniți aci.

Se întoarse spre cafegiu.

— Două rachiuri, Manolaki ! zise el.

Ne așezarăm. Ciobanul sălbatic, văzînd niște străini, se chirci și nu mai scoase o vorbă.

— Și atunci, ai fost și la teatru, căpitan Nikoli ? îl întrebă învățătorul ca să-l facă să vorbească. Cum îți s-a părut ?

Sfakianonikoli întinse mîna-i groasă, apucă paharul cu vin, îl dădu pe gît dintr-o mișcare și prinse curaj :

— Și de ce să nu fi fost, strigă el. Am fost, vezi bine. Auzeam întruna : „Kotopuli¹ în sus, Kotopuli în jos“. Așa că, într-o seară, mi-am făcut semnul crucii și-am zis : mă duc acolo, pe cinstea mea, mă duc și eu s-o văd.

— Și ce-ai văzut, voinicile ? întrebă moș Anagnosti. Spune, hai !

— Nimic. N-am văzut nimic, asta mi-e crucea. Auzi pe unu și pe altu vorbind de teatru și-ți închipui că-i cine știe ce grozăvie. Ba nicidecum. Păcat de banii pe care i-am dat. E-un soi de cafenea mare-mare, și rotundă, ca o stîină, plină de zici că crapă de oameni, de scaune și de sfeșnice. Nu mă simțeam în apele mele, nici de văzut nu vedeam bine, că mi se împăienjeniseră ochii. „Aolică, Doamne ! mi-am zis, aici sigur mă deoache careva. Ia s-o întind eu.“ În clipa aia, o demoazelă sprintenă ca o codobatură se apropie de mine și mă ia de mîină. „Ia zi,

¹ Actriță celebră în Grecia.

tu, i-am strigat, unde mă duci, muiere ?“ Da' ea nici n-auzea ce-i ziceam, m-a tras ea ce m-a tras, și după aia s-a întors spre mine și-a zis : „Stai jos !“ Am stat. Erau oameni peste tot : în față, în spate, la dreapta, la stînga, în tavan. Aici mă înăbuș, pe cinstea mea, gîndeam, crăp dracului, nu-i pic de aer ! Mă întorc spre cel de lîngă mine : „Pe unde ies, prietene, permandonele¹ ? — Iaca, pe-acolo“, face el, și-mi arată o perdea. Și chiar așa a fost ! Mai întii s-a auzit un clopot, s-a ridicat perdeaua și iat-o pe Kotopuli. Da' în loc de Kotopuli era o muiere, o muiere ca toate muierele, ce mai ! Și care a început să umble și să se fandosească încolo și-ncoace. Ba se ducea, ba venea, pînă s-au săturat oamenii, au început să bată din palme, și muierea și-a luat tălpășița.

Țăranii se prăpădeau de rîs. Sfakianonikoli se simți jignit și se încruntă. Se întoarse spre ușă.

— Plouă ! zise el ca să schimbe vorba.

Toate privirile se întoarseră odată cu a lui. Chiar în clipa aceea, cu fustă neagră suflecată pînă la genunchi, cu părul răsfirat pe umeri, o femeie trecea alergînd. Voinică, unduioasă, cu rochia lipită de corp, vădînd un trup provocator și robust.

Am tresărit. Ce fiară sălbatică mai e și asta ? gîndeam eu. Îmi părea suplă, primejdioasă, o mîncătoare de bărbați.

Femeia întoarse o clipă capul și aruncă pe furiș o privire scăpărătoare în interiorul cafenelei.

— Maică Precistă ! șopti un tinerel cu cîteva fire de barbă, care stătea lîngă fereastră.

— Blestemul pe capul tău, fișneațo ! zise Manolakas, pîndarul, roșînd. Focul pe care-l aprinzi nu știi să-l stingi.

Tinerelul aflat lîngă fereastră se porni să fredoneze, domol la început, șovăitor ; încet-încet, glasul i se înăspri :

Perna văduvei mirosoasă de gutui are.

Mi-a ajuns și mie în nări și nu mai pot dormi.

— Gura ! strigă Mavrandoni fluturînd în aer țeava narghilelei.

Tinerelul tăcu chitic. Un moșneag se aplecă asupra lui Manolakas, pîndarul.

¹ Sculcite a cuvîntului *primadone*.

— Uite-l pe unchi-tu ce se mai burzuluiște, zise el cu glas șoptit. Ar tăia-o-n bucățele, nefericita, dacă i-ar sta în puteri ! Dumnezeu s-o ocrotească !

— Ei, bade Andruli, făcu Manolakas, după cum văd, te ții și tu agățat de fusta văduvei. Nu ți-e rușine, coșco-gea țircovnic ?

— De ce să-mi fic ? Ți-o repet : Dumnezeu s-o ocrotească. N-ai văzut cumva ce copii vin pe lume în satul nostru de cîtăva vreme ? Frumoși de zici că-s ingeri. Poți să-mi spui de ce ? Ei bine, mulțumită văduvei ! E cum s-ar zice iubita întregului sat : stingi lumina și-ți inchipui că nu-i nevastă-ta cea pe care-o ții în brațe, ci văduva. De-aia, vezi tu, trîntește satul nostru copii așa frumoși.

Badca Andruli tăcu o clipă ; apoi :

— Ferice de ăl de-o strînge-n brațe ! șopti el. Ah ! diagul meu, dac-aș avca douăzeci de ani ca Pavli, feciorul lui Mavrandoni !

— Acu îl vedem venind ! zise careva rîzînd.

Se întoarseră spre ușă. Ploua cu găleata. Apa gilgîia pe pietriccele ; în răstimpuri, cerul era brăzdat de fulgere. Zorba, înmărmurit de trecerea văduvei, simți că nu mai poate și-mi făcu semn :

— Nu mai plouă, jupîne, zise el. Să mergem !

În ușă se ivi un flăcău tare tînăr, cu picioarele goale, cu părul zburlit, cu niște ochi mari, buimaci. În felul acesta îl înfățișează pictorii de icoane pe Sfintul Ioan Botezătorul, cu niște ochi măriți la culme de foame și rugăciune.

— Salutare, Mimitho ! strigară unii în rîs.

Fiecare sat își are nerodul lui, și, dacă n-are, nășco-cește unul, să treacă timpul. Mimitho era nerodul satului.

— Prieteni, strigă cu glasul lui gîngav și subțirel, prieteni, văduva Surmelina și-a pierdut oaia. Pentru cine-o găsește, cinci litri de vin răsplată !

— Șterge-o ! strigă bătrînul Mavrandoni, șterge-o ! Mimitho, îngrozit, se ghemui într-un colț, lîngă ușă.

— Stai jos, Mimitho, vino să bei un rachiu, să te mai încălzești ! zise moș Anagnosti induioșat. Ce-ar ajunge satul nostru fără nerodul lui ?

Un tânăr bolnăvicios, cu niște ochi albaștri spălăciți, apăru în prag, gîfîind, cu părul, din care picura ploaia, lipit pe frunte.

— Salutare, Pavli ! strigă Manolakas, salutare, vcre !
Intră.

Mavrandoni se întoarse, se uită la fiu-său, încruntă sprîncenele.

„Fiu-meu să fie ăsta ? își zise el. Neisprăvitu ăsta ?
Cu cine dracu o fi semănînd ? Îmi vine să-l apuc de gît,
să-l ridic în sus și să dau cu el de pămînt cum faci cu o
caracatiță !“

Zorba stătea ca pe jeratic. Văduva îi aprinsese mințile
și simțea că nu mai poate să rămînă între cei patru pereți.

— Să mergem, jupîne, să mergem, îmi șoptea el la
fiece clipă, o să crăpăm aici !

I se părea că norii s-au risipit și să soarele a reapărut.

Se întoarse spre cafegiu :

— Ce-i cu văduva asta ? întrebă el chipurile cu ne-
păsare.

— O iapă, răspunse Kondomanolio.

Puse un deget pe buze și-l arătă din ochi pe Mavran-
doni, care stătea din nou cu privirea pironită în pămînt.

— O iapă, repetă el, să nu vorbim de ea, ca să nu
cădem în păcat.

Mavrandoni se sculă în picioare și înfășură țeava în
jurul gîtului narghilelei.

— Vă rog să mă iertați, zise el. Am plecat acasă.
Vino, Pavli, hai cu mine !

Îi luă pe fiu-său și amîndoi dispărură de îndată în
ploaie. Manolakas se ridică și se luă după ei.

Kondomanolio se instalează pe scaunul lui Mavrandoni.

— Bictul Mavrandoni, o să crape de amărăciune,
zise el în șoptă, să nu fie auzit la mesele învecinate. O
mare pacoste a dat pe capul lui. Ieri l-am auzit pe Pavli
cu urechile mele spunîndu-i : „Dacă nu mă ia de bărbat,
mă omor !“ Da' ea, putoarca, nu-l vrea. „Mucosul !“ așa-i
zice.

— Să mergem, repetă Zorba, care, auzind vorbin-
du-se de văduvă, se aprindea din ce în ce.

Cocoșii se porniră să cînte ; ploaia se potoli un pic.

— Să mergem ! spusei eu ridicîndu-mă.

Mimitho își din colțul lui și se luă pe urma pașilor noștri.

Pietricelele luceau, porțile udate de ploaie deveniseră toate negre la culoare, băbuțele ieșeau cu coșurile să adune melci.

Mimitiho se apropie de mine și-mi atinse brațul cu mîna :

— Dă-mi o țigară, jupîne, zise el, o să-ți poarte noroc în dragoste.

I-am dat o țigară. Întinse mîna-i slabă, arsă de soare.

— Dă-mi și-un foc !

I-am dat și-un foc ; trase fumul pînă-n fundul plămînilor, îl dădu afară pe nări și închise ochii pe jumătate.

— Fericit ca un pașă ! șopti el.

— Unde te duci ?

— În grădina văduvei. A zis că-mi dă să mănînc, dacă dau de știre cu oaia.

Mergeam cu pas grăbit. Norii se mai răzlețiseră puțin, soarele se ivi pe boltă. Tot satul surîdea, proaspăt spălat.

— Îți place văduva, Mimitho ? întrebă Zorba lăsîndu-i gura apă.

Mimitho rîse gîlgîit :

— De ce nu mi-ar place ? Nu-s și eu ieșit tot dintr-o cloacă ?

— Dintr-o cloacă ? făcui eu mirat. Ce vrei să spui, Mimitho ?

— Ei, dintr-o burtă de femeie.

Am rămas năucit. Numai un Shakespcare, gîndeam, ar fi putut, în clipele lui cele mai creatoare, să găsească o expresie de-un realism atît de crud pentru a zugrăvi obscura și respingătoarea taină a procreării.

Mă uitam la Mimitho. Avea niște ochi mari, goi, nițeluș zbanghii.

— Cum îți treci zilele, Mimitho ?

— Cum vrei să mi le trec ? Ca un pașă. Dimineața mă scol, mănînc o bucată de piine și după aia mă pun pe treabă, fac corvezi, oriunde, orice. Fac servicii, car gunoi, strîng bălegar de cal și pescuiesc cu prăjina. Cu casa stau la mătușă-mea, țața Lenio, bocitoarea. Gîndesc c-o cu-

noașteți, toată lumea o cunoaște. A fost trasă-n poză. Pe scară mă întorc acasă, măninc un blid de ciorbă și beau un strop de vin. Dacă nu e vin, beau apă, apa lui Dumnezeu bunul, pe săturate, de fac o burtă cît o tobă. După aia, noapte bună !

— Și nu te însori, Mimitho ?

— Eu ? Ce-am căpiat ? Ce vorbești, amice ? Să-mi iau beleaua pe cap ? Muierii îi trebuie pantofi ! De unde să-i iau ? Iaca, eu umblu cu picioarele goale.

— N-ai ghetete ?

— Cum să n-am ? Alea pe care mătușă-mea Lenio le-a tras din picioare unui ins care-a murit acu un an. Da' le încalț numai de Paști, cînd mă duc la biserică și mă stric de rîs uitîndu-mă la popi. După aia le descalt, le atîrn pe după gît și mă întorc acasă.

— Care e lucrul care-ți place cel mai mult pe lume, Mimitho ?

— Întîi și-ntîi, pîinea. Ah, că tare-mi mai place ! Caldă, proaspătă, cînd se fărîmă cu zgomot între dinți, mai ales pîinea din făină de grîu ! După aia, vinul. După aia, somnul.

— Și femeile ?

— Pff ! Să măninci, să bei și să te culci, ți-am zis. Tot restul, belele !

— Și văduva ?

— Las-o în plata Domnului, e tot ce poți să faci mai bine ! *Vade retro Satanus !*

Scuipă de trei ori și-și făcu semnul crucii.

— Știi să citești ?

— Defel ! Cînd eram mic, m-au tîrît cu forța la școală, dar m-am îmbolnăvit numaidecît de tifos, și-am rămas timpit. Așa am scăpat !

Zorba se săturase de întrebările mele ; nu-i era gîndul decît la văduvă.

— Jupîne... îmi zise el luîndu-mă de braț.

Se întoarse spre Mimitho :

— Ia-o înainte, îi porunci el, avem ceva de vorbit.

Șoborî glasul, părea emoționat :

— Jupîne, zise el, acu să te văd. Să nu faci de rîs ginta bărbătească ! Diavolul, sau bunul Dumnezeu îți trimite porția asta grozavă ; ai dinți în gură, așa că n-o

refuza ! Intinde mîna și ia-o ! De ce ne-a dat Ziditorul mîni ? Ca să luăm ! Așadar, ia. Mulieri, am văzut cu dumul în viața mea. Da' văduva asta rupe inima tîrgului, blestemata !

— N-am nevoie de becle, am răspuns enervat.

Eram nervos pentru că în forul meu intim jinduisem și eu după acest trup atotputernic, care-mi trecuse pe dinainte ca o sălbăticiune în perioada rutului.

— N-ai nevoie de becele ? făcu Zorba năucit, dar de ce-ai nevoie atunci ?

N-am răspuns.

— Viața e-o belea, continuă Zorba ; moartea, nu. Viața, știi tu ce vra să zică asta ? Să-ți desfaci curcaua și că cauți gilceavă.

Nu spuneam nimic. Știam că Zorba are dreptate, știam, dar îmi lipsea curajul. Viața mea apucase pe-un drum greșit și contactul meu cu oamenii nu mai era decît un monolog interior. Decăzusem pînă într-atît, încît dacă aș fi avut de ales între a mă îndrăgosti de-o femeie sau a citi o carte bună despre dragoste, alegeam cartea.

— Nu mai face socoteli, jupîne, continuă Zorba, lasă-ncolo cifrele, fă praf nenorocita aia de balanță, închide dugheana, îți spun eu. Acum ai prilejul să-ți mîntui sau să-ți osîndești sufletul. Ascultă, jupîne, ia două-trei livre, dar livre de aur, alea de hîrtie nu bat la ochi, înnoadă-le într-o batistă și trimite-le văduvei prin Mimitho. Învață-l ce trebuie să spună : „Patronul minei îți trimite salutări și această batistuță. E-un lucru mic, a spus el, dar dragostea e mare. A mai spus să nu-ți faci sînge rău din pricina oii ; dacă s-a pierdut, nu te necăji. Îl ai pe el, nu-ți fie teamă ! Te-a văzut trecînd prin fața cafenelei și de-atunci nu se gîndește decît la tine.“ Iată ! Apoi, în aceeași seară, bați la ușa ei. Trebuie să bați fierul cît e cald. Îi spui că ai rătăcit drumul, că te-a apucat noaptea și că ai avea nevoie de-un felinar. Sau că ți s-a făcut deodată rău și că ai vrea un pahar cu apă. Sau și mai bine : cumperi o oaie, i-o duci și spui : „Uite, frumoasa mea, iată oaia pe care ai pierdut-o, am găsit-o !“ Și te rog să mă crezi, jupîne, văduva te va răsplăti și vei intra — ah ! ce n-aș da să fiu și eu pe calul tău ! — vei intra călare în rai. Alt rai decît

ăsta, dragul meu, te-asigur, nu există. N-asculta ce zic popii, alt rai nu există !

Se vede că ne apropiam de grădina văduvei, căci Mi-mitho oftă și se porni, cu glasul lui bilbâit, să-și cînte durerea :

*Trebuie vin pentru castane și micre pentru nuci
Pentru un fecior o fecioară și pentru o fecioară un fecior.*

Zorba grăbi pasul. Nările îi fremătau. Se opri, trase cu putere aer în piept și se uită la mine :

— Ei ? făcu el nerăbdător.

— Să plecăm ! am răspuns tăios și-am pornit-o în pas grăbit.

Zorba dădu din cap și răcni ceva ce n-am auzit.

Cînd am ajuns la baracă, s-a așezat, cu brațele încru-cișate, și-a pun santuri-ul pe genunchi și a plecat capul, cufundat în meditare. S-ar fi zis că asculta nenumărate cîntece și că încerca să aleagă unul, cel mai frumos, sau cel mai deznădăjduit. În sfîrșit, alese unul și intonă o melodie tînguitoare. Din cînd în cînd, mă privea cu coada ochiului. Simțeam că tot ce nu putea sau nu îndrăz-nea să-mi spună prin cuvinte, exprima cu santuri-ul. Că mi-am ratat viața, că văduva și cu mine sîntem două in-secte care nu trăiesc decît o secundă sub soare, apoi crapă pentru totdeauna.

Zorba se ridică dintr-un salt. Își dădu deodată seama că se obosește de pomană. Se sprijini de perete, aprinse o țigară ; apoi, după o clipă :

— Jupîne, zise el, am să-ți împărtășesc ceva ce mi-a spus un hogaș într-o zi la Salonic ; chiar dacă nu slu-jește la nimic. Pe vremea aceea eram negustor ambulant în Macedonia. Mergeam din sat în sat să vînd mosoare de ață, ace, viețile sfinților, smirnă, piper. Aveam un glas, adevărată privighetoare. Și trebuie să știi că muie-rile se lasă cucerite și de glas. (Da' de ce nu se lasă putorile astea cucerite !) Dumnezeu știe ce se-ntîmplă prin măruntaiele lor ! Poți să fii nasol, șchiop, cocoșat, dacă ai un glas dulce și știi să cînți, le sucești capul. Fă-ceam negoț ambulant și în Salonic și treceam chiar și prin cartierele turcești. Și, după cît se pare, glasul meu o

vrăjise într-aşa hal pe-o musulmană bogată, că nu mai ştia ce-i somnul. Atunci, l-a chemat pe-un bătrîn hoguea şi l-a umplut mîna cu parale. „Aman¹, i-a zis ea, spunc-i negustorului ghiaur să vină la mine, aman ! Trebuie să-l văd ! Simt că nu mai pot !” Hoguea veni la mine : „Ascultă, tinere ghiaur, mi-a zis el, vino cu mine. — Nu vin, i-am răspuns. Unde vrei să mă duci ? — E o fată de paşă, ca o apă proaspătă, care te-aşteaptă în camera ei, tinere ghiaur, vino !” Dar eu ştiam că tinerii creştini sînt ucişi, scara, în cartierele turceşti. „Nu, nu vin, am zis. — Nu ţi-e teamă aşadar de Dumnezeu, ghiaurule ? — De ce să-mi fie teamă ? — Pentru că, tinere ghiaur, cel care se poate culca cu o femeie şi n-o face, săvîrşeşte un mare păcat. Cînd o femeie te cheamă să împarţi culcuşul cu ea, tinere, şi nu te duci, sufletul tău e pierdut ! Femeia aceea va ofta în ziua mării judecări a lui Dumnezeu, şi oftatul acela, oricine-ai fi tu, şi oricîte fapte bune ai fi săvîrşit, te va prăvăli în iad !”

Zorba oftă.

— Şi iadul există, zise el, voi merge în iad, şi asta-i pricina. Nu pentru că am furat, am ucis sau m-am culcat cu muierile altora. Nu, nu ! Asta nu-i nimic. Bunul Dumnezeu iartă toate acestea. Dar voi merge în iad pentru că, în noaptea aceea, o muiere mă aştepta în patul ei şi nu m-am dus...

Se ridică, aprinse focul, se apucă să facă mîncare. Se uită la mine cu coada ochiului şi zîmbi batjocoritor :

— Nu există surd mai rău decît cel care nu vrea să audă ! şopti el.

Şi, aplecîndu-se, începu să sufle cu îndîrjire în lemnul umed.

¹ Interjecţie exprimînd o rugăminte.

ZILELE SE MICȘORAU, LUMINA SCĂDEA CU REPEZICIUNE, inima devenea tot mai temătoare cu fiecare după-amiază. Eram cuprinși de groaza primitivă a strămoșilor, care vedeau soarele stingându-se, în timpul lunilor de iarnă, un pic mai devreme în fiecare seară. „Mîine se va stinge de tot“, gîndeau ei, disperați, și-și petreceau toată noaptea pe înălțimi tremurînd.

Zorba resimțca această neliniște mai profund și mai primitiv decît mine. Pentru a scăpa de ea, nu ieșea din galeriile subterane decît atunci cînd stelele scăpărau pe cer.

Găsise un bun filon de lignit, fără multă cenușă, puțin umed, bogat în calorii, și era mulțumit. Căci, instantaneu, cîștigul suferea în imaginația lui transformări miraculoase — devenea călătorii, femei și noi aventuri. Aștepta cu nerăbdare ziua cînd va cîștiga mult, cînd aripile îi vor fi destul de mari — aripile, așa numea el bannii — spre a-și putea lua zborul. De aceea petrecea nopți întregi experimentîndu-și minusculul teleferic, căutînd înclinarea potrivită, pentru ca buștenii să coboare domol, zicea el, ca transportați de îngeri.

Într-o bună zi, luă o foaie lungă de hîrtie, creioane colorate și desenă muntele, pădurea, telefericul și buștenii coborînd suspendați de cablu, fiecare din aceștia înzestrați cu două aripi mari albastre ca azurul. În micul golf rotunjit, desenă cîteva vapoare negre cu marinari verzi ca niște papagali și cîteva șlepuri transportînd bușteni galbeni. Patru călugări erau postați în cele patru colțuri, și din gurile lor își luau zborul panglici roz, pe care se afla scris cu litere mari, negre : „O, Doamne, că mare ești și minunate sînt faptele tale !“

De câteva zile, Zorba aprindea focul în grabă, pregătea masa, mîncam și o zbughca pe drumul care ducea în sat. După cîtva timp, se întorcea încruntat.

— Unde ai mai fost, Zorba ? îl întrebam.

— Lasă asta, jupîne, zicea el, și schimba vorba.

Într-o seară, întorcîndu-se, mă întrebă înspăimîntat :

— Există Dumnezeu, da sau nu ? Ce părere ai, jupîne ?

Și dacă există — totul e cu puțință — cum ți-l închipui ?

Am ridicat din umeri fără să răspund.

— Eu, să nu rîzi, jupîne, mi-l închipui pe Dumnezeu ca pe mine. Doar că mai mare, mai puternic, mai într-o ureche. Și pe deasupra, nemuritor. Șade în tihnă pe blănițe moi de miel, și baraca lui e cerul. Nu e din bidoane vechi de benzină, ca a noastră, ci din nori. În mîna dreaptă ține, nu o spadă sau un cîntar — astea-s unelte pentru măcelari și băcani — ține un burete gros îmbibat cu apă, ca un nor de ploaie. La dreapta lui e Raiul, la stînga e Iadul. Cînd un suflet, sărăcuțul, vine la el, gol-goluț, că și-a pierdut trupul, tremurînd, Dumnezeu îl privește, zîmbind în barbă, dar făcînd pe muma-pădurii : „Vino aici, îi zice, îngroșîndu-și glasul, vino aici, blestematul !” Și începe interogatoriul. Sufletul se aruncă la picioarele lui Dumnezeu. „Iertare ! strigă el, iartă-mă !” Și iată-l apucîndu-se să-și înșire păcatele. E-un șir lung și nu se mai isprăvește. Dumnezeu e sătul de ele pînă-n gît. Cască de plictisală. „Ia mai taci din gură, strigă el, că mi-ai împuiat capul !” Și fap ! odată cu buretele și șterge toate păcatele. „Cară-te, șterge-o, marș în Rai ! îi zice. Petre, las-o să intre și pe ea, biata fată !” Pentru că, trebuie să știi, jupîne, Dumnezeu e-un mare senior, și noblețe asta înscamnă : să ierți !

În seara aceea, mi-aduc aminte, în timp ce Zorba îmi turuia aceste profunde baliverne, rîdeam. Dar această „noblețe” a lui Dumnezeu, compătimitoare, generoasă și atotputernică, prindea viață și se cocea în mine.

Într-altă seară, cînd ploua și ne ghemuisem în baraca noastră, îndeletnicindu-ne cu prăjirea castanilor în sobă, Zorba întoarse ochii spre mine și mă privi o bună bucată de timp, ca și cum ar fi vrut să lămurească cine știe ce mare taină. Pînă la urmă, nu s-a mai putut ține.

— Aș vrea să știi, jupîne, zise el, ce-oî fi găsit la mîne. Ce aștepti ca să mă apuci de urechi și să mă zvîrli afară ? Ți-am mai spus că mi se zice „Mana viței“ pentru că peste tot pe unde trec nu las piatră pe piatră... Afacerea ta o să se ducă de rîpă. Dă-mă afară, îți spun !

— Îmi placi, am răspuns. Nu întreba mai mult.

— Nu pricepi așadar, jupîne, că creierul meu n-are greutate ? Creier oi fi avînd eu mai mult sau mai puțin, dar greutatea care trebuie, cu siguranță, nu ! Iaca, ai să înțelegi : uite, în prezent, zile și nopți întregi, văduva nu-mi lasă un pic de răgaz. Nu pentru mine, nu, ți-o jur. Eu, e lucru sigur, n-am s-o ating niciodată. Nu e de nasul meu, lua-o-ar dracu ! Dar nici nu vreau să fie pierdută pentru toată lumea. Nu vreau să se culce singură. Ar fi păcat, jupîne, asta nu pot să îndur... Și atunci, dau tîrcoale noaptea în jurul grădinii ei. Știi de ce ? Să văd dacă vreunul se culcă cu ea și să mă liniștesc !

Mă pufni rîsul.

— Nu rîde, jupîne ! Dacă o muiere se culcă singură-singurică, e vina noastră, a bărbaților. Toți va trebui să dăm socoteală în ziua judecării de apoi. Dumnezeu iartă toate păcatele, după cum ți-am zis, e cu buretele în mînă, dar păcatul ăsta nu-l iartă. Vai de bărbatul care se poate culca cu o muiere și care n-o face, jupîne ! Vai de muierea care se poate culca cu un bărbat și care n-o face ! Amintește-ți ce spunea hoga.

Tăcu pentru o clipă și, brusc :

— Cînd moare un om, se poate întoarce pe pămînt sub altă formă ? întrebă el.

— Nu cred, Zorba.

— Nici eu. Dar dacă ar putea, atunci oamenii ăștia de care-ți vorbesc, cei care au refuzat să servească, să le zicem dezertori ai dragostei, s-ar întoarce pe pămînt, știi cum ? în chip de catîri !

Tăcu din nou și reflectă. Deodată îi sclipiră ochii în cap.

— Cine știe, zise el, excitat de găselniță, poate că toți catîrii pe care-i vedem azi în lume sînt oamenii accia, molii, care în timpul vieții au fost bărbați și muieri fără să fie cu adevărat astfel, și pentru asta au ajuns catîri. Tot

pentru asta zvîrlă întruna din picioare. Ce părere ai despre asta, jupîne ?

— Că creierul tău are cu siguranță o greutate mai mică decît trebuie, Zorba, am răspuns eu rîzînd. Scoală-te, ia santuri-ul.

— Nici un fel de santuri în seara asta, jupîne, să nu te superi. Vorbesc, vorbesc, spun tot felul de prostii, da' știi de ce ? Pentru că am griji mari. Bețele mari. Noua galerie, mi-e teamă că-mi face figura. Și tu, tu-mi vorbești de santuri...

După care, scoase castanele din cenușă, îmi dădu cîteva, și umplu paharele cu rachiu.

— Să ne-ajute Dumnezeu ! zisci eu ciocnind paharele.

— Să ne-ajute Dumnezeu, repetă Zorba, dacă vrei... Dar pînă acu n-a dat nici o dovadă.

Dădu pe gît dintr-o mișcare focul lichid și se întinse pe pat.

— Mîine, zise el, va trebui să am multă putere. Voi avea de luptat cu mii de draci. Noapte bună !

A doua zi, cu noaptea-n cap, Zorba a intrat adînc în mină. Înaintascră mult cu galeria în filonul cel bun, apa picura din tavan, muncitorii se bălăceau în mocila neagră.

Zorba adusese, cu două zile înainte, bușteni, să întărească galeria. Dar era îngrijorat. Trunchiurile copacilor nu erau cît ar fi trebuit de groase și, cu instinctul lui nemaipomenit, care-l ajuta să simtă ce se întîmplă în acel labirint subteran de parcă era vorba de propriul lui trup, știa că lemnăria nu e sigură ; auzea, încă slabe, scîrțîieli imperceptibile pentru alții, ca și cum armătura tavanului ar fi gemut sub apăsarea unei greutăți.

Mai era ceva care sporca în ziua aceea îngrijorarea lui Zorba : în clipa cînd se pregătea să intre în galerie, popa din sat, părintele Ștefan, trecea pe catîrul lui îndreptîndu-se în mare grabă spre mănăstirea vecină pentru a da ultima împărtășanie unei călugărițe care-și dădea sufletul. Zorba avu din fericire timp, mai înainte ca popa să-i adreseze cuvîntul, să scuipe de trei ori pe jos.

— Bună ziua, părinte ! răspunse el din vârful buzelor la salutul popii.

Și, cu un glas ceva mai coborît :

— Afurisește-mă ! șopti el.

Simți totuși că aceste vrăji nu sînt suficiente și se infundă, nervos, în noua galerie.

Un miros greu de lignit și de acetilenă. Muncitorii se și apucaseră să consolideze stîlpii de susținere ai galeriei. Zorba le spuse bună ziua, brusc, încruntat ; își suflecă mînele și se puse pe treabă.

Vreo zece muncitori străpungeau filonul cu tîrnăcoaptele, adunau grămadă cărbunele la picioarele lor, alții îl luau cu lopata, și cu ajutorul unor roabe mici, îl transportau afară.

Deodată, Zorba se opri, făcu semn muncitorilor să facă la fel și ciuli urechea. Așa cum călărețul se confundă cu calul său, face una cu el, așa cum căpitanul se contopește cu vasul lui, Zorba făcea una cu mina ; simțea galeria ramificîndu-se ca niște vene în carnea lui, și ceea ce masa întunecată a cărbunelui nu putca să simtă, Zorba simțea cu o conștientă luciditate omenească. Ciulindu-și urechea mare și păroasă, pîndea. Tocmai atunci am sosit și eu. Ca și cum aș fi avut o presimțire, ca și cum o mîină m-ar fi împins, mă trezisem brusc din somn. Mă îmbrăcasem în mare grabă și o zbughisem afară, fără să știu de ce eram atît de grăbit și nici încotro aveam să merg ; dar corpul meu, fără șovăire, o apucasem pe drumul ce ducea la mină. Sosisem chiar în clipa cînd Zorba, neliniștit, ciulea urechea să asculte.

— Nimic... zise el după o clipă, mi s-a părut... La treabă, copii !

Se întoarse, dădu cu ochii de mine, își țuguie buzele :

— Ce cauți pe-aici cu noaptea-n cap, jupîne ?

Se apropie de mine :

— Ce-ar fi să urci să iei puțin aer, jupîne ? îmi șopti el. Vii tu altă dată să-ți faci plimbărica pe-aici.

— Ce se întîmplă, Zorba ?

— Nimic... scorneli de-ale mele. Am văzut un popă azi-dimineață cu noaptea-n cap. Du-te !

- Dacă ar fi vreun pericol, n-ar fi rușine să plec ?
- Ba da, răspunse Zorba.
- Tu ai pleca ?
- Nu.
- Atunci ?
- Măsurile pe care le iau pentru Zorba, făcu el, enervat, nu sînt aceleași ca pentru alții. Dar dac-ai priceput că ar fi rușine să pleci, nu pleca. Rămii. Pagubă-n ciuperci !

Își luă barosul, se ridică pe vîrfurile picioarelor și începu să fixeze în piroane scheletul de scînduri al acoperișului. Am luat lampa de acetilenă agățată de-un stîlp și mă învîrteam prin mocirlă, uitîndu-mă la filonul cafeniu-închis care strălucea. Păduri nesfirșite au fost înghițite, s-au scurs anii cu milioanele, pămîntul s-a macerat, și-a transformat odraslele. Copacii au devenit lignit, lignitul cărbune și a venit Zorba...

Am agățat lampa la loc și m-am uitat la Zorba cum lucrează. Muncea din tot sufletul ; nu mai avea nimic altceva în cap, se contopise cu pămîntul, cu tîrnăcopul și cu cărbunele. Făcea corp comun cu barosul și cu cuiele, pentru a lupta contra lemnului. Suferea odată cu acoperișul galeriei care se încovoia. Lupta cu tot muntele pentru a-i smulge cărbunele fie prin viclesug, fie cu forța. Zorba simțea materia cu o infailibilă siguranță și-o lovea fără greș acolo unde era mai slabă și putea fi ingenunchetă. Și, așa cum îl vedeam în clipa aceea, mînjit, plin de praf, avînd curat numai albul ochilor care-i sclipea, mi se părea că s-a camuflat în cărbune, că a devenit cărbune, pentru a se putea mai ușor apropia de inamic și a pătrunde în liniile lui de apărare.

— Dă-i înainte, bravul meu Zorba ! am strigat cuprins de-o admirație naivă.

Dar el nici n-a catadicsit să se întoarcă. Cum ar fi putut să stea de vorbă în clipa aceea cu un șoarece de bibliotecă, care, în loc de tîrnăcop, ținea în mînă un toc prăpădit ? Era ocupat, nu găsea de cuvînt să vorbească. „Nu-mi vorbi cînd lucrez, mi-a spus într-o seară, aș putea să mă fărîm. — Să te fărîmi, Zorba, de ce ? — Iar

imi vii cu «de ce»-urile tale ! Ca un ținc. Cum să-ți explic ? Sînt cufundat pînă peste cap în muncă, încordat, țeapăn, din vîrfurile degetelor de la picioare pînă-n creștetul capului, lipit de piatră, sau de cărbune, sau de șanțuri. Dacă mă atingi atunci brusc, dacă-mi vorbești și mă întorc, pot să dau greș. Asta e.“

M-am uitat la ceas : ora zece.

— E timpul să mînceți ceva, prieteni, am zis. Ați depășit ora.

Muncitorii își aruncară degrabă uneltele într-un colț, își șterseră fața de sudoare, pregătindu-se să iasă din galerie. Zorba, cufundat în muncă, nu auzise. Chiar dacă ar fi auzit, tot nu s-ar fi mișcat. Ciulea din nou urechea, neliniștit.

— Stați, le-am zis muncitorilor, o țigară !

Scotoceam prin buzunare ; în jurul meu muncitorii așteptau.

Decodată, Zorba tresări. Lipi urechea de peretele galeriei. La lumina acetilenei i-am zărit gura convulsiv deschisă.

— Ce te-a apucat, Zorba ? am strigat.

Dar în clipa aceea, parcă întregul tavan al galeriei ar fi fremătat deasupra noastră.

— Cărați-vă ! a strigat Zorba cu glas spart. Cărați-vă !

Am dat buzna spre ieșire ; dar n-am ajuns la prima șarpantă, că un al doilea pîrîit, mai puternic, ne-a răsunat deasupra capetelor. Zorba, în timpul ăsta, ridica un trunchi masiv de copac pentru a propti o șarpantă care ceda. Dacă izbutea s-o facă destul de iute, poate mai reținea cîteva secunde tavanul și ne dădea răgazul să ne salvăm.

— Cărați-vă ! se auzi din nou glasul lui Zorba, înăbușit de data aceasta, ca ieșit din măruntaiele pămîntului.

Toți, cu lașitatea care pune adeseori stăpînire pe oameni în momentele critice, ne-am năpustit afară, fără să ne gîndim la Zorba. Dar după cîteva secunde mi-am revenit și m-am repezit spre el.

— Zorba ! am strigat. Zorba !

Mi s-a părut însă că strigasem, mi-am dat ulterior seama că din gura mea nu ieșise nici un strigăt. Spaima îmi sugrumase glasul.

Mi-a fost rușine.

M-am dat un pas îndărăt și am întins brațele. Zorba îsprăvise cu consolidarea masivei proptele ; luncând prin mocirlă, făcu un salt spre ieșire. În semiobscuritate, antrenat de elanul său, s-a izbit de mine. Fără să vrem, am căzut unul în brațele celuilalt.

— S-o ștergem ! urlă el cu glasul sugrumat. S-o ștergem !

Am luat-o la goană și am ieșit la lumină. Muncitorii, adunați la intrare, pîneau fără un cuvînt, livizi.

S-a auzit un al treilea trosnet, mai puternic, ca de copac doborît de furtună. Deodată, un muget formidabil, vîind ca un uruit de tunet, muntele se zgudui și galeria se prăbuși.

— Doamne miluiește ! șoptiră muncitorii închinîndu-se.

— V-ați lăsat tîrnăcoapele înăuntru ? strigă Zorba mînios.

Muncitorii tăceau mîlc.

— De ce nu le-ați luat ? strigă din nou, furios. Ei, vitejilor, ați făcut în pantaloni ! Păcat de unelte !

— Nu e momentul să ne îngrijim de tîrnăcoape, Zorba, m-am vîrit eu în vorbă. Să fim bucuroși că toți oamenii au scăpat teferi ! Meriți să aprindem pentru tine o luminare barosană, Zorba, mulțumită ție sîntem cu toții în viață.

— Mi-e foame ! făcu Zorba. Povestea asta mi-a deschis pofta de mîncare.

Apucă desaga cu mîncarea de dimineață așezată pe o piatră, o desfăcu, scoase pîine, măslina, ceapă, un cartof fiert, o mică ploscă cu vin.

— Hai, să mîncăm ceva, băieți ! zise el cu gura plină.

Înfuleca cu poftă, în grabă, de parcă și-ar fi pierdut brusc forțele și-ar fi vrut să și le refacă din plin.

Mîncea încovoiat, tăcut ; apucă plosca, dădu capul pe spate și turnă vinul gîlgiind în gitlejul uscat.

Muncitorii își recăpătară și ei curajul, își desfăcură traistele și se apucară să mănince. Se așezaseră cu toții, cu picioarele încrucișate, în jurul lui Zorba, și mîncau uitîndu-se la el. Ar fi vrut să i se arunce la picioare, să-i sărute mîinile, dar îl știau impulsiv și ciudat și nici unul dintre ei nu cuteză să înceapă.

Lă sfîrșit, Michelis, cel mai în vîrstă, care avea niște mustăți groase cenușii, își luă inima-n dinți și glăsui :

— Dacă nu erai aici, meștere Alexis, copiii noștri ar fi fost orfani la ora asta.

— Gata ! făcu Zorba cu gura plină, și nimeni nu mai îndrăzni să scoată o vorbă.

„CINE OARE A CREAT ACEST LABIRINT AL NESIGURANȚEI, acest templu al trufiei, acest ulcior cu păcate, acest ogor semănat cu mii de vicieșuguri, această poartă a iadului, acest coș plin pînă la refuz de șiretlicuri, această otravă care aduce cu mierea, acest lanț care-i ține pe muritori înlanțuiți de pămînt : femeia ?“

Copiam, încet, în liniște, acest cînt budist, stînd pe jos, lîngă soba aprinsă. Mă inverșunam, îngrămădind vrajă lîngă vrajă, să izgonesc din conștiința mea un trup muiat de ploaie, legănîndu-și șoldurile care, în toate aceste nopți de iarnă, îmi trecea întruna pe dinainte în aerul umed. Nu știu cum se face că, îndată după prăbușirea galeriei, cînd a fost cît pe-aci ca viața să mi se curme brusc, văduva a început să-mi clocotească în sînge ; mă chema ca o fiară sălbatică, porunçitoare, plină de imputare.

— Vîno, vîno ! striga ea. Vîiața nu e decît un fulger. Vîno repede, vîno, vîno, pînă nu e prea tîrziu !

Știam prea bine că era Mara, duhul Necuratului, sub aparențele unui trup de femeie cu coapse vînjoase. Lup-tam. Mă apucasem să scriu cuvîntul „Buddha“, precum sălbaticii în grotile lor scrijeleau cu piatra ascuțită sau zugrăveau în roșu și alb crîncenele fiare care le dădeau tîrcoale, hămesite. Se străduiau, și ei, scrijelindu-le, zugrăvindu-le, să le țintuiască în stîncă ; dacă n-ar fi făcut-o, fiarele s-ar fi năpustit asupra lor.

Din ziua cînd era cît pe-aci să fiu strivit, văduva trecea prin aerul încins al singurătății mele și-mi făcea semn legănîndu-și voluptos șoldurile. În timpul zilei mă țineam tare, conștiința mi-era trează, izbuteam s-o izgonesc. Scriam în ce fel Ispititorul se înfățișa lui Buddha,

cum se îmbrăca în femeie, cum își apăsa de genunchii ascetului sinii tari, în sfârșit, cum Buddha a văzut pri-mejdia, a proclamat mobilizarea întregii lui făpturi și l-a pus pe Necurat pe fugă. Și izbuteam, la rîndul meu, să-l pun pe fugă.

Cu fiecare frază pe care o scriam, mă simțeam ușurat, prindeam curaj, îl simțeam pe Necurat retrăgîndu-se, izgonit de vraja atolputernică, cuvîntul. Luptam, în timpul zilei, din toate puterile, dar, în timpul nopții, conștiința mea depunea armele, porțile interioare se deschideau și văduva își făcea intrarea.

Dimineața, mă trezeam vlăguit și înfrînt, și războiul reîncepea. Uneori ridicam capul... era sfârșitul după-amiezii ; lumina, prigonită, se făcea nevăzută, întunericul se năpustea brusc asupra mea. Zilele se micșorau. Crăciunul bătea la ușă, mă luptam cu îndârjire și-mi spuncam : „Nu sînt singur. O mare forță, lumina, luptă și ea, cînd biruită, cînd biruitoare, fără să dispere. Lupt și nădăjduiesc odată cu ea !“

Mi se părea, și asta îmi dădea curaj, că luptînd contra văduvei, mă supun unui mare ritm universal. Trupul, gîndeam cu, e cel pe care materia cea vicleană l-a ales pentru a micșora încet și a stinge flacăra liberă ce se înalță în mine. Îmi spuneam : „Divină e forța nepieritoare care transformă materia în spirit. Fiecare om are în el o părticică din această divină viltoare și de aceea izbutește să transforme pîinea, apa și carnea în gîndire și în acțiune. Zorba are dreptate : Spune-mi ce faci din ceca ce mănînci ca să-ți spun cine ești !“

Mă căzneau așadar, cu durere, să transform această violentă dorință carnală în *Buddha*.

— La ce te gîndești ? Nu-ți sînt boii acasă, jupîne, îmi zise, într-o seară, în ajunul Crăciunului, Zorba, care bănuia cu ce fel de demon dau lupta.

Mă făcui că nu aud. Dar Zorba nu se lăsa cu una cu două.

— Ești tînăr, jupîne, zise el.

Și deodată glasul lui căpătă un timbru amar, de om encervat :

— Ești tînăr, ești voinic, mănînci bine, bei bine, tragi în piept aerul mării care înzdrăvenește, aduni forțe,

ca să faci cu ele ce ? Ca să te culci de unul singur. Păcat de Dumnezeu ! Hai, du-te chiar în seara asta, nu pierde timpul, totul e simplu în lumea asta, jupînc. De cîte ori să ți-o spun ? Nu mai complica totul !

Aveam, deschis în fața mea, manuscrisul, *Buddha* și-l răsfoiam ; ascultam cuvintele lui Zorba și știam că ele deschid o cale sigură. Odată cu ele mai era și spiritul Marei, vicleanul codoș, care se făcea auzit.

Îl ascultam fără să scot o vorbă, hotărît să rezist, răsfoind tacticos manuscrisul, și fluieram ca să-mi ascund tulburarea. Dar Zorba, văzînd că tac din gură, izbucni :

— Sîntem în noaptea de Crăciun, dragul meu, grăbește-te, du-te s-o găsești înainte de pleacă la biserică. În noaptea asta se naște Hristos, jupîne, fă și tu o minune !

M-am ridicat iritat :

— Termină, Zorba, am zis eu. Fiecare își urmează calea lui. Omul, află de la mine, e ca pomul. Te-ai supărat vreodată pe smochin că nu face cireși ? Așa că taci din gură ! E aproape de miezul nopții, hai și noi la biserică să vedem cum se naște Isus Hristos.

Zorba își înfundă pîna la urechi căciula lui groasă de iarnă :

— Mă rog ! zise el plictisit, să mergem ! Dar țin să-ți aduc la cunoștință că bunul Dumnezeu ar fi mult mai mulțumit dacă te-ai duce în seara asta la văduvă, ca arhanghelul Gavril. Dacă bunul Dumnezeu ar fi urmat aceeași cale ca tine, jupîne, nu s-ar mai fi dus niciodată la Maria, și Hristos nu s-ar mai fi născut nicicînd. Dacă m-ai întreba ce cale urmează bunul Dumnezeu, ți-aș spune : cea care duce la Maria. Maria e văduva.

Tăcu și așteptă în zadar răspunsul. Deschise ușa cu putere și ieșirăm ; cu vîrfurile bastonului izbea nerăbdător pictricelele.

— Da, da, repetă el cu îndărătnicie, Maria e văduva !

— Hai, mergi înainte ! zisei eu. Nu striga !

Mergeam cu pași mari în noaptea de iarnă, cerul era de-o puritate extraordinară, stelele sclipeau, mari, mult coborîte, ca niște bulgări de foc suspendați în aer. Noaptea mugea, în timp ce înaintam de-a lungul apei, ca o uriașă fiară neagră întinsă la marginea mării.

„Incepînd din seara asta, îmi ziceam, lumina, pe care iarna o încolțise, începe să-și redobîndească superioritatea. Ca și cum s-ar naște în noaptea asta odată cu fiul lui Dumnezeu.“

Toți sătenii se îngrămădiseră în biserica înmiresmată și caldă ca un stup. În față, bărbații ; în spate, cu mîinile împreunate, femeile. Popa Ștefan, mătăhălos, adus la disperare de cele patruzeci de zile de post, îmbrăcat în patrafirul greu de aur, alerga de colo-colo, cu pași mari, cădelnița, cînta cît îl ținea gura, grăbit să-l vadă pe Hristos născut și să ajungă acasă pentru a se arunca asupra supei grase, a cîrnaților și a afumăturilor...

Dacă s-ar fi spus : „Azi se naște lumina“, ideea n-ar fi ajuns la inima omului ; n-ar fi devenit legendă și n-ar fi cucerit lumea. N-ar fi exprimat decît un fenomen fizic normal și nu ne-ar fi răvășit imaginația, vreau să spun sufletul. Dar lumina care se naște în miez de iarnă a devenit copil, copilul a devenit Dumnezeu, și iată că de douăzeci de veacuri sufletul nostru îl ține la sîn și-l alăptează...

Puțin după miezul nopții, ceremonia religioasă luă sfîrșit. Hristos se născuse. Sătenii alergau degrabă acasă, infometaji, voioși, hotărîți să-i tragă un chef și să simtă pînă-n cele mai adînci măruntaie taina încarnării. Burta e baza cea mai solidă : pîine, vin și carne înainte de orice ; numai din pîine, vin și carne poate fi zămislit Dumnezeu.

Stelele sclipeau, mari ca niște ingeri, deasupra albei cupole a bisericii. Calea lactee, ca un fluviu, curgea de la un capăt la altul al cerului. O stea verde scăpăra deasupra noastră ca un smarald. Am oftat, tulburat.

Zorba s-a întors spre mine :

— Tu crezi asta, jupîne, că Dumnezeu s-a făcut om și că s-a născut în staul ? Crezi sau puțin îți pasă ?

— E greu de răspuns, Zorba, am zis eu. Nu pot să spun că am această credință, nici nu pot să spun că nu cred. Dar tu ?

— Nici eu, zău așa, nu știu ce să mai cred. Cînd eram tînc, nu credeam defel în basmele cu zîne ale bunicii și, cu toate astea, tremuram de emoție, rideam, plîngeam, ca

cum aş fi crezut. Cînd au început să-mi dea tircoale, m-am întors spatele la toate aceste poveşti, ba chiar făceam pe seama lor. Iată însă că acum, la bătrîneţe, m-am molit, jupîne, iar am început să cred... Îndrăcită maşinărie mai e şi omu' ăsta !

O luasem pe drumul care ducea la madam Hortense lungeam pasul ca nişte cai lihniţi de foame care adulăcă mirosul grajdului.

— Mari şmecheri şi Părinţii Bisericii ! făcu Zorba. Apucă de burtă ; şi-atunci, cum să le scapi ? Timp de trezeci de zile, zic ei, n-ai să mănînci carne, n-ai să bei vin : post. De ce ? Ca să ţi se scurgă balele după carne şi după vin. Ah ! pehlivani, cunosc toate şmecheriile !

IuŃind şi mai mult pasul :

— Grăbeşte-te, jupîne, zise el, curcanul trebuie să fie gata !

Cînd intrarăm în cămăruţa preabunei noastre doamne pe patul ei mare ademenitor, masa era acoperită cu un ştergar alb, curcanul fumega, cu picioarele în sus, depărtate ; sobiţa aprinsă răspîndea o căldură foarte plăcută.

Madam Hortense îşi ondulase părul şi purta un capot roz decolorat, lung, cu nişte mîneci uriaşe şi cu dantele scamoşate. O panglică lată de două degete, galben-canar în seara aceea, îi înfăşura strîns gîtul încreţit. Îşi dăduse pe la subsuori cu apă de flori de portocal.

„Cît de perfect potrivite sînt toate pe-acest pămînt ! gîndeam eu. Ce bine se potriveşte pămîntul cu sufletul omului ! Iat-o pe această bătrînă cîntăreaţă care a dus o viaţă deşucheată ; acum, eşuată pe-acest ţărm singuratic, concentrează în această cameră mizeră întreaga ei sîntă sollicitudine şi căldură a femeii.“

Mîncarea, servită din belşug şi pregătită cu grijă, duşul focului în sobă, trupul înfrumuseţat, împodobit, mireasma florilor de portocal, toate aceste mici plăceri corporale alăt de omeneşti, cît de simplu şi de repede se preschimbă într-o mare bucurie a sufletului !

Decodată, mi se umplură ochii de lacrimi. Am simţit că, în seara aceea solemnă, acolo, la marginea mării pustii, nu sînt singur cuc. O făptură feminină mă întîmplina, plină de devotament, de gingăşie şi răbdare : era

mama, sora, femeia. Și eu, care îmi închipuiam că n-am nevoie de nimic, am simțit deodată că am nevoie de tot.

Zorba trebuie să fi simțit și el acea blîndă emoție, căci, abia intrați, s-a repezit s-o strîngă în brațe pe cîntăreața împopoțonată :

— S-a născut Hristos ! a strigat el. Te salut, femeie ! S-a întors spre mine rîzînd :

— Ce ți-e și cu muierea, creatura asta șireată ! Pînă și pe bunul Dumnezeu a reușit să-l îmbrobodească !

Ne-am așezat la masă, ne-am repezit la mîncare, am băut vin ; ne simțeam trupurile satisfăcute și inima sălta în noi de bucurie. Zorba se entuziasmă din nou.

— Mănîncă și bea, îmi striga la fiecare clipă, mănîncă și bea, jupîne, veselește-te. Cîntă și tu, prietene, cîntă ca păstorii : „Slavă Celui de sus !...“ S-a născut Hristos, nu-i o treabă de colea. Cîntă cu putere, pentru ca bunul Dumnezeu să te-audă și să triumfe.

Își regăsisese buna dispoziție, își dăduse drumul.

— S-a născut Hristos, dragul meu șoarece de bibliotecă, iubitul meu înțelept. Nu căuta nod în papură : s-a născut, nu s-a născut ? Dragul meu, s-a născut, nu fi prost ! Dacă te uiți cu lupa la apa pe care-o bei — mi-a spus un inginer — ai să vezi că apa e plină de viermi, mici-mici de tot, care nu se văd cu ochiul liber. O să vezi viermii și n-o să mai bei. N-o să mai bei și-o să crăpi de sete. Sparge lupa, jupîne, sparge-o, ca viermișorii să dispară pe dată, să poți bea și să te răcorești !

Se întoarse spre matroana noastră bălțată și, ridicînd paharul plin :

— Eh, zise el, scumpă Bubulina, bătrîna mea tovarășă de luptă, am să beau acest pahar în sănătatea ta ! În viața mea am văzut capete de proră o sumedenie : stau pironite în partea din față a vasului, cu sîinii țanțoși, și au obrajii și buzele boite ca para focului. Au străbătut toate mările, au intrat în toate porturile, și cînd vaporul a putrezit, debarcă pe pămîntul sigur și stau rezemate pînă la sfîrșitul zilelor lor de zidul unei circiumi de pescări unde vin căpitanii să bea. Bubulina mea, în seara asta, vîzîndu-te pe acest țarm, acum, după ce-am mîncat și am băut bine, și mi s-au deschis ochii, mi-apari ca un cap de proră al unui mare vapor. Iar eu, puicuța mea,

„Mă uită la mine, căci tu ești în care vin căpitanii
și bea. Vino, reazemă-te de mine, coboară pînzele ! Beau
acest pahar de vin, sirena mea, în sănătatea ta !

Madam Hortense, emoționată, tulburată, se porni pe
plîns și se sprijini de umărul lui Zorba.

— Să vezi acu, îmi suflă Zorba la ureche, cu dis-
cursul ăsta frumos al meu o să am neplăceri. Putoarea
n-o să mă lase să plec în seara asta. Da' ce să-i fac, mi
se rupe inima de ele, sărăcuțele, da, mi-e milă de ele !
S-a născut Hristos ! îi strigă el sirenei cu putere. În
mînatatea noastră !

Își petrecu brațul sub cel al preabunei doamne și
gîliră amîndoi vinul dintr-o dată, cu brațele înlănțuite,
privindu-se extaziați.

Zorile nu mai aveau mult pînă să se ivească cînd am
părăsit de unul singur cămăruța caldă cu pat mare și-am
pornit-o înapoi spre casă. Tot satul prăznuise, și acum
dormea, cu ușile și ferestrele închise, sub stelele mari
de iarnă.

Era frig, marea mugea, luceafărul stătca suspendat la
răsărit, jucăuș și zglobiu. Mergeam de-a lungul țărmlui,
hîrjonindu-mă cu valurile : ele se repezeau la mine să
mă ude, eu mă feream ; eram fericit și-mi spuneam :

„Iată adevărata fericire : să n-ai nici o ambiție și să
lucrezi pe deșelate, ca și cum toate ambițiile te-ar în-
cerca. Să trăiești departe de oameni, să n-ai nevoie de ei
și să-i iubești. Să fie Crăciunul și, după ce-ai băut și ai
mîncat bine, să te vezi scăpat de toate capcanele, să ai
deasupra capului bolta înstelată, pămîntul la stînga, ma-
rea la dreapta ; și, deodată, să-ți dai seama că, în sufle-
tul tău, viața a săvîrșit ultima ei minune : că a devenit
un basm cu zîne.“

Zilele treceau. Mergeam cu nasu-n vînt, făceam pe
viteazul, dar în străfundul inimii mă simțeam trist. În
această săplămină de sărbători mă copleșiseră amintirile,
umplîndu-mi pieptul cu acordurile unei muzici îndepăr-
tate și cu chipuri dragi. O dată mai mult îmi dam seama
cît de adevărată e străvechea legendă : inima omului e o
groapă plină de sînge ; pe marginile acestei gropi cei ce
ți-au fost dragi și au murit stau lungiți pe burtă să bea

din sînge și să refînvie ; și cu cît mai dragi îți sînt, cu atît mai mult sînge îți vor bea.

Ajunul Anului Nou. Un grup de prichindei din sat, purtînd cu ei un mare vapor de hirtie, veniră pînă în dreptul barăcii noastre și se porniră, cu glasurile lor pițigăiate și voioase, să cînte *kalande*¹ : Sfîntul Vasile sosise din orășelul lui de baștină, Cesareea. Se afla acolo, în fața acestei mici plăji cretane de culoarea indigoului. Se sprijinea în toiag, toiagul se acoperea îndată de frunze și flori, și cîntecul de Anul Nou începea să răsune : „Să-ți fie casa, stăpîne, plină de grîu, de ulei și de vin ; consoarta, ca o coloană de marmură, să fie sprijin acoperișului casei tale ; iar feciorii tăi să elibereze Constantinopolul, orașul domnitorilor noștri ! La mulți ani. creștini !“

Zorba asculta vrăjit ; apucase tamburina copiilor și-o izbea frenetic.

Eu priveam, ascultam, fără să scot o vorbă. Simțeam cum mi se desprinde din inimă o nouă filă, un alt an. Încă un pas spre groapa cea neagră.

— Ce-i cu tine, jupîne ? întrebă Zorba, care cînta de zor cu băieții și bătea în tamburină. Ce-i cu tine, băiețaș ? Ești pămîntiu la față, ai îmbătrînit, jupîne. Eu unul, într-o zi ca asta, mă simt iar copilandru, reasc, ca Hristos. Nu se naște și el în fiecare an ? Și eu la fel.

M-am lungit pe pat și am închis ochii. În seara aceea mi-era inima încrîncenată și n-aveam chef de vorbă.

Nu puteam să adorm. Ca și cum aș fi avut, în seara aceea, de dat socoteală pentru faptele mele, întreaga-mi viață mi se depăna pe dinainte, cu iuteală, dezlînată, nesigură, ca un vis, și-o priveam disperat. Ca un nor pufos, bătut de vînturile din tării, viața mea lua forme diverse, se desfăcea, se realcătuia. Se metamorfoza — lebădă, cîine, diavol, scorpion, maimuță — și norul se destrăma și se împrăștia fără încetare, plin de curcubeie și de vînt.

Se lumină de ziuă. Stăteam cu ochii închiși ; mă străduiam să-mi concentrez dorința arzătoare, să rup crusta creierului și să pătrund în întunecatului și primejdiosul canal pe unde fiecare frîntură omenească se amestecă cu

¹ Colinde de Anul Nou.

marcele ocean. Eram grăbit să sfișii vâlul spre a vedea ce-mi va aduce noul an...

— Bună ziua, jupîne, la mulți ani !

Glasul lui Zorba mă readuse cu brutalitate pe pămînt. Deschisei ochii și avui răgazul să-l văd pe Zorba aruncînd pe pragul barăcii o rodie uriașă. Proaspetele rubine țîșniră pînă în patul în care mă aflam, strînsei cîteva, le mîncai și-mi răcorii astfel gîtlejul.

— Fac pentru amîndoi urarea să cîștigăm din gros și să fim răpiți de fete frumoase ! strigă Zorba plin de voie bună.

Se spală, se bărbieri, își puse hainele lui cele mai frumoase — pantaloni verzi de postav, haină de dimie groasă cafenie și o scurtă făcută dintr-o piele de capră pe jumătate roasă. Puse și căciula rusească de astrahan, își răsuci mustața și :

— Jupîne, zise el, mă duc să-mi fac apariția la biserică, ca reprezentant al Companiei. N-ar fi în interesul minei să ne ia drept francmasoni. N-am ce pierde, nu ? Și apoi, mai trece vremea.

Se aplecă și-mi făcu cu ochiul.

— Poate dau cu ochii și de văduvă, șopti el.

Dumnezeu, interesele Companiei și văduva formau un amestec armonios în mintea lui Zorba. L-am auzit îndepărtîndu-se cu pași ușori și am sărit din pat. Vraja era spulberată, sufletul mi-era din nou prizonier trupului.

M-am îmbrăcat și am luat-o pe malul mării. Mergeam repede și eram vesel, ca și cum aș fi scăpat de-o primejdie sau de-un păcat. Dorința indiscretă din zori de-a iscodi și a intui viitorul mai înainte de-a se fi iscat mi-a apărut deodată drept un sacrilegiu.

Mi-am amintit de-o dimineață în care am descoperit gogoșa unui vierme de mătase în scorbura unui copac în clipa cînd fluturile sfărîma învelișul și se pregătea să iasă. Am așteptat o bună bucată de timp, dar prea înțîrzia să iasă, și eram grăbit. Enervat, m-am aplecat și am început să-l încălzesc cu răsufierea mea. Îl încălzeam, nerăbdător, și minunea a început să se înfiripe sub ochii mei, într-un ritm mai rapid decît al naturii. Învelișul s-a desfăcut, fluturile a ieșit tîrîndu-se, și n-am să uit

niciodată dezgustul de care am fost cuprins atunci : aripile îi erau încă lipite și se chinuia zbatându-se cu tot trupușorul lui să și le desfacă. Aplecat asupra lui, îl ajutam cu răsuflarea mea. În zadar. O răbdătoare maturație era necesară, și desfacerea aripilor trebuia să se facă încet, la soare ; acum era prea târziu. Răsuflarea mea obligase fluturele să se ivească, mototolit, înainte de soroc. Se zbătea, disperat, și, după câteva secunde, mi-a murit în palmă.

Cred că acel mic cadavru e cea mai mare greutate pe care-o am pe conștiință. Pentru că, azi înțeleg foarte bine, forțarea marilor legi e un păcat de moarte. În treburi din acestea nu trebuie să ne grăbim, să fim nerăbdători, ci să urmăm cu încredere ritmul veșnic.

M-am așezat pe-o stîncă pentru a asimila în liniște deplină acest gând de Anul Nou. Ah ! dacă acel fluturaș ar putea să-mi zboare mereu pe dinainte și să-mi indice calea !

M-AM RIDICAT VOIOS DE PARCĂ AȘ FI PRIMIT un dar. Vântul era rece, cerul limpede și marea strălucea. Am apucat-o pe drumul care ducea în sat. Slujba era probabil pe sfârșite. În timp ce înaintam, mă întrebam cu o tulburare absurdă care va fi prima persoană — fastă ? nefastă ? — pe care-o voi întâlni în acest început de an. Dacă ar fi putut să fie un copilaș, îmi spuneam, cu brațele încărcate de jucării primite de Anul Nou ; sau un bătrîn viguros în cămașa lui albă cu mâneci largi brodate, mulțumit și mîndru că și-a făcut, plin de curaj, datoria pe acest pămînt ! Cu cît înaintam și mă apropiam de sat, cu atît sporea această absurdă frămîntare.

Simții deodată că mi se înmoaie genunchii : pe drumul ce ducea în sat, sub măslini, mergînd în pas legănat, îmbujorată toată, cu basmaua-i neagră pe cap, zveltă și suplă, văduva își făcu apariția.

Mersul ei unduios era într-adevăr cel al unei tigroaice negre și mi s-a părut că împrăstie în aer o aspră mireasmă de mosc. Dacă-ăș putea să fug ! gîndeam. Simțeam că fiara aceea ațîțată nu știe ce-i mila și că singura victorie posibilă asupra ei era fuga. Dar cum să fug ? Văduva se apropia. Mi se părea că pietricelele scrișnesc ca la trecerea unei armate. Mă zări, își smuci capul, broboada îi alunecă și părul i se ivi, sclipitor, negru ca smoala. Îmi aruncă o privire languroasă și zîmbi. O blindețe sălbatică i se citea în ochi. Își trase grăbită broboada la loc, rușinată parcă de-a fi lăsat la vedere profunda taină a femeii — părul.

Aș fi vrut să-i vorbesc, să-i urez „la mulți ani“, dar mi-era gîtul uscat, ca în ziua cînd s-a prăbușit galeria

și mi-a fost viața în primejdie. Stuful care-i împrejmuia grădina se mișcă, soarele de iarnă se abătu asupra lămiilor de aur și a portocalilor cu frunzișul întunecat. Întreaga grădină străluci ca un paradis.

Văduva s-a oprit, a întins mîna, a împins violent poarta și a deschis-o. În clipa aceea am trecut prin fața ei. S-a întors și mi-a aruncat o privire cu un joc al sprîncenelor.

A lăsat poarta deschisă și a dispărut în dosul măslînilor, legănîndu-și șoldurile.

Să treci pragul, să închizi poarta, să dai fuga după ea, s-o apuci de mijloc și, fără un cuvînt, s-o duci spre patul ei cel mare, iată ce se cheamă a acționa ca un bărbat ! Asta ar fi făcut bunicul meu, și nădăjduiesc că nepotul meu o să facă la fel. Eu am rămas pironit în loc, drămuind și reflectînd...

„Într-o altă viață, am șoptit, zîmbind cu amărăciune, într-o altă viață am să mă port mai bine !“

M-am înfundat în vîgăuna împădurită și mă apăsă o greutate pe inimă, de parcă aș fi săvîrșit un păcat de moarte. Rătăceam încolo și înapoi, mi-era frig, dîrdîiam. Degeaba încercam să alung din minte unduirea, zîmbetul, ochii, pieptul văduvei, ele reveneau fără încetare și simțeam că mă înăbuș.

Pomii încă n-aveau frunze, dar mugurii începuseră să se umfle și plesneau, plini de sevă. În fiecare mugur se simțea prezența tinerelor mlădițe, a florilor, a fructelor viitoare, aflate la pîndă, concentrate și gata să țîșnească spre lumină. Sub scoarța uscată, pe tăcute, pe furiș, zi și noapte, se urzea în miezul iernii marele miracol al primăverii.

Deodată, am scos un chiot de veselie. În fața mea, într-o rîpă adăpostită, un migdal plin de îndrăzneală înflorise în miezul iernii, deschizînd drum tuturor copacilor și vestind primăvara.

Am simțit o mare ușurare. Am respirat adînc mi-reasma ușor piperată, am părăsit drumul și m-am pitit sub ramurile înflorite.

Am stat acolo o bună bucată de timp, fără să mă gîndesc la nimic, eliberat de orice grijă, fericit. Ședeam, de-a pururi, sub un pom al raiului.

Deodată, un glas sălbatic mă azvîrli din nou pe pămînt.

— Ce faci în gaura aia, jupîne ? Te caut de nu știu cînd. Mai e olecuță pînă la amiază, haidem !

— Unde ?

— Unde ? Mai întrebi ? La maica Purceluș de lapte, auzi vorbă ! Nu ți-e foame ? Purcelul de lapte a fost scos din cuptor ! Un miros, dragul meu... de-ți lasă gura apă. Haidem !

M-am ridicat și am mîngîiat trunchiul aspru al migdalului plin de mister care știuse să înfăptuiască acea minune înflorită. Zorba mergea înainte, sprinten, plin de ardoare și infometat. Nevoile fundamentale ale omului — hrană, băutură, femeie, dans — rămîneau încă inepuizabile și proaspete în trupul lui voinic și nesățios.

Ținea în mînă un obiect învelit în hîrtie roz și legat cu sfoară aurie.

— Un dar ? am întrebat zîmbind.

Zorba a început să rîdă, străduindu-se să-și ascundă emoția.

— Ei, ca s-o răsfăț un pic, sărmana ! zise el fără să se întoarcă. O să-și aducă aminte de vremurile bune de odinioară... E-o muiere, ți-am mai spus, o făptură așadar care se tînguie întruna.

— O fotografie ?

— Ai să vezi... ai să vezi, nu te pripzi. Făcut de mîna mea. Hai mai repede !

Soarele de amiază bucura mădularele. Marea se încălzea și ea la soare, fericită. În depărtare, insulița pustie, învăluită într-o pînză subțire de ceață, părea că s-a ridicat deasupra mării și că plutește.

Ne apropiam de sat. Zorba veni lîngă mine și, cu glas scăzut :

— Știi, jupîne, zise el, persoana în chestie a fost la biserică. Ștăteam în picioare, lîngă țircovnic, cînd deodată văd sfintele icoane luminîndu-se. Hristos, Sfînta Fecioară, cei doisprezece apostoli, totul strălucea... „Ce-o fi ? mi-am zis, făcîndu-mi semnul crucii. Soarele ?“ Mă întorc, era văduva.

— Destulă vorbărie, Zorba, ajunge ! am zis eu grăbind pasul.

Dar Zorba alergă în urma mea :

— Am văzut-o de-aproape, jupîne. Are o aluniță pe obraz ! Să-ți ia mințile, și alta nu ! Încă o taină, alunița pe obrazii muierilor !

Își holbă ochii, cu o mutră de om uimit.

— Spune, ai mai văzut așa ceva, jupîne ? Pielea e întinsă-întinsă și, dintr-o dată, un punct negru. Ei bine, de-ajuns ca să-ți ia mințile ! Tu pricepi ceva din treaba asta, jupîne ? Ce spun terfeloagele tale ?

— Dă-le dracului de terfeloage !

Zorba pufni în ris, pe deplin mulțumit.

— Aha, zise el, iată, începi să înțelegi.

Trecurăm iute prin fața cafenelei, fără să ne oprim. Preabuna noastră doamnă pregătise la cuptor un purcel de lapte și ne aștepta în prag.

Își petrecuse din nou în jurul gîtului aceeași panglică galben-canar și, astfel, cu pudră de două degete pe față, cu un strat gros stacojiu pe buze, arăta înfiorător. Cum dădu cu ochii de noi, toată carnea i se puse în mișcare, înveselită, ochisorii îi jucară sprințari și se fixară asupra mustății răsucite a lui Zorba.

De îndată ce ușa dinspre stradă se închise, Zorba o apucă de mijloc.

— La mulți ani, Bubulina mea ! îi zise el. Iată ce ți-am adus ! și-o sărută pe gîtul durdului și încrețit.

Bătrîna sirenă se înfioră ca o femeie ușor gîdilată, dar nu-și pierde cumpătul. Era cu ochii pironiți pe cadou. Îl luă în mîină, desfăcu sfoara aurie, privi și scoase un țipăt.

M-am aplecat să văd : pe-un carton gros, smintitul de Zorba pictase în patru culori — galben, castaniu, cenușiu și negru — patru mari cuirasate pavoazate plutind pe-o mare indigo. În fața cuirasatelor, lungită pe valuri, albă în întregime, goală-puşcă, cu părul despletit, cu pieptul țanțoș, cu o coadă de pește în spirală și o panglicuță galbenă la gît, plutea o sirenă, madam Hortense. Ea ținea patru frînghii trăgînd cele patru cuirasate ce arborau pavilioanele engleze, rus, francez și italian. În

fiecare colț al tabloului atârna câte-o barbă — una blondă, una castanie, una cenușie și una neagră.

Bătrîna cîntăreață pricepu imediat.

— Eu ! zise ea, indicînd sirena cu mîndrie.

Și oftă.

— Ah-la-la ! făcu ea, am fost și eu o mare putere, cîndva.

Desprinse din perete oglinjoara rotundă pe care-o avea deasupra patului, lîngă colivia papagalului, și agăță în locul ei opera lui Zorba. Sub fardul gros probabil că fața îi pălise.

Zorba, în vremea asta, se strecurase în bucătărie. Îi era foame. Aduse tava cu purcelul de lapte, își puse în față o sticlă de vin și umplu cele trei pahare.

— Haideți la masă ! strigă el, bătînd din palme. Să începem cu principalul, burta. După aia, preabuna mea, om coborî mai jos !

Dar atmosfera era tulburată de suspinele bătrînei noastre sirene. Își avea și ea, la fiecare început de an, mica ei Judecată de apoi, își drămuia probabil și ea viața și găsea că și-a irosit-o. În scăfîrlia aceea de femeie decăzută, marile orașe, bărbații, rochiile de mătase, sticlele de șampanie, bărbile parfumate se sculau, pare-se, din mormintele inimii sale și urlau.

— Nu mi-e foame deloc, șopti ea pe-un ton de alinare. Nu mi-e foame... deloc... deloc.

Ingenunche în fața sobitei și ațîță jarul : pe obraji ei fleșcăiți se reflectă lumina focului. O șuviță de păr îi alunecă pe frunte, atinse ușor flacăra și în cameră se răspîndi un miros grețos de păr pîrlit.

— Nu mi-e foame... mai șopti ea o dată, văzînd că n-o băgăm în seamă.

Zorba strînse nervos pumnul. Rămase o clipă nehotărît. Putea s-o lase să bombăne cît pofteste, în timp ce noi ne înfruptam pe rupte din purcelușul fript. Dar mai putea să ingenunche în fața ei, s-o ia în brațe și, cu o vorbă duioasă, s-o îmbuneze. Mă uitam la el și vedeam succedîndu-se valuri contradictorii pe expresia mobilă a feței lui tăbăcite.

Deodată, o încremenire a figurii. Luase o hotărîre. Se lăsă pe vine și-o apucă pe sireună de genunchi :

— Dacă nu măninci, puiculița mea, roști el cu glas sfișietor, e sfișitul lumii. Fie-ți milă, dragoste, și mănincă piciorușul ăsta de purcel !

Și-i vîri în gură piciorușul crocant și îmbibat de unt.

O luă în brațe, o ridică și-o instalează cu blîndețe pe scaun, între noi doi.

— Mănincă, zise el, mănincă, comoara mea, pentru ca Sfîntul Vașile să vină în satul nostru ! Altfel, știi, nu vine. Se întoarce înapoi în țara lui, în Cesareea. Și ia cu el hîrtia și cerneala, darurile de Anul Nou, jucăriile copiilor, pînă și purcelușul ăsta și, pe-aci ți-e drumu ! Așa că, pușorul meu, deschide gurița și mănincă !

Întinse două degete și-o gîdilă la subsuoară. Bătrîna sirenă chicoti, își șterse ochișorii înroșiți și începu să mestece încet piciorușul crocant...

În clipa aceea, două pisici în călduri se apucară să urle pe acoperiș, deasupra capetelor noastre. Urlau cu o înverșunare indescriptibilă, cu glasuri cînd ascuțite, cînd baritonale, pline de amenințare. Brusc, le auzirăm rostogolindu-se și sfișindu-se cu încrîncenare.

— Miau, miau... îl auzii și pe Zorba, făcîndu-i cu ochiul bătrînei sirene.

Ea zîmbi și-i strînse mîna pe furiș sub masă. Gitlejul i se descleștă și începu să mănînce voioasă.

Razele soarelui, la asfințit, intrară pe fereastră și se așezară pe picioarele preabunei noastre doamne. Sticla era goală. Mîngîindu-și mustățile de motan sălbatic, răsucite în sus, Zorba se apropiase de madam Hortense. Aceasta, chircită, cu capul între umeri, simțea asupra ei, înfiorată, caldă răsufiere duhnind a vin.

— Ce-o mai fi și taina asta, jupîne ? făcu Zorba întorcîndu-se spre mine. Totul e pe de-a-ndoaselea la mine. Cînd eram puști arătam pare-se ca un bătrînel : eram greoi, vorbeam puțin, aveam o voce groasă de moșulică. Oamenii ziceau că-s leit bunicu-meu ! Dar cu cît mă făceam mai mare cu-atît eram mai aiurit. La douăzeci de ani m-am apucat de trăsnaî, dar nu prea mari, ca toți oamenii la vîrsta asta. La patruzeci de ani am început să mă simt în plină tinerețe, și atunci am făcut ale mai mari năzbîtii. Iar acu, la șaizeci de ani — șaizeci și

cinci, jupine, dar asta rămîne între noi — iar acu, c-am pornit pe şaizeci, pe cîntea mea, lumea a devenit prea mică pentru mine ! Cum vine asta, jupine ?

Ridică paharul şi, întorcîndu-se grav spre madam Hortense a lui :

— În sănătatea ta, Bubulina mea, zise el solemn. Îţi urez ca în anul care vine să-ţi crească dinţi, nişte sprîncene grozave, lungi şi subţiri, şi să ai iarăşi o piele catifelată ca piersica ! Să poţi da dracului porcăriile astea de panglicuţe ! Îţi urez să ai parte de-o nouă revoluţie în Creta şi cele patru mari puteri să se întoarcă, dragă Bubulina, cu flota lor, şi fiecare flotă să-şi aibă amiralul ei, şi fiecare amiral barba lui cîrlionţată şi parfumată. Iar tu, sirena mea, să te mai iveşti o dată din valuri cîntîndu-ţi minunata melodie.

Spunînd acestea, îşi puse laba groasă pe sinii căzuţi şi fleşcăiţi ai preabunei doamne.

Zorba luase din nou foc, glasul i se înăsprise de poftă. Mă pufni rîsul. Odată, la cinema, văzusem un paşă turc zbenguindu-se într-un cabaret parizian. Ținea pe genunchi o midinetă blondă şi, cînd se încingea, ciucurele fesului său începea să se ridice încet, se oprea în poziţie orizontală, şi, luîndu-şi deodată avînt, se ridica ţeapăn în aer.

— De ce rîzi, jupine ? mă întrebă Zorba.

Dar preabuna doamnă era încă cu gîndul la vorbele lui Zorba.

— Ah ! făcu ea, se poate așa ceva, dragul meu Zorba ? Tinereţea se duce... nu se mai întoarce.

Zorba se apropie şi mai mult, cele două scaune se atinseră.

— Ascultă, puicuţa mea, zise el, încercînd să desfacă al treilea nasture — hotărîtor, acesta — al corsajului doamnei Hortense. Ascultă ce dar grozav o să-ţi fac : există acum un doctor care face minuni. Are el un leac, nişte picături sau prafuri, nu ştiu prea bine, şi ai din nou douăzeci de ani, ăl mult douăzeci şi cinci. Nu plînge, dulceaţa mea, îţi comand eu leacul din Europa...

Bătrîna noastră sirenă tresări. Pielea lucioasă şi roşietică a craniului ei străluci între firele de păr răzleţe. Îşi petrecu dolofanele-i braţe în jurul gîtului lui Zorba.

— Dacă-s picături, scumpeteo, gînguri ea frecîndu-se de Zorba ca o pisică, dacă-s picături, să-mi comanzi o damigeană. Și dacă-s prafuri...

— Un sac plin, făcu Zorba descheind al treilea nasture.

Pisicile, care amuțiseră o clipă, începură din nou să urle. Una din voci se tînguia și implora, cealaltă era nervoasă, amenințătoare...

Preabuna noastră doamnă căscă și ochii îi deveniră languroși.

— Le-auzi, lighioanele astea scîrboase ? n-au pic de rușine... șopti ea, așezîndu-se pe genunchii lui Zorba.

Se lăsă în brațele lui și oftă. Băuse cam mult și ochii i se împăienjeniseră.

— La ce te gîndești, pisicuța mea ? făcu Zorba, apucîndu-i sînul cu toată mîna.

— Alexandria... murmură smiorcîindu-se sirena călătoare, Alexandria... Beirut... Constantinopol... turci, arabi, șerbeturi, sandale aurite, fesuri roșii...

Îi mai trase un oftat.

— Cînd Ali-bei rămînea noaptea cu mine — ce mustăți, ce sprîncene, ce brațe ! — chema cîntăreții din tamburină și flaut, le arunca bani pe fereastră și-mi cîntau în curte pînă-n zori. Și vecinele crăpau de ciudă ; le-auzeai spunînd : „Ali-bei e și-n noaptea asta cu dama...” După aia, la Constantinopol, Suleiman-pașa nu mă lăsa să ies la plimbare vinerea. Îi era teamă să nu mă vadă sultanul pe cînd se ducea la moschee și, uluit de frumusețea mea, să nu mă răpească. Dimineața, cînd ieșea de la mine, punea trei negri la ușa mea, să nu se apropie nici un bărbat... Ah ! micuțul meu Suleiman !

Scoase din corsaj o batistă mare în carouri și-o strînse cu dinții, gîfiind ca o broască țestoasă.

Zorba se descotorosi de ea depunînd-o pe scaunul de alături și se ridică iritat. Măsură în lung și-n lat camera de vreo două-trei ori, gîfiind la rîndul lui ; camera îi păru dintr-o dată prea strîmtă, își luă bîta, se repezi în curte, rezemă scara de zid și-l văzui urcînd furios treptele două cîte două.

— Pe cine vrei să iei la bătaie, Zorba ? am strigat eu. P_e Suleiman-pașa ?

— Scîrbele astea de pisici, urlă el, nu vor deloc să-mi dea pace !

Și, dintr-un salt, fu pe acoperiș.

Madam Hortense, beată, cu părul vilvoi, închisese acum ochii de-atîtea ori sărutați. Somnul o luase și-o dusesese cu el în marile orașe ale Orientului — în grădini închise, în haremuri obscure, la vreun pașă îndrăgostit. O ajuta să străbată mările și se visă pescuind. Zvîrlise patru undițe și prinsese patru mari cuirasate.

Scăldată, răcorită de apa mării, bătrîna sirenă zîmbea în somn, fericită.

Zorba intră înăuntru bălăngănindu-și bîta.

— Doarme ? făcu el văzînd-o. Doarme, putoarea ?

— Da, îi răspunsei, a răpit-o Voronoff, cel ce-i întinește pe bătrîni, adică somnul, Zorba-pașa. Acum, are douăzeci de ani și se plimbă la Alexandria, la Beirut...

— S-o ia dracu de jigodie bătrînă ! bombăni Zorba, și scuipă pe podea. Ia te uită cum zîmbește ! Hai să plecăm, jupîne !

Își trase căciula pe ochi și deschise ușa.

— Să mîncăm ca niște porci, am zis eu, și după aia să plecăm lăsînd-o singură ? Nu se face !

— Nu e singură, se răsti Zorba, e cu Suleiman-pașa, nu vezi ? E în al noulea cer, păcătoasa ! Hai, să mergem ! Ieșirăm în aerul rece. Luna plutea pe cerul senin.

— Ah ! muierile ! făcu Zorba dezgustat. Puah ! Dar nu e vina lor, e vina noastră, a noastră, a descreieraților, a zvăpăiaților, a celor de teapa lui Suleiman și a lui Zorba !

Și după o clipă :

— Și nici măcar a noastră, adăugă el furios, e vina unuia singur, a marelui Descreierat, a marelui Zvăpăiat, a lui Suleiman-pașa cel Mare... știi tu care !

— Dacă există, am răspuns eu ; dar dacă nu există ?

— Atunci ne-am dus pe copcă !

Înaintam de mai multă vreme cu pași mari, fără să scoatem o vorbă. Zorba rumega desigur gînduri cumplite, căci, la fiecare moment, izbea pietricelele cu ciomagul și scuipa.

Deodată se întoarse spre mine :

— Bunicu-meu — fie-i țărîna ușoară ! — zise, el unul se pricepea la muieri. Îi plăceau mult, nefericitul, și nu-

mai el ştia câte pătimise din pricina lor. Îmi spunea : „Micul meu Alexis, odată cu binecuvîntarea mea, am să-ţi dau un sfat : să nu te-ncrezi în femei. Cînd bunul Dumnezeu a vrut s-o facă pe muiere dintr-o coastă a lui Adam, Diavolul s-a prefăcut în şarpe şi, la momentul potrivit, a sărit şi-a şterpelit coasta. S-a repezit bunul Dumnezeu la el, dar Diavolul i-a alunecat printre degete şi nu i-a lăsat decît coarnele. «În lipsa furcii, a zis bunul Dumnezeu, o bună gospodină toarcă şi cu o lingură. Ei bine, eu o s-o fac pe femeie din coarne de drac !» Şi aşa a făcut-o, spre nefericirea noastră, micul meu Alexis ! Aşadar, cînd atîngi o muiere, ori în ce loc, coarnele de drac sînt cele pe care le pipăi. Să nu te-ncrezi, băieţuş ! Tot muierea e cea care-a furat merele din rai şi le-a virît în sîn. Şi-acu se vîntură cu ele fudulindu-se. Ciumă ! Dacă te-nfrupţi din merele astea, nefericitule, s-a zis cu tine. Dacă nu te-nfrupţi din ele, tot aia e. Ce sfat să-ţi dau, copilaş ? Fă cum ţi-o place !” Iată ce mi-a spus răposatu bunicu-meu, dar cu asta nu m-am făcut mai deştept. Am apucat-o pe acelaşi drum ca el şi iaca unde-am ajuns !

Străbăturăm satul în grabă. Clarul de lună era tulburător. Închipuţi-vă că, ameţiţi de băutură şi ieşind afară să luaţi aer, aţi găsi dintr-o dată lumea schimbată. Că drumurile ar deveni fluvii de lapte, că scorburile, că urmele lăsate de căruţe ar fi năpădite de var, că munţii s-ar acoperi de nea. Că aţi avea mîinile, obrazul, gîtul fosforescente ca o burtă de licurici. Că, precum o medalie rotundă, exotică, luna ţi-ar sta atîrnată pe piept.

Mergeam în pas viori, tăcuţi. Ameţiţi de clarul de lună, ameţiţi de vin, aveam impresia că nici nu atingem pămîntul cu picioarele. În urma noastră, în satul adormit, cîinii se cocotaseră pe acoperişuri şi lătrau jalnic, cu ochii ţintă la lună. Ne încerca pofta, fără motiv, să întindem gîtul şi să ne pornim şi noi pe urlat...

Treceam acum prin faţa grădinii văduvei. Zorba se opri. Vinul, mîncarea bună, luna i se urcaseră la cap. Întinse gîtul şi, cu glasul lui gros de catîr, se apucă să răcnească un distih indecent, pe care, în exaltarea lui, îl improvizase pe loc :

*Că drag mi-e trupul tău frumos, de la mijloc și de mai jos !
Primește în el țigarul viu și dintr-un foc mi-l face sos !*

— Tot un corn de drac și-asta ! zise el. Să mergem, jupîne !

Se crăpa de ziuă cînd am ajuns la baracă. Mă azvîrlii pe pat, istovit. Zorba se spală, aprinse sobița și făcu cafeaua. Se așeză pe vine în fața ușii, aprinse o țigară și se apucă să fumeze calm, cu spinarea dreaptă, nemișcat și privind marea. Avea o figură gravă și concentrată. Semăna cu o pictură japoneză care-mi plăcea : un ascet stînd la pămînt cu picioarele încrucișate, învelit într-o mantie lungă portocalie ; chipul îi lucește, ca tăiat din lemn tare dăltuit cu finețe, înnegrit de ploi ; cu gîtul întins, zimbitor, senin, privește drept înainte noaptea întunecoasă...

Mă uitam la Zorba luminat de lună și admiram cu cîtă cutezanță, cu cîtă simplitate se adapta lumii, modul în care trupul și sufletul lui alcătuiau un tot armonios, și cum toate lucrurile, femeile, pîinea, apa, carnea, somnul se uneau voioase cu carnea lui și deveneau Zorba. Nici cînd nu mai întîlnisem o atît de amicală înțelegere între om și univers.

Luna cobora acum spre asfințit, perfect rotundă, verzuie. Un calm de nedescris puse stăpînire pe mare.

Zorba zvîrli țigara, întinse brațul, scotoci într-un coș, scoase niște sfoară, niște bobine, niște surcele, aprinse lampa de gaz și se mai apucă o dată să facă proba telefericului. Aplecat asupra jucăriei lui primitive, era cufundat în calcule fără îndoială dificile, căci în fiecare clipă se scărpină furios în cap și-i trăgea cîte-o înjurătură.

Deodată, simți că nu mai poate. Îi dădu un picior și telefericul se năru.

M-A LUAT SOMNUL. CÎND M-AM TREZIT, ZORBA plecase. Era frig, n-aveam nici un chef să mă scol din pat. Am întins brațul spre o mică etajeră de deasupra mea și am scos o carte care-mi plăcea și pe care-o luasem cu mine : poemele lui Mallarmé. Am citit tacticos, la întîmplare, am închis cartea, am redeschis-o, am dat-o deoparte. În ziua aceea, totul aici îmi apărea, pentru prima oară, lipsit de vlagă, de miros, de savoare și de substanță omenească. Cuvinte albăstrii decolorate, goale, aninate în aer. O apă distilată absolut pură, fără microbi, dar și fără substanțe nutritive. Fără viață.

Așa cum, în religiile care și-au pierdut suflul creator, zeii ajung să nu mai fie decît motive poetice sau simple podoabe menite să decoreze singurătatea omenească și pereții, la fel și această poezie. Aspirația înfocată a sufletului doldora de pămînt și semințe a devenit un impecabil joc intelectual, o arhitectură aeriană, savantă și complicată.

Am redeschis cartea și m-am apucat să citesc. De ce, vreme de-atiția ani, poemele acestea m-au emoționat ? Poezie pură ! Viața devenită un joc lucid, transparent, lipsită pînă și de povara unui strop de sînge. Elementul uman e încărcat de dorință, turbure, impur — dragostea, trupul, țipătul ; să fie sublimat așadar în idee abstractă și, în furnalul înalt al spiritului, din alchimie în alchimie, să se imaterializeze și să se pulverizeze !

Toate acele lucruri care mă fascinaseră atît de mult odinioară îmi apărură, în dimineața aceea, niște simple acrobații șarlatanești ! Întotdeauna, în perioada de declin a oricărei civilizații, acesta e modul în care se desăvîrșește, prin jocuri de prestidigitație, pline de măiestrie —

poezie pură, muzică pură, gândire pură — spaima omului. Ultimul om — care s-a eliberat de orice credință și orice iluzie, care nu mai așteaptă nimic, nu se mai teme de nimic — vede lutul din care e plămădit redus la spirit, și spiritul nu mai are unde să-și înfigă rădăcinile spre a sorbi și a se hrăni. Ultimul om e golit ; nici tu sămînță, nici tu excremente, nici tu sînge. Toate lucrurile au devenit cuvinte, toate cuvintele jonglerii muzicale. Ultimul om merge încă și mai departe : se așază la capătul singurătății lui și descompune muzica în mute ecuații matematice.

Am tresărit. „Buddha e ultimul om ! am strigat în sinea mea. Acesta e sensul lui tainic și înspăimîntător. Buddha e sufletul «pur» care s-a deșertat ; în el e neantul, el e Neantul. Deșertați-vă măruntaiele, deșertați-vă cugetul, deșertați-vă inima ! strigă el. Oriunde pune piciorul, apa nu mai țîșnește, nici un fir de iarbă nu mai crește, nici un copil nu se mai naște. Trebuie să-l împresor, gîndeam cu, mobilizînd cuvinte vrăjitoarești, apelînd la cadențe magice și făcîndu-i o vrajă spre a-l izgoni din măruntaiele mele ! Trebuie să azvîrlu asupra lui plasa imaginilor, spre a-l înșfăca și a mă elibera !“

A scrie *Buddha* înceta, în sfîrșit, să mai fie un joc literar. Era o luptă pe viață și pe moarte împotriva unei mari forțe de distrugere ce sta la pîndă în mine, un duel cu marele Nu care-mi mistuia inima, de rezultatul acelui duel atîrnînd mîntuirea sufletului meu.

Sprînten, hotărît, am luat manuscrisul. Aflasem ținta, știam acum unde să lovesc ! Buddha e ultimul om. Noi, noi nu sîntem decît la început ; nici n-am mîncat, nici n-am băut, nici n-am iubit îndeajuns, n-am apucat încă să trăim. Ni s-a ivit mult prea de timpuriu acest delicat moșneag aflat la capătul puterilor. S-o ia degrabă din loc !

M-am apucat voios de scris. Nu, nu scriam. Nu mai era vorba de scris : era un adevărat război, o vînaătoare nemiloasă, un asediu și o vrăjitorie, pentru a determina fiara să iasă din birlogul ei ! Asta e într-adevăr incantație magică. Nebuloase forțe de omucidere stau pitite în măruntaiele noastre, porniri funeste de-a ucide, de-a distruge, de-a urî, de-a necinști. Atunci, cu fluierul ei blind, apare arta și ne eliberează.

Am scris, am iscodit și am luptat cât a fost ziua de lungă. Seara eram istovit, dar simțeam că am progresat și că am pus stăpînire pe cîteva din posturile înaintate ale inamicului. Eram grăbit acum să-l văd venind pe Zorba, pentru a mînca, a dormi, a căpăta forțe noi și a reîncepe lupta odată cu revărsatul zorilor.

Se înnoptase de-a binelea cînd s-a întors Zorba. Avea o înfățișare luminoasă. „A găsit, și el a găsit!” mi-am zis eu, și-am așteptat.

Cu cîteva zile în urmă, începînd să mi se facă lehamite, îi spusese mînios :

— Banii sînt pe isprăvite, Zorba. Fă repede ce trebuie făcut ! Să instalăm telefericul : dacă nu reușim cu cărbunele, să ne-apucăm de pădure. Altfel sîntem în aer.

Zorba se scărpinase în cap :

— Banii sînt pe isprăvite, jupîne ? a întrebat el. E jale !

— S-a isprăvit, am păpat totul, Zorba. Descurcă-te ! Cum merg experiențele cu telefericul ? Tot nimic ?

Zorba lăsase capul în jos fără să răspundă. Se simțise rușinat în seara aceea. „Teleferic afurisit, mormăise el, îți vin eu de hac !” Și astă-seară se întorcea cu figura luminoasă.

— Am găsit, jupîne ! strigă el de departe. Am găsit înclinarea care trebuie. Mi-aluneca printre degete, nu voia să se lase prinsă, scîrba, dar am pus mîna pe ea !

— Atunci grăbește-te să-i dai drumul, Zorba ! De ce ai nevoie ?

— Mîinc, cu noaptea-n cap, trebuie să mă duc la oraș să cumpăr materialul necesar : cablu gros de oțel, scripeți, cuzineți, cuie, cîrlige... Mă întorc cât ai bate din palme !

Aprinse focul în grabă, pregăti masa ; mîncarăm și băurăm cu o poftă grozavă. Lucrasem bine și unul și altul în ziua aceea.

A doua zi de dimineață l-am întovărășit pe Zorba pînă în sat. Tăifăsuiam ca niște oameni cu scaun la cap și simț practic despre exploatarea lignitului. La o coborîre Zorba s-a izbit de-o piatră, care-o porni de-a dura la vale. S-a oprit locului, cuprins de uimire, ca și cum ar fi asistat pentru prima oară în viață la un asemenea spectacol sur-

prinzător. S-a întors spre mine, m-a privit și am deslușit în privirea lui o ușoară spaimă.

— Ai băgat de seamă, jupîne ? îmi zise el în cele din urmă : la coborîre pietrele dobîndesc suflet.

N-am spus nimic, dar eram foarte bucuros. „În felul acesta, gîndeam eu, marii vizionari și marii poeți văd toate lucrurile pentru prima oară. În fiecare dimineată ei au în fața ochilor o lume nouă creată de ei înșiși.“

Universul constituia pentru Zorba, ca pentru primii oameni, o viziune copleșitoare și compactă ; astrele îi treceau pe deasupra capului, valurile mării i se spîrgeau de tîmple, trăia, fără intervenția deformantă a rațiunii, existența pămîntului, a apei, a animalelor și a lui Dumnezeu.

Madam Hortense fusese înștiințată și ne aștepta în poartă, boită, călăfătuită cu pudră, îngrijorată. Era pavoazată ca o sală de bal simbătă seara. Catîrul se afla în fața porții ; Zorba îi sări în spinare și apucă hățurile.

Bătrîna noastră sirenă se apropie timid și-și puse minuța dolofană pe pieptul animalului, ca și cum ar fi vrut să împiedice plecarea iubitului.

— Zorba... gînguri ea, ridicîndu-se pe vîrfurile picioarelor, Zorba...

Zorba întoarse capul în altă parte. Giugiulelele astea în mijlocul drumului nu erau pe gustul lui. Biata femeie întîlni privirea lui Zorba și se îngrozi. Dar continua să proptească cu mîna, plină de duioasă rugă, pieptul animalului :

— Ce poștești ? făcu Zorba enervat.

— Zorba, îl imploră ea pe șoptite, să fii cuminte... Să nu mă uiți, Zorba, să fii cuminte...

Zorba smuci hățurile, fără să-i răspundă. Catîrul o luă din loc.

— Drum bun, Zorba ! am strigat. Trei zile, ai auzit ? Nu mai mult !

Se întoarse și-mi făcu semn cu mîna, cu mîna lui uriașă. Bătrîna sirenă plîngea, lacrimile croindu-și dire adînci în stratul de pudră.

— Dacă am spus o vorbă, jupîne, e vorbă ! strigă Zorba. La revedere !

Și dispăru după măslini. Madam Hortense plîngea și se uita cum lucește și se stinge treptat, prin frunzișul argintiu, vesela învelitoare roșie pe care-o așternuse, sărmana, pentru ca iubitul ei să șadă pe moale. După o clipă dispăru și ea. Madam Hortense privi în jurul ei : lumea devenise pustie.

N-am luat-o înapoi spre plajă ; mi-am îndreptat pașii spre munte. În clipa cînd s-o pornesc pe cărare în sus, am auzit o trompetă. Factorul poștal își vestea sosirea în sat.

— Patroane ! îmi strigă el agitîndu-și mîna.

Se apropie și-mi dădu un teanc de ziare, reviste literare și două scrisori. Pe una din ele am vîrît-o imediat în buzunar, ca s-o citesc seara, la ora cînd ziua e pe sfîrșite și cînd cugetul se domolește. Știam de la cine e scrisoarea și voiam, pentru a o face să dăinuiască mai mult, să amîn bucuria.

Cealaltă scrisoare, am recunoscut-o după scrisul repetit și hotărît și după timbrele exotice. Venea din Africa, de pe un munte sălbatic de lîngă Tanganica, trimisă de unul din foștii mei colegi de școală : Karaianis. Un tînăr ciudat, impulsiv, oacheș, cu niște dinți foarte albi. Unul din canini îi stătea mai în afară, ca la mistreți. Nu vorbea niciodată : striga. Nu discuta : se lua la hartă. Își părăsise de foarte tînăr patria, Creta, unde fusese profesor de teologie în anterior. I-a făcut curte uneia dintre elevele sale și-au fost surprinși într-o zi, pe cîmp, sărutîndu-se ; au fost huliți. În aceeași zi, tînărul profesor s-a răsopotit și a luat vaporul. S-a dus în Africa, la un unchi al său, s-a avîntat cu trup și suflet în muncă, a deschis o fabrică de funii și a cîștigat o mulțime de parale. Din cînd în cînd îmi scria și mă invita să stau la el șase luni. Ori de cîte ori deschideam cîte-o scrisoare de-a lui, și mai înainte chiar de-a o citi, simțeam năpustindu-se, din filele întotdeauna numeroase și cusute cu ață, un vifor aprig care-mi zbîrlea părul. Luam regulat hotărîrea să plec în Africa să-l văd, și nu plecam niciodată.

M-am așezat pe-o piatră, ceva mai încolo de cărare, am desfăcut plicul și am început să citesc :

„Cînd oare, stridie lipită de stîncă grecească, ai să cătădicești să vii ? Și tu, ca toți ceilalți greci, ai devenit un stîlp de cafeenea. Te-ai afundat în cafenele la fel ca în cărțile, deprinderile și faimoasele tale ideologii. Azi e duminică, n-am nimic de făcut ; stau acasă, în casa mea, și mă gîndesc la tine. Soarele e încins ca un cuptor. Nici o picătură de ploaie. Aici, cînd plouă, în aprilie, mai, iunie, e-un adevărat potop.

Sînt singur cuc și-mi pare bine. Sînt destui greci pe-aici, dar îi ocolesc. Mă dezgustă, căci, scumpi metropolitani, lua-v-ar dracu, pînă și aici ne-ați trimis lepra voastră, patimile voastre politice. Politica, iată pacostea grecului. Mai e și jocul de cărți, apoi incultura și poftele trupești.

Îi urăsc pe europeni ; iată de ce hălăduiesc pe-aici, prin coclaurii Vassambei. Îi urăsc pe europeni, dar, mai mult decît pe toți ceilalți, îi urăsc pe greci și tot ce e grecesc. Cît oi trăi nu mai pun piciorul în Grecia voastră. Aici o să-mi putrezească oasele ; am și pus să-mi sape mormîntul, în fața colibeii, pe-un munte pustiu. Am așezat cu mîna mea piatra funerară, pe care am gravat cu litere mari : AICI ODIHNEȘTE UN GREC CARE-I URĂȘTE PE GRECI.

Mă umflă rîsul, scuipe, blestem, plîng, cînd mă gîndesc la Grecia. Ca să nu-i mai văd pe greci și tot ce e grecesc, mi-am părăsit pentru totdeauna patria. Am venit aici, mi-am adus cu mine soarta — nu soarta m-a adus pe mine : omul face ce vrea ! — mi-am adus cu mine soarta, am muncit și muncesc ca un negru. A curs de pe mine și continuă să curgă șiroaie de sudoare. Mă lupt cu pămîntul, cu vîntul, cu ploaia, cu lucrătorii, negri și roșii.

Nu cunosc nici o bucurie. Ba da, una singură să muncesc. Cu trupul și cu mintea, dar mai ales cu trupul. Îmi place să obosesc, să transpir, să aud cum îmi pîrîie oasele. Jumătate din banii pe care-i cîștig îi fac praf, îi risipesc, unde și cum îmi place. Nu sînt sclavul banului : banul e sclavul meu. Eu, și consider că e o laudă, sînt sclavul muncii. Dobor copaci : am un contract cu englezii. Fabric funii ; acum plantez și bumbac. Aseară, printre negrii mei, două triburi — Vayai și Vanguoni —

s-au luat la hartă pentru o femeie : pentru o tîrîtură. Amorul propriu, mă-nțelegi. La fel ca la voi, o, grecilor ! Înjurături, mardeală, ciomăgeală, a curs sînge. Femeile au alergat în plină noapte și m-au trezit din somn chelălăind, să mă duc să le fac dreptate. M-am enervat, le-am trimis pe toate la dracu, apoi la poliția engleză. Numai că ele au rămas toată noaptea în fața ușii mele, urlînd. Dimineața am ieșit și m-am dus să le fac dreptate.

Miine, luni, de cum s-o lumina, am să mă cațăr pe munții Vassamba, cu păduri dese, cu izvoare proaspete, cu vegetație veșnică. Ei, grecoteiule, cînd ai să te rupi odată de acest modern Babilon, de «prostituata ce se lăfăie pe întinsele ape, cu care toți regii și-au făcut mendrele» : Europa ? Cînd ai de gînd să vii, să urcăm împreună munții aceștia pustii și neprihăniți ?

Am un copil cu o negresă : o fată. Pe urmă am izgonit-o : îmi punea coarne în public, ziua-n amiaza mare, sub ficcare pom înverzit. Mi s-a făcut lehamite și am dat-o pe ușă afară. Dar pe fetiță am păstrat-o ; are doi ani. Umblă, a început să vorbească și o învăț grecește : prima frază pe care am învățat-o să spună e : «Te scuipe în față, Grecie imputită !»

Îmi seamănă, hoțomana. Numai nasul mare, turtit, e de la maică-sa. O iubesc, dar așa cum îți iubești pisica sau ciinele. Vino și tu. Să faci un băiat cu o vassambează și într-o bună zi să-i căsătorim.“

— Am lăsat scrisoarea deschisă pe genunchi. Din nou am simțit izbucnind în mine dorința arzătoare de a pleca. Nu din nevoia de a pleca. Mă simțeam bine pe acest țărîm cretan, eram în largul meu, fericit și liber. Nu duceam lipsă de nimic. Dar o dorință arzătoare m-a ros de cînd mă știu : să văd și să ating cît mai mult pămînt și cît mai multă mare cu puțință pînă o fi să închid ochii.

M-am ridicat, mi-am schimbat părerea și, în loc să escaladez muntele, am coborît grăbit spre plajă. Simțeam în buzunarul de la piept al hainei cealaltă scrisoare, și n-am mai rezistat. „A durat destul, mi-am zis, senzația premergătoare bucuriei, atît de dulce și de îngrijorătoare.“

Ajuns la baracă, am aprins focul, mi-am făcut un ceai, am mîncat pîine cu unt și miere și cîteva portocale.

M-am dezbrăcat, m-am lungit în pat și am deschis scrisoarea :

„Îl salut pe maestrul și pe discipolul meu neofit !

Am aici de lucru cu ghiotura, o muncă grea, slavă «Domnului» — pun cuvîntul primejdios între ghilimele (ca pe-o fiară în cușcă), ca să nu te enervezi de cum deschizi scrisoarea. Așadar, o muncă grea, slavă «Domnului» ! O jumătate de milion de greci se află în primejdie în Rusia de sud și în Caucaz. Mulți din ei nu vorbesc decît turca sau rusa, dar inima lor vorbește limba greacă cu fanatism. Sînt sînge din sîngele nostru. E de-ajuns să-i vezi — felul în care le sclipesc ochii, sfredelitori și hrăpăreți, modul în care zîmbesc, cu maliție și senzualitate, și în care au izbutit să devină patroni, aici, pe acest pămînt rusesc de necuprins, și să-i pună pe mujici în slujba lor — ca să-ți dai seama că sînt niște veritabili descendenți ai preascumpului tău Ulise. Așa că-i iubim și nu-i lăsăm să piară.

Căci îi pîndește primejdia să piară. Au pierdut tot ce aveau, sînt infometăți și goi. Pe de o parte, sînt urmăriți de trupe ; pe de altă parte, de kurzi. Refugiați veniți de pretutîndeni se înghesuie în cîteva orașe din Georgia și Armenia. Nici un fel de alimente, de veșminte sau medicamente. Se adună în porturi și scrutează orizontul cu groază, să vadă dacă nu cumva sosesc vapoare grecești să-i ia și să-i ducă în patria-mumă, Grecia. O porțiune a neamului nostru, adică o porțiune a sufletului nostru, se află în panică.

Dacă-i lăsăm în plata Domnului vor pieri. E nevoie de multă dragoste și înțelegere, de entuziasm și spirit practic — cele două calități care-ți plac atît de mult cînd le vezi reunite — pentru a izbuti să-i salvăm și să-i transplantăm pe pămîntul nostru, acolo unde va fi cel mai în folosul neamului nostru — sus, la granița cu Macedonia, mai departe, la granița cu Tracia. Numai așa vor fi salvați sute de mii de greci, salvîndu-ne și noi odată cu ei. Căci, din clipa în care am ajuns aici, am trasat un cerc, după cum m-ai învățat, cerc pe care l-am numit : «datoria mea». Am zis : «Dacă salvez tot acest

cerc, sînt salvat ; dacă nu-l salvez, sînt pierdut». Numai cã în acest cerc se află cei cinci sute de mii de greci.

Străbat orașe și sate, îi adun pe greci, redactez rapoarte și telegrame, mă străduiesc să-i hotărâsc pe mandarinii noștri de la Atena să trimită vapoare, hrană, veșminte, medicamente și să transporte aceste creaturi în Grecia. Dacă a lupta cu rîvnă și tenacitate este o fericire, sînt fericit. Nu știu dacă, așa cum spui, mi-am «croit» fericirea pe măsura mea ; să dea Dumnezeu, căci ar însemna că sînt de talie înaltă. Prefer totuși să-mi întind măsura pînă la granițele cele mai îndepărtate ale Greciei, care sînt și limitele fericirii mele. Dar, destul cu teoriile ! Tu, în schimb, stai lungit pe plaja ta cretană, ascultă marea și santuri-ul, tu ai timp, eu nu. Activitatea mă mistuie, și asta mă bucură. Acțiunea, altă salvare nu există.

Subiectul meditațiilor mele este acum foarte simplu, dintr-o bucată, îmi spun : acești locuitori ai Pontului și Caucazului, acești țărani din Kars, acești mari și mici negustori din Tiflis, din Batum, din Novorosisk, din Rostov, din Odesa, din Crimeea, sînt de-ai noștri, sînge din sîngele nostru : pentru ei — ca și pentru noi — capitala Greciei e Constantinopolul. Avem cu toții același conducător. Tu îl numești Ulise, alții Constantin Paleologul, nu cel care a fost ucis la porțile Bizanțului, ci celălalt, cel din legendă, cel prefăcut în marmură, care așteaptă, în picioare, Îngerul libertății. Eu, cu îngăduința ta, pe-acest conducător al neamului nostru, îl numesc Akritas¹. Cuvîntul acesta îmi place mai mult, e mai sobru și mai războinic. De cum îl aud, îl simt în mine ridicîndu-se, înarmat pînă-n dinți, pe veșnicul elen, care luptă fără răgaz, în provinciile de graniță, la frontieră. La toate frontierele : naționale, intelectuale, spirituale. Și dacă adăugăm Dighenis, realizăm o descriere și mai temeinică a neamului nostru, această minunată sinteză dintre Orient și Occident.

Mă aflu în prezent la Kars, unde am venit să-i strîng pe grecii din toate satele învecinate. Chiar în ziua cînd am sosit, kurzii puseseră mîna, în împrejurimile

¹ *Dighenis Akritas*, erou legendar al unei epopei grecești (*Dighenis* — aparținînd a două neamuri : grec și oriental).

Kars-ului, pe doi greci, un popă și un învățător, și-i potcoviseră ca pe niște catiri. Îngroziți, mai-marii satului s-au refugiat în casa unde am fost cazat. Auzim, tot mai aproape, tunurile kurzilor care se apropie. Toți stau cu ochii ațintiți asupra mea, ca și cum eu, de unul singur, aș avea forța să-i salvez.

Îmi făcusem socoteala să plec mâine la Tiflis, dar acum, în fața primejdiei, mi-e rușine să-mi iau tâlpășița. Rămîn așadar. Nu susțin că nu mi-e frică; mi-e frică, dar mi-e rușine. *Războinicul* lui Rembrandt, *Războinicul* meu, n-ar fi făcut același lucru? Ar fi rămas; rămîn așadar și eu. Dacă intră kurzii în oraș, e firesc și drept să fiu cel dintîi pe care să-l potcovească. Cu siguranță că nu te așteptai, învățătorul meu, ca elevul tău să aibă acest sfîrșit de catîr.

După o nesfîrșită discuție specific grecească, am hotărît să ne adunăm cu toții astă-seară, cu catirii, caii, boii, oile, femeile și copiii lor, și în zori, laolaltă, s-o pornim la drum spre miazănoapte. Voi merge în frunte ca berbecul, călăuză a turmei.

Patriarhală emigrare a unui popor de-a lungul lanțurilor muntoase și al cîmpiilor cu nume legendare! Iar eu voi fi un fel de Moise — Pseudo-Moise — conducînd poporul ales spre Țara Făgăduinței, așa cum numesc naivii aceștia Grecia. Ar fi trebuit, desigur, pentru a fi la înălțimea misiunii mele mozaice și spre a nu te face de rîs, să înlătur elegantele mele jambiere, obiect al zeflemelilor tale, și să-mi înfășor picioarele cu fișii din piele de oaie. Să mai am și-o barbă lungă, vijelioasă și unsuroasă, și, ce e mai important: două coarne. Dar să-mi fie cu iertare, n-am să-ți fac această plăcere. Mi-e mai ușor să-mi schimb sufletul decît veșmîntul. Port jambiere, mi-e fața netedă ca un cotor de varză și nu m-am însurat.

Scumpe maestre, sper că vei primi această scrisoare, care poate că e ultima. Nimeni n-o știe. N-am încredere în forțele tainice care, pretind unii, îi apără pe oameni. Cred în forțele oarbe care lovesc în dreapta și în stînga, fără răutate, fără scop, și ucid pe oricine se află în raza lor de acțiune. Dacă părăsesc pămîntul (spun «părăsesc» ca să nu te înspăimînt pe tine și nici pe mine folosind

cuvîntul propriu), aşadar, dacă părăsesc pămîntul, să fi sănătos, să fii fericit, scumpe maestre ! Mi-e ruşine s-o spun, dar sînt nevoit, iartă-mă : şi eu te-am iubit mult.“

Şi dedesubt, cu creionul, scris în grabă, următorul post-scriptum :

„P.S. — Înţelegerea pe care am stabilit-o pe vapor, în ziua plecării mele, n-am uitat-o. Dacă va trebui să «părăsesc» pămîntul, te voi preveni, s-o ştii, oriunde te-ai afla ; nu-ţi fie teamă.“

TREI ZILE, PATRU ZILE, CINCI ZILE SE
scurseră : Zorba nu se întorcea.

A șasea zi, am primit din Candia o scrisoare pe mai multe pagini, o adevărată peltea. Era scrisă pe hîrtie roz parfumată, cu o inimă străpunsă de-o săgeată într-un colț.

Am păstrat-o cu grijă și o transcriu păstrînd expresiile radicale răspîndite ici-colo. N-am făcut decît să-i îndrept fermecătoarele greșeli de ortografie. Zorba ținea tocul ca pe-o cazma, lovind cu putere ; iată de ce, în cîteva locuri, hîrtia era găurită sau improșcată cu cerneală.

„Dragă jupîne, Domnule capitalist !

Am luat tocul mai întîi ca să te întreb dacă o duci bine cu sănătatea și al doilea ca să-ți spun că și noi, bogdaproste, o ducem bine.

Cît despre mine, e mult de cînd am băgat de seamă că n-am venit pe lume cal sau bou. Numai dobitoacele trăiesc ca să mănînce. Ca să scap de-o atare învinuire, îmi fac de lucru zi și noapte, îmi pun în joc agoniscula pentru o idee, răstorn proverbele și zic : «Nu da cioara din mîină pe vrabia de pe gard».

Mulți sînt patrioți, că nu-i costă nimic. Eu unul nu-s patriot, chiar dacă asta îmi pricinuieste neajunsuri. Mulți cred în rai și sînt siguri că o să-și ducă măgarul pe mînoasele-i pășuni. Eu unul n-am măgar, și sînt liber ; nu mă tem de iad, unde mi-ar crăpa măgarul ; dar nici nu-mi pun nădejdea în rai, unde s-ar ghiftui cu trifoi. Nu sînt învățat, nu mă pricep să le zic așa cum trebuie, dar tu, jupîne, mă-nțelegi.

Multora le e teamă de zădărnicia lucrurilor ; eu n-am nevoie să chibzuiesc. Nu mă bucur de cele bune și nu

mă amărăsc de cele rele. Mi-ar fi totuna dacă aş afla că grecii au pus mîna pe Constantinopol sau turcii pe Atena.

Dacă după cele ce înşirui gîndeşti că m-am ramolit, scrie-mi. Intru prin prăvăliile din Candia să cumpăr cablu pentru teleferic şi mă umflă rîsul.

«Ce găseşti de rîs, amice?» mă întrebă unii. Cum să fac să le explic? Rîd pentru că, în clipa cînd întind mîna să văd dacă sîrma e bună, deodată îmi trece prin cap: ce e omul? de ce-a fost adus pe lume? la ce slujeşte?... La nimic, după mintea mea. Toate-s o apă şi-un pămînt: dacă am muiere ori dacă n-am, dacă-s cinstit ori necinstit, dacă-s paşă ori hamal. Numai dacă-s viu ori mort, acolo e-o deosebire. Dacă Diavolul sau Dumnezeu mă cheamă — ce să fac, pentru mine e totuna — o să crăp, o să devin un hoit puturos, o să-i împut pe oameni şi-o să fie siliţi să mă îngroape la patru metri adîncime ca să nu se înăbuşe.

Fiindcă veni vorba, jupîne, o să te întreb un lucru de care mi-e teamă — singurul — şi de care nu-i chip să scap nici zi, nici noapte: mi-e frică, jupîne, de bătrîneţe, ferească-ne cerul! Moartea-i un fleac, un simplu pfff! şi candela se stinge. Dar bătrîneţea e-o ruşine.

Găsesc că-i tare ruşinos să recunosc că-s bătrîn şi fac tot ce pot ca să nu priceapă nimeni c-am îmbătrînit: Țopăi, joc, mă dor șalele, dar joc mai departe. Beau, îmi vine ameţeală, totul se învîrte, dar nu mă clintesc, de parcă totul ar fi în ordine. Mă trec năduşelile, mă arunc în mare, răcesc, îmi vine să tuşesc, guh! guh! ca să mă uşurez, dar mi-e ruşine, jupîne, înghit tusea în mine — m-ai auzit vreodată tuşind? Niciodată! Şi nu doar atunci, cum s-ar putea crede, cînd sînt alţii de faţă, dar şi cînd sînt singur. Mi-e ruşine de Zorba, jupîne. Mi-e ruşine de el!

Intr-o zi, la muntele Athos — că şi-acolo am fost, mai bine îmi frîngeam un picior! — am cunoscut un călugăr, părintele Lavrentio, de fel din Chios. Țasta, vai de capul lui, credea că are un diavol în el, şi-i dăduse şi-un nume: îi zicea Hogeia. «Hogeia vrea să mănînce carne în Vinerea mare», zbiera bietul Lavrentio şi se izbea cu capul de pragul bisericii. «Hogeia vrea să se culce cu o

muiere, Hogea vrea să-l răpună pe egumen. Hogea, Hogea, nu eu !» Și se izbea întruna cu fruntea de piatră.

Și eu, jupîne, tot așa, am un diavol în mine, și-l cheamă Zorba. Zorba dinăuntru nu vrea să îmbătrînească, nu, el n-a îmbătrînit, n-o să îmbătrînească nici-o dată. E mîncău, are un păr negru ca pana corbului, treizeci și doi de dinți (32 la număr) și-o garoafă roșie după ureche. Dar Zorba dinafară s-a scorojit, pîrlitul de el, i-au ieșit peri albi, s-a zbîrcit, s-a sfrijit, îi cad dinții, și urechea lui cît toate zilele s-a umplut de firele albe ale bătrîneții, de păr lung ca de măgar.

Ce-i de făcut, jupîne ? Pînă cînd or să se tot ia cei doi Zorba la trîntă ? Care-o să izbîndească pînă la urmă ? Dacă crăp în scurtă vreme, e-n regulă, n-am nici o grijă. Dar dacă mai trăiesc mult, s-a zis cu mine. S-a zis cu mine, jupîne, că vine o zi cînd o să începă batjocura. O să-mi pierd libertatea ; noră-mea și fie-mea o să mă pună să vād de-un mormoloc, de-un monstru afurisit, plodul lor, să nu se ardă, să nu cadă, să nu facă pe el. Și dacă face, o să mă pună să-l curăț ! Puah !

Și pe tine, și pe tine te paște rușinea asta, jupîne. Cu toate că ești tînăr, ia seama ! Ascultă ce-ți spun, mergi pe același drum ca mine. Că altă scăpare nu e, decît să slăpungem munții, să scoatem din ei cărbune, aramă, fier, calamină, să cîștigăm gologani, ca neamurile să ne respecte, ca prietenii să ne lingă cizmele, ca burghejii să-și scoată pălăriile în fața noastră. Dacă nu izbutim, jupîne, mai bine crăpăm, mai bine ne mănîncă lupii și urșii, sau orice altă dihanie ne iese înainte. Că de-aia a lăsat Dumnezeu pe pămînt fiarele : să-i înfulece pe ai de teapa noastră, ca să nu ajungă de batjocură.“

În locul acela Zorba desenase cu creioane colorate un om înalt, costeliv, alergînd sub niște pomi verzi, urmărit de șapte lupi roșii, și dedesubt, scris cu litere groase : „Zorba și cele șapte păcate capitale“.

Și continua :

„După scrisoarea asta, ai să pricepi ce om necăjit sînt. Numai cînd stau de vorbă cu tine gîndesc că mai scap un pic de ipohondrie. Că și tu ești ca mine, dar n-o

știi. Și tu ai un diavol în tine, dar încă nu știi cum îl cheamă, și, fiindcă nu știi, te înăbuși. Botează-l, jupîne, și ușurează-te !

Spuneam așadar cît sînt de necăjit. Toată deșteptăciunea mea văd limpede că-i prostie toată ziua și nimic altceva. Cu toate astea, mi se întîmplă zile întregi să am idei de om mare, și dac-aș putea atunci să duc la împlinire tot ce poruncește Zorba dinăuntru, lumea ar rămine cu gura căscată !

De vreme ce n-am contract pe termen fix cu viața, dau drumul hăturilor cînd ajung la povîrnișul cel mai primejdios. Viața omului e un drum cu urcușuri și coborîșuri. Toți oamenii cu scaun la cap înaintează cu mîna pe hături. Dar eu, și aici e meritul meu, jupîne, am azvîrlit de mult hăturile, pentru că nu mă tem de carambolaje. Noi, muncitorii, deraierilor le zicem carambolaje. Să mă ia dracu dacă dau vreo atenție carambolajelor pe care le fac. Zi și noapte mă năpustesc cu toată viteza, fac ce-mi trăsnește : atîta pagubă dacă-mi frîng gîtul. Ce-am de pierdut ? Nimic Oricum, și dacă le-aș face cum scrie la carte, tot mi-l frîng ! Asta-i sigur ! Păi atunci, să-i dăm zor cît putem !

În clipa asta, parcă te văd cum faci haz pe socoteala mea, jupîne, dar eu îți scriu prostiile mele, sau, dacă vrei, gîndurile sau slăbiciunile mele — care e deosebirea între acestea trei, zău așa, nu văd — stau și-ți scriu, iar tu poți să rîzi cît poțtești. Și eu rîd la gîndul că tu rîzi — și uite-așa pe pămînt risul nu contenește niciodată. Fiecare om are cîte-o nebunie, dar cea mai mare nebunie, după mine, e să n-ai nici una.

Așa că, vezi bine, eu aici, la Candia, îmi chibzuiesc nebunia și-ți scriu totul cu de-amănuntul, pentru că, vezi tu, vreau să-ți cer un sfat. Ești încă tînăr, jupîne, e-adevărat. Dar i-ai citit pe vechii înțelepți și ai devenit, să-mi fie cu iertare, o țiră moșneguț ; așa că am nevoie de sfatul tău.

Așadar, eu unul gîndesc că fiecare om are un miros al lui : nu-l deslușim pentru că mirosurile se amestecă și nu știm care e al tău, care e al meu... Ce pricepem e că-i vorba de-o putoare și că asta se cheamă «omenire», vreau să zic : putoare omenească. Sînt unii care-o adul-

mecă de parc-ar fi levănțică. Pe mine mă face să vărs. Dar, să lăsăm, asta-i altă mîncare de pește.

Voiam mai ales să zic, și iar era să scap hățurile, că șmecherele astea de muieri au nasul fin, precum cățelele, și că-l simt degrabă pe bărbatul care le dorește și pe cel care nu le dorește. Din pricina asta, în orice oraș am pus piciorul, și acu chiar, așa bătrîn cum sînt, și pocit ca o maimuță, și înțolit ca vai de lume, tot s-au găsit două-trei muieri să alerge după mine. Vezi tu, mi-adulmecă urma, potăile. Domnul să le aibă în pază !

Așadar, în prima zi cînd am ajuns cu bine la Candia era seară, în amurg. Am alergat degrabă la prăvălii, dar totul era închis. Am tras la un han, i-am dat de mîncare catinului, am mîncat și eu, m-am spălat, m-am curățat, am aprins o țigară, și-am ieșit să dau o raită. Nu cunoșteam o pisică în tot orașul și nimeni nu mă cunoștea, eram liber. Puteam să fluier pe stradă, să rîd, să vorbesc de unul singur. Am cumpărat niște semințe ; ronțaiam, scui-pam, umblam lela. Era vremea cînd se aprind felinarele pe străzi. Bărbații își luau gustărica, femeile se întorceau acasă, aerul duhnea a pudră, a săpun de toaletă, a frigărui, a rachiu de anason. Îmi ziccam : «Ia spune, Zorba băiețuș, cît mai ai de trăit și cît o să-ți mai freamăte nările ? Că multă vreme să tragi aer pe nas nu ți-a mai rămas. pușor, haide, respiră cu putere !»

Iată ce-mi spuneam în timp ce mă învîrteam prin piața mare pe care-o cunoști. Deodată, aud niște chiuituri, dansuri, sunete de tobă și cîntece. Ciulesc urechile și-o pornesc degrabă spre partea de unde venea zgomotul. Era un șantan. Atîta așteptam, intru înăuntru. Mă așed la o măsuță, în față de tot. De ce m-aș fi sfiit ? Cum am mai spus, nici un suflet nu mă cunoștea, libertate deplină !

O gloabă cît toate zilele țopăia pe scenă ; își tot da fustele ba în sus, ba în jos, dar n-aveam treabă cu ea. Comand o sticlă de bere, și numai ce văd o puicuță că se așază lîngă mine, drăguțică, brunetă, boită foc.

— «Îmi dai voie, bunicule ?» face ea hlizindu-se.

Am simțit că mi se urcă sîngele la cap. Aveam un chef nebun să-i sucesc gîtul secăturii ! Dar m-am stăpînit, mi-a fost milă de ea, și-am chemat chelnerul.

— «Şampanie !»

(Să-mi fie cu iertare, jupîne ! am cheltuit din banii tăi, dar prea era mare batjocura, trebuia salvată onoarea, a ta şi a mea deopotrivă, trebuia s-o pun cu botul pe labe în faţa noastră pe mucoasa asta ! Trebuia neapărat. Ştiu prea bine că nu m-ai fi lăsat aşa, baltă, fără apărare, în asemenea clipe. Aşadar, şampanie, chelner !)

Aduce şampania, comand şi nişte prăjituri, şi pe urmă iar şampanie. Trece un tip cu iasomie, cumpăr tot coşul şi-l deşert în poala neisprăvitei care cutezase să ne ia în batjocură.

Am băut de ne-am rupt, dar ţi-o jur, jupîne, n-am atins-o nici cu un deget. Ştiu cum vine treaba. Cînd eram tînăr, primul lucru pe care-l făceam era să pun mîna. Acu că-s bătrîn, primul lucru pe care-l fac e să cheltuiesc, să fac pe galantonul, să arunc banii cu top-tanul. Muierile-s nebune după aşa ceva, se dau în vînt după asta, putorile, şi poţi tu să fii şi ghebos, poţi să fii o căzătură boşoroagă, pocit ca dracu, uită tot. Nu mai văd nimic, tîrîturile, nimic altceva decît mîna din care se scurg bănişorii ca dintr-un coş găurit. Ziceam dar că am cheltuit o groază de bani, Dumnezeu să te binecuvînteze şi să-ţi dea însutit, jupîne, şi fetișcana nu se mai dădea dusă. Se apropia binişor, şi-şi lipea genunchiul mititel de gionatele mele barosane. Eu, sloi de gheaţă, dar pe dinăuntru fierbea fierea-n mine. Asta le face pe muieri să-şi piardă capul, e bine s-o ştii pentru cazul cînd ţi se va înfăţişa vreodată prilejul : să simtă că arzi pe dinăuntru, dar că nu le-atingi, ferit-a sfîntu, nici cu un deget.

Ca s-o scurtez, trecu şi miezul nopţii. Luminile se stinseră una cîte una, şantanul îşi închidea porţile. Am scos hîrtille de-o mie purcoi şi-am plătit, lăsînd chelnerului un bacşiş gras. Micuţa se agăţă de braţul meu.

— «Cum te cheamă ?» m-a întrebat ea cu un glas leşinat.

— «Bunicul !» i-am răspuns eu înţepat.

Micuţa îmi trase o ciupitură zdravănă.

— «Vino.. mi-a zis în şoaptă, vino...»

I-am luat mînuţa, am strîns-o cu tîlc şi i-am răspuns :

— «Hai, puişor...»

Aveam un glas spart.

Restul trebuie că-l bănuiești. Și după aia ne-a luat somnul. M-am trezit, cred, pe la amiază. Mă uit în jurul meu și ce văd ? O odăiță drăguță foarte curată, fotolii, o chiuvetă, săpunuri, sticlute mai mari și mai mici, oglinzi mai mari și mai mici, rochii bălțate agățate de perete și o sumedenie de fotografii : marinari, ofițeri, căpitani de vas, jandarmi, dansatoare, muieri avînd drept unic veșmînt două sândăluțe în picioare. Și, lîngă mine, în pat, caldă, parfumată, ciufulită, fetișcana.

«Ah ! Zorba, mi-am zis eu pe șoptite închizînd ochii, ai intrat de viu în rai. Locul e bun, nu te mișca de-aici !»

Ți-am mai spus-o și altă dată, jupîne, fiecare cu raiul lui. Pentru tine, raiul va fi ticsit de cărți și de mari damigene de cerneală. Pentru altul, va fi plin cu butoaie de vin, de rom, de coniac. Pentru altul, cu teancuri de lire sterline. Pentru mine raiul înseamnă asta : o odăiță parfumată cu rochii bălțate, săpunuri de toaletă, un pat foarte lat cu arcuri și, lîngă mine, o muiere.

Păcatul mărturisit e pe jumătate iertat. N-am scos nasul afară cît a fost ziuica de mare. Ca să mă duc unde ? Ca să fac ce ? Gîndește-te ! Stăteam bine acolo. Am făcut o comandă la cel mai bun han și ni s-a adus o tavă cu de-ale gurii, numai lucruri întăritoare : icre negre, cotele, pește, citronade, cataif. Am mai făcut dragoste o dată și iar i-am tras la aghioase. Ne-am trezit pe înserat, ne-am îmbrăcat și am pornit-o de braț la șantan, unde lucrează fata.

Ca să nu întind vorba și să nu te amețesc cu-atîtea cuvinte, îți spun doar că programul ăsta continuă. Dar nu-ți face sînge rău, mă ocup și de treburile noastre. Din cînd în cînd intru să-i trag cîte-o otheadă prin prăvălii. O să cumpăr cablul și tot ce trebuie, fii pe pace. Cu o zi mai devreme, sau cu o săptămîină, chiar cu o lună mai tîrziu, nu-i totuna ? Cum s-ar zice, graba strică treaba. Așa că nu fi prea grăbit. În interesul tău, aștept să mi se destupe urechile, să mă dezmeticesc, ca să nu-mi pună nimeni cioc. Cablul trebuie să fie a-ntîia, altminteri dracu ne-a luat. Așadar, o țiră de răbdare, jupîne, ai încredere în mine.

Și, mai ales, nu-mi purta de grijă cît privește sănătatea. Aventurile îmi fac bine. În câteva zile am devenit un tânăr de douăzeci de ani. Simt în mine o atare putere, te asigur, că n-ar fi de mirare să-mi crească dinți noi. Șalele mă supărau ele un pic, acum sînt sănătos tun. În fiecare dimineață mă uit în oglindă și mă prinde mirarea că încă nu mi s-a înnegrit părul ca smoala.

Dar o să te întrebi de ce-ți scriu toate astea. Pentru că tu ești pentru mine ca un fel de duhovnic și nu mi-e rușine să-ți mărturisesc toate păcatele. Și știi pentru ce ? După cum îmi pare, că fac ceva de bine sau de rău, tu unul nu te sinchisești nici cît negru sub unghie. Stai, ca și bunul Dumnezeu, cu un burete muiat în apă, și flap ! flop ! că-i bun, că-i rău, ștergi totul. Asta mă îmboldește să nu-ți ascund nimic. Așadar, ascultă !

În capul meu e-o adevărată brambureală și simt că-s gata s-o iau razna. Te rog, cum primești scrisoarea asta, pune mîna pe toc și scrie-mi. Pînă o să primesc un răspuns, o să stau ca pe jeratic. Gîndesc că-s destul de mulți anișori de cînd nu mai figurez în registrul bunului Dumnezeu. Nici în cel al Diavolului, de altfel. Numai în registrul tău figurez, așa că n-am pe altcineva căruia să mă adresez în afară de măria-ta ; pleacă așadar urechea la ce-am să-ți spun. Iată ce se întîmplă :

Ieri era praznic într-un sat, lîngă Candia ; să mă ia dracu dacă știu praznicul cărui sfînt. Lola — așa e, am uitat să ți-o prezint : o cheamă Lola — îmi zice :

«— Bunicuțule (îmi zice din nou bunic, dar acu ca un fel de alintare), bunicuțule, aș vrea să merg și eu la praznic.»

«— Du-te, bunicuțo, i-am zis, du-te.»

«— Dar vreau să merg cu tine.»

«— Nu pot să merg, am treabă. Du-te singură.»

«— Bine, atunci nu mă duc nici eu.»

Am holbat ochii.

«— Nu te duci ? De ce ?»

«— Dacă vii cu mine, mă duc. Dacă nu vii, nu mă duc.»

«— Dar pentru ce ? Nu ești o persoană liberă ?»

«— Nu, nu sînt.»

«— Nu vrei să fii liberă ?»

«— Nu !»

Pe cinstea mea, am simțit că-mi pierd mințile.

«— Nu vrei să fii liberă ?» am strigat.

«— Nu, nu vreau ! nu vreau ! nu vreau !»

Jupîne, îți scriu din camera Lolei, pe hîrtia Lolei ; pentru numele lui Dumnezeu, ia seama, rogu-te. Eu unul gîndesc că numai acela care vrea să fie liber e făptură omenească. Muierea nu vrea să fie liberă. Așadar, muierea e făptură omenească ?

Te implor, răspunde-mi numaidecît. Te îmbrățișez din toată inima, bunul meu patron.

Eu, Alexis Zorba.“

După ce am isprăvit de citit scrisoarea lui Zorba, am rămas o bună bucată de vreme nehotărît. Nu știam dacă trebuie să mă supăr, să rîd sau să-l admir pe acest om primitiv care, spărgînd coaja vieții — logică, morală, onestitate — atinge substanța. Toate micile virtuți, atît de folositoare, îi lipsesc. Nu i-a mai rămas decît o virtute incomodă, dificilă și primejdioasă, care-l împinge irezistibil spre limita extremă, spre prăpastie.

Acest muncitor ignorant, cînd scrie, rupe penițele în graba lui plină de nerăbdare. La fel ca pe oamenii care și-au lepădat primii pielea de maimuță, sau pe marii filozofi, problemele fundamentale îl domină. Le vede ca pe niște necesități imediate și urgente. Asemenea copilului, vede toate lucrurile pentru prima oară. Fără încetare, se miră și întreabă. Totul îi pare miraculos și, în fiecare dimineață, cînd deschide ochii și vede pomii, marea, pietrele, o pasăre, rămîne cu gura căscată.

„Ce e minunea asta ? strigă el. Ce sînt toate aceste taine care poartă numele de pom, marc, piatră, pasăre ?“

Mi-aduc aminte că într-o zi, pe cînd ne îndreptam spre sat, am întîlnit un moș călare pe-un catîr. Zorba și-a bolbat ochii lui rotunzi uitîndu-se la animal. Atît de mari trebuie să fi fost flacăra și intensitatea privirii sale, că țăranul a strigat înspăimîntat :

— Pentru Dumnezeu, să nu-l deochi !

Și-și făcu semnul crucii.

M-am întors spre Zorba :

— Ce i-ai făcut bătrînului de-a strigat așa ? I-am întrebat.

— Eu ? Nu i-am făcut nimic ! M-am uitat la catir, atîta tot ! Pe tine, jupîne, nu te miră ?

— Ce anume ?

— Ei bine, că există catîri pe lume.

Altă dată, în timp ce citeam, lungit pe plajă, Zorba s-a așezat în fața mea, și-a pus santuri-ul pe genunchi și a început să-i strunească coardele. Am ridicat ochii și m-am uitat la el. Încet-încet chipul lui căpătă o altă înfățișare, o bucurie sălbatică puse stăpînire pe el, își clătina gîtul lung plin de zbîrcituri și se porni să cînte.

Arii macedonene, cîntece kleftice, urlete sălbatice, o revenire a glasului omenesc la timpurile preistorice, cînd urletul era o înaltă sinteză condensînd tot ceea ce numim astăzi : muzică, poezie și gîndire. „Ah ! Ah !“ urla Zorba din străfundul rărunchilor și tot învelișul subțire pe care-l numim civilizație se crăpa, dînd frîu liber fiarci nemuritoare, zeului păros, înfricoșătoarei gorile.

Lignit, profit și pierdere, madam Hortense și proiecte de viitor, totul dispărea. Urletul lua cu el totul, nu mai aveam nevoie de nimic. Nemișcați și unul și altul pe această coastă solitară a Cretei, purtam pe umerii noștri toată amărăciunea și dulceața vieții ; nu mai exista nici amărăciune, nici dulceață, soarele se deplasa, noaptea se lăsa, Ursa-Mare dănțuia în jurul axei nemișcate a cerului, luna se înălța și privea înspăimîntată la cele două gîngăanii care cîntau pe nisip și nu se temeau de nimeni.

— Ei, dragul meu, omul e o fiară sălbatică, făcu deodată Zorba, surescitat din pricina cîntatului, dă-le încolo de terfeloage, nu ți-e rușine ? Omul e o fiară sălbatică, și fiarele nu citesc.

Tăcu o clipă și începu să rîdă

— Știi, zise el, cum l-a făurit bunul Dumnezeu pe om ? Știi care sînt primele cuvinte pe care acest animal care e omul le-a adresat lui Dumnezeu ?

— Nu. De unde vrei să știi ? N-am fost acolo.

— Eu am fost ! strigă Zorba, și ochii îi luceau în cap.

— Să auzim atunci !

Pe jumătate extaziat, pe jumătate în zeflemea, se porni să făurească fabuloasa povestire a creării omului :

— Ei bine, ascultă, jupînc ! Într-o dimineață, bunul Dumnezeu s-a trezit cătrănit de tot. „Ce soi de Dumnezeu oi mai fi și eu ? N-am nici măcar un om care să mă tîmîieze sau să jure pe numele meu și să mai treacă vremea ! M-am săturat să tot trăiesc de unul singur ca o cucuvea bătrînă !” Scuipă în palme, își suflecă mînele, își pune ochelarii, ia un bulgăre de pămînt, scuipă deasupra, să-l facă lut moale, îl frămîntă bine, așa cum se cuvine, plămădește din el un omuleț și-l pune la soare. După șapte zile, îl scoate de-acolo. Era copt. Bunul Dumnezeu se uită la el și-l pufnește rîsul „Să mă ia dracu, zise el, dacă ăsta nu e-un porc așezat pe labele din spate ! Nu-i defel ce-am vrut eu să fac. Am sfeclit-o !” Îl apucă de pielea gîtului și-i arde un picior. „Hai, cară-te ! întinde-o ! N-ai decît să faci alți porceluși acum, al tău e pămîntul. Dă-i drumul ! Un, doi, înainte marș !” Dar, să-mi fie cu iertare, nu era defel un porc. Purta o pălărie moale, o haină aruncată într-o doară pe umeri, un pantalon cu dungă și niște papuci cu ciucuri roșii. Și mai avea la cingătoare — Diavolul trebuie că i l-a dat, cu siguranță — un pumnal bine ascuțit pe care sta scris : „Te aranjez eu !” Era omul. Bunul Dumnezeu i-a întins mîna să i-o sărute, dar omul și-a răsucit mustața și a zis : „Hai, moșulică, dă-te la o parte, că vreau să trec !”

Zorba s-a oprit văzînd că mă tăvălesc de rîs. S-a burzului.

— Nu rîde, făcu el, așa s-a întîmplat !

— Dar de unde știi ?

— Așa simt eu, și așa aș fi făcut și eu în locul lui Adam. Îmi pun capul că Adam n-a făcut altfel. Și nu te mai încrede în tot ce povestesc terfeloagele tale, pe mine trebuie să mă crezi !

Și-a întins laba uriașă fără să mai aștepte vrcun răspuns și a cîntat mai departe din santuri.

Continuam să țin în mîna scrisoarea parfumată a lui Zorba cu inima străpunsă de-o săgeată și retrăiam toate acele zile, bogate în substanță omenească, petrecute în preajma lui. Alături de el timpul dobîndise o nouă savoare. Nu mai era o succesiune matematică de eveni-

mente, nici, în mine, o problemă filozofică de nesoluționat. Era nisip cald, cernut cu finețe, și-l simțeam scurgându-mi-se tandru printre degete.

— Binecuvîntat fie Zorba ! am șoptit eu, căci a știut să dea o formă dragă și caldă noțiunilor abstracte care dîrdîiau în minte. Cînd nu e aici, încep din nou să tremur.

Am luat o foaie de hîrtie, am chemat un muncitor și am trimis o telegramă urgentă :

„Întoarce-te numaidecît“.

SIMBĂTĂ DUPĂ-AMIAZĂ, 1 MARTIE. STĂTEAM rezemat de-o stîncă cu fața la mare și scriam. În ziua aceea văzusem prima rîndunică, eram vesel, exorcismul contra lui Buddha se așternea fără nici o piedică pe hîrtie, lupta pe care-o duceam împotriva lui se potolise, nu mai eram grăbit și mă simțeam sigur de eliberare.

Deodată, am auzit pași pe pietriș. Am ridicat capul și am zărit-o, venind val-vîrtej de-a lungul țărmlui, pavoazată ca o fregată, înfierbîntată, gîfiind, pe bătrîna noastră sirenă. Părea îngrijorată.

— E vreo scrisoare ? a strigat ea cu spaimă.

— Da ! am răspuns eu rîzînd, și m-am ridicat să-i ies în întîmpinare. Îți trimite multe salutări, se gîndește la tine zi și noapte, zice că nu mai poate nici să mănînce, nici să doarmă și că nu suportă despărțirea.

— Asta-i tot ce zice ? a întrebat nefericita cu sufletul la gură.

Mi s-a făcut milă de ea. Am scos scrisoarea din buzunar și m-am făcut că citesc. Bătrîna sirenă deschidea gura știrbă, clipea din ochișori și asculta, gîfiind.

Mă prefăceam că citesc, și pentru că mă încurcam, făceam ca și cum aș fi descifrat greu scrisul : „Ieri, jupîne, m-am dus să iau masa într-un birt. Mi-era foame. Am văzut intrînd o tînără persoană de toată frumusețea, o ade-vărată zeiță, Doamne Dumnezeule ! Ce mult semăna cu Bubulina mea ! Și, deodată, ochii au început să-mi curgă ca niște fîntîni, mi s-a pus un nod în gît, n-am mai putut să înghit nimic ! M-am ridicat, am plătit și am plecat. Pasiunea m-a cuprins cu-atîta putere, jupîne, încît eu, care mă gîndesc la sfinți din joi în'paști, am dat fuga la biserica Sfîntului Minas să aprind o lumîinare. «Sfinte Minas, am

zis în rugăciunea mea, fă să primesc vești bune de la îngerul pe care-l iubesc. Fă ca în curînd aripile noastre să fie reunite !»“

— Hi ! Hi ! Hi ! făcu madam Hortense, al cărei chip se luminează de bucurie.

— De ce rîzi, draga mea ? am întrebat-o oprindu-mă ca să-mi trag sufletul și să combin noi minciuni. De ce rîzi ? Mie îmi vine să plîng.

— Dacă ai ști... dacă ai ști... cotcodăci ea pufnind în rîs.

— Ce anume ?

— Aripile... așa le zice el picioarelor, ticălosul. Așa le zice cînd sîntem numai noi doi. Aripile noastre să fie reunite, zice acolo... hi ! hi ! hi !

— Dar ascultă urmarea, draga mea, ai să rămîi cu gura căscată...

Am întors foaia și m-am făcut din nou că citesc :

„Azi am trecut prin fața dugheniei unui frizer. În clipa aceea, bărbierul deșerta afară un lighean plin cu apă săpunită. Toată strada mirosea. M-a purtat din nou gîndul la Bubulina mea și m-am pornit pe plîns. Nu mai pot rămîne departe de ea, jupîne. Simt că înnebunesc. Iaca, m-am apucat să fac și poezii. Alaltăieri n-am putut dormi și i-am făcut o poezioară. Te rog să i-o citești, ca să vadă cît de mult sufăr :

*Ah ! de ne-am putea întîlni pe-o potecă, tu și eu,
Pe-o potecă îndeajuns de lată să poată cuprinde întreaga
noastră durere !*

*De-aș fi tăiat în bucățele sau ciopîrțit mărunt,
Și atunci tot către tine oasele-mi sfărîmate ar căta să
ajerje !“*

Madam Hortense, cu ochii melancolici și pe jumătate închiși, asculta, fericită, numai urechi. Își scosese chiar de la gît panglicuța, care-o strîngea, acordînd libertate ridurilor. Tăcea, surîzătoare. Simțea că spiritul ei plutește, voios, fericit, foarte departe, la voia întîmplării.

Martie, iarbă proaspătă, floricele roșii, galbene, violet, ape cristaline pe care cîrduri de lebede albe și negre se

împreună cîntînd. Albe femelele, negri masculii cu ciocurile purpurii întredeschise. Murenele albastre se iveau sclipitoare din apă și se uneau cu mari șerpi galbeni. Madam Hortense avea din nou paisprezece ani, dansa pe covoare orientale la Alexandria, Beirut, Smirna, Constantinopol, și apoi în Creta pe parchetele ceruite ale vapoarelor.... Nu-și mai aducea foarte bine aminte. Totul se amesteca, pieptul i se umfla, țărmurile trosneau.

Și deodată, în timp ce ea dansa, marea se acoperi de vapoare cu prore de aur, cu pupe acoperite de corturi multicolore, cu flamuri de mătase. Din ele coborau pașale cu ciucuri de aur țîșnind din fesurile lor roșii, bei bătrîni înstăriți veniți în pelerinaj, cu mîinile pline de bogate ofrande și feciori de bei spîni și melancolici. Coborau din ele amirali cu tricornurile lor strălucitoare și marinari cu gulerele albe ca zăpada și cu pantaloni largi filfuiitori. Coborau din ele tineri cretani cu nădragi bufanți din pînză albastră ca cerul, cu cizme galbene, cu o batistă neargă în jurul capului. Cobora din ele și Zorba, uriaș, jigărit de amor, cu un inel gros de logodnă în deget, cu o coroană de flori de portocal pe chica lui căruntă...

Dintre toți bărbații pe care-i cunoscuse în decursul vieții ei aventuroase nu lipsea nici unul, nici măcar bătrînul luntraș, știrb și cocoșat, care-o plimbase într-o seară în largul Constantinopolului. Noaptea se lăsase, și nimeni nu-i vedea. Toți, coborau cu toții, în timp ce, în spatele lor, murenele, șerpii și lebedele se împreunau.

Coborau și îi ieșeau în întîmpinare, toți grămadă, ca șerpii în călduri primăvara, care se lipesc mănunchi, în poziție verticală, șuierînd. Și, în centrul grămezii, albă din cap pînă-n picioare, goală, lac de sudoare, cu buzele întredeschise pe dințișorii ascuțiți, nemișcată, nesățioasă, cu sîinii țanțoși, șuiera o madam Hortense de paisprezece, de douăzeci, de treizeci, de patruzeci, de șaizeci de ani.

Nimic nu se pierduse, nici un amant nu era mort. În pieptu-i fleșcăit înviau cu toții, în poziție de drepti. Ca și cum madam Hortense ar fi fost o fregată înaltă cu trei catarge, iar toți iubii ei — lucra femeia de patruzeci și cinci de ani — se cățarau pe ea, pe cale, pe bordură, pe hobane, în timp ce ea plutea, ultragăurită, ultracălăfătuită, spre ultimul port, îndelung cu ardoare

dit : măritişul. Şi Zorba căpăta mii de chipuri : turceşti, occidentale, armeneşti, arabe, greceşti, şi, strângându-l la piept, madam Hortense strîngea întreaga sfinţă şi nesfirşită procesiune...

Bătrîna sirenă realizează deodată că m-am oprit ; viziunea ei se întrerupse brusc ; îşi ridică pleoapele împovărate :

— Nu mai zice nimic altceva ? şopti ea cu ton de imputare, lingîndu-şi pofticios buzele.

— Ce vrei mai mult, madam Hortense ? Nu vezi ? Toată scrisoarea nu vorbeşte decît de tine. Iată, priveşte, patru file. Şi mai e şi o inimă, uite, aci, în colţ. Zorba zice că a desenat-o cu mîna lui. Priveşte, dragostea o străbate dintr-o parte într-alta. Şi dedesubt, priveşte, doi porumbei care se giugiulesc, şi, pe aripile lor, cu litere micuţe invizibile, două nume înlănţuite sînt scrise cu cerneală roşie : Hortense-Zorba.

Nu erau nici un fel de porumbei, nici un fel de inscripţie, dar ochişorii bătrînei sircene erau plini de lacrimi şi vedeau tot ce poşteau.

— Nimic altceva ? Nimic altceva ? mai întrebă ea o dată, ncmulţumită.

Toate astea erau bune şi frumoase — aripile, apele săpunite ale bărbierului, porumbeii — vorbe ca atîtea altele, vorbe în vînt. Dar creierul ei practic de femeie căuta ceva mai concret, mai sigur. De cîte ori, în decursul vieţii ei, nu auzise asemenea vorbe frumoase ! Şi ce folos a tras de pe urma lor ? După atîţia ani de muncă grea, se trezise singură-singurică, în mijlocul drumului.

— Nimic altceva ? mai şopti ea o dată cu imputare. Nimic altceva ?

Mă privi în ochi ca o căprioară încolţită. Mi-a fost milă de ea.

— Mai zice ceva foarte, foarte important, madam Hortense, am spus, eu. De aceea am lăsat-o la sfîrşit.

— Să auzim., făcu ea sfîrşită.

— Scrie că, de cum s-o întoarce, ţi se va arunca la picioare să te roage, cu lacrimi în ochi, să-l iei de bărbat. Nu mai poate răbda. Vrea să te facă soţioara lui, madam Hortense Zorba, ca să nu vă mai despărţiţi niciodată.

De data asta, ochişorii acidulaţi se porniră pe plîns de-a binelea. Asta era marea bucurie, portul atît de mult

dorit, asta era regretul întregii sale vieți ! Să-și găsească tihna, să se lungească pe-un pat cinstit, nimic altceva !
Își acoperi ochii cu palmele.

— Bine, zise ea, cu condescendența unei doamne din înalta societate, accept. Dar scrie-i, dacă ești bun, că aci, în sat, nu se găsesc coronițe cu flori de lămâiță. Trebuie să le aducă el din Candia. Să mai aducă și două luminări albe cu panglici roz și niște drajeuri cu migdale de soi. După aia, să-mi cumpere o rochie de mireasă, albă, niște ciorapi de mătase și pantofiori de satin. Cearșafuri sînt, scrie-i să nu aducă. Avem și-un pat.

Pusese la punct lista comenzilor, îl și transformase pe soțul ei în comisionar. Se ridică în picioare, luînd decdată o înfățișare demnă de femeie măritată.

— Am să-ți fac o propunere, ceva serios, zise ea, apoi se opri, emoționată.

— Spune, madam Hortense, sînt la ordinele tale.

— Zorba și cu mine ținem mult la tine. Ești un om darnic și n-o să ne faci de rușine. Vrei să ne fii martor ?

M-a trecut un fior. Aveam odinioară acasă, la părinți, o servitoare bătrînă, Diamandula, trecută de șaizeci de ani ; o fată bătrînă, pe jumătate nebună din pricina fecioriei, nervoasă, sfrijită, fără piept și mustăcioasă. Îi căzuse cu tronc Mitso, băiatul de prăvălie al băcanului din cartier, un țaran tînăr jegos, bine hrănit și spîn.

— Cînd mă iei de nevastă ? îl întreba ea în fiecare duminică. Însoară-te cu mine ! Cum poți să rabzi, ia spune ? Eu una nu mai pot !

— Nici tu, îi răspundea băcanul ironic, care o liniștea ca să-și asigure clientela, nici eu, draga mea Diamandula, dar mai ai un pic de răbdare. Mai rabdă pînă îmi crește și mie mustața...

Anii treceau în felul acesta și bătrîna Diamandula răbda. Nervii i se potoliră, durerile de cap o mai lăsară, buzele-i amare ce nu cunoșteau sărutul începură să zăbească. Spăla cu mai multă grijă rufăria, spărgea mai puține farfurii și nu mai lăsa mîncarea să se ardă.

— Vrei să ne fii martor, domnișorule ? mă întrebă ea într-o seară pe furiș.

— Povestea aceea mă întristase tare mult ; iată de ce, auzind-o pe madam Hortense rostind din nou aceleași cuvinte, m-a trecut un fior.

— Sînt de acord, am răspuns. E o cinste pentru mine, madam Hortense.

S-a sculat în picioare, și-a aranjat buclele care-i ieșeau din pălărioara pe care-o purta și și-a lins buzele.

— Noapte bună, prietene, zise ea. Noapte bună și să ni se întoarcă degrabă !

O vedeam cum se îndepărtează, legănîndu-se, îndoindu-și bătrîna talie cu fandoseli de fetișcană. Bucuria îi dădea aripi, și vechii ei pantofiori scîlțiați lăsau în nisip găurele adînci.

Nu trecu bine de promontoriu că pe plajă se auziră niște urlete stridente și niște bocete.

M-am ridicat și am alergat degrabă. Acolo, pe promontoriul opus, niște femei boceau de parcă s-ar fi aflat la căpătîiul unui mort. M-am cățărat pe-o stîncă și m-am uitat să văd ce se întîmplă. Din sat, bărbați și femei veneau alergînd, iar în spatele lor cîinii lătrau. Vreo doi-trei călăreți mergeau înainte ridicînd un nor gros de praf.

„S-a întîmplat o nenorocire“, mi-am zis, și-am coborît în grabă spre promontoriu.

Zgomotul devenea tot mai intens. În razele soarelui care asfințea, doi-trei nori trandafirii de primăvară stăteau nemișcați pe boltă cerească. Smochinul Dom'șoarei se acoperise de frunze verzi tinere.

Madam Hortense se întorcea din drum, despletită, gîfiind, cu unul din pantofiori lipsă. Îl ținea în mîna și alerga plîngînd.

— Dumnezeu! Doamne... Dumnezeu! Doamne... îmi strigă ea.

S-a poticnit și era gata să cadă peste mine. Am ținut-o cu mîna.

— De ce plîngi, mă rog ? Ce s-a întîmplat ?

Și am ajutat-o să-și încalțe pantoful scîlțiat.

— Mi-e frică... mi-e frică...

— De ce ?

— De moarte.

Adulmecase în aer mirosul morții, și groaza pusese stăpînire pe ea.

Am apucat-o de brațul fleșcăit, dar bătrînul trup rezista și tremura.

— Nu vreau... nu vreau... urla ea.

Se temea, nefericita, să se apropie de-o regiune în care moartea își făcuse apariția. Caron nu trebuia s-o vadă și să-și amintească de ea... Ca toți bătrînii, biata noastră sirenă se străduia să se ascundă în iarba pămîntului căpătînd culoarea-i verde, să se ascundă în pămînt căpătînd culoarea-i cafeniu-închisă, numai să n-o poată dibui Caron. Cu capul vîrit între umerii ei grași și cocîrjați, tremura ca varga.

Se tirî lîngă un măslin și își întinse mantoul peticit.

— Învește-mă, prietene, zise ea, învește-mă și du-te să vezi.

— Ți-e frig ?

— Mi-e frig, învește-mă.

Am învelit-o cu cît mai multă îndeminare, în așa fel încît să facă una cu pămîntul, și am plecat.

Mă apropiam de promontoriu și deslușeam acum limpede cîntecele funebre. Mimito trecu prin fața mea alergînd.

— Ce s-a întîmplat, Mimito ? am strigat.

— S-a înecat ! S-a înecat ! mi-a răspuns el fără să se oprească.

— Cine ?

— Pavli, feciorul lui Mavrandoni.

— De ce ?

— Văduva...

Cuvîntul rămase pironit în aer. Din umbra serii se iscă trupul primejdios și mlădios al văduvei.

Ajunsesem în dreptul stîncilor unde se adunase tot satul. Bărbații stăteau tăcuți, cu capetele descoperite, femeile, cu broboadele zvîrlite pe umeri, își strîngeau părul din cap scoțînd urlete ascuțite. Livid și umflat, un trup zăcea pe pietre. Bătrînul Mavrandoni stătea aplecat deasupra lui, nemișcat, și-l privea. Cu mîna dreaptă sta sprijinit în toiag. Cu mîna stîngă își apucase barba căruntă și cîrlionțată.

— Blestemul asupra capului tău, criminalo ! se auzi deodată un glas pătrunzător. Te face el bunul Dumnezeu s-o plătești !

O femeie se ridică dintr-un salt și se întoarce spre bărbați :

— Cum, nu se află adică nici un bărbat printre voi să-i sucească gîtul pe genunchi ca unui miel ? Puah ! adunătură de fricoși !

Și scui-pă înspre bărbații care-o priveau fără să scoată o vorbă.

Kondomanolio, cafegiul, ripostă :

— Nu se cade să ne batjocorești, Delikaterina, strigă el, nu se cade, sînt oameni de nădejde în satul nostru și ai să vezi !

Nu m-am putut reține :

— E rușinos, prieteni ! am strigat eu. Ce vină are femeia asta ? Așa a fost să fie. Voi nu vă temeți de Dumnezeu ?

Dar n-a răspuns nimeni.

Manolakas, vărul înecatului, își încovoie trupul uriaș, ridică în brațe cadavrul și apucă cel dintii drumul satului.

Femeile scheunau, se zgîriau, își smulgeau părul. Cînd văzură că trupul mortului a fost luat, gata să fie dus, se repeziră să se agațe de el. Dar bătrînul Mavrandoni, ridicînd amenințător toiagul, le îndepărtă și se așeză în fruntea cortegiului. Ele îl urmară atunci intonînd tradiționalele bocete. În urmă, tăcuți, veneau bărbații.

Se făcură nevăzuți în lumina asfințitului. Se auzi din nou pașnica răsufiere a mării. M-am uitat în jurul meu. Rămăsesem singur.

„Mă voi întoarce acasă, mi-am zis. Încă o zi care și-a avut partea ei apreciabilă de amărăciune !“

Am apucat-o pe potecă, visător. Îi admiram pe acești oameni, atît de strîns, atît de intim legați în durerile omenești : madam Hortense, Zorba, văduva și lividul Pavli care se aruncase curajos în mare să-și încce durerea. Și Delikaterina, care urla să fie sugrumată văduva ca un miel, și Mavrandoni, care refuza să plîngă sau chiar să vorbească în fața celorlalți. Numai eu eram neputincios și rațional, mie nu-mi fierbea singele în vine, nici nu iubeam, nici nu uram cu pasiune. Dorcam și acum să po-

trivese lucrurile, ar aruncînd totul, cu lașitate, în spinarea soartei.

În lumina amurgului am deslușit figura lui moș Anagnosti, care mai era acolo, așezat pe-o piatră. Stătea cu bărbia sprijinită în toiagul lui cel lung și privea marea.

L-am strigat, nu m-a auzit. M-am apropiat, m-a văzut și a clătinat din cap :

— Biată omenire ! șopti el. O tinerețe prăpădită ! Numai că nepricopsitul n-a putut să îndure durerea, s-a aruncat în apă și s-a înecat. Iată-l scăpat.

— Scăpat ?

— Scăpat, fiul meu, scăpat. Ce pricopseală ar fi putut să facă din viața lui ? Dacă se însura cu văduva, gilceava n-ar fi întirziat să se ivească și poate chiar necinstea. E ca o minzoaică, dezvățată. Cum vede un bărbat începe să necheze. Și dacă nu se însura cu ea, ar fi fost amărăciunea vieții lui întregi, i s-ar fi învățit tot timpul în cap gîndul că a lăsat să-i scape o mare fericire ! Prăpastie în față, hău în spate.

— Nu vorbi așa, moș Anagnosti, înseamnă să-l descu-rajezi pe oricine te-ar asculta.

— Haida-de ! nu-ți fie teamă. Nu m-aude nimeni. Și dacă m-ar auzi, nu mi-ar da crezare. Iaca, a fost cîndva om mai norocos ca mine ? Am avut pămînt, vii, măslini și o casă cu două caturi, am fost bogat. Am avut parte de-o nevastă bună și supusă, care mi-a făcut numai feciori. N-am văzut-o o dată ridicînd ochii să mă privească în față, și feciorii mei sînt toți oameni de nădejde, capi de familie. Nu mă pot plînge, am avut parte și de nepoți. E tot ce mi-am dorit. Mi-am înfipt adînc rădăcinile. Și cu toate astea, dac-ar fi s-o iau de la capăt, mi-aș atîrna un pietroi de gît ca Pavli și m-aș azvîrli în mare. Viața e grea, e grea și pentru ăi de au noroc, păcătoasa !

— Dar ce-ți lipsește, moș Anagnosti ? De ce te plîngi ?

— Nu-mi lipsește nimic, ți-am zis ! Dar pofteste numai să întrebi inima omului !

Tăcu o clipă, privi din nou marea care începea să se întunece.

— Ei, Pavli, bine-ai făcut ! strigă el fluturînd toiagul în aer. Lasă muierile să urle, că-s muieri, vorba aia, puțintele la minte. Iată-te scăpat, Pavli, și tătine-tu o știe prea bine, de-aia n-a scos un oftat.

Își plimbă privirea pe tot cerul și peste munții care începeau să se adumbrească.

— Iaca noaptea, zise el, să ne întoarcem.

Deodată se opri locului, părînd că regretă toate vorbele ce-i scăpaseră, de parcă ar fi trădat cine știe ce mare taină, pe care încerca acum s-o redobîndească.

Își puse mîna uscățivă pe umărul meu.

— Ești tînăr, îmi zise el zîbind, nu asculta ce spun bătrînii. Dacă lumea ar pleca urechea la spusele bătrînilor, s-ar duce iute de rîpă. Dacă îți iese vreo văduvă în cale, dă buzna peste ea ! Însoară-te, fă copii, nu șovăi. Necazurile-s pentru tinerii voinici !

Am ajuns pe plaja mea, am aprins focul și mi-am făcut ceaiul de seară. Eram istovit, mi-era foame, m-am apucat să mănînc cu lăcomie, dăruindu-mă cu totul acestei fericiri animalice.

Deodată, Mimitho își vîrî căpșorul teșit pe ferestruică, se uită la mine cum mănînc, ghemuit lingă focul din sobă, și zîmbi ironic.

— Pe cine cauți, Mimitho ?

— Jupîne, ți-am adus ceva din partea văduvei... Un coș de portocale. A zis că-s ultimele din grădina ei.

— Din partea văduvei ? făcui eu tulburat. Și de ce mi le trimite ?

— Pentru vorba bună pe care ai spus-o astă-seară oamenilor din sat, a zis ea.

— Care vorbă bună ?

— Eu de unde să știu ? Spun și eu ce mi-a zis ea, asta-i tot !

Deșertă coșul cu portocale pe pat. Toată baraca era numai o mireasmă.

— Să-i spui că-i mulțumesc pentru darul ei și să se păzească ! Să se păzească, să nu se arate în sat, mă auzi ? Să stea la ea acasă, cîtva timp, pînă ce se uită nenorocirea ! Ai priceput, Mimitho ?

— Asta-i tot, jupîne ?

— Asta-i tot, du-te.

Mimitho îmi făcu cu ochiul.

— Asta-i tot ?

— Cară-te !

Plecă. Am curățat o portocală, zemoasă, dulce ca mie-
rea. M-am lungit, am adormit, și toată noaptea m-am
plimbat pe sub portocali ; adia un vînt cald, pieptu-mi
gol se umfla larg și aveam un fir de busuioc după ureche.
Eram un tînăr țaran de douăzeci de ani, mă învîrteam
de colo pînă colo prin grădina de portocali și așteptam
fluierînd. Pe cine așteptam, nu știu, dar îmi simțeam
inima gata să plesnească de bucurie. Îmi răsuceam mus-
tățile și auzeam, toată noaptea, îndărătul portocalilor, cum
oftează marea ca o femeie.

SUFLA ÎN ZIUA ACEEA UN VÎNT ASPRU -DIN sud, fierbinte, venit de dincolo de mare, din deșerturile Africii. Nori de nisip fin se învolburau în aer, pătrunzînd în gît și în plămîni. Dinții îți scrișneau, ochii îți ardeau, trebuia să închizi bine ușile și ferestrele ca să poți mânca o bucată de pîine care să nu fie presărată cu nisip.

Era o vreme apăsătoare. Mă simțeam cuprins și eu, în acele zile chinuitoare în care urcă seva, de mahmureala primăverii. O oboseală, o neliniște în piept, o furnicare în tot corpul, dorința — dorința sau aducere-aminte ? — unei simple și mari fericiri.

Am pornit-o pe poteca stîncosă a muntelui. Îmi veni deodată pofta să mă duc la mica cetate minoiană care se ivise din pămînt după trei sau patru mii de ani, și se desfăta din nou sub razele binefăcătoare ale soarelui din Creta. Poate că, îmi ziceam, după un marș de trei-patru ore, oboseala îmi va atenua mahmureala de primăvară.

Stînci cenușii și golașe, o luminoasă goliciune, muntele aspru și pustiu, așa cum îmi place mie. O cucuvea, orbită de lumina intensă, cu ochii ei galbeni perfect rotunzi, sta cocoțată pe-o stîncă, gravă, fermecătoare, plină de mister. Pășeam domol, dar pasărea se sperie, își luă zborul fără zgomot printre stînci și se făcu nevăzută.

În aer plutea miros de cimbrîșor. Primele flori galbene și gingașe de drobiță își deschideau petalele între spini.

Cînd am ajuns la ruinele micii cetăți, am încremenit. Trebuie să fi fost ora amiezii, lumina cădea perpendicular și inunda dărîmăturile. În vechile orașe aflate în ruină există o oră primejdioasă. Văzduhul e plin de chirăituri și duhuri. E de-ajuns să trosnească o creangă, să lunece o șopîrlă, să treacă un nor proiectîndu-și um-

bra — ca să intri în panică. Fiecare petic de pământ pe care calci e un mormint, și morții se tînguie.

Încet-încet, ochiul se deprindea cu lumina orbitoare. Printre pietre deslușeam acum mîna omului : două străzi late pavate cu dale lucitoare. La dreapta și la stînga, niște stradele înguste, întortocheate. În mijloc, o piață circulară, agora, și chiar alături, într-un spirit de condescendență cu totul democratic, palatul regelui, cu un dublu șir de coloane, cu scări late de piatră și numeroase acareturi.

În inima cetății, unde pietrele caldarîmului sînt cel mai mult tocite de picioarele oamenilor, se înalța probabil sanctuarul ; Marea Zeiță se afla acolo, cu sîni năvalnici, depărtați, cu brațele încolăcite de șerpi.

Pretutindeni dughene și maghernițe minuscule — prese de ulei, covălii, tîmplării, ateliere de olărie. Un furnicar cu dibăcie ticluit, bine adăpostit, bine amenajat, ale cărui furnici au pierit de mii de ani. Într-o magherniță, un meșter sculpta o amforă dintr-o piatră cu vinișoare, dar n-avusese timp s-o isprăvească : dalta îi căzuse din mîini și o regăseai, cu mii de ani mai tîrziu, lîngă opera neterminată.

Veșnicele, zadarnicele, stupidele întrebări : „De ce ? La ce bun ?“ revin încă o dată să-ți otrăvească sufletul. Această amforă neterminată pe care pâlise, în timp ce se înalța voioasă și sigură, înflăcărarea artistului mă umplea de amărăciune.

Deodată, un ciobănaș, bronzat de soare, cu genunchii innegriți, cu o năframă mărginită de franjuri înfășurată în jurul părului său buclat, răsări pe-o piatră de lîngă palatul năruit.

— Ei, prietene ! strigă el spre mine.

Voiam să rămîn singur. M-am făcut că nu aud. Dar ciobănașul pufni într-un ris zeflemitor.

— Ei, te faci că nu auzi ! Ei, prietene ! ai ceva țigări ? Dă-mi și mie una ; aci, în pustiul ăsta, mi-e cam lehamite.

Rosti cuvîntul „lehamite“ cu atîta patetism că mi-a fost milă de el.

N-aveam țigări, voiam să-i dau bani. Dar ciobănașul se burzului.

— Dă-i dracu de bani ! strigă el. Ce să fac eu cu ei ? De lehamite mă plîng, ți-am zis, dă-mi o țigară !

— N-am așa ceva, făcui eu deznădăjduit, n-am așa ceva !

— N-ai așa ceva ! strigă, scos din fire, ciobănașul, izbind cu sete în pămînt cu botăul. N-ai așa ceva ! Și atunci, ce-ai în buzunare ? Că-s umflatae doldora.

— O carte, o batistă, hîrtie, un creion și un briceag, răspunsei eu scoțînd unul cîte unul toate obiectele pe care le aveam în buzunar. Vrei briceagul ?

— Am și eu unul. Am de toate ; pîine, brînză, măsline, un cuțit, o sulă, piele de bocanci și o ploscă cu apă, de toate, de toate ! Dar n-am țigări : e ca și cum n-aș avea nimic ! Și tu ce cauți aici între dărîmături ?

— Privesc antichitățile.

— Și ce pricepi din ele ?

— Nimic.

— Nimic, nici eu. Aia au murit, noi trăim. Hai, du-te !

Să fi jurat că e duhul acelor locuri care mă izgonea.

— Mă duc, am zis eu, docil.

Am luat-o înapoi degrabă pe potecă, nițeluș înspăimîntat.

Am întors capul pentru o clipă și l-am zărit pe ciobănașul căruia îi era lehamite tot în picioare pe piatră. Părul lui buclat scăpase de sub năframa neagră și flutura în vîntul de sud. De la frunte pînă la picioare era numai un șuvoi de lumină. Mi se părea că am în fața mea statuia de bronz a unui efeb. Își petrecuse acum botăul de-a latul umerilor și fluiera.

— Am și eu unul. Am de toate : pîine, brînză, măscoastă.

Din cînd în cînd, îmi treceau pe deasupra adieri calde și parfumuri venite din grădinile apropiate. Pămîntul înmiresma, marea rîdea, cerul era albastru, sclipitor ca oțelul.

Iarna ne închircește trupul și sufletul, dar iată venind căldura care ne dilată pieptul. În timp ce înaintam, am auzit deodată niște țipete răgușite în aer. Am ridicat ochii și am asistat la minunatul spectacol care întotdeauna, din copilărie, a avut darul să mă răscolească : co-

corii, rînduiți ca o armată în ordine de bătaie, înapoiindu-se din țările calde și, cum spune legenda, purtînd rîndunelele pe aripi și în scobiturile adînci ale trupurilor lor ciolănoase.

Ritmul infailibil al anului, roata în veșnică mișcare a lumii, cele patru fețe ale pămîntului care, una după alta, sînt luminate de soare, viața care se duce, toate acestea mă umpleau iarăși de-o neliniște chinuitoare. Răsuna din nou în mine, odată cu țipătul cocorilor, înfiorătorul avertisment că viața asta e unică pentru om, că nu există alta, și că tot ce constituie prilej de bucurie numai aci putem dobîndi. Că n-o să ne mai fie dat, în vecii vecilor, nici un alt prilej.

O conștiință care aude această înștiințare nemiloasă — și în același timp plină de atîta compasiune — ia hotărîrea să-și înfrîngă meschinăriile și slăbiciunile, să învingă lenea, marile speranțe deșarte, și să se cramponeze, în întregime, de fiecare din secundele care aleargă fără întoarcere.

Pilde mărețe îți vin în minte și-ți dai seama limpede că nu ești decît un om pierdut, că viața se consumă în bucurii mărunte, în necazuri mărunte și în vorbe lipsite de miez. Ai avea poftă să strigi : „Ce rușine“ ! mușcîndu-ți buzele.

Cocorii au trecut pe cer, au pierit spre nord, dar continuă să mi se jeluie cu glasul lor răgușit și să-mi zboare fără răgaz de la o tîmplă la alta.

Am ajuns la marginea mării. Mergeam foarte aproape pe mal cu pași grăbiți. Cît de neliniștitor e să mergi de unul singur pe malul mării ! Fiecare val, fiecare pasăre te cheamă și-ți amintește ce datorie ai. Cînd mergi întovărașit de alții, mai rîzi, mai tăifăsuiești, și zgomotul acesta te împiedică să auzi ce spun valurile și păsările. S-ar putea, de altminteri, să nu spună nimic. Se uită la tine cum treci, învăluit de trîncăneală, și tac chitic.

M-am întins pe pietriș și am închis ochii.

„Ce este așadar sufletul, gîndeam eu, și ce corespondență tainică există între el și mare, nori, mireseme ? Ca și cum sufletul n-ar fi, și el, decît mare, nor și mireasmă...“

M-am ridicat, am pornit-o iar la drum, de parcă aş fi luat o hotărîre. Care anume ? Nu ştiam.

Deodată, am auzit un glas în spate :

— Unde te duci, patroane ? La mănăstire ?

M-am întors. Un bătrîn viguros, scundac, fără toiag, cu o năframă neagră răsucită în jurul părului său alb, îşi agita mîna spre mine zîbind. În urma lui mergea o femeie bătrînă, şi mai în spate fiica lor, oacheşă şi cu nişte ochi sălbatici, cu o basma albă pe cap.

— La mănăstire ? întrebă din nou bătrînul.

Şi dintr-o dată mi-am dat seama că luasem hotărîrea să mă duc într-acolo. De luni de zile voiam să merg la mica mănăstire de călugăriţe înălţată pe malul mării, fără a mă putea vreodată hotărî. În seara aceea trupul meu luase brusc hotărîrea.

— Da, am răspuns, mă duc la mănăstire să ascult imnurile închinare Sfintei Fecioare.

— Mila ei să coboare asupra-ţi !

Grăbi pasul şi mă ajunsese din urmă.

— Tu eşti Societatea, cum îi zice, pentru cărbune ?

— Eu sînt.

— Atunci să te-ajute Preacurata să ai cîştig bun ! Că mult bine faci satului, mai cîştigă şi capii familiilor sărace o pîine de pe urma ta. Fii binecuvîntat !

Şi, după cîteva clipe, bătrînul şiret, care trebuie să fi ştiut că afacerile nu merg prea bine, adăugă aceste cuvinte de mîngiere :

— Şi chiar dacă nu-ţi aduce cine ştie ce, fiule, nu te amări, lasă ! Tot în cîştig eşti, pentru că sufletul tău va merge drept în rai..

— Asta doresc şi eu, moşulică.

— Eu unul n-am multă ştiinţă de carte, dar o dată am auzit la biserică ceva ce-a zis Hristos. Mi s-a întipărit în minte şi nu mai uit : „Vinde, a zis el, vinde tot ce ai, ca să cumperi Perla cea Mare“. Perla asta Mare e mîntuirea sufletului, fiul meu. Tu, patroane, eşti pe calea cea bună pentru Perla cea Mare.

Perla cea Mare ! De cîte ori n-a strălucit ea în cuge-tul meu, în plină beznă, asemenea unei lacrimi uriaşe ?

Am pornit-o la drum, cei doi bărbaţi înainte, femeile, cu mîinile împreunate, în urmă. Din cînd în cînd' ros-

team cite-o frază : „Florile de măslini o să mai țină ? O să cadă oare ploaia, să se umfle bobul de orz ?“ Ne era probabil foame la amândoi, pentru că aduceam întruna vorba de mâncare, și nu voiam să schimbăm subiectul.

— Și care e mâncarea care-ți place cel mai mult, moșulică ?

— Toate, toate, fiule. E mare păcat să zici asta-i bună, asta-i rea !

— De ce ? Nu poți să alegi ?

— Nu, vezi bine, nu se cade.

— De ce ?

— Pentru că există oameni infometați.

Am tăcut, rușinat. Niciînd sufletul meu n-a putut atinge un asemenea grad de noblețe și de compasiune.

Micul clopot al mănăstirii răsună, voios, poznaș, ca un ris de femeie.

Bătrînul își făcu semnul crucii.

— Să ne-ajute Sfînta Fecioară Înjunghiată ! șopti el. Că preasfînta a primit o lovitură de cuțit în beregată și-i curge sînge. Pe vremea piraiilor...

Și unde mi se apucă bătrînul să ticluiască o poveste cu patimile Sfintei Fecioare, ca și cum ar fi fost vorba de-o femeie adevărată, de-o tînră refugiată persecutată, pe care păgîinii au înjunghiat-o și care, plîngînd, ar fi venit din Orient cu pruncul ei.

— O dată pe an îi curge sînge cald adevărat din rană, continuă bătrînul. Mi-aduc aminte că o dată, de ziua praznicului ei, pe vremea aia nu-mi dăduse încă mustața, au coborît oamenii din toate satele să se închine Preacuratei. Era în 15 august. Noi, bărbații, ne lungisem în curte și dormeam. Femeile, înăuntru. Odată o aud în somn pe Fecioară cum strigă. Mă scol degrabă, dau fuga la icoana ei, îi pun mîna la beregată, și ce-mi fu dat să văd ? Degetele mi-erău pline de sînge...

Bătrînul se închină, se întoarce și se uită la femeie.

— Haideți, muielor ! strigă el. Curaj, că ajungem !

Cu un glas mai coborît :

— Nu eram încă însurat. Mă arunc cu fața în jos, mă închin în fața preasfintei și mă hotărîse să întorc spatele lumii ăsteia de minciuni și să mă fac călugăr...

Începu să ridă.

— De ce rizi, moșule ?

— Că am și de ce rîde, fiule ! Taman în ziua aceea, de praznic, Necuratul și-a pus pe el țoale de muicre și s-a proțăpît în fața mea. Era ea !

Și, fără să se întoarcă, îndoindu-și degetul mare către spate, o desemnă pe băbuța care ne urma tăcută.

— Nu te uita că acu a ajuns în halul ăsta, zise el. Pe vremea aceea era o fetișcană zglobie ca un pește. „Frumoasa cu sprîncene multe“, așa-i zicea, și era îndreptățită porecla, ochioasa ! Acu, eh, vai de capul nostru ! Unde-i mai sînt sprîncenele ? Au căzut toate una cîte una !

În clipa aceea, în spatele nostru, băbuța scoase un mîriit înăbușit, ca de cîine arțăgos ținut în lanț. Dar nu rosti o vorbă.

— Colo, iaca mănăstirea ! făcu bătînul întinzînd brațul.

La malul mării, înfiptă între două stînci mari, micuța mănăstire strălucea, albă ca neaua. În centru, bolta bisericii proaspăt văruiată, mică și perfect rotundă, ca un sîn de femeie. În jurul bisericii, vreo cinci-șase chilii cu uși albastre ; în curte, trei chiparoși înalți și, de-a lungul gardului, cîțiva uriași smochini sălbatici înfloriți.

Grăbirăm pasul. Psalmodieri melodioase ne ajunseră la urechi prin fereastra deschisă a bisericii, aerul sărat se parfumă cu tămîie. Poarta exterioară, sub formă de boltă semicirculară, era larg deschisă spre curtea extrem de curată, înmiresmată, presărată cu dale negre și albe. La dreapta și la stînga, de-a lungul pereților, șiruri de ghivece cu rosmarin, măghiran și busuioc.

Cîtă seninătate ! Ce desfătare ! Soarele cobora acum spre asfințit și pereții albi, văruiți, căpătară o nuanță trandafirie.

Bisericuța, caldă, slab luminată, mirosea a ceară. Bărbați și femei se mișcau în fum de tămîie, și cinci-șase maici, strîns înfășurate în rasele lor negre, cîntau cu duioase glasuri pițigăiate : „Doamne atotputernice“. În fiecare clipă ingenuncheau și foșnetul poalelor se auzea ca un filfiit de aripi.

De mulți ani nu mai auzisem imnurile închinat Fecioarei. În timpul revoltei din prima tinerețe, treceam prin fața bisericilor plin de dispreț și de mînie. Cu vremea m-am îmblinzit. Mă duceam chiar, cînd și cînd la anumite sărbători solemne : Crăciunul, ajunul marilor sărbători, Învierea, și mă bucuram să văd cum reînvie copilul din mine. Fiorul mistic de odinioară decăzuse în plăcere estetică. Sălbaticii cred că un instrument muzical, cînd nu mai slujește riturilor religioase, își pierde forța divină și emite atunci sunete armonioase. Tot așa, religia se degradase în mine : devenise artă.

M-am așezat într-un colț și m-am sprijinit de strana lucioasă, pe care mîinile dreptcredincioșilor o făcuseră netedă ca fildeșul. Ascultam, vrăjit, venind din adîncurile timpului, melopeele bizantine : „Slavă ție ! înălțime ce nu poate fi cuprinsă de cuget omenesc. Slavă ție ! adîncime ascunsă pînă și privirii îngerilor... Slavă ție ! Mireasă nenuntită, o, Trandafir neofilit...”

Și iar mătăniile ale maicilor, cu fruntea la pămînt, și din nou foșnetul raselor precum filfiitul aripilor.

Minutele treceau, aidoma îngerilor cu aripi mirosind a smirnă, în mîini cu boboci de crin și slăvind frumusețea Mariei. Soarele apunea, se lăsa asfințitul, pufos și azuriu. Nu-mi amintesc cum am ajuns în curte, unde am rămas singur cu bătrîna Maică Stareță și cu două tinere măicuțe, sub cel mai înalt dintre chiparoși. O tînără novice mi s-a înfățișat cu lingurița de dulceață, apa rece și cafeaua, și conversația pașnică a început.

Am vorbit despre minunile Sfintei Fecioare, despre lignit, despre găini care, acum, primăvara, încep să ouă, despre sora Eudoxia, atinsă de ducă-se pe pustii. Se prăbușea pe lespezile bisericii și se zbătea ca un pește, făcea spume la gură, hulea și-și rupea veșmintele de pe ea.

— Are treizeci și cinci de ani, adăugă Maica Stareță cu un oftat, vîrstă blestemată, ceasuri grele ! S-o ajute Preasfînta Fecioară Înjunghiată și se va lecuî. În zece-cincisprezece ani se lecuiește.

— Zece-cincisprezece ani... am șoptit cu îngrozit.

— Ce sînt zece-cincisprezece ani ? zise Maica Stareță cu severitate. Gîndește-te la veșnicie !

N-am răspuns nimic. Știam că veșnicia e fiecare din minutele care trec. Am sărutat mina stareței, o mină albă și grasă, mirosind a tămâie, și am plecat.

Era noapte. Doi-trei corbi se întorceau, grăbiți, la cui-burile lor; cucuvelele ieșeau din scorburile copacilor să mănince; melcii, omizile, viermușorii, șoarecii de pădure ieșeau din pământ ca să-i mănince cucuvelele.

Șarpele misterios care-și mușcă coada mă închise în cercul lui: pământul își zămislește și-și mistuie în felul acesta progeniturile, apoi aduce altele pe lume și le mistuie la fel.

Priveam în jurul meu. Se făcuse întuneric. Ultimii săteni plecaseră, singurătate deplină, nu mă vedea nimeni. M-am descălțat, mi-am vîrit picioarele în mare, m-am dat de-a dura pe nisip. Simțeam nevoia să ating cu corpul gol pietrele, apa, aerul. Cuvîntul rostit de Maica Stareță, „veșnicie“, mă adusese la disperare, și simțeam prăvălindu-se asupra mea ca un lasou cu care sînt prinși caii sălbatici. Am făcut un salt să scap. Simțeam nevoia să ating, fără nimic pe mine, pieptiș, pământul și marca, și să simt cu certitudine că aceste lucruri vremelnice și atît de dragi există.

„Tu singur, Pământule, ești! am strigat în forul meu interior. Și eu sînt ultimul tău prunc, sug la pieptul tău și nu dau drumul sfîrcului. Nu mă lași să trăiesc decît un singur minut, dar minutul devine mamelă și sug.“

M-a trecut un fior. Ca și cum m-aș fi expus primejdiei să fiu azvîrlit în acest cuvînt antropofag: „veșnicie“. Mi-aminteam de cîte ori, altădată — cînd? și anul trecut! — mă aplecam cu înflăcărare deasupra lui, cu ochii închiși și cu brațele întinse, cu dorința de-a mă azvîrli în el.

Cînd eram în clasa întii, la școala comunală, aveam ca lectură, în partea a doua a abecedarului, un basm:

Un copilaș căzuse într-un puț. Acolo dăduse de-o cetate minunată cu grădini înflorite, un lac de miere, un munte de orez cu lapte și jucării de toate culorile. Pe măsură ce buchiseam, fiecare silabă făcea să mă afund tot mai mult în basm. Și într-o zi, la amiază, întorcîndu-mă de la școală, am venit alergînd acasă, m-am aplecat pe marginea puțului din curte, sub umbrarul de viță

și-am început să privesc, fascinat, suprafața netedă și neagră a apei. Mi s-a părut de îndată că văd orașul minunat, case și străzi, copiii, și-un umbrar de viță încărcat de struguri. Am simțit că nu mai rezist. Mi-am lăsat capul să atîrne, am întins brațele, lovind în același timp pămîntul cu picioarele, ca să-mi dau vînt și să cad. Dar, în clipa aceea, m-a zărit mama. A tras un țipăt, a venit în fuga mare și a sosit la timp ca să mă poată prinde de curea...

Copil fiind, era cît pe-aci să cad în puț. Om mare, era cît pe-aci să cad în cuvîntul „veșnicie“, și în multe alte cuvinte : „dragoste“, „speranță“, „patrie“, „Dumnezeu“. La fiecare cuvînt depășit, aveam impresia că am scăpat de-un pericol și că am înaintat un pas. Dar nu. Nu făceam decît să schimb cuvîntul, și asta numeam eu eliberare. Și iată-mă de doi ani încheiați suspendat deasupra cuvîntului „Buddha“.

Dar am sentimentul puternic că, mulțumită lui Zorba, Buddha va fi ultimul puț, ultimul cuvînt-prăpastie, și că voi fi, în sfîrșit, eliberat pentru totdeauna. Pentru totdeauna ? Așa spuneam de fiecare dată.

M-am ridicat dintr-un salt. Eram fericit pînă în vîrfurile unghiilor. M-am dezbrăcat și m-am avîntat în mare. Valurile zburdau zglobii, zburdam și eu cu ele. Cînd, în cele din urmă, obosit, am ieșit din apă, m-am lăsat uscat de vîntul nopții, apoi am pornit-o la drum cu pași mari, ușori, cu senzația că am scăpat de-o mare primejdie și că am înhățat mai strîns ca niciodată mamela Pămîntului.

DE CUM AM ZĂRIT PLAJA CU LIGNIT, M-AM oprit brusc : era lumină în baracă.

„Zorba trebuie să se fi întors !“ m-am gândit plin de voioşie.

Era cît pe-aci s-o iau la fugă, dar m-am reţinut.

„Trebuie să-mi ascund bucuria, mi-am zis. Trebuie să fac o mutră de om supărat şi să încep prin a-l ocări. L-am trimis acolo pentru treburi urgente, şi el a aruncat banii pe fereastră, s-a înhăitat cu cîntăreţe şi a întîrziat douăsprezece zile. Trebuie să arborez o mutră de om furios, trebuie...“

Am pornit-o iar la drum cu pasul rar, să-mi dau răgazul de-a mă înfuria. Mă căzneau să fiu encervat, înpruntam sprîncenele, strîngeam pumnii, făceam toate gesturile omului mînios spre a mă înfuria, dar de po-mană. Dimpotrivă, cu cît distanţa se micşora, cu atît bucuria mea sporea.

M-am apropiat în vîrfurile picioarelor şi m-am uitat pe ferestruica luminată. Zorba stătea în genunchi pe jos, aprinsese sobiţa şi făcea cafea.

Mi s-a muiat inima şi am strigat :

— Zorba !

Uşa s-a deschis dintr-o dată. Zorba, cu picioarele goale, fără cămaşă, a ţîşnit afară. Şi-a lungit gîtul în întuneric, m-a zărit, a desfăcut braţele, dar s-a reţinut îndată şi le-a lăsat în jos.

— Bucuros de revedere, jupîne ! a zis el cu un ton şovăielnic, nemişcat în faţa mea şi cu mutra alungită.

Mă căzneau să fac pe supăratul :

— Bucuros că ți-ai dat osteneala să te întorci, am zis eu, ironic. Nu te apropia, miroşi a săpun de toaletă.

— Ah ! dac-ai ști cum m-am spălat, cu toate astea, jupîne, a mormăit el. M-am frecat, mi-am rîciit nenorocita asta de piele păcătoasă înainte de-a mă înfățișa înaintea ta ! Iaca, de-o oră mă tot curăț. Numai că mirosul ăsta afurisit... Dar, cu toate astea, ce poate face ? Nu-i prima oară, va trebui vrînd-nevrînd să dispară.

— Să intrăm, am zis eu, gata să pufnesc în ris. Am intrat. Baraca mirosea a parfum, a pudră, a săpun, a femeie.

— Ia spune, fleacurile astea ce sînt, ai ? am întrebat eu pe-un ton ascuțit văzînd, aliniat pe-o ladă, poșete, săpunele, ciorapi, o umbreluță roșie și o sticluță mică de parfum.

— Daruri..., a mormăit Zorba cu capul plecat.

— Daruri ? am făcut eu, forțîndu-mă să mi se simtă furia în glas. Daruri ?

— Daruri, jupîne, nu te supăra, pentru biata Bubulina. Se apropie Paștele, sărmana...

Am mai izbulit o dată să-mi stăpînesc pofta de ris.

— Ce e mai important nu i-ai adus... am zis eu.

— Ce ?

— Ei, pirostriile !

I-am relatat atunci farsa pe care i-o jucasem sirenei îndrăgostite.

Zorba s-a scărpinat în cap și a reflectat o clipă.

— N-ai făcut bine, jupîne, a zis el în cele din urmă, n-ai făcut bine, să-mi fie cu iertare. Glume ca astea, jupîne... Muierea e-o făptură slabă, delicată, de cîte ori trebuie să ți-o spun ? Un vas de porțelan trebuie mînuit cu mare băgare de seamă.

M-am simțit rușinat. Și eu regretasem, dar era prea tîrziu. Am schimbat vorba.

— Și cablul ? am întrebat. Uneltele ?

— Am adus tot, tot, nu te amări ! „Strachina e întregă și cîinele sătul.“ Teleferic, Lola, Bubulina, jupîne — totul e în regulă !

A scos ibricul de pe foc, mi-a umplut ceașca, mi-a dat din colacii cu susan pe care-i adusese și halva cu miere, după care știa că mă dau în vînt.

— Ți-am adus în dar o cutie mare de halva ! mi-a zis el cu duioșie. Nu te-am uitat. Uite, am luat și-un săculeț

de alune pentru papagal. N-am uitat pe nimeni. Vezi dar că nu mi-am pierdut capul, jupîne !

Am mîncat colaci și halva, am băut cafeaua, stînd pe jos. Zorba sorbea la rîndul lui din cafea, fuma, se uita la mine și ochii lui mă fascinau ca aceia ai unui șarpe.

— Ai rezolvat problema care te chinuia, bătrîne ticălos ? I-am întrebat indulcindu-mi glasul.

— Care problemă, jupîne ?

— Dacă femeia e sau nu făptură omenească.

— Oh ! s-a isprăvit cu asta ! a răspuns Zorba făcînd o mișcare cu laba-i groasă. E făptură omenească și ea, o făptură omenească ca și noi — încă mai dihai ! Cînd îți vede portofelul o apucă ameteala, se lipește de tine, își pierde libertatea și e încîntată să și-o piardă, pentru că, vezi tu, în buzunarul de la spate e portofelul care strălucește. Dar după aia iute-iute... Las-o baltă, jupîne !

Se ridică și aruncă țigara pe fereastră.

— Acu să vorbim ca niște bărbați, zise el. Iată că se apropie Săptămîna Patimilor, cablu avem, a sosit timpul să urcăm la mănăstire, să-i găsim pe burtă-verzii ăia și să semnăm actele pentru pădure... Înainte de apucă să vadă telefericul și le vine mintea la cap, pricepi ? Timpul trece, jupîne, nu e cazul să ne lăsăm pe tînjeală, acum mai trebuie să și recoltăm ceva, trebuie ca vapoarele să înceapă să încarce, pentru a compensa cheltuielile... Drumul la Candia a costat o grămadă. Diavolul, mă-nțelegi...

S-a oprit. Mi-a fost milă de el. Era ca un copil care, făcînd năzbîții și nemaștiind cum să le dreagă, tremură din tot sufletul lui micuț.

„Nu ți-e rușine, mi-am strigat mie însumi, lași să tremure de spaimă un suflet ca acesta ? Ridică-te, unde-ai să mai găsești vreodată un al doilea Zorba ? Ridică-te, ia bugetele și șterge tot !“

— Zorba, am izbucnit eu, lasă Diavolul, n-avem treabă cu el ! Ce-a fost a fost. Ia santuri-ul !

Desfăcu brațele ca și cum ar fi vrut din nou să mă îmbrățișeze. Dar le aduse la loc, șovăind încă.

Dintr-o săritură fu la perete. Se ridică în vîrfurile picioarelor și luă din cui santuri-ul. În clipa cînd s-a apro-

piat de lumina lămpii cu gaz, i-am văzut părul : era negru ca smoala.

— Ia spune, pușlama, am strigat eu, ce e cu părul ăsta în capul tău ? De unde l-ai scos ?

Pe Zorba l-a pufnit risul.

— L-am cănit, jupîne, nu te mira, l-am cănit, trădătorul...

— De ce ?

— Din amor-propriu, se-nțelege ! Într-o zi, mă plimbam cu Lola, ținînd-o de braț. Adică nu tocmai... uite, numai așa, cu vîrfurile degetelor ! Și iată că un puști spurcat, un mucos, o stîrpitură acolo, se apucă să ne ia în batjocură. „Hei, moșulică, numai ce-l aud că strigă, lepădătura dracului, hei ! moșulică, unde-ai plecat cu nepoțica ?“ Lola, pricepi tu, s-a simțit rușinată, și eu la fel. Și ea să nu mai pățească vreo rușine din pricina mea, m-am dus chiar în seara aia la frizer să-mi căncască chica.

Am început să rîd. Zorba m-a privit cu gravitate.

— Găsești că-i lucru de șagă, jupîne ? Cu toate astea, iaca, să vezi, năzdrăvănia dracului, ce soi de făpturi sîntem. Din ziua aceea m-am simțit alt om. Să fi jurat, și-mi venea și mie unul să cred, că am părul negru de-adevărat — vezi tu, uităm ușor ce nu ne vine la socoteală — și ți-o jur, m-am simțit mai în putere. Lola a băgat și ea de seamă. Și un junghi pe care-l aveam aci în șale, ți-amintești ? s-a dus, nu-l mai am ! Nu-ți vine-a crede. Lucrurile astea, vezi tu, nu stau scrise în terfeloașele tale...

Avu un ris ironic, dar se căi îndată :

— Să-mi fie cu iertare, jupîne, a zis el. Eu, singura carte pe care-am citit-o în viața mea e *Sindbad Marinarul*, și folosul pe care l-am tras de pe urma ei...

Și-a desprins santuri-ul din cui, l-a dezvelit încet, cu duioșie.

— Hai afară, zise el. Aci, între patru pereți, santuri-ul nu e la largul lui. E-o fiară sălbatică, are nevoie de spațiu.

Am ieșit afară. Stelele scăpărau ca niște annare. Calca lactee curgea de la un capăt la altul al cerului. Marea clocotea.

Ne-am așezat pe pietre. Valurile ne lingeau tălpile picioarelor.

— Când ți-e de jale, trebuie să-ți veselești inima, zise Zorba. Păi cum adică ? Ce-și închipuie ea, c-o să ne dăm bătuți ? Hai încoa, santuri-ule !

— Un cântec macedonean, din regiunea ta, Zorba, am zis eu.

— Un cântec cretan, din regiunea ta ! a făcut Zorba. Am să-ți cînt un cuplet pe care l-am învățat la Candia, și, de cînd îl știu, viața mea e alta.

A reflectat o clipă :

— Nu, nu e alta, a zis el, dar acum pricep că am avut dreptate.

Și-a pus degetele butucănoase pe santuri și a întins gîtul. Vocea lui sălbatică, aspră, dureroasă, a prins aripi :

*Cînd ai luat o hotărîre, n-avea teamă, înainte !
Dă bici tinereții tale, n-o cruța !*

Grijile se risipiră, necazurile mărunte își luară zborul, sufletul își atingea propriile sale culmi. Lola, lignitul, telefericul, „veșnicia“, micile și marile belele, toate deveneau un fum albastru care se risipea în aer, lăsînd în urmă doar o pasăre de oțel, sufletul omului care cîntă.

— Ți le fac cadou pe toate, Zorba ! am strigat eu cînd mîndra cîntare a luat sfîrșit ; tot ce-ai făcut, socotește-l un dar din partea mea — cîntăreăța, părul cănit, banii pe care i-ai cheltuit, totul, totul ! Cîntă mai departe !

Și-a întins din nou gîtul uscățiv :

*Haide, dă-i înainte, întîmplă-se ce-o vrea !
Sau lovești în bară, sau vei cîștiga !*

Vreo zece muncitori care dormeau lîngă mină auziră cîntecele. Se treziră, coborîră tiptil și se aciuiră în jurul nostru. Își ascultară cîntecul preferat și simțeau că-i furnică în picioare.

Și deodată, incapabili să mai rabde mult, se iviră din întuneric, pe jumătate goi, ciufuliți, cu nădragii lor bufanți, se orînduiră roată în jurul lui Zorba și al santuri-ului și se apucară să încingă un joc pe pietre.

Emoționat, îi priveam mut :

„Iată, gîndeam eu, adevăratul filon pe care-l căutam. N-am nevoie de altul.“

A doua zi, cu noaptea-n cap, galeriile răsuna de loviturile tîrnăcoapelor și de strigătele lui Zorba. Muncitorii lucrau cu frenezic. Numai Zorba îi putea însufleți în felul acesta. Cu el, munca devenea licoare, cîntec, dragoste, și se îmbătau. Pămîntul căpăta viață în mîinile lor. Pietrele, cărbunele, lemnul, muncitorii adoptau ritmul lui, un război izbucnea în galerii, sub lumina albă a acetilenci, și Zorba pășea în frunte, luptînd corp la corp. Dădea cîte-un nume fiecărei galerii și fiecărui filon, dădea chip forțelor lipsite de înfățișare și, prin asta, le venca greu să-i scape.

— Cînd știu, spunea el, că asta e galeria Canavaro (așa botezase prima galerie), sînt liniștit. O cunosc după nume, nu-i mai dă mîna să-mi joace vreo festă. Nici „Stareței“, nici „Picioarelor strîmbe“, nici „Pișăcioasei“. Le știu pe toate, cum zic, pe fiecare după numele ei.

Mă strecurasem în ziua aceea în galerie fără să mă observe.

— Hai, băieți ! Hai, băieți ! le striga el muncitorilor, cum avea obiceiul cînd era cuprins de înflăcărare. Înainte, flăcăi, al nostru e muntele ! Sîntem bărbați, ce dracu ! fiare sălbatic, bunul Dumnezeu ne vede și intră spaima-n el. Voi, cretani, eu, macedonean, al nostru e muntele, că n-o fi el mai dihai ca noi ! Am răzbit noi Turcia, ehei, și-o să ne temem acu de-un prăpădit de munte ? Înainte !

Careva veni alergînd spre Zorba. La lumina acetilenei, am deslușit nutrița lui Mimitho.

— Zorba, făcu el cu glasul lui bolborosit, Zorba...

Dar acesta, întorcîndu-se, dădu cu ochii de Mimitho și înțelese. Își ridică mîna uriaș :

— Cară-te ! strigă el. Întinde-o !

— Viu din partea doamnei... dădu să spună idiotul

— Cară-te, am zis ! Avem treabă !

Mimitho își luă picioarele la spinare. Zorba scuiță, exasperat.

— Ziua e pentru muncă, zise el. Ziua e bărbat. Noaptea e pentru benchetuială. Noaptea e muiere. Să nu le amestecăm !

În clipa aceea am făcut un pas înainte.

— Prieteni, am zis, e amiază, e timpul să încetați lucrul ca să luați masa.

Zorba se întoarce ; mă văzu și se încruntă.

— Cu îngăduința ta, jupîne, zise el, lasă-ne. Du-te tu să iei masa. Am pierdut douăsprezece zile, trebuie să le recuperăm. Poftă bună !

Am ieșit din galerie și am coborît spre mare. Am deschis cartea pe care-o țineam în mîină. Mi-era foame, am uitat de foame. „Meditația e și ea o mină, mi-am zis... Dă-i drumul !“ și m-am cufundat în marile galerii ale creierului.

O carte neliniștitoare despre munții acoperiți de zăpadă ai Tibetului, despre misterioasele mănăstiri, despre călugării taciturni în rase galbene, care, concentrîndu-și voința, silesc eterul să capete forma dorințelor lor.

Culmi amețitoare, un văzduh populat de duhuri. Freamătul zadarnic al lumii nu ajunge pînă acolo, sus. Marele ascet își ia discipolii, băieți între șaisprezece și optsprezece ani, și-i conduce în miez de noapte pînă la un lac înghețat al muntelui. Se dezbracă, sparg gheața, își înmoaie veșmintele în apa înghețată, le reîmbracă și așteaptă să se usuce pe ei. Le înmoaie din nou și le usucă în același fel, asta de șapte ori. După care se întorc la mănăstire pentru slujba de dimineață.

Se urcă pe un vîrf, la cinci-șase mii de metri înălțime. Se așază calmi, respiră adînc, regulat, goi pînă la brîu, și nu le e frig. Țin în palme un pocal cu apă înghețată, se uită la el, se concentrează, își proiectează forța asupra apei înghețate și apa începe să clocotească. Apoi își fac ceaiul.

Marele ascet își adună în jurul lui discipolii și le zice :
„Vai de cel care nu poartă în el izvorul fericirii !
Vai de cel care vrea să placă altora !

Vai de cel care nu simte că viața de aici și cea de dincolo nu e decît una !“

Se lăsase întunericul, nu mai vedeam bine să citesc. Am închis cartea și am privit marea. „Trebuie, mi-am zis, trebuie să mă eliberez de toate nălucile.. Vai de cel, îmi strigam singur, care nu se poate elibera de Buddha, de zei, de patrii, de idei !“

Marea devenise dintr-o dată neagră. Secera lunii cobora iute spre asfințit. În depărtare, în grădini, cîinii urlau a pagubă și toată albia puhoiului lătra.

Zorba își făcu apariția, mînjit, plin de noroi ; cămașa îi atîrna, zdrențuită.

Se așeză pe vine lingă mine.

— A mers bine azi, zise el satisfăcut, am făcut treabă bună.

Auzeam cuvintele lui Zorba fără a le putea dibăci înțelesul. Eram cu gîndul încă la îndepărtatele și misterioasele stînci abrupte.

— La ce te gîndești, jupîne ? Ești cu mintea pe cine știe unde.

Mi-am adunat gîndurile și m-am întors spre el. Mi-am privit tovarășul și am dat din cap.

— Zorba, am răspuns eu, tu îți închipui că ești un formidabil Sindbad Marinarul, și faci pe grozavul pentru că ai străbătut lumea în lung și-n lat. Și n-ai văzut nimic, nimic, nimic, nimic, prăpăditule ! Nici eu, de altfel. Lumea e mult mai vastă decît ne închipuim noi. Călătorim, străbatem mări și țări, și încă n-am trecut cu vîrfurile nasului nici de pragul casei noastre.

Zorba își țuguie buzele, dar nu zise nimic. Se mărgini să mormăie, ca un cîine credincios cînd îl lovești.

— Există munți, am continuat eu, foarte înalți, uriași, acoperiți de mănăstiri. Și în aceste mănăstiri trăiesc călugări în rase galbene. Ei stau, cu picioarele încrucișate, o lună, două luni, șase luni, și nu se gîndesc decît la un singur și unic lucru. Unul singur, pricepi ? Nu două, unul ! Nu se gîndesc, ca noi, la femeie și la lignit, sau la cărți și la lignit : își concentrează mintea asupra unuia și aceluiași lucru, și săvîrșesc minuni. Așa se petrec minunile. Ai văzut, Zorba, cînd pui o lupă la soare și aduni toate razele într-un singur punct ? Curînd punctul acela ia foc. De ce ? pentru că forța soarelui nu se mai risipește, ea e adunată în întregime asupra unui singur punct. La fel și mintea omului. Săvîrșești minuni concentrîndu-ți mintea asupra unuia și aceluiași lucru. Pricepi, Zorba ?

Zorba gîfîia. O clipă, se scutură de parcă ar fi vrut s-o ia la goană. Dar se stăpîni.

— Zi-i mai departe, mormăi el cu un glas strângulat. Dar se ridică deodată, dintr-o săritură, în picioare.

— Taci ! Taci ! strigă el. De ce-mi spui toate astea, jupîne ? De ce-mi otrăvești sufletul ? Mi-era bine aici, de ce mă hărțuiești ? Mi-era foame, și bunul Dumnezeu sau Diavolul (să plesnesc dacă fac vreo deosebire) mi-a azvîrlit un os, pe care-l ling. Și dădeam din coadă strigînd : „Mulțumesc ! Mulțumesc !“ Acu...

Izbi cu piciorul în pămînt, îmi întoarse spatele, făcu o mișcare ca și cum s-ar fi îndreptat spre baracă, dar tot mai fierbea. Se opri în loc.

— Pff ! Grozav os... zbieră el. O scîrbă de cîntăreață bătrînă ! O veche baracă împutită !

Apucă un pumn de pietre și le aruncă în mare.

— Dar cine e ăla, strigă el, cine e ăla care ne azvîrle oasele ?

Așteptă un pic, dar, văzînd că nu vine nici un răspuns, se enervă.

— Nu spui nimic, jupîne ? strigă el. Dacă-l știi, spune-mi-l, să-i cunosc și eu numele, și n-avea grijă, că ți-l aranjez eu să-i treacă pofta ! Dar așa, la întîmplare, pe unde s-o apuc ? Îmi frîng gîtul.

— Mi-e foame, am zis. Ocupă-te de masă. Să mîncăm mai întii !

— Nu poate să treacă nici o seară fără să mîncăm, jupîne ? Eu aveam un unchi care era călugăr și în zilele săptămîinii nu băga în gură nimic, decît apă și sare. Duminica și de marile sărbători adăuga un pic de păsat. Ei bine, a trăit o sută douăzeci de ani.

— A trăit o sută douăzeci de ani, Zorba, pentru că avea o credință. Își găsisse Dumnezeu, n-avea nici o grijă. Dar noi, Zorba, n-avem un Dumnezeu care să ne hrănească, așa că. aprinde focul, mai avem cîteva dorade. Fă o fiertură groasă, cu multă ceapă și cu piper, cum ne place nouă. După aia vom vedea.

— Ce vom vedea ? făcu Zorba turbat de minie. Cînd om fi cu burta plină, o să uităm de toate celca.

— Asta și vreau ! În asta constă valoarea hranei, Zorba. Hai, du-te, fă-ne o fiertură de pește, dragul meu, că altfel ne crapă capul !

Dar Zorba nu se mișca. Stătea pe loc, neclintit, și mă privea.

— Ascultă, jupîne, făcu el, știu eu ce planuri ai. Iaca, adineauri, în timp ce-mi vorbeai, am avut ca o străfulgerare, am văzut !

— Și ce planuri am, Zorba ? am întrebat eu intrigat.

— Vrei să înalți o mănăstire, asta-i ! o mănăstire în care să pui, în loc de călugări, niște șoareci de bibliotecă de felul măriei-tale, care să-și treacă timpul mîzgălind zi și noapte. Și după aia, ca la sfinții care se văd pe icoane, să vă iasă pe gură panglici tipărite. Ei, așa-i c-am ghicit ?

Am lăsat capul în jos, mîhnit. Vechi vise de tinerețe, aripi largi ce și-au pierdut penele, dorințe naive, generoase, nobile... Să înălțăm o comunitate spirituală, să ne închidem în ea vreo zece camarazi — muzicieni, pictori, poeți... — să lucrăm cît e ziua de lungă, să nu ne întilnim decît seara, să mîncăm, să cîntăm împreună, să citim, să punem marile întrebări, să năruim vechile răspunsuri. Redactasem pînă și regulamentul comunității. Găsisem și clădirea, la Sfîntul-Ioan-Vînătorul, într-un defileu al Hy-mettei...

— Am ghicit ! făcu Zorba, foarte mulțumit văzîndu-mă că tac. Ei bine, atunci am să-ți cer o favoare, sfinte Egumen : în mănăstirea aceea să mă iei portar, ca să fac contrabandă și să las înăuntru cînd și cînd anumite lucruri ciudate : niscaiva muicri, mandoline, damigene cu rachiu, purceluși fripți... Și astea toate ca să nu-ți irosești viața numai cu fleacuri !

Rise și se îndreptă vioi spre baracă. Am dat fuga după el. A curățat peștii fără să-și descleșteze dinții. Eu am adus lemne, am aprins focul. Cînd fiertura a fost gata, ne-am luat lingurile și ne-am apucat să mîncăm direct din oală.

Nu scoteam o vorbă nici unul, nici altul. Nu băgasem nimic în gură toată ziua și înfulecam amîndoi cu lăcomie. Am băut vin și ne-am recăpătat voioșia. Zorba deschise gura :

— Ar fi nostim, jupîne, s-o vedem venind acum pe madam Bubulina ! Numai ea lipsește. Și cu toate astea, vrei să știi ceva, între noi fie vorba, jupîne, mi-a fost dor de ea, pe cinstea mea !

— Nu mai întrebă acum cine îți azvîrle osul ăsta ?

— Ce te sinchisești atîta de treaba asta, jupîne ? Un purice într-un car cu fîn. Apucă osul și nu te mai gîndi la mîna care-l zvîrle. E bun la gust ? Are și-o țîră de carne pe el ? Asta-i chestia. Tot restul...

— Hrana și-a săvîrșit minunea ! am zis eu bătîndu-l pe umăr. Trupul infometat s-a liniștit ? S-a liniștit atunci și sufletul care întreba. Adu santuri-ul !

Dar în clipa cînd Zorba se ridică, se auziră pași mărunți și grăbiți pe pietre. Nările păroase ale lui Zorba începură să palpite.

— Vorbești de lup și lupul la ușă ! zise el șoptit, lovindu-și coapsele. Uite-o ! Cățeaua a adulmecat în aer miros de Zorba și se prezintă.

— Eu am plecat, am zis ridicîndu-mă. Mă plictisește. Mă duc să dau o raită. Descurcați-vă !

— Noapte bună, jupîne !

— Și nu uita, Zorba ! I-ai făgăduit măritișul, nu mă face de mincinos.

Zorba oftă.

— Încă o însurătoare, jupîne ? Sînt sătul pînă-n gît ! Mirosul săpunului de toaletă se apropia.

— Curaj, Zorba !

Am ieșit degrabă. O și auzeam afară pe bătrîna sirenă gîfîind.

A DOUA ZI, IN ZORI, GLASUL LUI ZORBA MA trezi din somn.

— Ce te-a apucat să strigi așa cu noaptea-n cap ?

— Asta nu-i treabă serioasă, jupîne, zise el umplîndu-și traista cu merinde. Am adus doi catiri, scoală-te, trebuie să ne ducem la mănăstire să semnăm hîrtille, ca să punem pe roate telefericul. De-un singur lucru se teme leul : de păduche. Ne mănîncă păduchii, jupîne !

— De ce-o faci păduche pe biata Bubulina ? zisei eu rîzînd.

Dar Zorba se făcu că nu aude.

— Haide, zise el, pînă nu se înalță soarele prea sus:

Doream din toată inima să fac o plimbare în munți, să simt miros de pin. Am încălecat pe dobitoace și am început urcușul. Ne-am oprit nițeluș la mină, unde Zorba a dat instrucțiuni muncitorilor : să-i facă săpături „Starreței“, să-i facă un șanț „Pișăcioasei“ pentru evacuarea apei, să-l curțe pe „Canavaro“.

Ziua stălucea ca un diamant cu ape frumoase. Pe măsură ce urcam, sufletul se înalța și el, se purfifica. Simțeam, o dată mai mult, influența pe care o are asupra sufletului aerul curat, respirația ușoară, orizontul nemărginit. Să fi jurat că sufletul e, și el, un animal cu plămîni și nări, că are nevoie de mult oxigen și că se înăbușă în praaf și printre prea numeroase răsufări.

Soarele urcase binișor cînd am intrat în pădurea de pini. Aerul avea aici miros de miere. Vîntul sufla pe deasupra noastră, șopocăind ca marea.

Zorba era atent, pe parcurs, la înclinarea muntelui. În gînd, înfigea stîlpi din loc în loc, ridica ochii și vedea deja cablul lucind la soare și coborînd drept pînă la țărîm.

Agățate de cablu, trunchiurile doborâte luncau, șiuind, ca niște săgeți.

Își freca mîinile.

— Strașnică afacere ! zicea el. O afacere de aur. O să adunăm biștarii cu lopata și-o să facem ce-am zis.

Mă uitai la el uimit.

— Ei, te faci c-ai uitat ! Înainte de ne construim mănăsirea plecăm pe muntele ăl mare. Cum spuneai că-i zice ? Teba ?

— Tibet, Zorba, Tibet... Dar numai noi doi, atît. Locul acela nu suportă femei.

— Dar cine-ți vorbește de muieri ? Și, dacă-i vorba, sînt tare folositoare, sărăcuțele, nu le vorbi de rău ; tare folositoare cînd bărbatul n-are o treabă bărbătească de făcut : să extragă cărbune, să ia orașe cu asalt, să stea de vorbă cu bunul Dumnezeu. Ce-i rămîne de făcut în cazuri de-astea ca să nu crape ? Bea vin, joacă zaruri, mîngieie muierile. Și așteaptă... Așteaptă să-i vină vremea — dacă vine.

Tăcu o clipă.

— Dacă vine ! repetă el iritat. Că s-ar putea prea bine să nu vină niciodată.

Și o clipă mai tîrziu :

— Treaba asta nu mai poate să țină mult așa, jupînc, zise el ; una din două : sau pămîntul trebuie să se îngusteze, sau eu să mă lățesc. Altminteri, s-a zis cu mine !

Un călugăr își făcu apariția între brazi, roșcat, gălbejit la față, cu mînele suflecate, cu o tichie rotundă de dimie în cap. Ținea în mîină o nuielușă de fier cu care izbea pămîntul și mergea cu pași rari. Cînd ne-a văzut, s-a oprit și a ridicat nuielușa.

— Unde mergeți, voinicilor ? a întrebat el.

— La mănăstire, a răspuns Zorba. Mergem să ne închinăm.

— Faceți cale-ntoarsă, creștini ! a strigat călugărul, în timp ce ochii lui albaștri spălăciți se congestionară. Faceți cale-ntoarsă, că de bine vi-o spun ! Nu livada Precuratei, ci grădina Satanei e mănăstirea. Sărăcie, umilință, curățenie, cununa călugărească, cum s-ar zice ! Hi ! Hi ! Hi ! Plecați, vă spun. Bani, trufie, feciorași ! Iată sfînta lor Treime.

— E nostim individul ăsta, jupîne, îmi șopti Zorba încîntat.

Se aplecă spre el :

— Cum te numești, frate călugăr ? întrebă el. Și ce vînt te-aduce ?

— Mă numesc Zaharia. Mi-am făcut bocceaua și am plecat. Am plecat, am plecat, că nu se mai putea ! Fii bun de-mi spune care ți-e numele.

— Canavaro.

— Nu se mai putea, frate Canavaro. Cît e noaptea de lungă Hristos se tîngue și nu mă lasă să dorm. Și eu mă tîngui odată cu el, și atunci Egumenul — focurile iadului să-l arză ! — m-a chemat azi-dimineață cu noaptea-n cap : „ Ei, Zaharia, numai ce-mi spune, n-ai de gînd să-i lași pe frați să doarmă ? Am să te izgonesc. ” „ Eu nu-i las să doarmă, zic, eu sau Hristos ? El e cel care se tîngue ! ” Atunci și-a ridicat cîrja, anticristul, și, iaca, privește !

Își scoase tichia, lăsînd la vedere o rană cu sînge înche-gat în păr.

— Atunci mi-am scuturat praful de pe încălțări și am plecat.

— Hai cu noi înapoi la mănăstire, zise Zorba, te impac cu cu Egumenul. Vino, o să ne ții tovărășie și-o să ne arăți drumul. Cerul te-a trimis.

Călugărul medită o clipă. Ochii îi luciră.

— Ce-mi dați ? zise el în cele din urmă.

— Ce vrei ?

— Un kil de morun sărat și-o sticlă de coniac.

Zorba se aplecă și se uită la el :

— Nu cumva, din întîmplare, ai vreun diavol în tine, Zaharia ? zise el.

Călugărul avu o tresărire.

— Cum ai ghicit ? întrebă el uluit.

— Viu de la muntele Athos, răspunse Zorba, și mai știu și eu cîte ceva în privința asta !

Călugărul lăsă capul în jos. Abia i se auzca glasul.

— Da, răspunse el, am unul.

— Și vrea morun și coniac, așa-i ?

— Da, blestemat fie el de trei ori !

— Bine, de acord ! Poate că și fumează ?

Zorba îi aruncă o țigară, pe care călugărul o prinse cu lăcomie.

— Fumează, fumează, lovi-l-ar ciurma ! zise el.

Scoase din buzunar un amnar cu fitil, își aprinse țigara și trase fumul adânc în piept.

— Lăudat fie Hristos ! zise el.

Ridică nuieleșă de fier, făcu cale-ntoarsă și deschise drumul.

— Și cum se cheamă diavolul din tine ? întrebă Zorba făcându-mi cu ochiul.

— Iosif ! răspunse călugărul fără să se întoarcă.

Tovărășia aceluși călugăr pe jumătate nebun nu-mi plăcea defel. Un creier infirm, ca și un trup infirm, îmi provoacă milă și dezgust totodată. Dar n-am spus nimic, L-am lăsat pe Zorba să facă după capul lui.

Acrul curat ne-a deschis pofta de mîncare. Ne-am instalat sub un pin uriaș și am desfăcut traista. Călugărul s-a aplecat cu lăcomie, scotocindu-i din ochi conținutul.

— Ei, ei ! strigă Zorba, nu te linge pe buze dinainte, Zaharia ! E Lunea Mare azi. Noi sîntem francmasoni, așa că o să mîncăm un pic de carne, un puișor, Dumnezeu să ne ierte ! Dar avem și niște halva și măslina pentru sfinția-ta, poftim !

Călugărul își mîngîie barba jechoasă.

— Eu, zise el cu pocăință, eu, Zaharia, postesc ; o să mînc măsline cu pîine și-o să beau apă proaspătă... Dar Iosif, că-i diavol, o să mînce o bucățică de carne, fraților ; îi place tare mult carnea de pui și-o să bea vin din plosca voastră, blestematul !

Își făcu semnul crucii, înfulecă pe nerăsuflăte pîinea, măslina, halva, se șterse la gură cu dosul mîinii, bătu apă, apoi își mai făcu o dată semnul crucii ca unul ce-a isprăvit de mîncat.

— Acu, zise el, e rîndul lui Iosif, de trei ori blestemat...

Și se repezi la pui.

— Mîncă, blestematule ! mormăi el minios, înfulecînd bucăți mari, mîncă !

— Bravo, călugăre ! făcu Zorba entuziasmat. Ai un arc cu două coarde, după cum văd.

Și întorcîndu-se spre mine :

— Cum ți se pare, jupine ?

— Îți seamănă, am răspuns eu rîzînd.

Zorba îi întinse călugărului plosca de vin :

— Iosif, trage-i o dușcă !

— Bea, blestematele, făcu călugărul, care apucă plosca și-și lipi gura de ea.

Soarele frigea tare, ne-am vîrît ceva mai la umbră.

Călugărul duhnea a sudoare acră și a tămîie. Se lichefia în bătaia soarelui și Zorba îl trase la umbră să nu împruție prea tare aerul.

— Ce ți-a venit să te faci călugăr ? îl întrebă Zorba, care mîncase zdravăn și simțea nevoia să sporovăiască.

Călugărul avu un rînjet.

— Gîndești poate că de sfințenie ? Vezi-ți de treabă ! De mizerie, frate, de mizerie. Cum n-aveam ce minca, ce mi-am zis : n-ai decît să intri la mănăstire și nu mai crăpi de foame !

— Și ești mulțumit ?

— Numele Domnului fie lăudat. Oftez adesea, dar nu lua în seamă. Nu după pămînt oftez ; pe ăsta mă... vorba aia, să mă scuzi, în fiecare zi. După cer oftez eu. Spun snoave, fac tumbe, călugării se prăpădesc de rîs cînd mă văd. Zic că-s stăpînit de duhul rău și mă blestemă. Dar eu unul îmi zic așa : „Nu e cu puțință. Că lui Dumnezeu îi place gluma, e lucru sigur. Intră, paiată, intră, pușorule ! o să-mi zică într-o bună zi. Vino încoa' să mai rîd și eu un pic !“ Uite-așa, vezi tu, o să intru și eu în rai, ca măscărici.

— Dragul meu, cred că ai capul bine proptit pe umeri ! zise Zorba ridicîndu-se. Hai, să nu ne-apuce noaptea !

Din nou, călugărul deschise drumul. În timp ce urcam muntele, mi se părea că urcă în mine peisaje psihice, trecînd de la preocupări mărunte la altele mai înalte, de la comode adevăruri campestre la teorii abrupte.

Deodată, călugărul se opri.

— Maica Precistă a Răzbunării ! zise el arătîndu-ne o capelă micuță cu o cupolă rotundă, grațioasă.

Bătu o mătanie și se închină.

Am descălecat și am intrat în capela răcoroasă. Într-un ungher, o străveche icoană înnegrită de fum, plină de inscripții : plăcuțe subțiri de argint pe care erau grosolan

gravate picioare, miini, ochi, inimi... O candelă de argint ardea, neistovită, în fața icoanei.

M-am apropiat tăcut : o fioroasă madonă războinică, cu un gît țeapăn, cu o uitătură severă și îngrijorată de fecioară, în mînă nu cu pruncul divin, ci cu o sulită lungă și dreaptă.

— Vai de cel ce se atinge de mănăstire ! zise călugărul îngrozit. Se năpustește asupra lui și-l străpunge cu sulita. Pe vremuri, au venit algerienii și-au dat foc mănăstirii. Dar stai numai să vezi ce-au pățit, păgînii : în clipa cînd au trecut prin fața capelei ăsteia, Sfînta Fecioară a țîșnit din icoană și s-a repezit afară. Și unde mi s-a pus să lovească cu sulita în stînga și-n dreapta ; pe toți i-a căsăpit. Bunicu-meu își mai amintea de oascele lor răsfirate prin toată pădurea. De pe vremea aceea i s-a dat numele de Maica Precistă a Răzbunării. Mai înainte îi zicea a Îndurării.

— Și de ce nu și-a săvîrșit ea minunea înainte de-a i se da foc mănăstirii, frate Zaharia ? întrebă Zorba.

— Voia Atotputernicului ! răspunse călugărul, închinîndu-se de trei ori.

— Halal Atotputernic ! mormăi Zorba urcînd în șa. La drum !

Nu după multă vreme, pe un podiș, se ivi, înconjurată de stînci și pini, mănăstirea Sfintei Fecioare. Senină, zîmbitoare, departe de lume, în căușul acestei înalte trecători inundate de verdeață, armonizînd profund noblețea înălțimii cu blîndețea cîmpiei, mănăstirea aceasta mi se înfățișa drept un minunat refugiu ales pentru reculegerea omului.

„Aici, gîndeam eu, un suflet curat și blînd ar putea face ca extazul religios să fie pe măsura omului. Nici vreo culme abruptă și supraomenească, nici vreo cîmpie voluptuoasă și leneșă, ci exact ce trebuie pentru ca sufletul să se înalțe fără să-și piardă blîndețea umană. O asemenea privesc, îmi spuneam eu, nu plămădește nici eroi, nici porci. Plămădește oameni.“

Aici s-ar potrivi perfect un grațios templu al Greciei antice sau o gingașă moschee musulmană. Dumnezeu trebuie să coboare aci într-un simplu veșmînt omenesc,

Probabil că merge descurt, prin iarba primăvărată și stă liniștit la taifas cu oamenii.

— Ce minune, câtă singurătate, câtă fericire ! am șoptit.

Am descălecat, am intrat pe poarta boltită, am urcat la vorbitor, unde ni s-a adus lava tradițională cu rachiu, dulceață și cafea. Fratele arhondar și-a făcut apariția, călugării s-au strâns roată în jurul nostru, am început să vorbim. Ochi iscoditori, buze nesățioase, bărbi, mustăți, subsuori mirosind a țap.

— Un ziar n-ai adus ? a întrebat un călugăr neliniștit.

— Un ziar ? am făcut cu mirat. Ce să faceți cu el aici ?

— Un ziar, frate, să vedem ce se mai întâmplă în lume ! săriră cu gura vreo doi-trei călugări indignați.

Agățați cu mâinile de balustrada balconului, croncăneau ca niște ciori. Vorbeau de Anglia, de Rusia, de Venizelos, de rege, cu patimă. Lumea se lepădase de ei ; ei, însă, nu se lepădaseră de lume. Mintea le cra doldora de metropole, de prăvălii, de femei, de ziare...

Un călugăr rotofei și păros s-a sculat în picioare trăgînd zgomotos acru pe nas.

— Vreau să-ți arăt ceva, mi-a zis el, să-mi spui ce părere ai și tu. Mă duc s-o aduc.

A pornit-o, cu mâinile-i scurte și păroase pe burtă, tîrșindu-și papucii de pînză, și a dispărut în dosul ușii.

Călugării rînjiră pizmași.

— Părintele Dometios, a zis fratele ospitalier, o să-și aducă iarăși maica de lut. Necuratul a îngropat-o anume pentru el în pămînt și într-o zi, cînd Dometios săpa în grădină, a dat de ea. A adus-o în chilia lui și de-atunci, bietul om, nu mai știe ce-i odihna. Nu mai e mult să-și piardă și mințile.

Zorba s-a ridicat. Simțea că se înăbușă.

— Am venit să-l vedem pe sfîntul Egumen, a zis el, și să semnăm niște acte.

— Sfîntul Egumen nu-i aci, a răspuns fratele arhondar, a plecat azi-dimineață în sat. Trebuie să ai răbdare.

Părintele Dometios își făcu din nou apariția, cu mâinile întinse și unite, de parcă ar fi adus sfîntul potir.

— Iată ! a zis el întredeschizîndu-și mâinile cu multă băgare de seamă.

M-am apropiat. O statueta micuță de Tanagra surideă, cochetă, pe jumătate goală, în palmele durdulii ale călugărului. Cu singura-i mână pe care o mai avea, își sprijinea capul.

— Și-arată capul, a zis Dometios, vrea să zică că are înăuntru o piatră prețioasă, poate un diamant, sau o perlă. Ce crezi ?

— Eu cred, s-a băgat în vorbă un călugăr veninos, că o doare capul.

Dar rotofeiul Dometios, cu niște buze lăsate ca de țap, mă privea și aștepta nerăbdător.

— Eu aș zice s-o sparg, ca să văd, a zis el. Nu mai pot să închid un ochi... Dacă e înăuntru un diamant ?

Mă uitam la grațioasa fecioară cu sini mici și tari, exilată aci printre mirosurile de tămâie și zcii crucificați care afuriseau carnea, risul și sărutul.

Ah ! dacă aș fi putut s-o salvez !

Zorba a luat statueta de lut, a pipăit firavul trup de femeie, degetele lui s-au oprit fremătătoare pe sinii ascuțiți și pietroși.

— Dar tu nu vezi, frate călugăr, că e Necuratul ? El în persoană, nu mai încape vorbă. Nici o grijă, îl cunosc eu bine, blestematul. Uite-aici la sînul ei, părinte Dometios, rotund, pietros, fraged. Asta-i sînul Necuratului, mai știi și eu câte ceva !

Un călugăr tinerel apăru în prag. Soarele îi lumina părul bălai și chipul oval și pufos.

Călugărul cu limba de viperă îi făcu cu ochiul fratelui arhondar. Avură amîndoi un zîmbet ironic.

— Părinte Dometios, au zis ei, ți-a venit novicele, Gavril.

Călugărul a apucat degrabă fecioara de lut și s-a îndreptat spre ușă, rostogolindu-se ca un butoi. Frumusețelul novice mergea înainte, tăcut, cu pas legănat. Au dispărut amîndoi de-a lungul coridorului dărăpănat.

I-am făcut un semn lui Zorba și am ieșit afară. Era un aer călduț foarte plăcut. În mijlocul curții, un portocal înflorit își răspîdea mireasma. Lîngă el, dintr-un anticap de berbec din marmură, apa curgea șopotind. Mi-am vîrit capul dedesubt și m-am răcorit.

— Ia spune, ce fel de indivizi sînt ăştia ? făcu Zorba dezgustat. Bărbaţi nu, muieri nu, câţiri te pomeneşti. Puah ! să-i ia dracu !

Şi-a vîrit şi el capul sub apa rece şi a izbucnit în ris.

— Puah ! să-i ia dracu ! a mai spus o dată. Au cu toţii un diavol în ei. Unul vrea o muieră, altul un morun, altul parale, altul ziare... adunătură de nătăfleţi ! De ce n-or fi venind în mijlocul oamenilor, să se sature de toate astea şi să-şi cureţe creierii ?

Şi-a aprins o ţigară şi s-a aşezat pe bancă sub portocalul înflorit.

— Eu, a zis el, cînd am poftă de ceva, ştii ce fac ? Mă îndop pînă mi se face greaţă, ca să mi se facă lehamite şi să nu-mi mai fie gîndul acolo. Sau să mă gîndesc la lucrul acela cu dezgust. Cînd eram puşti, mă înnebuneam după cireşi. Nu prea aveam bani, nu puteam să cumpăr multe odată, așa că, după ce le mîncam, aveam poftă să mănînc altele. Zi şi noapte, numai la cireşi mi-era gîndul, îmi curgeau balele după ele, un adevărat chin ! Dar într-o bună zi m-am înfuriat, sau mi-a fost ruşine, nu ştiu bine. Am simţit că cireşile fac ce vor din mine şi că sînt un caraghios. Atunci, ce-am făcut ? M-am sculat noaptea tiptil, am scotočit în buzunarele lui taicămeu, am găsit o megidie¹ de argint, am umflat-o, şi dimineaţa cu noaptea-n cap m-am dus la unu cu fructe. Am cumpărat un coş întreg de cireşe, m-am instalat într-un şanţ şi m-am pus pe mîncat. Am vîrit şi-am tot vîrit în mine la cireşi pînă ni-am umflat. Nu mult după aia, mi-a fost rău la stomac şi am vărsat. Am vărsat, am vărsat pînă m-au luat toţi dracii, jupîne, dar din ziua aceea s-a isprăvit cu cireşile. Nu le mai puteam suferi. Eram eliberat. Mă uitam la ele şi spuneam : nu mai am nevoie de voi ! Acelaşi lucru l-am făcut mai tîrziu cu vinul şi cu tutunul. Beau şi-acu, fumez şi-acu. Dar cînd vreau, hap ! am tăiat-o. Nu mă las stăpînit de patimă. Cu patria, acelaşi lucru. Am avut chef, m-am vîrit pînă-n gît, am vărsat şi mi s-a făcut lehamite.

— Dar cu femeile ? am întrebat eu.

— O să le vină şi lor rîndul, putorile, o să le vină !

¹ Monedă turcească.

Dar cînd oi avea șaptezeci de ani.

S-a gîndit o clipă, i s-a părut puțin.

— Optzeci, s-a corectat el. Îți vine-a rîde, jupîne, dar, mă rog, poți să rîzi cît poțtești ! Așa se eliberează omul, ascultă bine ce-ți spun, așa se eliberează : îndopîndu-se cu toate pînă peste cap, nu făcîndu-se ascet. Dragul meu, cum vrei să te lepezi de diavol dacă nu devii tu însuși un drac și jumătate ?

Dometios, gîfiind, apăru în curte, urmat de tînărul călugăr bălai.

— Parcă-i un înger mînios, a șoptit Zorba, admirîndu-i sălbăticia și grația de efeb.

S-au apropiat de scara de piatră care ducea la chiliile superioare. Dometios s-a întors, s-a uitat la tînărul călugăr și i-a zis ceva. Acesta a dat din cap că nu. Dar îndată s-a înclinat supus. L-a apucat de mijloc pe bătrîn și au urcat încet scara.

— Te-ai prins ? m-a întrebat Zorba. Te-ai prins ? Sodomă și Gomora !

Doi călugări au scos nasul afară. Și-au făcut cu ochiul, au șușotit ceva și au început să rîdă.

— Cîtă răutate ! a mormăit Zorba. Lupii nu se mănîncă între ei, dar călugării da ! Uite-i cum se mușcă unul pe altul.

— Unul pe altul, am spus eu rîzînd.

— Dragul meu, aci e același lucru ca peste tot, nu-ți frămînta creierii ! Niște catîri, pe cinstea mea, jupîne ! Poți să zici, după cum ți-e pofta, Gavril sau Gabriela, Dometios sau Dometia. Să plecăm, jupîne, să semnăm actele degrabă și să plecăm. Aici, pe cinstea mea, ajungi să-ți fie scîrbă și de bărbați și de muieri.

Cu un glas coborît :

— Am și un plan... a adăugat el.

— Iar vreo năzbîtie, Zorba. Găsești că n-ai făcut destule ? Hai, să-ți aud planul.

Zorba ridică din umeri :

— C-oi fi prost să ți-l spun, jupîne ! Tu, să nu fie cu supărare, ești un băiat de treabă, grijuliu cu oricine. Dacă găsești iarna un purice lîngă plapumă, îl viri dedesubt să nu răcească. Cum să înțelegi tu un bandit înrăit ca mine ? Eu, dacă găsesc un purice, țin ! îl strivesc. Dacă

găsesc o oaie, hap ! îi tai gîtul, o pun la frigare și-o înfulc cu tovarășii. Ai să-mi zici : nu e oaia ta ! Recunosc. Dar lasă-mă, frățioare, s-o mănînc mai întîi, și ne-om explica după aia, om vorbi în toată liniștea despre ce-i „al tău“, și ce-i „al meu“. Ai să vorbești cît ți-o fi pofta, în timp ce eu o să mă scobesc în dinți cu un chibrit.

În curte răsunară hohotele lui de rîs. Zaharia își făcu apariția, îngrozit. Puse un deget la buze și se apropie în vîrfurile picioarelor.

— Șșșt ! făcu el, nu rîdceți ! Uite, colo sus, în dosul ferestruicii deschise, lucrează episcopul. E biblioteca. Scrie. Scrie cît e ziuica de mare, sfinția-sa, nu strigați !

— A, taman cu tine voiam să dau ochii, frate Iosif ! făcu Zorba, luîndu-l pe călugăr de braț. Hai la tine în chilie, avem de vorbit un pic.

Și, întorcîndu-se spre mine :

— Tu, în vremea asta, zise el, du-te să vizitezi biserica și să te uiți la vechile icoane. Eu îl aștept pe Egumen, trebuie să picce dintr-o clipă într-alta. Și, mai ales, nu te băga, să nu faci vreo boroboacă ! Lasă-mă pe mine, am eu plăcîntul meu.

Mi se aplecă la ureche :

— O să avem pădurca la jumătate preț... Să nu scoți o vorbă !

Și-o porni în grabă, de braț cu călugărul cel smintit.

AM TRECUT PRAGUL BISERICII ȘI M-AM AFUN-
dat în clar-obscurul răcoros și parfumat.

Biserica era goală. Candelabrele de bronz luceau slab, iconostasul migălit cu finețe ocupa tot fundalul, înfățișînd o boltă aurită plină cu ciorchini. Pereții, de sus pînă jos, acoperiți de fresce pe jumătate șterse : înfricoșători asceți scheletici. Părinții Bisericii, îndelungile patimi ale lui Hristos, îngeri zdraveni și sălbatici, cu părul strîns în late panglici decolorate.

Sus de tot, pe boltă, Sfînta Fecioară, cu brațele întinse, a rugă. Lumina pîlpîitoare a unei candelă de argint masiv, care ardea în fața ei, îi lungea molcom și îi mîngia frămîntatul chip prelung. Nu-i voi uita niciodată ochii îndurerați, gura țuguiată și rotunjită, bărbia puternică și voluntară. Iată, îmi spuneam eu, Mama pe deplin satisfăcută, pe deplin fericită, chiar în cea mai chinuitoare durere a ei, conștientă că din măruntaiele ei pieritoare a ieșit ceva nemuritor.

Cînd am trecut din nou pragul bisericii, soarele apunea. M-am așezat sub portocal, fericit. Domul se coloră în roz, ca în zori. Călugării, retrași în chiliile lor, se odihneau. Noaptea asta nu vor dormi, trebuiau să capete puteri. Hristos va începe, în seara asta, să urce Golgota, și călugării aveau s-o urce odată cu el. Două scroafe negre cu fițe trandafirii moțăiau, întinse sub un roșcov. Porumbeii, pe acoperișuri, se împerecheau.

Pînă cînd, gîndeam eu, voi putea trăi și simți această dulceață a pămîntului, a aerului, a tăcerii și a parfului de portocal înflorit ? O iconă a sfîntului Bachus, pe care-o privisem în biserică, îmi umpluse inima de bucurie. Tot ce mă emoționează mai profund : unitatea

în dorință, coerența în străduință, mi se înfățișă din nou pe dinaintea ochilor. Binecuvîntată fie acea grațioasă iconiță a efebului creștin cu păr buclat atîrnîndu-i în jurul frunții ca niște ciorchini negri. Dionisos, frumosul zeu al vinului și al extazului, și sfîntul Bachus se amestecau în mine, căpătau același chip. Sub frunzele de viță și sub rasa de călugăr zvîcnea același trup fremătător, pîrguit de soare — Grecia.

Zorba se înapoie.

— A sosit Egumenul, mi-a strecurat el în grabă, am vorbit nițeluș, se lasă greu : nu vrea să cedeze pădurca pe-o nimica toată, zice ; cere mai mult, canalia, da-i vin eu de hac.

— De ce se lasă greu ? Nu eram înțeleși ?

— Nu te-amesteca, jupîne, te implor ! se rugă Zorba. Strici totul. Parcă te-aud vorbind de vechea înțelegere, care e înmormîntată ! Nu te încrunta, e înmormîntată, dacă-ți zic ! O să avem pădurea la jumătate preț.

— Dar ce mai clocești, Zorba ?

— Nu te privește, treaba mea. O să ung osia și-o să meargă, te-ai prins ?

— Dar de ce ? Nu înțeleg.

— Pentru că am cheltuit mai mult decît trebuia la Candia, uite de-aia ! Pentru că Lola mi-a păpat, adică ți-a păpat o groază de biștari. Crezi c-am uitat ? Fiecare cu amorul lui propriu, ce-ți închipui ? Nu-mi place să mi se păteze cîntea ! Am cheltuit, plătesc. Am făcut socoteala : Lola a costat șapte mii de drahme, le virez asupra pădurii. Egumenul, mănăstirea, Maica Precistă vor plăti pentru Lola. Țsta mi-e planul, îți place ?

— Absolut deloc. Cu ce e răspunzătoare Maica Precistă de cheltuielile tale nechibzuite ?

— E răspunzătoare, chiar mai mult decît răspunzătoare. Ea, ea și-a zămislit fiul : pe bunul Dumnezeu. Bunul Dumnezeu m-a făcut pe mine, Zorba, și mi-a dat daraverile pe care le știi. Daraverile astea blestemate, ele mă fac să-mi pierd capul și să-mi deschid punga de cîte ori dau cu nasul de-o muiere. Pricepi ? Așa că Prea-sfînta născătoare de Dumnezeu e răspunzătoare, chiar mai mult decît răspunzătoare. Să plătească !

— Nu-mi place, Zorba.

— Asta-i altă căciulă, jupîne. Să salvăm mai întii cele șapte mișoare, și-om vorbi după aia. „Dă-mi un pup, iubitul, după aceea îți voi fi iar mătușă...” Cunoști cîntecul ?

Bondocul frate arhondar își făcu apariția.

— Aveți bunăvoința și intrați, zise el cu glas mîeros, ecleziasitic, masa e servită.

Am coborît în sala de mese, o sală mare cu bănci și mese lungi, înguste. Un miros de ulei rînced și de acreală plutea în aer. În fund, o frescă veche înfățișa Cina cea de taină. Cei unsprezece apostoli credincioși, îngrămădiți ca oile în jurul lui Hristos, și, în față, cu spatele la privitor, de unul singur, roșcovanul cu fruntea cocîrjată, cu nasul acvilin, Iuda, oaia cea rîioasă. Și Hristos cu ochii numai la el.

Fratele arhondar se așază, cu în dreapta, Zorba în stînga lui.

— Sîntem în postul Paștelui, zise el, și-o să ne ier-tați : nici untdelemn, nici vin, cu toate că sînteți călători. Fiți bineveniți !

Ne închinaram ; ne-am servit în tăcere cu măslîne, ceapă verde, linte proaspătă și halva. Mestecam toți trei încet, ca niște iepuri.

— Așa e viața la noi aici, zise fratele arhondar, o răstignire, un post. Răbdare, însă, fraților, răbdare, veni-va și Învierea cu Mielul Domnului, veni-va Împărăția Cerurilor.

Am tușit. Zorba m-a călcat pe picior ca un fel de : „Tacă-ți gura !”

— L-am văzut pe fratele Zaharia... a zis Zorba, ca să schimbe vorba.

Fratele arhondar a avut o tresărire.

— Ți-a zis cumva ceva, blestematul ? a întrebat el îngrijorat. Are în el șapte diavoli, nu-i da ascultare ! Are un suflet murdar și nu vede pretutîndeni decît murdărie.

Clopotul sună, lugubru, priveghiul. Fratele arhondar își făcu cruce și se ridică.

— Eu mă duc, zise el. Încep Patimile Domnului, ne ducem să purtăm crucea odată cu el. În seara asta vă

puteți odihni, sînteți obosiți de drum. Dar mîine la utrenie...

— Pușlamale ! mormăi Zorba între dinți de cum ieși călugărul. Pușlamale — mincinoși ! catiri ! catiri !

— Ce-i cu tine, Zorba ? Ți-a spus ceva Zaharia ?

— Lasă, jupîne, n-avea grijă, dacă nu vor să iscălească, o să vadă ei cu cine au de-a face !

Am intrat în chilia pregătită pentru noi. Într-un colț, o icoană a Sfintei Fecioare cu obrazul lipit de cel al fiului ei și cu ochii plini de lacrimi.

Zorba dădu din cap.

— Știi de ce plînge, jupîne ?

— Nu.

— Pentru că vede. Eu, dac-aș fi pictor de icoanc, aș zugrăvi-o pe Maica Precistă fără ochi, fără urechi, fără nas. Pentru că mi-e milă de ea.

Ne-am întins amîndoi pe culcușurile tari. Grinzile aveau miros de chiparos ; pe fereastra deschisă intra blînda răsufare a primăverii încărcată de parfumul florilor. În răstimpuri, funebrele melodii veneau din curte ca niște rafale de vînt. O privighetoare s-a pornit să cînte lângă fereastră și, numaidecît, puțin mai departe, încă una, și încă una. Noaptea se revărsa de dragoste.

Nu puteam adormi. Cîntul privighetorii se amesteca cu tînguirile lui Christ și mă străduiam, printre potocalii înfloriți, să urc, și eu, Golgota, călăuzindu-mă după stropii mari de sînge. În noaptea primăvărată și albastră vedeam sudoarea rece a lui Hristos curgîndu-i șiroaie pe tot trupul palid și sfîrșit. Îi vedeam mîinile întinzîndu-i-se, tremurătoare, de parcă cerea îndurare, de parcă cerșea. Oamenii sărmani din Galileea veneau grăbiți în urma lor și strigau „Osana ! Osana !” Avea ramuri de palmier în mîină și-și întindeau mîntiile sub pașii lui. El îi privea pe cei pe care-i iubea, dar nici unul dintre ei nu-i bănuia disperarea. El singur știa că merge la moarte. Sub licărul stelelelor, plîngînd, în taină, își mîngîia biata inimă omenească încolțită de spaimă :

„Precum bobul de grîu, inimă, trebuie și tu să intri în pămînt și să mori. Nu-ți fie teamă. Altmînteri, cum ai putea ajunge spic ? Cum i-ai putea hrăni pe oamenii care mor de foame ?”

Dar, în pieptul lui, inima de om tremura, fremăta și nu voia să moară...

În curînd, în jurul mănăstirii, pădurea răsună toată de trîlurile privighetorilor ce se înălțau din frunzișul umed, plămădite din dragoste și patimă. Și, laolaltă cu ele, biata inimă omenească tremura, plîngea, se tînguia.

Încet-încet, fără să bag de seamă, odată cu Patimile lui Hristos, cu cîntul privighetorii, am intrat în lumea viselor așa cum intră pare-se sufletul în rai.

N-am apucat să dorm o oră că m-am trezit brusc, înspăimîntat.

— Zorba, am strigat eu, ai auzit ? Un foc de revolver !

Dar Zorba ședea deja în capul oaselor pe pat și fuma.

— Nu-ți face sînge rău, jupîne, zise el, căznindu-se să-și stăpînească furia ; lasă-i să-și încheie socotelile.

Se auziră strigăte pe coridor, zgomot de papuci tîrșiți, de uși care se deschideau și se închideau și, de departe, geamătul unui rănit.

Am sărit din pat și am deschis ușa. Un moșneag uscățiv se ivi în fața mea. Întinse brațul ca pentru a-mi bara drumul. Purta o tichie albă ascuțită și o cămașă de noapte care-i ajungea pînă la genunchi.

— Cine ești ?

— Episcopul... răspunse el, și glasul îi tremura.

Cît pe-acî să pufnesc în rîs. Un episcop ? Unde îi erau podoabele : patrafirul de aur, mitra, cîrja, falsele pietre prețioase multicolore ?... Era pentru prima oară cînd vedeam un episcop în cămașă de noapte.

— Ce e cu focul ăsta de revolver, preasfinția-ta ?

— Nu știu, nu știu... se bilbîi el, împingîndu-mă ușurel în cameră.

Din patul lui, Zorba izbucni în rîs.

— Ți-e frică, părinte ? făcu el. Intră, hai, sărmane bătrîn. Noi nu sîntem călugări, nu-ți fie frică.

— Zorba, i-am zis în șoaptă, vorbește cu mai mult respect, e episcopul.

— Dragul meu, în cămașă de noapte nimeni nu-î episcop ! Intră, am zis !

Se ridică, îl luă de braț, îl băgă înăuntru și închise ușa. Scoase din traista lui o sticlă de rom și umplu un pahărel.

— Bea, moșule, făcu el, asta îți dă curaj.

Bătrînul pipiriu goli paharul și simți că-i vine inima la loc. Se așează pe patul meu și se rezemă de perete.

— Preasfinția-ta, am zis eu, ce era cu focul acela de revolver ?

— Nu știu, fiule... Am lucrat pînă la miezul nopții și mă dusesem să mă culc, cînd am auzit, alături, în chilia părintelui Dometios...

— Ah ! ah ! făcu Zorba pufnind în rîs. Ai avut perfectă dreptate, Zaharia.

Episcopul lăsă capul în jos.

— Trebuie să fi fost vreun hoț, mormăi el.

Pe coridor, vînzoleala încetase, mănăstirea era cufundată din nou în tăcere. Cu ochii lui blînzi îngroziți, episcopul mă privi cu un aer implorator.

— Ți-e somn, fiule ? mă întrebă el.

Îl simțeam, n-ar fi vrut să plece și să rămînă singur în chilia lui. Îi era frică.

— Nu, am răspuns, nu mi-e somn, rămii.

Ne-am apucat să vorbim. Zorba, sprijinit de pernă, își răsucea o țigară.

— Pari un tînăr cultivat, mi se adresă bătrînelul. Aci nu găsesc pe nimeni cu care să stau de vorbă. Am trei teorii care-mi îndulcesc viața. Aș vrea să ți le împărtășesc, fiule.

Nu așteptă răspunsul meu și începu :

— Prima mea teorie este asta : formele florilor influențează asupra culorilor lor ; culoarea lor influențează asupra proprietăților lor. Așa se face că fiecare floare are o acțiune diferită asupra corpului omenesc și, prin urmare, asupra sufletului. Iată de ce trebuie să luăm bine seama cînd trecem printr-o poiană înflorită.

Tăcu de parcă mi-ar fi așteptat părerea. Îl vedeam parcă pe moșulică hoinărind prin poiana înflorită, privind pe jos, cu un tainic fior, florile, forma, culoarea lor. Bietul bătrîn era probabil cutremurat de-o teamă mistică : primăvara, poiana se popula în ochii lui cu îngeri și diavoli de toate culorile.

— Iată acum cea de-a doua teorie : orice idee care posedă o reală influență posedă și o reală existență.

Există ca atare. Nu circulă nevăzută în aer. Poedă un corp real — ochi, o gură, picioare, burtă. E bărbat sau femeie, îi urmărește pe bărbați și pe femei. Iată de ce stă scris în Evanghelie : „Și Cuvîntul s-a întrupat...”.

M-a privit din nou cu neliniște.

— A treia teorie, zise el grăbit, neputîndu-mi suporta tăcerea, e aceasta : există veșnicie pînă și în viața noastră vremelnică, dar ne e foarte greu s-o descoperim singuri. Grijiile de fiecare zi ne tulbură. Doar cîțiva, făpturile alese, izbutesc să trăiască veșnicia pînă și în viața lor vremelnică. Iar pentru că ceilalți s-ar duce de rîpă, Dumnezeu a avut milă de ei și le-a trimis religia — astfel că norodul poate trăi și el veșnicia.

Terminase și era vădit ușurat de-a fi putut vorbi. Ridică spre mine ochii lui mici lipsiți de gene și mă privi zîmbind. Ca și cum ar fi spus : „Iată, îți dau tot ce am, primește !” M-am simțit profund mișcat văzîndu-l pe acest bătrînel oferindu-mi astfel, de bunăvoie, unuia pe care abia îl cunoscuse, roadele întregii sale vieți.

Avea lacrimi în ochi.

— Ce părere ai despre teoriile mele ? mă întrebă el luîndu-mi mîna între palmele sale și uitîndu-se la mine.

De parcă răspunsul meu avea să-i dezvăluie dacă viața îi slujise sau nu la ceva.

Știam să dincolo de adevăr există o datorie mult mai importantă, mult mai omenească.

— Aceste teorii pot mîntui multe suflete, am răspuns eu.

Episcopul s-a luminat la față. Era justificarea întregii sale vieți.

— Mulțumesc, fiule, șopti el strîngîndu-mi mîna cu duioșic.

Zorba sări atunci din colțul lui :

— Eu am o a patra teorie ! strigă el.

L-am privit îngrijorat. Episcopul s-a întors spre el :

— Vorbește, fiule, binecuvîntată fie-ți ideea ! Care teorie ?

— Că doi și cu doi fac patru ! făcu Zorba cu toată seriozitatea.

Episcopul îl privi uluit.

— Și o a cincea teorie, iubitul meu, continuă Zorba : că doi și cu doi nu fac patru. Alege-o pe cea care-ți convine !

— Nu înțeleg, se bîlbîie episcopul uitîndu-se la mine interogativ.

— Nici eu ! făcu Zorba pufnind în rîs.

M-am întors spre bătrînelul descumpănit și am schimbat vorba :

— Căror studii vă dedicați aci, la mănăstire ? am întrebat.

— Copiez vechi manuscrise ale mănăstirii, fiule, și, zilele acestea, culeg toate epitetele cu care Biserica noastră a împodobit-o pe Sfînta Fecioară.

A oftat.

— Am îmbătrînit, zise el, nu mai pot să fac nimic altceva. Îmi ușurez sufletul făcînd inventarul tuturor acestor podoabe ale Fecioarei și uit mizeriile lumii.

Se rezemă cu coatele de pernă, închise ochii și începu să murmure, ca unul ce aiurează :

— „Trandafir ce nu se ofilește, Pămînt rodnic, Viță-de-vie, Fîntînă, Izvor făcător de minuni, Scară ce urcă la Cer, Fregată, Cheie a Raiului, Auroră, Candelă veșnică, Stilp arzător, Turn neclintit, Fortăreață de neînvins, Mîngîiere, Bucurie, Lumină a orbilor, Mamă a orfanilor, Masă, Hrană, Pace, Seninătate, Lapte și miere...”

— Aiurează moșulică... făcu Zorba în șoaptă. Să-l acopăr cu ceva să nu răcească...

Se sculă, azvîrli pe el o pătură și-i ridică perna.

— Există șaptezeci și șapte de soiuri de nebunie, cum am auzit, făcu el, ăsta e al șaptezeci și optulea.

Se lumina de ziuă. Se auzea toaca. M-am aplecat pe fereastră. În primele raze ale zorilor am zărit un călu-găr uscățiv, cu un vâl lung și negru pe cap, dînd ocol curții cu pași rari și lovind cu un ciocănel o stinghie lungă de lemn neînchipuit de melodioasă. Plină de blîndețe, de armonie și de chemare, toaca se revărsa în acriul matinal. Privighetoarea amuțise și, în copaci, primele păsărele începeau să ciripească.

Ascultam, fermecat, duioasa și sugestiva melodie a toacei. Iată cum, chiar în descompunere, gîndeam eu, ritmul unei vieți înalte își poate păstra intactă forma exte-

rioară, impunătoare și plină de noblețe ! Sufletul își ia zborul, dar lasă neatins locașul pe care, veacuri de-a rândul, asemenea unei scoici, l-a modelat, vast, complicat, spre a-l putea locui în voie.

Astfel de scoici golite, îmi spuneam eu, sînt minunatele catedrale pe care le întîlnim în marile orașe zgometoase și păgîne. Niște monștri preistorici din care n-a rămas decît scheletul, ros de ploii și de soare.

Cineva a bătut în ușa chiliei noastre. Glasul graseiat al fratelui arhondar s-a făcut auzit :

— Hai, sculați-vă pentru utrenie, fraților !

Zorba făcu un salt.

— Ce-a fost focul ăla de revolver ? strigă el, scos din fire.

Așteptă puțin. Liniște. Călugărul trebuie să fi fost tot în dosul ușii, căci i se auzca respirația grea. Zorba lovi cu piciorul în podea.

— Ce-a fost focul ăla de revolver ? a mai întrebat o dată, minios.

S-au auzit pași care se îndepărtau în grabă. Dintr-un salt, Zorba a fost la ușă și a deschis-o.

— Adunătură de imbecili ! făcu el, și trase un scuipat spre călugărul care-o luase la sănătoasa. Popi, călugări, maici, epitropi, țircovnici, vă scuip pe toți între sprîncene !

— Să plecăm, am zis eu, aici miroase a sînge.

— Dacă ar fi numai sînge ! mormăi Zorba. Tu du-te la utrenie, jupîne, dacă ai poftă. Eu o să scotocesc pe aici, poate descopăr ceva.

— Să plecăm ! am spus din nou, dezgustat, iar tu, fă-mi plăcerea și nu-ți viri nasul unde nu-ți fierbe oala.

— Ba chiar acolo vreau să mi-l vir ! strigă Zorba.

Reflectă o secundă și zîmbi ironic :

— Diavolul ne face un serviciu pe cinste ! zise el. Cred că a potrivit lucrurile așa cum trebuie. Știi, jupîne, cît poate să coste mănăstirea acest foc de revolver ? Șapte mișoare !

Coborîrăm în curte. Parfum de pomi înfloriți, dimineață blîndă, fericire paradisiacă. Zaharia ne pîndea. Veni în fugă și-l apucă pe Zorba de braț.

— Frate Canavaro, șopti el tremurînd, vino, să plecăm !

— Ce-a fost focul ăla de revolver ? L-a ucis pe careva ? Hai, călugărule, vorbește sau te strîng de gît !

Călugărului îi tremura bărbia. Se uită jur împrejur. Curtea era pustie, chiliile zăvorîte ; din biserica deschisă melodia se revărsa în valuri.

— Veniți cu mine amîndoi, șopti el. Sodoma și Gomora !

Strecurîndu-ne de-a lungul zidurilor, am străbătut curtea și am ieșit în grădină. La vreo sută de metri de mănăstire se afla cimitirul. Am intrat înăuntru.

Am pășit peste morminte, Zaharia a împins ușița capelei, unde am intrat după el. În mijloc, pe-o rogojină, era întins un corp, învelit într-o rasă călugărească. O luminare îi ardea la căpătii, alta la picioare.

M-am aplecat asupra mortului.

— Micul călugăr ! am șoptit eu înfiorat. Micul călugăr bălai al părintelui Dometios !

Pe ușa altarului strălucea chipul arhanghelului Mihail, cu aripile întinse, cu spada scoasă, cu sandale roșii în picioare.

— Arhanghele Mihail ! strigă călugărul, aruncă-ți focul și flăcările, prjolește-i pe toți ! Arhanghele Mihail, lovește odată cu piciorul, ieși afară din icoană ! Ridică-ți spada și lovește ! N-ai auzit focul de revolver ?

— Cine l-a ucis ? Cine ? Dometios ? Vorbește, bărbos spurcat !

Călugărul scăpă din mîinile lui Zorba și se aruncă cu fața în jos la picioarele arhanghelului. Băniase o bună bucată de timp nemîșcat, cu capul ridicat, cu ochii ieșiți din orbite, cu gura deschisă, de parcă ar fi pîndit ceva.

Deodată, se ridică în picioare voios.

— O să le dau foc ! declară el cu hotărîre. Arhanghelul a mișcat, l-am văzut, mi-a făcut un semn !

S-a apropiat de icoană și și-a lipit buzele groase de spada arhanghelului.

— Lăudat fie Domnul ! zise el, m-am ușurat.

Zorba îl apucă din nou pe călugăr de braț.

— Vino aici, Zaharia, zise el, hai, o să faci ce îți-o spune eu.

Și întorcându-se spre mine :

— Dă-mi banii, jupîne, semnez cu actele. Aici sînt toți lupi, tu ești un miel, or să te înghită. Lasă-mă pe mine. N-avea grijă, îi am în mîină pe toți burtă-verzii. La prînz plecăm cu pădurea în buzunar. Hai, Zaharia, dragul meu !

Se strecurară pe furiș spre mănăstire. Eu m-am dus să fac o plimbare pe sub pini.

Soarele urcase binîșor, roua scînteia pe suprafața frunzelor. O mierlă își luă zborul în fața mea, se cocoță pe-o cracă de păr sălbatic, dădu din coadă, deschise ciocul, mă privi și fluieră de vreo două-trei ori cu un aer batjocoritor.

Printre pini îi zăream în curte pe călugări ieșind rînduri-rînduri, încovoiați, cu văluri negre pe umeri. Slujba se terminase, se îndreptau acum spre sala de mese.

„Ce păcat, îmi spuneam, că o atare austeritate și o atare noblețe sînt în prezent golite de suflet !“

Eram obosit, dormisem prost, m-am lungit pe iarbă. Violetele sălbaticе, drobița, rosmarinul, salvia își răs-pîndeau mireasma. Insectele bîzîiau, infometate, se vîrau înăuntrul florilor ca niște pirați și sugeau mierea. În depărtare, munții străluceau, străvezii, senini, ca o boare mișcătoare în lumina arzătoare a soarelui.

Am închis ochii, liniștit. M-am simțit cuprins de-o bucurie discretă, misterioasă — de parcă toată acea minune verde care mă învăluia ar fi fost raiul, de parcă toată acea prospețime, acea ușurătate, acea sobră beție ar fi fost Dumnezeu. Dumnezeu își schimbă chipul în fiecare clipă. Ferice de cel ce-l poate recunoaște sub fiecare din aceste măști ! O dată e un pahar cu apă rece, altă dată e un fiu care-ți sare pe genunchi, sau o femeie seducătoare, sau pur și simplu o mică plimbare matinală.

Încet-încet în jurul meu, fără să-și schimbe forma, totul devenea vis. Eram fericit. Nu mai deosebeai pămîntul de rai. O floare de cîmp cu o picătură groasă de miere în mijloc, așa mi se înfățișa viața. Și sufletul meu, o albină sălbatică ce-și strînge prada.

Pe neașteptate, am fost smuls cu violență din această beatitudine. Am auzit în spate pași și șușoteli. În aceeași clipă un glas voios :

— Mergem, jupîne !

Zorba stătea în fața mea și ochii lui mici aveau în ei o sclipire diabolică.

— Plecăm ? făcui eu ușurat. S-a isprăvit totul ?

— Totul ! făcu Zorba, bătîndu-se peste buzunarul de la piept al hainei. O am aici, pădurea. Să fie într-un ceas bun ! Și iată cele șapte miare pe care ni le-a păpat Lola !

Scoase din buzunarul interior un teanc de bancnote.

— Ia-le, zise el, îmi achit datoriile, nu-mi mai e rușine în fața ta. Sînt aici înăuntru și ciorapii, și poșetele, și parfumurile, și umbrela Bubulinei. Chiar și alunele papagalului ! Și halvaua pe care ți-am adus-o, pe deasupra !

— Ți-i fac cadou, Zorba, am zis eu, du-te și aprinde o luminare cît tine de mare în cinstea Sfintei Fecioare pe care ai batjocorit-o.

Zorba s-a întors. Fratele Zaharia înainta în rasa lui călugărească înverzită și împuțită și cu ghetele scîlciate. Trăgea cei doi catîri de căpăstru.

Zorba îi aruncă teancul de bancnote.

— Îi împărțim, frate Iosif, zise el. Să cumperi o sută de kilograme de morun și să mănînci, sărmanul de tine, să mănînci pînă ți-o plesni burta. Pin-o să verși și-o să fii eliberat ! Vino-neoa, desfă palma.

Călugărul înșfăcă bancnotele soioase și le vîrî la piept.

— O să cumpăr gaz, zise el.

Zorba coborî glasul și se aplecă la urechea călugărului :

— Trebuie s-o faci noaptea, cînd toată lumea doarme și cînd suflă tare vîntul, îl povățui el. Să stropești pereții în toate cele patru colțuri. N-ai decît să înmoi zdrențe, cirpe, cîlți, ce-oi găsi, în gaz, și să le dai foc. Ai priceput ?

Călugărul tremura.

— Ce tremuri așa, dragul meu ? Nu arhanghelul ți-a dat porunca ? Așadar gaz, mult gaz !... Și să fii sănătos !

Ne-am urcat în șa. Am aruncat o ultimă privire mănăstirii.

— Ai aflat ceva, Zorba ? am întrebat.

— Cu focul de revolver ? Nu-ți pune la inimă, jupîne, ascultă-mă pe mine. Are dreptate Zaharia : Sodoma

și Gomora ! Dometios l-a ucis pe micul și frumosul călugăr. Asta-i !

— Dometios ? Pentru ce ?

— Nu răscoli prea mult, jupâne, ți-o spun, că nu-i decît murdărie și imputăciune.

Se întoarse cu fața spre mănăstire. Călugării ieșeau din sala de mese, cu capetele plecate, cu mâinile la piept, și se duceau să se închidă în chiliile lor.

— Blestemul vostru asupra mea, sfinți Părinți ! strigă el.

PRIMA PERSOANĂ PE CARE AM ÎNTILNIT-O CÎND am descălecat pe plaja noastră, cu toate că înnoptase, a fost Bubulina, ghemuită în fața barăcii. După ce-am aprins lampa și am văzut-o la față, m-am îngrozit.

— Ce e cu dumneata, madam Hortense? Ești bolnavă?

Din clipa cînd în mintea ei încolțise marea speranță, măritișul, bătrîna noastră sirenă își pierduse tot inexplicabilul și îndoielnicul ei farmec. Se străduia să șteargă tot trecutul și să zvîrle cit colo penele țipătoare cu care se împoțonase despuind pașale, bei, amirali. Unica ei năzuință era acum să devină o cioară serioasă și respectabilă. O femeie cinstită. Nu se mai farda, nu se mai aranja, se neglija complet.

Zorba nu scotea o vorbă. Își răsucea nervos mustața proaspăt cănită. Se aplecă, aprinse sobița și puse apă la fiert pentru cafea.

— Om crud ce ești! răsună deodată glasul spart al bătrînei cîntărețe.

Zorba ridică capul, se uită la ea. Ochii i se îmblînziră. Îi era peste putință să audă o femeie adresîndu-i-se cu glas sfișietor fără a fi răscolit pînă-n adîncuri. S-ar fi putut îneca într-o lacrimă de femeie.

N-a spus nimic, a pus cafeaua și zahărul și a început să amestece.

— De ce mă faci să tînjesc atîta pînă să mă iei de nevastă? gînguri bătrîna sirenă. Nici nu mai îndrăznesc să mă arăt în sat. Sînt dezonorată! dezonorată! Am să mă omor!

M-am lungit, obosit, în patul meu. Cu coatele sprijinite în pernă, savuram comica și sfișietoarea scenă.

— De ce n-ai adus cununiile ?

Zorba simți mîna durdulie a Bubulinei tremurînd pe genunchiul său. Era, acest genunchi, ultima palmă de pămînt statornic de care se crampona această făptură de mii de ori naufragiată.

Ai fi zis că Zorba înțelegea și că i se înmuia inima. Dar, nici de data asta, nu zise nimic. Turnă cafeaua în trei ceșcuțe.

— De ce n-ai adus cununiile, scumpul meu ? repetă ea cu glasul tremurat.

— Nu erau frumoase la Candia, răspunse Zorba scurt.

Oferi ficcăruia ceșcuța și se ghemui într-un colț.

— Am scris la Atena să ne trimită de-alea frumoase, continuă el. Am comandat și niște lumînări albe, și drajeuri de șocolată cu migdale prăjite.

Pe măsură ce vorbea, imaginația îi lua foc. Îi sclipeau ochii și, precum poetul în clipa înflăcărată a creației, Zorba opera la niște înălțimi unde ficțiunea și adevărul se amestecă și se recunosc surori. Ghemuit astfel, se odihnea. Sorbi zgomotos din ceașcă și își aprinse o a doua țigară — fusese o zi bună, avea pădurea în buzunar, își plătise datoriile și era mulțumit. Își luă avînt :

— Trebuie să avem o nuntă de pomină, micuță Bubulina. Să vezi ce rochie de mireasă ți-am comandat ! De-aia am stat așa de mult la Candia, dragostea mea. Am chemat două mari croitorese din Atena și le-am zis : „Femeia cu care mă însor n-are asemănare nici în Orient, nici în Occident ! A fost regina celor patru mari puteri, dar azi e văduvă, marile puteri au răposat, și ea consimte să mă accepte drept soț. Vreau așadar ca rochia ei de mireasă să n-aibă nici ea asemănare : numai din mătase, perle și stele de aur !“ Cele două croitorese au sărit în sus : „Dar va fi prea frumoasă ! Toți invitații la nuntă vor fi orbiți ! — Să le fie de bine ! am zis, ce-mi pasă ? Aleasa inimii mele să fie mulțumită !“

Rezemată de perete, madam Hortense era numai urechi. Un zîmbet larg, cărnos, i se întipărise pe nutrița fleșcăită și boțită, și panglica roz de la gît nu mai avea mult pînă să se rupă.

— Vreau să-ți spun ceva la ureche, șopti ea aruncându-i lui Zorba o otheadă leșinată.

Zorba îmi făcu cu ochiul și se aplecă.

— Ți-am adus ceva, astă-seară, îi șopti viitoarea soție, vîrîndu-și limbuța în urechea mare și păroasă.

Și scoase din sîn o batistă înnodată într-un colț pe care i-o întinse lui Zorba.

Acesta apucă cu două degete batistuța și-o puse pe genunchiul său drept, apoi, întorcîndu-se spre ușă, privi marca.

— Nu desfaci nodul, Zorba ? zise ea. Văd că nu ești deloc grăbit !

— Lasă-mă întîi să-mi beau cafeaua și să-mi fumez țigara, răspunse el. L-am și desfăcut, știu ce e înăuntru.

— Desfă nodul, desfă nodul ! se rugă sirena.

— Să-mi fumez întîi țigara, am zis !

Și-mi aruncă o privire plină de dojană, de parcă mi-ar fi spus : „Tu ești vinovat de tot buclucul ăsta !“.

Fuma tacticos și dădea fumul pe nas privind marea.

— Miine o să avem siroco, zise el. S-a schimbat vremea. Pomii se vor umfla, sîniile fetelor așijderea, n-or să mai încapă în corsaje. Ticăloasa de primăvară, ce mai, născocirea Diavolului !

Tăcu. Apoi, după cîteva clipe :

— Tot ce e bun în lumea asta e născocit de Diavol : muierile frumoase, primăvara, purcelul prăjit, vinul, în toate astea e mîna Diavolului. În vreme ce bunul Dumnezeu i-a făcut pe călugări, posturile, ceaiul de mușețel și muierile urite, pfui !

Spunînd acestea, îi aruncă o privire crîncenă bătrînei sirene, care-l asculta, ghemuită într-un colț.

— Zorba ! Zorba ! îl implora ea în fiecă clipă.

Dar acesta își mai aprinse o țigară și continuă să contemple marea.

— Primăvara, zise el, e domnia Necuratului. Se desfac curelele, se descheie corsajele, bătrînele oftează... Ei, madam Bubulina, jos labele !

— Zorba ! Zorba !... se rugă din nou biata femeie.

Se aplecă, luă batista și-o vîrî în mîna lui Zorba.

Acesta azvîrli atunci țigara, apucă nodul și-l desfăcu. Ținca acum mîna deschisă și privea.

— Ce e asta, Bubulina ? făcu el dezgustat.

— Inele, inclușe, comoara mea. Verighete, șopti bătrîna sirenă tremurînd. Martor avem, noaptea e frumoasă, bunul Dumnezeu ne privește... Să ne logodim, Zorba, iubitele !

Zorba se uita cînd la mine, cînd la madam Hortense, cînd la verighete. O mulțime de diavoli se luptau în el și, deocamdată, nici unul nu-l biruise. Nefericita îl privea cu groază.

— Zorba, iubitele ! Zorba, iubitele !... gîngurea ea.

Mă ridicasem în capul oaselor și așteptam. Dintre toate căile deschise în fața lui, pe care-o va alege Zorba ?

Își clătină deodată capul. Hotărîrea era luată. Se luminează la față. Bătu din palme și se ridică dintr-un salt.

— Să ieșim afară ! strigă el. Să mergem sub stele, să ne vadă bunul Dumnezeu ! Jupine, ia verighetele ; știi să ții isonul ?

— Nu, răspunsei amuzat. Dar o să meargă !

Sărisem deja jos din pat și-o ajutam pe bătrîna sirenă să se ridice.

— Știu eu. Am uitat să-ți spun că am fost și țircovnic ; îl însoțeam pe popă la nunți, la botezuri, la înmormîntări, și-am învățat cîntările pe dinafară. Vino, Bubulina mea, hai, pușorule, vino-ncoa, fregata mea franceză, așază-te la dreapta mea !

Dintre toți diavolii lui Zorba, tot diavolul năzdrăvan și inimos ieșise pînă la urmă biruitor. Lui Zorba i s-a făcut milă de bătrîna cîntăreață, a simțit că i se rupe inima cînd i-a văzut privirea ofilită fixată asupra lui cu atîta nespusă îngrijorare.

„La naiba, a șoptit el hotărîndu-se, mai pot să fac o bucurie ginței muieresti, haide !“

A pornit vijelios pe plajă, a luat-o de braț pe madam Hortense, mi-a dat verighetele, s-a întors cu fața spre mare și a început să cînte popește :

— „Bîncucvîntat este Domnul Dumnezeuul nostru în vecii vecilor, amin !“

S-a întors spre mine :

— Fii atent, jupine. Cînd m-oi auzi strigînd : „Ohe ! Ohe !“ ne pui verighetele.

Incepu din nou să cînte cu vocea-i groasă de măgar :

— „Pentru robul lui Dumnezeu, Alexis, și pentru roaba lui Dumnezeu, Hortense, uniți unul cu altul și pentru mîntuirea lor, Domnului să ne rugăm !“

— *Kyrie eleison ! Kyrie eleison !*¹ fredonam eu, abia stăpînindu-mi rîsul și lacrimile.

— Mai sînt și alte versete, zise Zorba, dar să mă ia dracu dacă le țiu minte ! Să intrăm dar în miezul chestiunii.

Execută o săritură de pește și strigă :

— Ohe ! Ohe ! întinzînd spre mine laba-i groasă.

— Întinde și tu mînușița, aleasă a inimii mele, fi zise el logodnicci.

Mîna durdulie, roasă de leșie, se întinse tremurînd.

I-am petrecut inelul în deget, în timp ce Zorba, ne-maiîncăpîndu-și în piele, striga ca un derviș :

— „Robul lui Dumnezeu, Alexis, s-a logodit cu roaba lui Dumnezeu, Hortense, în numele Tatălui și-al Fiului și-al Sfîntului Duh, amin ! Roaba lui Dumnezeu, Hortense, s-a logodit cu robul lui Dumnezeu, Alexis...“ Asta e, s-a isprăvit ! Vino aici, puîșor, să-ți dau primul sărut cinstit din viața ta !

Dar madam Hortense se prăvălise la pămînt. Îi cuprinsese picioarele lui Zorba și plîngea. Zorba clătina din cap cu milă :

— Bietele muieri ! șopti el.

Madam Hortense se ridică, își scutură fusta și desfăcu brațele.

— Ei, ei ! se burzului Zorba. Sîntem în Marțea Mare, fii cuminte ! E postul Paștelui !

— Zorba, iubitul... șopti ea, leșinată.

— Răbdare, scumpo, așteaptă să vină Paștile, o să mîncăm carne. Și-o să ciocnim ouă roșii. Acum e timpul să te întorci acasă. Ce-or să zică oamenii dacă te văd hoinărind la ora asta ?

Bubulina îl imploră din priviri.

— Nu, nu ! făcu Zorba. De Paști ! Hai cu noi, jupîne.

Mi se aplecă la ureche :

¹ Doamne miluiește ! Doamne miluiește !

— Nu ne lăsa singuri, pentru numele lui Dumnezeu !
șopti el. Nu-s deloc în formă.

O luarăm pe drumul ce ducea în sat. Cerul scăpăra, mirosul mării ne învăluia, păsările de noapte chirăiau. Bătrîna sirenă, atîrnată de brațul lui Zorba, se lăsa tîrîtă, fericită și melancolică.

Intrase, în sfîrșit, în portul atît de mult visat. Toată viața cîntase, chefuisse, le luase în bătaie de joc pe femeile cinstite, dar nu fuscse niciodată fericită. Cînd trecea, parfumată, boită din belșug, în toalete țipătoare, pe străzile Alexandriei, Beirutului, Constantinopolului, și vedea cîte-o femeie alăptîndu-și pruncul, pieptul îi furnica, se umfla, sfîrcurile i se îmbătoșau, tînjind, la rîndul lor, după o guriță de copil. „Să mă mărit, să mă mărit, să am un copil...” și-a spus, oftînd, de-a lungul întregii sale vieți. Dar nu și-a destăinuit niciodată durerea, nimănui. Iar acum, slavă Domnului ! puțin cam tîrziu, dar mai bine așa decît niciodată : intra răvășită, lovită de valuri, în portul mult visat.

Ridica cînd și cînd ochii și se uita într-ascuns la lunganul deșirat care mergea alături de ea. „Nu e un pașă bogat, fși spunea ea, cu fes și cu ciucure de aur, nu e un chipeș fecior de bey, dar e mai bun decît nimic, slavă Domnului ! Va fi soțul meu, soțul meu de-adevărat.”

Zorba o simțea agățată de el și o trăgea, grăbit să ajungă în sat și să scape de ea. Nefericita se poticnea în pietre, să-și smulgă unghiile de la picioare și alta nu, bătăturile o durceau, dar nu crîncea. De ce să vorbească ? De ce să se plîngă ? Totul era bine, la urma urmei !

Trecurăm de smochinul Dom'șoarei și de grădina văduvei. Se zăreau primele case din sat. Ne oprirăm.

— Noapte bună, comoara mea, făcu bătrîna sirenă, calină, ridicîndu-se în vîrfurile picioarelor ca să ajungă la buzele logodnicului ei.

Dar Zorba nu se apleca.

— Să mă arunc la picioarele tale și să ți le sărut, dragostea mea ? făcu femeia, gata să se lase la pămînt.

— Nu ! nu ! protestă Zorba, mișcat, luînd-o în brațe. Eu sînt cel care trebuie să-ți sărut picioarele, inimioara mea, eu, dar mi-e lene. Noapte bună !

Ne-am despărțit de ea și am pornit-o tăcuți înapoi trăgînd pînă-n fundul plămînilor aerul înmiresmat. Zorba s-a întors deodată spre mine :

— Ce e cazul să facem, jupîne ? să rîdcm ? să plîngem ? Dă-mi un sfat.

N-am răspuns. Aveam, la rîndul meu, un nod în gît și nu-i știam pricina : hohot de plîns ? rînjete ?

— Jupîne, făcu deodată Zorba, cum se numea pramatia aia de zeu din vechime care nu lăsa nici o muiere să se vaite ? Mi-a ajuns mie pe la urechi ceva despre treaba asta. Și el, pare-mi-se, își cănea barba, își tatua brațele cu inimi, săgeți și sirene ; se travestea, și devenea taur, lebădă, berbec, măgar. Ia zi, cum îl chema ?

— Cred că te referi la Zeus. Cum ți-ai adus aminte de el ?

— Fie-i țărîna ușoară ! zise Zorba, ridicînd brațele la cer. A trecut prin încercări grele ăsta ! Că multe trebuie să fi îndurat ! Un mare martir, cu-adevărat, te rog să mă crezi, jupîne, știu eu ce spun ! Tu înghiți acolo tot ce spun terfeloagele tale. Dar ăi de le scriu sînt niște caraghioși ! Ce știu ei despre muieri și despre ăi de-aleargă după muieri ? Niște incuiați !

— De ce nu te-apuci tu să scrii, Zorba, ca să ne explici toate tainele lumii ? am întrebat rînjind.

— De ce ? Pentru bunul motiv că eu trăiesc toate tainele astea de care vorbești tu și că n-am timp să le scriu. Ba e război, ba-s muierile, ba vinul, ba santuri-ul cînd să mai pui mîna și pe flecarul ăsta de toc ? Și uite-așa se face că treaba a încăput pe mîinile unor șoareci de bibliotecă. Toți ăi de trăiesc tainele, vezi tu, n-au timp să scrie, și toți ăi de au timp, nu trăiesc tainele. Pricepi ?

— Să revenim la oile noastre ! Și Zeus ?

— Ah ! bietul de el ! făcu Zorba cu un oftat. Numai eu știu cîte-a îndurat. Îi plăceau muierile, se-nțelege, dar nu așa cum credeți voi ăștia, șoarecii de bibliotecă ! Nici vorbă ! Le compătimea. Pricepea durerca fiecăreia, se jertfea pentru ele. Cînd zărea în cine știe ce provincie împuțită vreo fată bătrînă ofilindu-se de poftă și părere de rău, sau vreo muierușcă drăguță — zău așa, chiar dacă nu era drăguță, chiar dacă era un monstru — care nu-și găsea odihna fiindcă ducea lipsă de bărbat, își făcea semnul

crucii, inimă de aur, ce mai, își schimba hainele, lua înfățișarea pe care muierea o avea în minte și intra în odaie. Uneori, n-avca nici un chef de asemenea giugiuleli. Ade-seori chiar era vlăguit, și nu-i greu de priceput : cum să facă față atîtor capre, bietul țap ! Dar de cîte ori nu-i era lene ! nu era omul în apele lui și pace ; ai văzut vre-odată un țap după ce-a călcat cîteva capre ? Ii curg balele, are ochii tulburi și urduroși, icnește, abia se mai ține pe picioare. Ei bine, în starea asta jalnică era de multe ori și bietul Zeus ! Cînd se crăpa de ziuă, se întorcea la el acasă zicînd : „Ah, Doamne Dumnezeu ! Cînd o să pot și eu odată să mă culc și să dorm pe săturate ? Simt că nu mă mai țin picioarele !” Și-și ștergea întruna balele. Dar iată că deodată auzea un geamăt : jos, pe pămînt, o muiere azvîrlise lucrurile de pe ea, ieșise pe terasă aproape goală și scosese un oftat. De îndată, pe bunul meu Zeus îl cuprindea mila. „Mizeria dracului, iar trebuie să cobor pe pămînt ! numai ce-l auzeai gemînd. E-o muiere care se tînguie, trebuie să mă duc s-o mîngii !” Azi așa, mîine așa, pînă ce l-au uscat de tot muierele. Și-a paradit șalele, a început să verse, a paralizat și a murit. Atunci a venit Hristos, urmașul lui. Văzînd în ce stare jalnică a ajuns bătrînul, a strigat : „Feriți-vă de muieri !”

Admiram agerimea de spirit a lui Zorba și mă tăvăleam de ris.

— Poți să rîzi mult și bine, jupîne ! Dar dacă Dumnezeu-Diavolul o face așa încît să ne meargă bine afacerile — nu văd cum, dar în sfîrșit — știi ce prăvălie deschid ? O Agenție de căsătorii ! Toate bietele muieri care nu și-au putut dibui un soț or să vină la mine : fetele bătrîne, pocitele, cele cu picioarele strimbe, zbanghiile, șontoroagele, cocoșatele, iar eu o să le primesc într-un salonaș cu o grămadă de poze pe pereți înfățișînd băieți care mai de care mai chipeși, și-o să le zic : „Alegeți-l, dragele mele, pe cel care vă place, alegeți-l, și eu voi face demersurile să vă devină soț”. După aia, dau eu de-un voinic să semene cît de cît cu ăla, îl întolesc ca-n poză, îi dau parale și-i zic : „Strada cutare, numărul cutare, dai fuga la Cutare și-o giugiulești. Fără mutre, eu plătesc. Te culci cu ea. Ii înșiri toate drăgălășeniile pe care bărbații le spun muielor și pe care ea, biata creatură, nu le-a auzit niciodată.

Jură-i că te însori cu ea. Dă-i un pic de plăcere, nefericitci, din acea plăcere pe care și caprele o cunosc, pînă și broaștele țestoase, și urechelnițele.“ Și dacă s-ar ivi cumva vreo mîrtoagă bătrînă în genul Bubulinei noastre, pe care nimeni, nici pentru tot aurul din lume, n-ar primi s-o consoleze, ei bine, mi-aș face semnul crucii și mi-aș lua eu sarcina, eu, directorul Agenției. I-ai auzi atunci pe toți nătăfleții zicînd : „Ia uite la el ! Boșorog stricat ! Dar n-are ochi să vadă, nici nas să miroasă ? — Ba da, șlcăhtă de gugumani, am ochi ! Ba da, oameni fără inimă, am nas ! dar mai am și-o inimă și mi-e milă de ea ! Și cînd ai inimă, poți să ai toate nasurile și toți ochii din lume, n-ajută la nimic !“ Iar cînd oi ajunge și eu neputincios de tot de-atîta zbunguială, și-oi da ortul popii, Sfîntul Petru, cel ce ține cheile, o să-mi deschidă porțile raiului : „Intră, sărmane Zorba, o să-mi zică, întră, Zorba, mare martir, vino să te așezi alături de confratele tău Zeus ! Odihnește-te, viteazul meu, ai trudit pe pămînt de-ai dat în brînci, primește bine-cuvîntarea mea !“

Zorba vorbea. Fantezia lui întindea curse în care se prindea singur. Incepea, încet-încet, să creadă în propriile scorneli, amuzat și emoționat. În clipa cînd trecurăm prin fața smochinului Dômșoarei oftă și ridică mîna de parcă ar fi depus un jurămint :

— Nici o grijă, Bubulina mea, bătrînă luntre putredă și maltratată ! Nici o grijă, te voi alina ! Cele patru mari puteri te-au părăsit, tinerețea te-a părăsit, bunul Dumnezeu te-a părăsit, eu, Zorba, n-o să te părăsesc !

Trecuse de miezul nopții cînd am ajuns pe plaja noastră. Incepu să bată vîntul. De-acolo, din Africa, venea vîntul cald de miazăzi care umfla pomii, viile, sîni Cretei. Întreaga insulă, scăldată în mare, primea înfiorată adierea călduță a vîntului care împingea în sus seva. Zeus, Zorba și vîntul de miazăzi se contopeau și desluseam, foarte precis, în noapte, un chip grav de bărbat cu barbă neagră, cu păr negru ukeios, care se aplecă cu buzele roșii și calde asupra doamnei Hortense, Pămîntul.

DE CUM AJUNSERĂM, NE CULCARĂM. ZORBA ÎȘI frecă miinile cu satisfacție.

— A fost o zi bună, jupîne ! O zi plină, ce mai. Ia gîndește un pic : azi-dimineață am fost la dracu-n praznic, la mănăstire, și l-am vîrît pe Egumen în cofă — n-are decît să ne afurisească ! După aia, am coborît, am găsit-o pe madam Bubulina, ne-am logodit. Poftim, iaca inelul. Aur de prima calitate. Îi mai rămăsese două lire englezești, zicea ea, dintre cele pe care i le dăduse amiralul englez la sfîrșitul veacului trecut. Le păstra pentru înmormîntare, dar a preferat să le dea bijutierului să facă inele. Taină de nepătruns omul ăsta !

— Călcă-te, Zorba, am zis. Liniștește-te ! De-ajuns pentru azi. Mîine avem o cercmonie solemnă : înfigem primul stîlp al telefericului. I-am trimis vorbă părintelui Ștefan să vină.

— Bine-ai făcut, jupîne, bine gîndit ! Să vină popa cioc-de-țap, să vină și dregătorii satului ; o să împărțim și luminările, să le aprindă. Una, alta, face impresie : ne consolidează afacerea. Nu te uita ce fac eu ; eu am un Dumnezeu al meu și un Diavol al meu. Dar oamenii...

Pufni în rîs. Nu putea să doarmă, creierul lui era în fierbere.

— Iaca, răposatul bunicu-meu, zise el după o clipă, fie-i țărîna ușoară ! Era un destrăbălat, și el, ca mine ; și cu toate astea, șnapanul s-a dus la Sfîntul Mormînt și a devenit hagi, Dumnezeu știe cu ce scop ! Cînd s-a înapoiat în sat, unul din cumetrii săi, un hoț de capre, care nu făcuse nimic bun în viața lui, i-a zis : „Ei, cumetre, mi-ai adus și mie o bucată din Sfînta Cruce a Mormîntului ? — Se putea să nu-ți aduc ? a zis bunicu-

meu viclean. Cum era să te uit taman pe tine? Vino diseară la mine, ia-l și pe popă să-și dea binecuvîntarea și ți-o dau. Adu și un purceluș fript și niște vin, să cinstim treaba cum se cuvine." Scara bunicu-meu se întoarce acasă. Taie din ușa lui roasă toată de carii o bucățică de lemn, nu mai mare decît un bob de orz, o învelește într-un ghemotoc de cîlți, toarnă deasupra o picătură de ulci și așteaptă. Nu după multă vreme, iată-l și pe cumătru venind cu popa, cu purcelușul și cu vinul. Popa își pune pațrafirul și-și dă binecuvîntarea. Are loc înmînarea prețioasci bucățele de lemn, după care se reped cu toții la purcel. Ei bine, poți să mă crezi, poți să nu mă crezi, jupîne! Cumătrul s-a ploconit în fața bucățelei de ușă, după aia și-a legat-o de git și din ziua aceea a fost alt om. S-a schimbat de nu-l mai cunoșteai. A apucat calea munților, s-a unit cu armatolii și cu klefții, a dat foc satelor turcești. Alerga, nefrîcat, prin noianul împușcăturilor. De ce s-ar fi temut? Purta o bucată din Sfînta Cruce la el, nu-l putea atinge glonte.

Zorba izbucni în hohote de rîs.

— Ideea e totul, zise el. Ai credință? Atunci o așchie de ușă ponosită devine moaște sfinte. N-ai credință? Toată Sfînta Cruce nu-i decît o ușă ponosită.

Îl admiram pe acest om, al cărui creier funcționa cu atîta siguranță și îndrăzneală și al cărui suflet, în orice loc l-ai fi atins, scăpăra scînteii.

— Ai fost vreodată în război, Zorba?

— Parcă mai știu? răspunse el încruntîndu-se. Nu-mi aduc aminte. Care război?

— Mă rog, vreau să spun, te-ai luptat pentru patrie?

— Ce-ar fi să schimbi vorba? Prostii trecute, prostii uitate.

— Tu numești asta prostii, Zorba? Nu ți-e rușine? Așa vorbești tu despre patrie?

Zorba ridică capul și se uită la mine. Stăteam lungit în pat și deasupra mea ardea lampa cu gaz. Mă privi o bună bucată de timp cu asprime, apoi, apucîndu-și mustățile cu toată mîna:

— Ești un naiv și un pedant, jupîne, să-mi fie cu iertare, zise el în cele din urmă. Tot ce-ți spun eu, degeaba îți spun.

— Cum așa ? protestai eu. Înțeleg foarte bine, Zorba !

— Da, înțelegi cu capul. Zici : „Asta-i drept, asta nu-i drept ; asta-i așa sau asta nu-i așa ; ai dreptate sau n-ai dreptate“. Dar cu asta ce-am făcut ? Eu, în timp ce vorbești tu, mă uit la mâinile, la pieptul tău. Ei bine, ce fac ele ? Rămân mute. Nu spun nimic. Parcă n-ar avea nici o picătură de sînge în ele. Și atunci, cu ce vrei să înțelegi ? Cu capul ? Pff !

— Hai, vorbește limpede, Zorba, nu încerca să te eschivezi ! m-am răstit eu ca să-l aflu. Cred că nu-ți stă prea mult la inimă patria, pungașule !

Se înfurie și izbi cu pumnul în perete de făcu să zbîrnîie bidoanele de tinichea.

— Eu, așa cum mă vezi, vociferă el, am brodat cu fire de păr din capul meu biserica Sfînta Sofia pe-o bucată de pînză și-am purtat-o asupra mea, legată de gît, la piept, ca talisman. Așa cum mă vezi, dragul meu, cu labele astea groase am brodat-o, și cu păr din chica asta, care era pe vremea aceea neagră ca smoala. Eu, așa care-ți vorbesc, am colindat cu Paolo Melas¹ prin toți-eoclaurii Macedoniei — un voinic zdravăn, un găligan mai înalt decît baraca, așa arătam — cu fustanelă, fes roșu în cap, cu podoabe de argint, cu talismane, cu un iatagan, cu cartușiere și pistoale la brîu. Eram acoperit cu zale de fier, de argint, cu tot felul de cuie, și cînd pășeam, zdrăngănea totul pe mine de ziceai că trece o armie ! Iată, privește... privește !

Își desfăcu cămașa și-și dădu jos pantalonii.

— Adu încoa lampa ! porunci el.

Am apropiat lampa de trupul uscățiv și bronzat : cicatrice adînci, urme de gloanțe, tăieturi de sabie, un ciur în toată puterea cuvîntului.

— Privește acu în partea ailaltă !

Se întoarce și-mi arată spinarea.

— Vezi, pe spate nici cea mai mică zgîrietură. Pri-cepi ? Acu poți să iei lampa. Prostii ! urlă el furios. O rușine ! Dragul meu, cînd o să devină omul cu-adevărat om ? Îmbrăcăm pantalonii, ne punem gulere scrobite, pălării în cap, dar tot măgari sîntem, lupi, vulpi, porci.

¹ Ofițer grec care s-a distins în luptele cu comitagiții bulgari.

Croști, vezi dumneata, după chipul și asemănarea Domnului ! Cine ? Noi ? Să mori de rîs !

Părea că amintiri înspăimîntătoare îi vin în minte și-l aduc tot mai mult la disperare ; bolborosea printre dinții subrezi și găunoși cuvinte de neînțeles.

Se ridică, luă sticla de apă, bău cu înghițituri rare ; după care, răcorit, se liniști un pic.

— Oriunde mă atingi, zise el, urlu. Sînt tot numai o rană și-o umflătură, și tu-mi vorbești de muieri ! Eu, cînd am simțit că sînt un bărbat cu-adevărat, nici n-am mai întors capul să mă uit la ele. Le-atingeam un minut, așa, în treacăt, ca un cocoș, și-o tuleam. „Șirete împutite, îmi ziceam, vor să-mi sugă toată vლაga, puah ! Ducă-se pe pustii !“ Așa că am luat arma în mîini și pe-aci ție drumul ! Am intrat în rezistență ca luptător. Într-o bună zi, pe înselat, intru într-un sat bulgăresc și mă pitesc într-un staul de vite, chiar în casa popii, el însuși un crîncen comitagiu, o fiară setoasă de sînge. Noaptea, își lepăda anteriorul, se îmbrăca în cioban, se înarma și intra în satele grecești. Dimineța, se întorcea înainte de ivirea zorilor, șiroind de sînge și noroi, și se ducea să slujească liturghia. Cu cîteva zile înainte de sosirea mea, omorîse un învățător grec în pat, în timp ce dormea. Așa că intru în staulul popii, mă întind pe bălegar, în dosul boilor, și aștept. Pe seară, iacătă-l pe popa meu intrînd să dea de mîncare la vite. Mă năpustesc asupra lui, îl înjunghii ca pe-o oaie, îi tai urechile și le vîr în buzunar. Făceam colecție de urechi bulgărești, pricepi ; așa că iau urechile popii și o șterg. Cîteva zile mai tîrziu, intru în același sat, ziua-n amiaza mare, chipurile ca negustor ambulant. Îmi lăsasem armele sus în munți și coborîsem să cumpăr pîine, sare și cizme pentru camarazi. În fața unei case zăresc cinci ținci îmbrăcați în negru, cu picioarele goale, care se țineau de mîna și cerșeau. Trei fetițe și doi băiețași. Al mai mare cred că n-avea mai mult de zece ani, al mai mic era încă bebeluș. A mai mare dintre fete îl ținea în brațe, îl săruta și-l mîngîia să nu plîngă. Nu știu cum, vreo inspirație divină se vede treaba, mi-a dat prin cap să mă apropiu de ei.

„Ai cui sînteți voi, copilași ?“ îi întreb pe bulgărește.

Al mai mare dintre băieți înălță căpșorul :

„Al popii pe care l-au înjunghiat zilele trecute în staul“, răspunse el.

M-au podidit lacrimile. Pămîntul a început să se rotească ca o moară de vînt. M-am rezemat de perete și nu s-a mai rotit.

„Apropiați-vă, copii, zic eu, veniți lîngă mine.“

Scot punga de la brîu ; era plină de lire turcești și de megidii. Îngenunchez și-o deșert toată pe jos.

„Ia, luați, strig eu, luați ! luați !“

Copiii se aruncă la pămînt și încep să adune lirele și megidiile.

„Sînt pentru voi, sînt pentru voi ! strigam eu. Luați totul !“

După aia le-am lăsat coșul cu ce fleacuri mai aveam prin el :

„Și astea toate-s pentru voi, luați-le !“

Și dispar degrabă. Ies din sat, desfac cămașa, o smulg de la gît pe Sfînta Sofia pe care-o brodasem, o rup în bucățele, o zvîrl în aer și-o iau la goană. Mai gonesc și-acu...

Zorba se rezemă de perete și se întoarse spre mine :

— Așa m-am eliberat, zise el.

— Eliberat de patrie ?

— Da, de patrie, răspunse el cu un glas hotărît și calm.

Și după o clipă :

— Eliberat de patrie, eliberat de popi, eliberat de bani. Trec prin ciur. Cu cît trece vremea, cu-atît e sita mai deasă. Lepăd tot ce-i rău în mine. Cum să-ți spun ? Mă eliberez, devin bărbat.

Ochii lui Zorba străluceau, rîdea satisfăcut cu gura pînă la urechi.

După o clipă de tăcere a reînceput. Simțea inima revărsîndu-i-se, nu-i putea porunci :

— A fost o vreme cînd ziceam : ăsta-i turc, ăsta-i bulgar, ăsta-i grec. Am săvîrșit lucruri de țî se ridică părul măciucă, jupînc. Am înjunghiat, am jefuit, am dat foc satelor, am siluit muieri, am nimicit familii întregi. Pentru ce ? Pe motiv că-s bulgari, că-s turci, Puah ! lua-te-ar drăcu de ticlôs, îmi spun, ade-

seori în sinea mea ocărindu-mă. Lua-te-ar dracu de idiot ! Acu îmi zic așa : ăsta-i om de treabă, ăsta-i un nemernic. Că-i bulgar, că-i grec, nu fac deosebirea. E om bun ? E om rău ? E tot ce întreb azi. Și chiar întrebarea asta, acu că îmbătrînesc, ți-o jur pe bucata de pîine pe care-o mănînc, îmi pare că încep să n-o mai pun. Dragul meu, că-s buni sau răi, îi plîng pe toți. Cînd văd un bărbat, chiar cînd mă fac că nu-mi pasă, se rupe inima-n mine. Iaca, îmi zic, și nefericitul ăsta mănîncă, bea, iubește, se teme ; și el are un Dumnezeu al lui și un Diavol al lui, și el o să-și pună într-o bună zi mîinile pe piept și-o să fie vîrît țeapăn în pămînt, și-o să-l mănînce viermii. Ei, sărmanul ! Toți sîntem frați. Toți, carne pentru viermi ! Și dacă-i o muiere, ah ! atunci, te-asigur, îmi vine să urlu. Măria-ta mă sîcîie la tot momentul că-mi sînt dragi muierele. Cum să nu-mi fie dragi, omule ? Că-s făpturi slabe, care nu știu ce fac și care se dăruie fără nici o împotrivire numai ce le apuci de-un sîn. Altă dată, intru tot așa într-un sat bulgăresc. Un grec, mai-marele satului, care mă văzuse, un ticălos, mă denunță, și încep să împresoare casa în care locuiam. Mă urc pe terasă, mă strecor de pe-un acoperiș pe altul ; era lună plină, sar din terasă în terasă ca o pisică. Dar îmi dibăcesc umbra, se cațără pe acoperiș și deschid focul. Atunci, ce fac ? Mă arunc într-o curte. Acolo, o bulgăroaică culcată, în cămașă de noapte. Mă vede, deschide gura să țipe, dar eu întind brațul șoptindu-i : „Fie-ți milă ! Fie-ți milă ! Nu țipa !“ și-o apuc de sîn. Muierea pălește, o lasă puterile : „Intră, îmi zise ea încetîșor, intră, să nu ne vadă...“ Intru, ea mă ține strîns de mînă : „Ești grec ?“ mă întrebă. „Da, grec, să nu mă denunți.“ O apuc de mijloc, ea nu zice nimic. M-am culcat cu ea și-mi tremura inima de duioșie : „Iată, îmi ziceam, iată, Zorba, afurisitul, asta înseamnă muiere, asta înseamnă făptură omenească ! Ce neam e ? Bulgăroaică ? Grecoaică ? Papuașă ? Totuna-i, băiețaș ! E-o făptură omenească, o făptură omenească care are o gură, sîni, care iubește. Nu ți-e rușine să ucizi ? Ticălosule !“ Iată ce-mi spuneam în timp ce eram cu ea, la căldura trupului ei. Dar patria nu-mi dădea pace. Am plecat de dimineață cu hainele pe care mi le-a dat bulgăroaica, care era văduvă. A scos

din cufăr hainele răposatului, mi le-a dat și mi-a cuprins genunchii cu brațele rugîndu-mă să mă întorc. Da, da, m-am întors, noaptea următoare. Eram patriot, pricepi, o fiară sălbatică, m-am întors cu un bidon de gaz și-am dat foc satului. Trebuie să fi ars și ea, nefericita. O chema Ludmila.

Zorba oftă. Își aprinse o țigară, trase două-trei fumuri și-o azvîrli.

— Patria, spui... Dai crezare tuturor balivernelor din terfeloagele tale! Mie trebuie să-mi dai crezare. Cîtă vreme vor fi lupte, omul va rămîne o fiară, o fiară crîncenă... Eu însă, slavă Domnului! sînt eliberat, s-a isprăvit! Dar tu?

N-am răspuns. Îl invidiam pe omul care se afla acolo, în fața mea, și care trăise cu-adevărat — luptînd, uci-gînd, îmbrățișînd — tot ceea ce eu mă străduiam să aflu cu ajutorul hîrtiei și al cernelii. Toate problemele pe care eu mă sileam să le dezleg, nod cu nod, singuratic și pironit în scaun, omul acesta le rezolvase în creierul munților, sub cerul liber, cu sabia în mînă.

Am închis ochii, nemîngîiat.

— Dormi, jupîne? făcu Zorba necăjit. Și eu, dobitocul, care stau și-mi bat gura!

S-a lungit, mormăind și, puțin după aceea, l-am auzit sforăind.

N-am putut să închid ochii toată noaptea. O privighetoare care se auzea pentru prima oară în seara aceea umplu singurătatea noastră cu o tristețe neîndurătoare și simții deodată că-mi curg lacrimile.

Mă înăbușeam. În zori m-am sculat și, din ușă, am contemplat marea și pămîntul. Mi se părea că lumea se schimbase într-o noapte. În fața mea, pe nisip, o mică tufă de scaieți, ieri încă prăpădită și mohorită, se acoperise de minuscule floricele albe. În aer plutea un îndepărtat și suav parfum de lămii și portocali înfloriți. Am înaintat, am făcut cîțiva pași. Nu mă mai săturam de minunea veșnic reînnoită.

Deodată, am auzit în spate un strigăt voios. M-am întors. Gol pînă la brîu, Zorba se sculase. se repezise și el la ușă și privea, emoționat, noua primăvară.

— Ce e asta ? exclamă el, uimit. Minunea asta, jupîne, albastrul care se mișcă acolo, cum se cheamă ? Mare ? Mare ? Și ăsta cu șorț verde înflorat ? Pămînt ? Cine e artistul care le-a făcut ? Pe cinstea mea, jupîne, e prima oară că văd asta.

I se umeziseră ochii.

— Ei ! Zorba, i-am strigat, ai înnebunit ?

— De ce rîzi ? Nu vezi ? E-o vrăjitorie pe undeva, jupîne.

O zbughi afară, începuseră să țopăie, se dădu de-a dura prin iarbă, ca un mînz de primăvară.

Soarele își făcu apariția. Am întins palmele să se încălzească. Crengile înmugureau, piepturile se umflau, sufletul înflorea și el ca un copac ; simțeau că sufletul și corpul sint plămădite din aceeași substanță.

Zorba se ridicase, cu părul plin de rouă și de pămînt.

— Iute, jupîne ! îmi strigă el, să ne îmbrăcăm, să ne facem fărceși. Azi e sfeștania. Popa și dregătorii satului se vor grăbi să vină. Dacă ne-ar vedea tăvălindu-ne prin iarbă, ce rușine pentru Societate ! Haide, să scoatem gulerele scrobite și cravatele ! Să scoatem măștile de oameni serioși ! Nu face nimic dacă n-ai cap ; pălărie să ai. Jupîne, lumea asta merită un scuipat.

Ne îmbrăcarăm, muncitorii sosiră, dregătorii satului își făcură apariția.

— Fii cuminte, jupîne, ține-ți risul, nu trebuie să ne facem, zău așa, de batjocură.

În față mergea popa Ștefan în anterior-i jegos cu buzunare adînci. La sfeștaniei, înmormîntării, căsătorii, botezuri, arunca în aceste hăuri, una peste alta, tot ce i se oferea : stafide, colaci, brînzoaice, castraveți, chifteluțe de carne, drajeuri, iar seara, baba Papadia, consoarta lui, își punea ochelarii pe nas și descîlcea totul ronțîind.

În spatele popii, dregătorii : Kondomanolio, cafegiul, om umblat, căci se dusesse pînă la Canea și-l văzuse pe prințul George ; moș Anagnosti, în cămașa lui cu mîneci largi albă ca zăpada, calm și zîmbitor. Grav, solemn. învătătorul cu reteveii lui ; și, ultimul, cu mersul lui tacticos și apăsător, înainta Mavrandoni. Purta o pălărie neagră pe cap, o cămașă neagră, cizme negre. Salută din

potele strigînd : „Ajutor, Maică Precistă a Răzbunării !“ și ne-am repezit cu ulcioarele și gălețile. În zori, focul era stins. Ne-am dus la capela unde domnește icoana-i făcătoare de minuni și am căzut în genunchi, strigînd : „Fecioară a Răzbunării, ridică-ți sulîța și lovește-l pe vinovat !“ Apoi ne-am adunat în curte și am constatat lipsa lui Zaharia, Iuda. Strigam : „El a dat foc, el !“ Și-am pornit în căutarea lui. Am cotrobăit toată ziua, nimic ; toată noaptea, nimic. Dar iată că azi, cînd s-a crăpat de ziuă, ne-am mai dus o dată la capelă, și ce ne-a fost dat să vedem, fraților ? Minunea minunilor ! Zaharia zăcea mort la picioarele sfintei icoane și sulîța Fecioarei avea încă în vîrf o picătură mare de sînge !

— Doamne, Dumnezeule, fie-ți milă de noi ! șoptiră țărani îngroziți.

— Și încă un lucru de spaimă ! continuă călugărul înghițindu-și saliva : Cînd ne-am aplecat să-l ridicăm pe blestematul de Zaharia, am rămas cu gura căscată : Maica Precistă îi răsese păr, mustață și barbă — ca unui popă catolic !

Abia ținîndu-mi rîsul, m-am întors spre Zorba.

— Pungașule ! i-am șoptit.

Dar el se uita la călugăr cu ochii holbați și, plin de gravitate, se închina la nesfîrșit, semn al celei mai depline uimiri.

— Că mare ești, Doamne ! Mare ești, Doamne, și mare ți-e puterea ! șoptea el.

În clipa aceea sosiră ceilalți călugări și descălecară. Fratele arhondar ținea icoana în brațe. Se cățără pe-o stîncă și cu toții, îmbulzindu-se, alergară să se închine în fața Fecioarei făcătoare de minuni. În spate, Dometios grăsanul, cu o tavă în mîină, strîngea banii și stropca cu apă de trandafiri frunțile aspre ale țărănilor. Trei călugări se ațineau în jurul lui, cu mîinile lor păroase, așezate una peste alta pe burțile revărsate, transpirînd din belșug și intonînd imnuri religioase.

— Vom da o raită prin satele din Creta, zise grăsanul de Dometios, spre a da prilej credincioșilor să se închine în fața Preasfintei și să-și aducă ofranda. Ne trebuie bani, mulți bani ca să restaurăm sfînta mănăstire...

— Burtă-verzii ! mormăi Zorba, mai ics și-n ciștiș pînă la urmă.

Se apropie de Egumen :

— Sfinte Egumen, totul e gata pentru cercmonie. Fie ca Maica Precistă să ne binecuvînteze opera !

Soarele urcase binișor, nici cea mai slabă adiere de vînt, era foarte căld. Călugării se așezară în jurul stîlpului cu drapel. Își șterseră frunțile cu mînele largi ale anterului și începură să intoneze rugăciunea pentru „temeliile casei“ :

„Doamne, Doamne, înalță această unealtă pe-o stîncă tare, pentru ca nici vîntul, nici ploaia să n-o poată nărui...“

Înmuiară sfeștocul în căldărușa de aramă și stropiră lucruri și oameni, stîlpul, cablul, scripeții, pe Zorba și pe mine, apoi pe țărani, pe muncitori și marea.

După aceea, cu băgare de seamă, de parcă ar fi fost vorba de-o femeie bolnavă, ridicară icoana, o așezară lîngă papagal și făcură cerc în jurul ei. De cealaltă parte se plasară notabilitățile și, în mijloc, Zorba. Eu mă retrăsesem lîngă mare, și așteptam.

Proba urma să fie făcută cu trei copaci : o sfîntă treime. I se adăugă totuși un al patrulea în semn de recunoștință față de Maica Precistă a Răzbunării.

Călugări, săteni, muncitori se închinară.

— În numele Sfintei Treimi și a Fecioarei ! șoptiră ei.

Dintr-o săritură, Zorba se afla lîngă primul stîlp. Trase de sfoară și coborî drapelul. Era semnalul pe care-l așteptau muncitorii sus pe munte. Toți cei de față se dădură înapoi și-și îndreptară privirile spre vârful muntelui.

— În numele Tatălui ! strigă Egumenul.

Cu neputință de descris ce s-a petrecut atunci. Catastrofa se dezlănțui ca trăsnetul. Cei prezenți abia avură timp să se salveze. Întregul teleferic se clătină. Pinul pe care muncitorii îl agățaseră de cablu se avîntă cu o impetuzitate diabolică. Scăpărare scînteii, bucăți mari de lemn fură proiectate în aer, iar cînd ajunse jos, cîteva secunde mai tîrziu, nu mai rămăsese din el decît un ciot pe jumătate ars.

Zorba îmi aruncă o privire de cîine bătut. Călugării și sătenii se traseră înapoi cu prudență. Catirii care

virful buzelor, amarnic și fioros, și se ținu deoparte, cu spatele la mare.

— În numele Domnului nostru Isus Hristos ! rosti Zorba cu un ton solemn.

Porni în fruntea cortegiului și toți îl urmară într-o reculegere religioasă.

Amintiri seculare ale unor sărbători magice se trezeau în acele piepturi țărănești. Stăteau toți cu ochii ațintiți asupra popii de parcă s-ar fi așteptat să-l vadă înfruntînd și izgonind puteri invizibile. Cu mii și mii de ani în urmă, vrăjitorul ridica brațele, stropea aerul cu sfeștocul, bolborosea cuvinte tainice și atotputernice, iar duhurile rele se făceau nevăzute, în timp ce, ivite din ape, din pămînt, din aer, duhurile binefăcătoare dădeau fuga în ajutorul omului.

Sosirăm în dreptul gropii săpate lîngă mare, sortită să primească primul stîlp al telefericului. Muncitorii ridicară un mare trunchi de pin și-l înfipseră în groapă. Popa Ștefan își puse patrafirul, apucă sfeștocul și se porni, cu ochii la stîlp, să-și cînte ruga :

— „Așază-l, Doamne, pe-o stîncă tare, pentru ca nici vîntul, nici apa să nu-l poată clinti... Amin !“

— Amin ! vociferă Zorba închinîndu-se.

— Amin ! mormăiră notabili.

— Amin ! făcură muncitorii, ultimii.

— Dumnezeu să vă binecuvînteze munca și să vă dea bunurile lui Abraham și ale lui Isaac ! făcu urarea popa Ștefan, și Zorba îi vîri în mîna o bancnotă.

— Doamne ajută ! rosti popa mulțumit.

Ne-am întors la baracă și Zorba a oferit cîte-un pahar cu vin și gustări de post — calcan prăjit, calmari fripți, fasole bătută, măsline. După care, oficialitățile s-au întors acasă alene, de-a lungul țărmlui. Ceremonia magică luase sfîrșit.

— Am scos-o bine la capăt ! făcu Zorba frecîndu-și mîinile.

Se dezbracă, își puse hainele de lucru și luă cazmaua.

— Haideți, băieți ! le strigă el muncitorilor, să ne facem cruce și înainte !

Cît a fost ziua de lungă, Zorba n-a ridicat capul. A muncit cu frenezie. Din cincizeci în cincizeci de metri,

muncitorii săpau gropi și înfigeau stâlpi, îndreptându-se în linie dreaptă spre vârful muntelui. Zorba măsura, calcula, dădea ordine. N-a mâncat, n-a fumat, nu și-a tras sufletul toată ziua. Era cufundat în muncă.

— Pentru că se face treaba pe jumătate, îmi spunea el uneori, că-și spun oamenii oful pe jumătate, că-s păcătoși sau cinstiți pe jumătate, de-aia e lumea în starea jalnică în care e acum. Mergi pînă la capăt, lovește cu putere, nu-ți fie teamă, și vei birui. Bunului Dumnezeu îi e de-o sută de ori mai scîrbă de-o jumătate de drac decît de-un drac și jumătate !

Seara, cînd s-a întors de la lucru, s-a culcat pe nisip, zdrobit de oboseală.

— O să dorm aici, zise el, pînă s-o face ziua și-om lua treaba de la capăt. O să alcătuiesc și niște echipe de noapte.

— Dar de ce atîta grabă, Zorba ?

Șovăi o clipă.

— De ce ? Ei bine, ca să văd dacă am calculat bine înclinarea. Dacă am sfeclit-o, sîntem pierduți, jupîne. Cu cît o s-o știu mai iute, cu-atît mai bine.

Mîncă zorit, cu lăcomie, și, nu mult după aceea, țăr-mul răsună de sforăiturile lui. În ce mă privește, am mai stat o mulțime să urmăresc stelele pe cer. Îl vedeam întreg, mișcîndu-se încet, cu toate constelațiile lui — și țeastă capului meu, ca o cupolă de observator astronomic, se mișca, și ea, în același timp cu stelele. „Privește mersul astrelor ca și cum te-ai roti odată cu ele..“ Această frază a lui Marc-Aureliu îmi umplu sufletul de armonie.

ERA PRIMA ZI DE PAȘTI. ZORBA SE FĂCUSE fercheș. Își pusese niște ciorapi groși de lână, de culoarea pătlăgelei vinete, pe care i-i tricotase, spunea el, una din cumetrele lui macedonene. Se foia încolo și încoace, nerăbdător, pe-un dîmb de lîngă plajă. Punea mîna streășină la ochi, pe deasupra sprîncenelor stufoase, și pîndea, colo, spre sat.

— Întîrzie, bătrîna otarie, întîrzie, putoarea, întîrzie, flamura zdrențuită...

Un fluturaș nou-născut își luă zborul și dădu să se așeze pe mustața lui Zorba. Dar, gîdilat, acesta pufni pe nări și fluturașul filfil domol, pierzîndu-se în lumină.

O așteptam pe madam Hortense în ziua aceea să sărbătorim Paștele cu ea. Pregătisem un miel la frigare, întinsesem o față albă de masă pe nisip, vopsisem ouă. Luasem hotărîrea, jumătate în glumă, jumătate emoționată, să-i facem în ziua aceea o primire de gală. Pe plaja aceea solitară, sirena noastră durdufie, parfumată, ușor stafidită, exercita asupra noastră o ciudată atracție. Cînd nu era cu noi, lipsea ceva — un miros de colonie, o pată roșie, o legănare icnită, ca de rață, un glas răgușit și doi ochi acidulați și spălăciți.

Tăiasem așadar cîteva crengi de mirt și de dafin și înălțasem un arc de triumf pe sub care trebuia să treacă.

Deasupra arcului înfipsesem patru drapele — englez, francez, italian, rusesc — și la mijloc, mai sus, o lungă pînză albă cu dungi albastre. Evident că n-aveam tun, dar hotărisem să ne urcăm pe movilă și să tragem o salvă cu niște puști împrumutate, de îndată ce otaria noastră își va face legănătoarea-i apariție pe țarm. Spre a-i reinvia pe acea plajă solitară măreția de odinioară,

pentru ca și ea, nefericita, să se amăgească o clipă și să-și închipuie că a redevenit femeie tină, rumenă, cu sîni pietroși, cu pantofiori de lac și ciorapi de mătase. Ce preț ar avea, nu-i așa, Învierea Mintuitorului, dacă n-ar da semnalul reînvierii în noi a tinereții și a bucuriei? Dacă n-ar ajuta unei bătrîne cocote să-și regăsească cei douăzeci de ani ai ei?

— Întîrzie, hoășca bătrînă, întîrzie, putoarea, întîrzie, flamura zdrențuită... bombănea la fiece clipă Zorba, ridicîndu-și ciorapii de culoarea pătlăgelei vinete care-i cădeau.

— Vino și te-așază, Zorba! Vino să fumezi o țigară la umbra roșcovului. Trebuie să se ivească dintr-o clipă într-alta.

Aruncă o ultimă privire plină de speranță drumului dinspre sat și veni să se așeze sub roșcov. Se apropia amiaza, era cald. În depărtare se auzeau, voioase, zglo-bii, clopotele de Paști. Cînd și cînd, vîntul aducea cu el sunetele lirei cretane, întregul sat fremăta ca un stup de primăvară.

Zorba dădu din cap.

— S-a isprăvit, s-a dus vremea cînd sufletul meu invia de fiecare sărbătoare a Paștilor odată cu Hristos, s-a isprăvit! zise el. Acu numai carnea din mine învie. Natural, se găsește cîte unul să plătească un rînd, și încă un rînd; numai ce-aud: ia bucățica asta, mai ia-o și pe-asta, și mă îndop cu crăpelniță mai multă, mai gustoasă, care nu devine toată murdărie. Mai rămîne cîte ceva, mai scapă cîte ceva, care devine haz, dansuri, cîntece, ciondăneală — și cam asta numesc eu înviere.

Se sculă în picioare, privi în zare, se încruntă:

— Un puștan care vine alergînd, zise el, și-o porni în întîmpinarea mesagerului.

Băiețelul, ridicîndu-se în virful picioarelor, șopti ceva la urechea lui Zorba, care sări furios.

— Bolnavă? urlă el. Bolnavă? Cară-te de-aci că-ți rup gîtul!

Și întorcîndu-se spre mine:

— Jupîne, mă reped pînă în sat să văd ce-a pățit bătrîna otarie... Un pic de răbdare. Dă-mi două ouă roșii, să ciocnesc cu ea. Mă întorc!

Viri ouăle roșii în buzunar, își ridică ciorapii de culoarea pătlăgelei vinete și plecă.

Am coborât dîmbul și m-am lungit pe pietrele reci. Adia un vînt slab, marea făcea văturele, doi pescăruși se așezară pe ele și începură să se legene, cu gușa umflată, însoțind cu voluptate ritmul mării.

Bănuiam, cu invidie, marea satisfacție cu care își înmoaie burțile în apa răcoroasă. În timp ce mă uitam la pescăruși, gîndeam : „Iată calea de urmat, să găsești ritmul cel mare și să-l urmezi, încrezător“.

După o oră Zorba își făcu apariția, mîngîindu-și mustățile cu un aer satisfăcut.

— A răcit, săraca. O nimica toată. În ultimele zile, cît a ținut Săptămîna Mare, cît e ea de franțuzoaică, s-a dus la denii, în cinstea mea, zicea. Și a răcit. Așa că i-am pus niște ventuze, am frecționat-o cu ulei de candelă, i-am dat un păhărel cu rom și mîine o să fie sănătoasă tun. Ei, mîrtoaga, e nostimă în felul ei : s-o fi auzit cum mai gîngurea ca o porumbiță în timp ce-o frecționam, o gîdila chipurile !

Ne-am așezat la masă și Zorba a umplut paharele.

— În sănătatea ei ! s-o ia dracu cît mai tîrziu cu putință ! zise el cu duioșie.

Mîncam și beam de-o bună bucată de timp fără să scoatem o vorbă. Vîntul ne aducea, ca un bîziit de albine, sunetele îndepărtate și pasionate ale lirei. Hristos învia și pe terase, mielul pascal și colacii de Paști se transformau în cîntece de dragoste.

După ce a mîncat și a băut bine, Zorba a ciulit imensa-i ureche păroasă :

— Lira... a șoptit el, se joacă în sat !

S-a ridicat brusc. I se urcase vinul la cap.

— Ia spune, ce stăm noi doi aici singuri cuc ? strigă el. Hai la joc ! Ție nu ți-e milă de miel ? Cum adică, îl lași să se ducă pe apa sîmbetei ! Hai, vino ! să se transforme în joc și cîntec ! Zorba a înviat !

— Potolește-te, Zorba, zănaticule, ce, ai înnebunit ?

— Pe cinstea mea, nu de mine-i vorba, jupîne, dar mi-e ciudă pentru miel, mi-e ciudă pentru ouăle roșii, pentru colacii de Paști și pentru brînză cu smîntînă !

Ți-o jur, dacă n-aș fi mâncat decît pîine cu măslinē, aș fi zis : „Ei, hai la culcare ! Ce nevoie am să petrec ?” Nū-s decît niște măslinē și pîine, nu-i așa ? ce te poți aștepta de la ele ? Dar e păcat, te asigur, să-ți bați joc de-un chiolhan ca cel de azi ! Hai să prăznuim Învierea, jupîine !

— N-am chef azi. Du-te tu, joacă și pentru mine !

Zorba mă apucă de braț și mă ridică :

— Hristos a înviat, băiețaș ! Ah ! de ce n-am cu anii tăi ! Să mă avînt cel dintii în toate ! În muncă, în vin, în dragoste, și să n-am teamă nici de Diavol, nici de Dumnezeu. Iată ce înseamnă tinerețea !

— Vorbește mielul din tine, Zorba ! A devenit sălbatic, s-a transformat în lup !

— Dragul meu, mielul s-a transformat în Zorba. Zorba e cel care-ți vorbește, te-asigur ! Ascultă-mă ! O să mă blestemi după aia. Eu sînt Sindbad Marinarul. Nu că am străbătut lumea în lung și-n lăat, nu, nicidecum ! Dar am jefuit, am ucis, am mințit, m-am culcat cu o grămadă de muieri, am încălcat toate poruncile. Cîte-s la număr ? Zece ? Ah ! aș fi vrut să fie douăzeci, cincizeci, o sută, și să le încalc pe toate ! Și cu toate astea, dacă există un Dumnezeu, n-am teamă nici atîtica să mă înfățișez înaintea lui, în ziua sorocită. Nu știu cum să-ți explic ca să pricepi. Toate astea, după mine, n-au nici o importanță. Catadicsește bunul Dumnezeu să-și bată capul cu niște rîme și să le țină socotelă ? Și să se supere, să tune și să fulgere, să-și facă inimă rea că ai făcut un pas greșit și ai nimerit peste muicrea vierme-lui de-alături ? Sau că ai mâncat o bucată de carne în Vinerea Mare ? Puah ! Fugiți de-acolo, popi umflați de ciorbă !

— Bine, Zorba, am zis eu, ca să-l scot din sărute, bine, Dumnezeu nu te întrebă ce-ai mâncat, dar ce-ai făcut ?

— Ei bine, află de la mine că nici asta nu întrebă. Și de unde știi tu una ca asta, mă Zorba, cizmă neinstruită ce ești ? o să mă întrebi. Uite că știu, sînt sigur de asta, pentru că eu, dacă aș fi avut doi feciori, unul cumînte, la locul lui, econom, cucernic, și altul pușlama, mîncău, curvar, tîlhar, i-aș fi primit pe amîndoi la masa

mea, poți să fii sigur, dar nu știi de ce, mai la inimă mi-ar fi stat cel de-al doilea. Poate fiindcă-mi seamănă? Dar cine îți spune că eu nu semăn mai mult cu bunul Dumnezeu decât popa Ștefan, care-și petrece zilele și nopțile bătînd mătânii și adunînd parale? Bunul Dumnezeu prăznuiește, după aia, făptuiește nedreptăți, face dragoste, muncește, îi plac lucrurile imposibile, la fel ca mie. Mănîncă ce-i place, ia muierea pe care-o vrea. Vezi trecînd o muiere frumoasă de pică, îți saltă inima-n piept, și hop! se cascadează pămîntul și o înghite. Unde s-a dus? Cine a luat-o? Dacă e una cuminte, se spune: a luat-o Dumnezeu. Dacă e-o stricată, se spune: a luat-o Diavolul. Dar eu, jupîne, ți-o spun și ți-o repet: ce mi-e Dumnezeu, ce mi-e Diavolul, totuna!

Am tăcut, mușcîndu-mi buzele de parcă aș fi vrut să împiedic cuvintele să iasă. Cuvintele și un strigăt puternic. Un strigăt care să exprime ce? Blestem, bucurie, deznădejde sau eliberare? Nu știam.

Zorba își luă ciomagul, își puse mîndru căciula puțin într-o parte, mă privi cu nespusă milă, și avu o ușoară mișcare a buzelor, de parcă ar fi vrut să adauge ceva. Dar nu zise nimic și se îndreptă cu pași repezi, cu capul sus, spre sat.

Îi vedeam, în lumina după-amiezii în declin, mișcîndu-se pe pietre, umbra uriașă ce legăna ciomagul. Toată plaja, la trecerea lui Zorba, prindea viață. Destul de multă vreme, am stat cu urechea ațintită, pîndindu-i pașii care se pierdeau treptat. Deodată, în clipa în care m-am simțit singur, m-am ridicat dintr-un salt. De ce? Să mă duc unde? Nu știam. Mîntea mea nu luase nici o hotărîre. Trupul era cel care se ridicase brusc. El, el singur era cel care lua o hotărîre fără să-mi ceară părerea.

— Înainte! zise el cu putere, ca și cum ar fi dat o poruncă.

Am pornit spre sat cu un pas hotărît și grăbit. Din cînd în cînd, mă opream și respiram primăvara. Pămîntul mirosea a romaniță, și pe măsură ce mă apropiam de grădini, parfumul de lămii, de portocoli și de dafini înfloriți mă întîmpina în valuri. La apus, luceafărul de seară țopăia plin de voinție.

„Mare, muiere, vin, muncă îndirjită!“ Cuvintele lui Zorba îmi veneau, fără să vreau, pe buze în timp ce mergeam. „Mare, muiere, vin, muncă îndirjită! Să mă avînt cu capul înainte în muncă, în vin, în dragoste, să n-am teamă nici de Diavol, nici de Dumnezeu... iată ce înseamnă tinerețea!“ Mi le spuncam și mi le repetam ca și cum aș fi vrut să-mi dau curaj, și continuam să înaintez.

Deodată, m-am oprit brusc, de parcă aș fi ajuns unde voiam. Unde? Am privit: mă aflu în fața grădinii văduvei. În dosul îngrăditurii de stuf și smochini un glas dulce de femeie fredona. M-am apropiat, am dat frunzișul deoparte. Sub un portocal se afla o femeie îmbrăcată în negru, cu piept bogat, care tăia crengi înflorite și cînta. În lumina asfințitului i-am zărit pieptul lucitor pe jumătate dezvelit.

Mi s-a tăiat respirația. „E o fiară sălbatică, mi-am zis, o fiară sălbatică, și o știe. Ce biete creaturi, nebune, extravagante, lipsite de rezistență sînt bărbații în fața ei! La fel ca anumite insecte — călugărița, lăcusta, păianjenul — și ea, ghiftuită și nesățioasă, trebuie să-și devoreze masculii în zori.“

Văduva îmi simțise oare prezența? Se întrerupse brusc din cîntat și se întoarse. Într-o străfulgerare, privirile ni se încrucișară. Am simțit că mi se înmoaie genunchii — ca și cum, în dosul stufului, aș fi zărit o tigroaică.

— Cine e acolo? făcu ea cu glasul sugrumat.

Își trase broboada, acoperindu-și pieptul. Se întunecă la față.

Era cît pe-aci să plec. Dar cuvintele lui Zorba îmi umplură dintr-o dată sufletul. Mi-am recăpătat puterile. „Mare, muiere, vin...“

— Eu sînt, am răspuns. Eu sînt, deschide-mi!

Nici nu mi-au ieșit bine vorbele pe gură, că m-a cuprins groaza. Am fost din nou gata s-o iau la fugă, dar m-am stăpînit, rușinat.

— Cine eu?

Făcu un pas, încet, prudent, înăbușit, își lungi gîtul, închise ochii pe jumătate să deslușească mai bine, și mai făcu un pas, aplecată înainte, la pîndă.

Deodată chipul i se luminează. Scoase vîrfurile limbii și își lînsă buzele.

- Patronul ? zise ea cu un glas blind.
Mai înainte un pas, ghemuită, gata să sară.
— Patronul ? mai întreabă o dată, surd.
— Da.
— Vino !

Se luminase binișor. Zorba se întorsese și fuma, așezat în fața barăcii, privind marea. Părea că mă așteaptă.

De cum îmi făcui apariția, ridică capul și mă fixă. Nările îi fremătară ca unui ogar. Întinse gîtul, aspiră adînc, mă adulmecă. Și dintr-o dată chipul i se luminează de parcă ar fi putut să adulmece în mine mirosul văduvei.

Se ridică încet, zîmbi cu gura pînă la urechi și întinse brațele :

— Binecuvîntarca mea ! făcu el.

M-am culcat, am închis ochii. Auzeam răsuflarea liniștită a mării, în ritm legănat, și mă simțeam urcînd și coborînd pe suprafața ei ca un pescăruș. Astfel, legănat domol, am adormit și am avut un vis : se făcea că un soi de negresă uriașă stă pe vine ; mi se părea că e un vechi templu ciclopic de granit negru. Mă învîrteam înspăimîntat în jurul ei, ca să găsesc intrarea. Nu eram mai mare decît degetul ei mic de la picior. Deodată, în timp ce-i ocoleam călcîiul, am zărit o poartă neagră, asemenea unei grote. Se auzi o voce groasă care poruncea : „Intră !“

Și am intrat.

Pe la amiază m-am trezit. Soarele, intrat pe fereastră, inunda cearșafurile și izbea cu atîta forță într-o oglindă agățată de perete încît părea c-o s-o fărîme în mii de bucățele.

Visul cu negresa uriașă mi-a venit din nou în minte, marca fremăta, am închis ochii și mi s-a părut că sînt fericit. Îmi simțeam trupul ușor și satisfăcut, ca un animal care se linge pe buze, întins la soare, după ce și-a devorat prada. Mintea, ca un trup și ea, mi se odihnea, ghiftuită. Se părea că, la întrebările sfîșietoare care o frămîntau, găsise un răspuns minunat de simplu.

Toată bucuria nopții trecute se revărsa din străfundul ființei mele, se ramifica și uda din belșug lutul din care sînt plămădit. Lungit astfel, cu ochii închiși, mi se părea că aud cum pîrîie și mi se lățește ființa. În noaptea asta,

pentru prima oară, simțisem cu limpezime că sufletul e și el carne, mai mobilă, poate, mai diafană, mai liberă, dar carne. Și că, la rîndul ei, carnea e suflet, nițeluș somnolentă, istovită de lungi drumuri, supraîncărcată de grele moșteniri.

Am simțit o umbră aplecată asupra mea. Am deschis ochii : Zorba stătea în prag și mă privea, mulțumit.

— Nu te trezi, băiețuș ! nu te trezi... îmi zise el blînd, cu o gingășie maternă. Și azi e sărbătoare, dormi !

— Am dormit destul, zisei eu ridicîndu-mă.

— Am să-ți fac un gălbenuș frecat cu zahăr, rosti Zorba zîmbind, e întremător.

Fără să-i răspund, am dat fuga pe plajă, m-am azvîrlit în mare și m-am uscat la soare. Dar simțeam încă un parfum dulce și stăruitor în nări, pe buze, în vîrfurile degetelor. Mirosul apei de flori de portocal, sau al uleiului de dafin, cu care femeile din Creta își ung părul.

Văduva tăiasă în ajun un braț de flori de portocal pentru a le aduce astă-seară lui Hristos, la ora cînd sătenii joacă sub plopii albi din piață și cînd biserica e pustie. Iconostasul de deasupra patului ei era încărcat cu flori de lămîi și, între flori, se ivea chipul Fecioarei îndurerate, cu ochi mari, migdalați.

Zorba veni să-mi pună alături ceașca cu gălbenușul de ou, două portocale mari și un cozonăcel de Paști. Mă servea tăcut, fericit, cum își îngrijește o mamă fiul întors de pe front. Mă privi cu un aer mîngîietor și plecă.

— Mă duc să înfig cîțiva stîlpi, zise el.

Mestecam tacticos la soare și simțeam o profundă fericire fizică, de parcă aș fi plutit pe-o mare răcoroasă și verde. Nu îngăduiam minții să acapareze această bucurie carnală spre a o măcina între roțile ei și a o face gînd. Îmi lăsam tot trupul să exulte din cap pînă-n picioare, ca un animal. Doar uneori, extaziat, priveam în jurul meu, în interiorul meu, minunea lumii : „Ce se petrece ? îmi spuneam. Cum e cu putință ca lumea să fie atît de perfect adaptată picioarelor, mîinilor, pîntecului nostru ?“ Și din nou închideam ochii și tăceam.

Deodată, m-am ridicat, am intrat în baracă, am luat manuscrisul *Buddha* și l-am deschis. Ajunsesem la sfîrșit. *Buddha*, culcat sub pomul înflorit, ridicase mîna și

poruncise celor cinci elemente care îl compuneau — pământ, apă, foc, aer, duh — să se dizolve.

Nu mai aveam nevoie de acest chip al spaimii mele, îl depășisem, îmi încheiasem îndatorirea față de Buddha — am ridicat la rîndul meu mîna și i-am poruncit lui Buddha să se dizolve în mine.

Cît mai în grabă, cu ajutorul atotputernicelor exorcisme, cuvintele, i-am pustiit trupul, sufletul, spritul. Am așternut pe hîrtie, neîndurător, ultimele cuvinte, am dat un ultim strigăt și mi-am scris numele cu un creion mare roșu. Era gata.

Am luat o sfoară groasă și am legat solid manuscrisul. Încercam o bucurie stranie, ca și cum aș fi legat mîinile și picioarele unui dușman nemilos, sau ca sălbaticii cînd își leagă fedeleș morții dragi ca să nu poată ieși din morminte și să se transforme în strigoi.

O fetiță, cu picioarele goale, sosi alergînd. Purta o rochie galbenă și ținea, strîns în mînă, un ou roșu.

Se opri și mă privi, înspăimîntată.

— Ce este ? am întreat-o zîbind, ca să-i dau curaj. Vrei ceva ?

Ea se smiorcăi și-mi răspunse cu un glăscior gîfîit

— M-a trimis doamna să-ți spun să vii. E în pat. Tu ești Zorba ?

— Bine, vin.

I-am vîrît un ou roșu în cealaltă mînuță ; a strîns palma și a luat-o la fugă.

M-am ridicat și-am pornit-o la drum. Freamătul satului se apropia încet-încet : blînde sunete de liră, chiote, focuri de armă, cîntece voioase. Cînd am ajuns în piață, flăcăi și fete se adunaseră sub plopul cu frunzișul proaspăt și se pregăteau să încingă jocul. Bătrînii se așezaseră jur împrejur, pe bănci, cu bărbia sprijinită în ciomag, și priveau. Băbușele stăteau în picioare, mai în spate. În mijlocul dansatorilor trona faimosul cîntăreț din liră, Fanurio, cu un trandafir timpuriu după ureche. Cu mîna stîngă își ținea lira așezată pe genunchi, cu mîna dreaptă își încerca arcușul cu zurgălăi stridentă.

— Hristos a înviat ! am strigat în trecere.

— Adevărat a înviat ! a răspuns un murmur voios.

Am aruncat o scurtă privire. Flăcăi vinjoși, trași ca prin inel, purtau nădragi bufanți și o năframă pe cap, ai cărei ciucuri atârnav pe frunte și pe temple ca niște șuvițe buclate. Fetele, cu salbe de aur în jurul gâtului, cu basmale albe brodate, cu ochii plecați, fremătau de nerăbdare.

— Nu binevoiești să rămii cu noi, patroane ? întrebară câteva glasuri.

Dar trecusem deja de ei.

Madam Hortense stătea culcată în patul ei mare, singura mobilă ce-i rămăsese credincioasă. Îi ardeau obrazii de febră și tușea.

Cum mă văzu, oftă trist :

— Și Zorba, prietene, și Zorba ?..

— N-a putut. Din ziua când ai căzut la pat bolnavă s-a îmbolnăvit și el. Stă cu fotografia ta în mână și-o privește oftînd.

— Mai spune, mai spune... șopti biata sirenă închizînd ochii fericită.

— M-a trimis să te întreb dacă dorești ceva. O să vină el însuși diseară, mi-a zis, cu toate că abia se tirăște. Nu mai poate îndura să te știe departe de el.

— Spune, spune, mai spune...

— A primit o telegramă din Atena. Rochia de mireasă e gata, și cununile, au fost încărcate pe vas, sosesc... și lumînările albe legate cu fundă roz...

— Mai departe, mai departe...

A doborît-o somnul, respira altfel ; a început să aiureze. Camera duhnea a apă de colonie, amoniac și sudoare. Pe fereastra deschisă intra mirosul acru al găinașului și al urinei de iepure din curte.

M-am ridicat și am ieșit ușurel din cameră. La poartă am dat de Mimitho. Purta, în ziua aceea, cizme și nădragi noi-nouți. Își pusese la ureche un fir de busuioc.

— Mimitho, i-am zis, dă fuga în satul Kalo și cheamă doctorul !

Mimitho își scosese deja cizmele ca să nu le strice pe drum și le ținea strîns subsuoară.

— Caută-l pe doctor, transmite-i salutări din partea mea, spune-i să încalce iapa și să vină degrabă. Madam

Hortense e grav bolnavă, să-i spui. A răcit, sărmana, are fierbințeală, e pe moarte. Așa să-i spui. Fuga !

— Hop ! Hop ! Am întins-o.

A scuipat în palme, și le-a lovit vesel una de alta, dar nu s-a clintit. Se uita la mine zîmbăreț.

— Șterge-o, am zis !

Stătca mai departe pironit. Mi-a făcut cu ochiul și a zîmbit satanic.

— Jupîne, a zis el, ți-am adus acasă o sticlă cu apă de flori de portocal, în dar.

S-a oprit o clipă. Aștepta să-l întreb cine mi-a trimis-o, dar eu tăceam.

— Ei, nu mă întrebi de la cine e, jupîne ? s-a bîlbiit el. Ca să-ți dai pe păr, a zis ea, să miroși frumos !

— Șterge-o, iute ! Tacă-ți gura !

A rîs, a scuipat din nou în palme :

— Hop ! Hop ! a mai strigat o dată. Iristos a înviat !
Și s-a făcut nevăzut.

PE SUB PLOPI, JOCUL DE PAȘTI ERA ÎN TOI.

Era condus de-un efeb voinic, oacheș, de vreo douăzeci de ani, ai cărui obraji acoperiți de puf nu știau încă ce c briciul. În deschizătura cămășii pieptul lui făcea o pată neagră, acoperit pe de-a întregul de păr creț. Avea capul dat pe spate, picioarele îi sfîrșiau pe pămînt ca niște aripi ; cînd și cînd, arunca cîte-o otheadă vreunei fetiș-cane, și albul ochilor săi lucea, nemișcat, neliniștitor, pe fața-i tuciuire.

Eram vrăjit și înfricoșat. Mă întorceam de la madam Hortense. Chemasem o femeie să aibă grijă de ea și acum mă duceam, liniștit, să-i văd pe creștini jucînd. M-am apropiat de moș Anagnosti și m-am așezat lîngă el pe bancă.

— Cine e voinicul ăsta care conduce jocul ? l-am întreb-
bat la ureche.

Moș Anagnosti a început să rîdă.

— E-un drac împielit, ștregarul ! a zis el admirativ. Ei bine ! e Sifakas, ciobanul. Tot anul păzește turmele pe munte și doar de Paști coboară să dea ochi cu oamenii și să joace.

A oftat.

— Ah ! să am eu tinerețea lui ! șopti el, să am eu tinerețea lui, pe cinstea mea, aș lua cu asalt Constanti-nopolul.

Flăcăul dădu din cap, trase un chiot, behăit, inuman, ca un berbec în perioada rutului.

— Cîntă, Fanurio ! strigă el, cîntă să moară Moartea !

Moartea murea în fiecă clipă, renăscînd în fiecă clipă, ca și viața. De mii și mii de ani, flăcăi și fete joacă sub copacii cu frunziș proaspăt — plopî, brazi, stejari, platani

și palmieri zvelți — și vor juca încă mii și mii de ani, cu chipul mistuit de dorință. Chipurile se schimbă, de istovesc, se întorc în pământ; dar se ivesc altele, care le iau locul. Nu e decît un singur dansator cu nenumărate măști, nemuritor, și care are întotdeauna douăzeci de ani.

Flăcăul ridică mîna să-și răsucească mustățile, dar n-avea așa ceva.

— Cîntă ! mai strigă el o dată, cîntă, Fanurio, băiețș, că altfel plesnesc !

Cîntărețul din liră își agită brațul, lira răsună, zurgălăii se încinseră și flăcăul făcu o săritură, își lovi de trei ori picioarele în aer, la înălțimea unui bărbat, și atinse cu vîrfurile cizmelor năframa albă de pe capul vecinului său, pîndarul Manolakas.

— Bravo, Sifakas ! se auziră strigăte, iar fetele se înfiorară și lăsară ochii în pământ.

Dar flăcăul, fără o vorbă, fără a privi pe nimeni, crîncen și disciplinat, se sprijinea acum cu mîna stîngă de șalele-i zvelte și robuste și juca, cu ochii timid așintîți în jos.

Brusc, jocul se întrerupse; bătrînul țircovnic, Andriulo, venea în fugă, cu brațele la cer.

— Văduva ! Văduva ! Văduva ! striga el.

Pîndarul Manolakas se repezi primul, oprind jocul. Din piață se vedea în jos, biserica, tot împodobită cu mirt și dafin. Dansatorii se opriră, aprinși la față, bătrînii se ridicară de pe bănci. Fanurio își culcă lira pe genunchi, își scoase de la ureche trandafirul și-l mirosi.

— Unde, bade Andriulo ? strigară ei fierbînd toți de furie. Unde e ?

— În biserică, colo, a intrat acu, blestemata; cu un buchet de flori de lămii în brațe.

— Haideți, flăcăi ! strigă pîndarul năpustindu-se primul.

În clipa aceea, văduva apăru în pragul bisericii, cu o basma neagră pe cap. Se închină.

— Miserabilo ! Ticăloaso ! Ucigașo ! se auzi strigîndu-se în piață. Mai are neobrăzarea să se arate ! Ea care a necinstit satul !

Unii se repeziră spre biserică în urma pîndarului, alții, de sus, începură să arunce cu pietre în ea. Unul din proiectile o izbi în umăr. Ea dădu un țipăt, își acoperi

fața cu mâinile și se repezi, aplecată înainte, pentru a încerca să fugă. Dar flăcăii ajunseseră deja la poarta bisericii și Manolakas scosese cuțitul.

Văduva se dădu înapoi țipînd, se îndoi pînă la jumătate și alergă împleticindu-se să se adăpostească în biserică. Dar acolo, în prag, se afla bătrînul Mavrandoni, cu brațele încrucișate, sprijinite de cadrul ușii.

Văduva făcu un salt la stînga și cuprinse cu brațele înaltul chiparos din curte. O piatră șuieră în aer, îi atinse capul și îi smulse broboada. Părul i se desfăcu și i se rostogoli pe umeri.

— Pentru Dumnezeu ! Pentru Dumnezeu ! strigă ea, strîngînd cu putere chiparosul.

Așezate în șir, sus, în piață, fetele își mușcau năframele albe și priveau cu nesaț. Bătrînele, cu mâinile prinse de gard, chelălăiau.

— Omoriți-o, hai ! Omoriți-o !

Doi flăcăi se năpustiră asupra ei, o prinseră, îi sfișiară bluza, lăsînd la vedere sînu-i sclipitor, alb ca zăpada. Singele îi șiroia acum din vîrfurile capului pe frunte, pe obraji și pe gît.

— Pentru Dumnezeu ! Pentru Dumnezeu ! striga ea gîfîind.

Singele care curgea, pieptul care strălucea excită flăcăii. Cuțitele fură scoase de la brîu.

— Stați ! strigă Manolakas. E a mea !

Mavrandoni, aflat tot în pragul bisericii, ridică mîna. Se opriră cu toții.

— Manolakas, zise el cu voce gravă, singele vărului tău cere răzbunare. Ajută-l să-și găsească pacea !

O zbughii de lîngă gardul de care mă agățasem, repezindu-mă spre biserică ; mă împiedicai de-o piatră și căzui cît eram de lung.

În clipa aceea trecu și Sifakas. Se aplecă, mă apucă de spate cum sînt apucate pisicile și mă ridică în picioare.

— Ce cauți aici, filfizonule ? făcu el. Șterge-o !

— Ție nu ți-e milă de ea, Sifakas ? îi zise. Fie-ți milă de ea !

Munteanul, crîncen, pufni în rîs.

— Nu-s muiere să-mi fie milă ! zise el. Sînt bărbat !

Și, dintr-un salt, fu în curtea biscricii, unde l-am urmat.

Văduva era acum înconjurată de toți. Liniște apăsătoare. Nu se auzea decât gîfîiala înăbușită a victimei.

Manolakas se închină, făcu un pas înainte și ridică cuțitul ; hoăștele își traseră năframele și-și acoperiră fața.

Văduva ridică ochii, văzu cuțitul deasupra ei, mugi ca o vițea. Se prăvăli la picioarele chiparosului și-și viri capul între umeri. Părul i se răsfiră pe jos, îl lucea gîtul scăpărător.

— Împlinească-se dreptatea Cclui-de-sus ! strigă bătrînul Mavrandoni, închinîndu-se la rîndul lui.

Dar chiar în clipa aceea, o voce groasă răsună în spațele nostru :

— Jos cuțitul, ucigașule !

Se întoarseră cu toții, năuciți. Manolakas ridică fruntea : Zorba stătea în fața lui, bălăngănindu-și brațele, furios. Strigă :

— Ia spuneți, nu vă e rușine ? Mare vitejie ! Un sat întreg ca să ucidă o muiere ! Faceți de rîs toată Creta, luați scama !

— Vezi-ți de-ale tale, Zorba ! Nu te băga în treburile noastre ! răcni Mavrandoni.

Și, întorcîndu-se către nepotu-său :

— Manolakas, zise el, în numele lui Hristos și-al Sfintei Fecioare, lovește !

Manolakas făcu o săritură. O înșfăcă pe văduvă, o aruncă la pămînt, îi puse genunchiul în piept și ridică cuțitul. Dar cît ai clipi, Zorba apucase brațul lui Manolakas și, cu batista-i uriașă înfășurată în jurul mîinii, se căznea să-i smulgă cuțitul.

Văduva se ridică în genunchi, căutînd în jurul ei pe unde s-o ia la fugă, dar sătenii baraseră poarta și făcuseră cerc în jurul curții și pe bănci ; cînd o văzură că încearcă să scape, făcură un pas înainte și cercul se îngustă.

Între timp, Zorba lupta pe îfundate, sprinten, hotărît, cu sînge rece. În picioare, lîngă poartă, urmăream lupta, îngrozit. Chipul lui Manolakas se învinețea de furie. Sifakas și un alt uriaș se apropiară să-i dea o mîină de ajutor. Dar Manolakas, furios își roti ochii :

— Înapoi ! Înapoi ! urlă el, să nu se apropie unul !

Se repezi din nou cu furie asupra lui Zorba și-i dădu o lovitură cu capul, ca taurul.

Zorba își mușcă buzele fără să crîncească. Strîngea ca într-o menghină brațul drept al pîndarului și se pleca la dreapta și la stînga să pareze loviturile de cap. Furios la culme, Manolakas se repezi, apucă cu dinții urechea lui Zorba și trase cu toată puterea. Sîngele începu să curgă.

— Zorba ! strigai eu înspăimîntat, repezindu-mă să-l salvez.

— La o parte, jupîne ! îmi strigă el. Nu te băga !

Strînse pumnul și-l izbi vîrtos pe Manolakas în burtă. Dintr-o dată, fiara sălbatică dădu drumul la strînsoare. I se descleștară dinții, eliberară urechea pe jumătate desprinsă, și fața-i vînată deveni lividă. Cu o lovitură neașteptată, Zorba îl culcă la pămînt ; îi smulse cuțitul și-l rupse în două.

Își tamponă cu batista urechea însîngerată ; își șterse fața șiroind de sudoare și-și mînji tot obrazul cu sînge. Se ridică, aruncă o privire în jurul lui ; avca ochii umflați și injectați. Îi strigă văduvei :

— Ridică-te, hai cu mine !

Și se îndreptă spre poartă.

Văduva se sculă în picioare ; își încordă toate puterile, își luă avînt să se repeadă înainte. Dar nu avu răgazul. Ca un șoim, bătrînul Mavrandoni se năpusti asupra ei. O azvîrli la pămînt, își înfășură de trei ori lungile-i plete negre în jurul brațului și, cu o singură lovitură de cuțit, îi reteză capul.

— Al meu să fie păcatul ! urlă el și zvîrli capul victimei pe pragul bisericii.

După care se închină.

Zorba se întoarse. Mînios, își smulse un smoc de păr din mustață. M-am apropiat de el și l-am luat de braț. S-a aplecat, m-a privit țintă. Două lacrimi groase îi atîrnau la marginea pleoapelor.

— Să mergem, jupîne ! zise el cu glasul sugrumat.

În seara aceea, Zorba n-a vrut să bage nimic în gură. „Am un nod în gît, a spus el, nu trece nimic.“ Își spălă urechea cu apă rece, înmuie o bucată de vată în rachiu și-și puse un pansament. Așezat pe saltea, cu capul în mîini, stătea pe gînduri.

Intins pe jos, stăteam rezemat de perete și simțeam lacrimile curgându-mi, domoale și calde, pe obraji. Creierul nu-mi funcționa, nu mă gândeam la nimic. Eram parcă stăpînit de-o profundă mîhnire de copil, plîngeam.

Deodată, Zorba ridică capul, izbucni. Incepu să strige, continuînd cu glas tare crîncenul său monolog interior :

— Ți-o spun, jupîne, tot ce se petrece în lumea asta e nedrept, nedrept, nedrept ! Eu, rîma, melcul Zorba, nu scmez ! De ce trebuie ca tinerii să moară, iar boșorogii să rămînă ? De ce sînt copilași care mor ? Eu am avut un băiețel, micuțul Dimitri, pe care l-am pierdut la trei ani, și niciodată, niciodată, m-auzi, n-o să i-o iert bunului Dumnezeu ! În ziua cînd oi muri, dacă o să aibă îndrăzneala să dea ochii cu mine, și dacă într-adevăr e Dumnezeu, n-o să-i vină bine ! Da, da, o să-i crape obrazul de rușine în fața mea, melcul Zorba !

Avu o strîmbătură, ca de durere. Singele incepu iar să-i curgă din rană. Își mușcă buzele să nu răcnească.

— Stai, Zorba ! zisei eu, să-ți schimb pansamentul. I-am spălat din nou urechea cu rachiou, am luat apa de flori de portocal pe care mi-o trimisese văduva și pe care-o găsisem pe pat, și-am îmbibat bucăta de vată.

— Apă de flori de portocal ? făcu Zorba, aspirînd-o cu nesaț. Toarnă-mi pe păr, așa, foarte bine ! Și în palmă vars-o toată, hai !

Se trezise la viață. Il priveam buimăcit.

— Parc-aș intra în grădina văduvei, zise el.

Și incepu iar să se vaite.

— De cîți ani a fost nevoie, mormăi el, de cîți ani, ca pămîntul să poată plămădi un trup ca ăsta ! Te uital la el și-ți spuneai : „Să ai douăzeci de ani, să rămii singur cu ea pe pămînt și să torni la copii, să umpli lumea cu ei ! Nu, nu copii, draci împielîțați !” În vreme ce acu...

Sări în picioare. Ochii i se umplură de lacrimi.

— Nu pot, jupîne, zise el, trebuie să umblu, trebuie să urc și să cobor muntele de două-trei ori ca să obosească, să mă liniștesc un pic... Biata văduvă ! mă-ncearcă pofta să-ți trag un bocet !

O zbughi afară, o apucă spre munte și se topi în beznă.

M-am lungit în pat, am stins lampa și m-am apucat o dată mai mult, după păcătosul și inumanul meu obicei, să tălmăcesc realitatea, să-i extrag sîngele, carnea, oasele, s-o reduc la idee abstractă, s-o leg de legi generale, pînă ce ajung la oribila concluzie că ceea ce s-a întîmplat era necesar. Mai mult chiar, că era util armoniei universale. Ajungeam, în sfîrșit, la acea ultimă și mîrșavă consolare: că așa era drept să se întîmple, cum s-a întîmplat.

Măcelărirea văduvei pătrunse în creierul meu, acest stup în care de cîțiva ani orice otravă se preschimbă în miere, și-l răvăși. Dar filozofia mea puse de îndată stăpînire pe-acest înfiorător avertisment, îl învălui în imagini, în artificii, și-l făcu inofensiv. Așa cum albinele îl învelesc în ceară pe bărzăunul lacom venit să le prade mierea.

La capătul cîtorva ore, văduva se odihnea în memoria mea, calmă, zîmbitoare, preschimbată în simbol. O și învelisem sufletește în ceară, nu mai putea să provoace în mine panică și să-mi prade creierul. Înfiorătoarea întîmplare a unei zile se lărgea, se întindea în timp și spațiu, se identifica cu marile civilizații dispărute, civilizațiile se identificau cu destinul pămîntului, pămîntul cu destinul universului — astfel că, revenind la văduvă, găseam că e supusă legilor fundamentale, reconciliată cu ucigașii ei, imobilă și senină.

Timpul își regăsise în mine adevăratul sens: văduva murise cu mii de ani în urmă, în epoca civilizației egeene, iar fecioarele din Cnosos, cu păr buclat, muriseră azi-dimineață, la marginea acestei mări surizătoare.

Somnul puse stăpînire pe mine așa cum într-o zi, cu siguranță — nimic nu e mai sigur —, o va face moartea, și m-am cufundat alene în beznă. Nu știu nici cînd s-a întors Zorba, nici măcar dacă s-a întors. Dimineața l-am găsit pe munte, strigînd, tunînd și fulgerînd contra muncitorilor.

Nimic din ceea ce făcuseră nu-i plăcea. Dădu afară trei muncitori care-l înfruntară, apucă el însuși cazmaua și se apucă să deschidă calea pe care-o trasase pentru stîlpi printre scaieți și stînci. Urcă muntele, găsi niște tăietori de lemne care doborau pini și se porni iar să tune și să fulgere. Unul dintre ei pufni în rîs și mormăi ceva. Zorba îl luă de piept.

Seara coborî sleit de puteri, zdrențuit, și se așează lângă mine pe plajă. Îi venea greu și să deschidă gura ; cînd, în sfîrșit, o deschidea, o făcea ca să vorbească despre lemnul de construcție, despre cabluri și lignit, ca un antreprenor hrăpăreț, grăbit să pustiască locul, să obțină un profit cît mai mare și să plece.

La un moment dat, în starea de consolare la care ajunseseam, fui cît pe-aci să-i vorbesc de văduvă ; Zorba își întinse laba groasă și-mi închise gura.

— Taci ! zise el cu glas înăbușit.

Am tăcut, rușinat. Iată un bărbat în adevăratul înțeles al cuvîntului, îmi spuneam, invidios pe durerea lui Zorba. Un bărbat cu sînge cald și oase zdravene, care, cînd suferă, lasă să-i curgă lacrimi groase pe obraz ; cînd e fericit, nu-și alterează bucuria trecînd-o prin sita fină a metafizicii.

Trei-patru zile trecură în felul acesta. Zorba muncea din răsputeri, fără să sufle o vorbă, fără să mănînce, fără să bea. Se topea văzînd cu ochii. Într-o seară i-am spus că Bubulina e tot bolnavă, că medicul nu venise, că aiurează rostindu-i numele.

A strîns pumnii.

— Bine, a zis el.

A doua zi, în zori, a plecat în sat și s-a înapoiat imediat.

— Ai văzut-o ? l-am întrebat. Cum îi merge ?

— N-are nimic, a zis el, o să moară.

Și se îndreptă cu pași mari spre munte.

În aceeași seară, fără să bage nimic în gură, și-a luat ciomagul și a ieșit.

— Unde te duci, Zorba ? am întrebat. În sat ?

— Nu. Plec să dau o raită și mă întorc.

A pornit-o spre sat cu pași mari, hotărîți.

Eram obosit, m-am culcat. M-am apucat din nou să trec, cu mintea, în revistă tot pămîntul, înfiripare de amintiri, dureri reînviolate, gîndul meu pluti deasupra celor mai îndepărtate idei și veni să se așeze în sfîrșit asupra lui Zorba.

„Dacă se întîlnește cumva, în drum, cu Manolakas, îmi spuncam, uriașul ăsta cretan, furios la culme, se va nă-

pusti asupra lui. Pare-se că în ultimele zile n-a scos nasul din casă, văicărindu-se. Îi era rușine să se arate în sat și nu încetează să dea asigurări că, dacă pune laba pe Zorba, «îl sfîșie ca pe-o sardea». Și ieri, în micz de noapte, un muncitor l-a văzut dînd tîrcoale, înarmat, în jurul bălăcii. Dacă se întîlnesc cumva în seara asta, iese un măcel.“

M-am ridicat dintr-un salt, m-am îmbrăcat și am pornit în goană pe drumul ce duce în sat. Noaptea blîndă, umedă, mirosea a micsandă sălbatică. După o clipă, în întuneric, l-am zărit pe Zorba, care înainta încet, ca un om obosit. Cînd și cînd se oprea, se uita la stele, asculta ; apoi pornea repede mai departe și îi auzeam ciomagul pe pietre.

Se apropia de grădina văduvei. Aerul mirosea a floare de lămii și a caprifoi. În clipa aceea, printre portocalii din grădină, țîșni, ca un limpede susur de izvor, cîntecul sfîșietor al privighetorii. Cînta, cînta în beznă, și simțeau că ți se taie respirația. Zorba se opri brusc, sufocat și el de atîta gingășie.

Deodată, stuful ce forma îngrăditura se mișcă ; frunzele lui tăioase sunară ca niște lame de oțel.

— Ho, cumetre ! se auzi o voce groasă, crîncenă, ho ! zaharisitul, în sfîrșit, am dat de tine !

Am înghețat. Recunoscusem vocea.

Zorba făcu un pas, ridică ciomagul și se opri din nou. La licărul stelilor, îi distingeam fiecare mișcare.

Dintr-un salt, un voinic cît toate zilele țîșni în afara îngrăditurii.

— Cinc-i acolo ? strigă Zorba întinzînd gîtul.

— Eu, Manolakas.

— Vezi-ți de drum, ia-o din loc !

— M-ai necinstit, Zorba !

— Nu cu te-am necinstit, Manolakas, ia-o din loc, îți spun. Ești un tip voinic, dar așa a vrut norocul, care-i orb, nu știi ?

— Noroc sau nenoroc, orb sau nu, făcu Manolakas (auzcam cum îi scrișnesc dinții), cu unul țin să-mi spăl rușinea. Chiar în scara asta. Ai un cuțit ?

— Nu, răspunse Zorba, n-am decît o bită.

— Du-te și ia-ți cuțitul. Te-aștept aici. Du-te !

Zorba nu se mișca.

— Ți-e frică ? șuieră glasul zeflemitor al lui Manolakas. Du-te cînd îți spun !

— Ce să fac cu cuțitul, măi omule ? zise Zorba care începuse să se înfierbînte. Ce să fac cu el, ia spune ? Ți-aduci aminte, la biserică, tu aveai cuțit și eu n-aveam nimic, așa-i ? Și cu toate astea, pare-se c-am scos-o bine la capăt.

Manolakas zbieră :

— Îți mai bați și joc de mine, pe deasupra, hai ? Ai ales bine prilejul, pentru că eu sînt înarmat și tu nu. Adu-ți cuțitul, macedonean impuțit, să ne încercăm puterile.

— Zvirle cuțitul, zvirli și eu bîta, și ni le încercăm ! răspunse Zorba, cu glasul tremurat de mînie. Hai, să te vedem, cretan impuțit !

Zorba ridică brațul, zvirli ciomagul, îl auzii căzînd în trestii.

— Zvirle cuțitul ! strigă din nou Zorba.

În vîrfurile picioarelor, încetîșor, mă apropiasem. La lumina stelelor, avui răgazul să zăresc sclipirea cuțitului zvirlit de el în trestii.

Zorba scuipe în mîini.

— Haide ! strigă el sărînd să-și ia avînt.

Dar mai înainte ca cei doi voinici să apuce să se ia la bătaie, mă aruncau între ei.

— Stați ! am strigat. Vino aici, Manolakas, vino și tu, Zorba. Nu vă e rușine ?

Cei doi adversari se apropiară cu pași lenți. Am apucat mîna dreaptă a fiecăruia dintre ei.

— Dați mîna ! am spus. Sînteți amîndoi băleți buni și curajoși, împăcați-vă.

— M-a necinstit... zise Manolakas dînd să-și tragă mîna.

— Un om ca tine nu poate fi necinstit atît de ușor, căpitan Manolakas ! zisei eu. Tot satul știe cît ești de viteaz. Nu te gîndi la ce s-a întîmplat zilele trecute la biserică. A fost ceasul cel rău. E-un fapt trecut, s-a isprăvit ! Și-apoi, nu uita, Zorba e un străin, un macedo-

nean, și e o mare rușine pentru noi, cretanii, să ridicăm mâna la un oaspete venit pe insula noastră... Hai, dă-i mâna, asta înseamnă vitejie, și să mergem la baracă, să ciocnim un pahar de vin și să prăjim un metru de cîrnați pentru a întări prietenia, căpitan Manolakas !

Îl luai pe Manolakas de mijloc și-l trăsei mai la o parte.

— E bătrîn, bietul om, îi șoptii la ureche ; unul tînăr și voinic ca tine să se măsoare cu el, nu face !

Manolakas se domoli.

— Fie, făcu el, să-ți fac ție plăcerea !

Înaintă un pas spre Zorba și îi întinse laba groasă și greoaie :

— Hai, cumetre Zorba, zise el, lucru săvîrșit, lucru uitat, bate laba !

— Mi-ai halit urechca, zise Zorba, să-ți fie de bine, iaca, fți dau mâna !

Își strînseră miinile îndelung, cu putere. Și le strîngeau din ce în ce mai tare și se priveau în ochi. Mi-a fost teamă că iar se iau la bătaie.

— Strîngi tare, zise Zorba, ești un tip solid, Manolakas !

— Și tu strîngi tare, strînge și mai tare, dacă poți !

— Gata ! strigai eu. Hai să bem pentru prietenie.

M-am așezat la mijloc, cu Zorba la dreapta, cu Manolakas la stînga, și ne-am întors pe plaja noastră.

— Avem o recoltă pe cînte anul ăsta... zisei eu, să schimb vorba. A plouat mult.

Dar nici unul dintre ei n-a comentat reflecția. Simțeau încă o greutate pe inimă. Toată speranța mi-era de-aci înainte în vin. Sosirăm la baracă.

— Fii binevenit sub acoperișul nostru, căpitan Manolakas ! zisei eu. Zorba, prăjește niște cîrnați și adu ceva de băut.

Manolakas se așeză în fața barăcii pe o piatră. Zorba luă un braț de uscături, prăji cîrnații și umplu trei pahare.

— În sănătatea voastră ! am zis eu ridicînd paharul. În sănătatea ta, căpitan Manolakas ! În sănătatea ta, Zorba ! Ciocniți !

Ciocniră, Manolakas vărsă cîteva picături de vin pe jos :

— Să-mi curgă sîngele ca vinul ăsta, zise el solemn; să-mi curgă sîngele ca vinul ăsta, dacă oi ridica mîna asupra ta, Zorba !

— Să-mi curgă, și mie, sîngele ca vinul ăsta, rosti Zorba, vărsînd la rîndul lui cîteva picături pe jos, dacă n-am și uitat urechea pe care mi-ai halit-o, Manolakas !

LA REVĂRSATUL ZORILOR, ZORBA SE RIDICĂ
 în capul oaselor în pat și mă trezi :

— Dormi, jupîne ?

— Ce se întîmplă, Zorba ?

— Am avut un vis. Un vis năstrușnic. Cred că nu peste multă vreme o să fac o călătorie. Ascultă, să mori de rîs. Se făcea că aici în port e un vapor mare cît un oraș. Șuiera, gata de plecare. Și eu veneam în fugă din sat să nu-l scap, și țineam un papagal în mîină. Sosesc, mă urc pe vapor, dar căpitanul aleargă degrabă. „Biletul ! Imi strigă el. — Cîte parale ? întreb eu scoțînd un pumn de bani din buzunar. — O mie de drahme. — Spune-mi, le rog, nu se poate cu opt sute ? îi zic eu. — Nu, o mie. — N-am decît opt sute, ia-le. — O mie, nici un ban mai puțin ! Altfel, șterge-o degrabă !” Atunci mi-a sărit muștarul : „Ascultă, căpitanule, îi zic, în interesul tău, ia cele opt sute de drahme pe care ți le dau, altminteri mă trezesc, vai de capul tău, și pierzi tot !”

Zorba pufni în rîs :

— Curioasă mașinărie și omul ăsta ! zise el uimit. Îi îndopi cu pîine, cu vin, cu pește, cu ridichi de lună, și din asta ies oftaturi, rîsete și visuri. O uzină ! Cred că în capul nostru e un cinema sonor și vorbitor.

Deodată, Zorba sări din pat.

— Dar de ce papagalul ? strigă el îngrijorat. Ce-o fi însemnînd asta, papagalul pe care-l duceam cu mine ? Ah ! Teamă mi-e că...

Nici n-apucă să-și termine vorba. Un sol, scurt, bon-doc și roșcovan, un drac și jumătate intră abia trăgîndu-și sufletul.

— Pentru Dumnezeu ! biata madam Hortense țipă să vină doctorul ! E gata să moară, zice, da, să moară, și-o să-o aveți pe suflet.

Mi-a fost rușine. În toată agitația în care ne aruncase văduva, uitasem cu desăvîrșire de bătrîna noastră prietenă.

— Îi e rău, sărmana, continuă roșcovanul cu mîncărime la limbă, tușește așa de tare că i se zguduie tot hanul ! Da, da, domnilor, ca o tuse de măgar ! guh ! guh ! de se scutură tot satul !

— Nu-i de rîs, mă răstii eu la el, tacă-ți gura !

Am luat o bucată de hîrtie și 'am scris.

— Iute, du scrisoarea asta doctorului și să nu pleci de-acolo pînă nu-l vezi cu ochii tăi că s-a urcat pe mîrtoagă. Ai priceput ? Fuga !

Apucă scrisoarea, o vîri la brîu și dispăru.

Zorba se și sculase. Se îmbracă în grabă, fără să scoată o vorbă.

— Așteaptă, viu cu tine, i-am zis.

— Sînt grăbit, a răspuns el, și a pornit-o.

Puțin mai tîrziu, am apucat-o și eu pe drumul ce ducea în sat. Grădina văduvei își răspîndea mireasmă, pustie. Mimitho ședea în față, ghemuit, fioros, ca un ciine bătut. Se jigărise, ochii îi intraseră adînc în orbite și ardeau. Se întoarse, mă zări și luă o piatră de jos.

— Ce faci aici, Mimitho ? am întrebat, aruncînd o privire mîhnită asupra grădinii.

Amintirea a două brațe calde și vînjoase mă năpădi... Parfumul florii de lămîi și al uleiului de dafin plutea în aer. Zăream într-o lumină crepusculară frumoșii ochi negri ai văduvei, aprinși de dorință, și dinții ei frecați cu frunze de nuc, sclipitori, ascuțiți și albi ca zăpada.

— De ce mă întrebî asta ? bombăni Mimitho. Du-te, vezi-ți de treburile tale.

— Vrei o țigară ?

— Nu mai fumez. Sînteți toți niște ticăloși. Toți ! Toți ! Toți !

Tăcu, gîfîind, căutînd pare-se cuvînte pe care nu le găsea.

— Ticăloși... mizerabili... mincinoși... ucigași...

Ca și cum ar fi găsit cuvîntul pe care-l căuta, păru ușurat, lovi din palme.

— Ucigași ! ucigași ! ucigași ! strigă el cu glas ascuțit, și izbucni în rîs.

Am simțit o strîngere de inimă.

— Ai dreptate, Mimitho, ai dreptate, șoptii eu îndepărtîndu-mă cu pași grăbiți.

La intrarea în sat dădui cu ochii de moș Anagnosti, aplecat asupra ciomagului, privind cu luare-aminte, cu un zîmbet pînă la urechi, doi fluturi galbeni care se urmăreau în iarba primăvărată. Acum că era bătrîn și nu-l mai tulbura grija ogorului, a femeii sau a copiilor, avea răgazul să-și preumbe asupra lumii o privire dezinteresată. Îmi zări umbra pe pămînt și ridică capul.

— Ce vînt te-aduce dar atît de dimineață ? mă întrebă el.

Trebuie să fi citit însă pe chipul meu îngrijorarea, și fără să aștepte răspuns :

— Du-te degrabă, fiule, zise el. Nu știu dacă o mai găsești în viață... Ei, nefericita !

Patul lat, care slujise atît de mult, tovarășul cel mai credincios al doamnei Hortense, fusese tras în mijlocul camerei, pe care-o umplea în întregime. Deasupra ei stătea aplecat, visător și îngrijorat, devotatul consilier particular, cu aripa-i verde, ciuful galben, ochiul rotund și răutăcios, papagalul. Se uita în jos la stăpîna lui întinsă și gemînd și-și răsucea căpșorul aproape omenesc nițel într-o parte ca să asculte.

Nu, nu, nu erau veselele chicoteli de dragoste pe care le cunoștea atît de bine, nici duioasele gingureli de porumbiță, nici rîsetele celei care se gîdilă. Picăturile de sudoare rece care se prelingeau pe chipul slăpînei lui, părul încîlcit, nespălat, necoafat, lipit de tîmple, răsucelile acelea convulsive în pat, papagalul le vedea pentru prima oară, și era îngrijorat. Voia să strige : „Canavaro ! Canavaro !“, dar sunetele nu-i ieșeau din gîtlej.

Nefericita lui stăpînă gema, brațele-i ofilite și fleșcăite ridicau și lăsau în jos cearșaful ; se sufoca. Fără fard, buhăită, mirosea a sudoare acră și a carne care începe să se descompună. Pantofiorii ei scîlciți, deformați, stăteau cu vîrfurile ieșite de sub pat, și ți se rupea inima văzîndu-i. Pantofiorii aceștia te îndurerau mai mult chiar decît stăpîna lor.

Zorba, așezat la căpătiul bolnavei, se uita la cei doi pantofiori și nu-și putea lua ochii de la ei. Strîngea buzele ca să-și poată stăpîni lacrimile. Am intrat, m-am așezat în spatele lui, dar nu m-a auzit.

Nefericita respira greu, se sufoca. Zorba scoase din cui o pălărie cu trandafiri artificiali să-i facă vînt. Își mișca laba groasă foarte iute și neîndemînic, de parcă ar fi suflat peste niște cărbuni umezi ca să-i aprindă.

Ea deschise ochii, înspăimîntată, privi în jurul ei. Totul era înecat în beznă, nu distingea pe nimeni, nici pe Zorba, care ținea în mîna pălăria înflorată.

Totul era înspăimîntător și sumbru în jurul ei ; aburi albăstirii urcau din pămînt și luau forme diferite, deveneau guri schimonosite, labe cu gheare, aripi negre.

Își înfipse unghiile în perna pătată de lacrimi, salivă și sudoare și strigă din toate puterile :

— Nu vreau să mor ! Nu vreau !

Dar cele două bocitoare ale satului mirosiseră deja cum stau lucrurile și se înființaseră. Se strecurară în cameră și se așezară pe jos, rezemate de perete.

Papagalul, cu ochiul lui rotund, le zări ; se înfurie, își lungi gîtul și strigă : „Canav...“, dar Zorba, enervat, întinse mîna spre colivie și pasărea tăcu chitic.

Din nou răsună urletul de disperare :

— Nu vreau să mor ! Nu vreau !

Doi tineri spîni și bronzăți își vîrîră nasul pe ușă, se uitară atent la bolnavă, schimbară între ei, satisfăcuți, un semn de tacită înțelegere și se făcură nevăzuți.

Îndată după aceea, se auziră în curte cotcodăceli înspăimîntate și filfiit de aripi ; careva fugărea găinile.

Prima bocitoare, baba Malamatenia, se întoarse spre tovarășa ei :

— Îi văzuși, tușă Lenio, îi văzuși ? Sînt grăbiți, hămesii, o să le sucească gîtul găinilor și-o să le înfulece. Toți derbedei din sat s-au adunat în curte, și-acu îi vezi că dau iama !

Apoi, întorcîndu-se spre patul muribundeii :

— Mori, draga maichii, grăbește-te, șopti ea nerăbdătoare, grăbește-te, să mai apucăm și noi cîte ceva.

— Dacă-i vorba și-i vorba, zise tușă Lenio, țuguindu-și gurița știrbă, dacă-i vorba și-i vorba, maică Malamatenia, apăi bine fac... „Vrei să mănînci, ciupește ; vrei să ai, fură !“ mă povățuia răposata maică-mea. Să-i dăm mai iute cu bocitul, să punem și noi mîna pe-un pumn de orez, pe-o țiră de zahăr, pe-o cratiță, și-om pomeni-o. Nu tu copii, nu tu părinți, și-atunci, cine să mănînce găinile și iepurii ? Cine să-i bea vinul ? Cui să-i rămîna toate mosoarele, pieptenii și bomboanele ? He ! pe cinstea mea, maică Malamatenia, să mă ierte Dumnezeu, da' parcă îmi vine să pun mîna pe ce-oi putea !

— Așteaptă, soro, nu te grăbi așa ! făcu baba Malamatenia, apucîndu-și tovarășa de braț. Și eu, zău așa, gîndesc deopotrivă, da' las-o mai întîi să-și dea sufletul.

În vremea asta, muribunda scotocea nervoasă sub pernă. Simțind primejdia, scosese din cufăr crucifixul din os alb, strălucitor, și-l luase cu ea în pat. De ani și ani de zile, îl uitase cu desăvîrșire printre bluzele ferfenișite și zdrențele de catifea, în fundul cufărului, ca și cum Hristos ar fi fost o doctorie pe care n-o iei decît în caz de boală grea. Cîtă vreme duci o viață bună, mănînci, bei și iubești, nu servește la nimic.

Găsi pînă la urmă crucifixul, pe dibuite, și-l strînse la pieptul muiat de sudoare.

— Micuțul meu Isus, scumpul meu Isus... șopti ea pătimașă, strîngîndu-și la piept ultimul iubit.

Papagalul o auzi. Simți tonul vocii schimbat, își aminti nopțile albe de odinioară și înălță capul voios :

— Canavaro ! Canavaro ! strigă el cu glas răgușit, ca un cocoș care cheamă soarele.

Zorba, de data asta, nu mai făcu nici o mișcare să închidă pliscul papagalului. Se uită la femeia care plîngea

și-și îmbrățișa Dumnezeuul crucificat, în timp ce o blindețe neînchipuită i se așternea pe fața vlăguită.

Se deschise ușa și moș Anagnosti intră încetisor, cu căciula în mână. Se apropie de bolnavă, se înclină, îngenuche :

— Iartă-mă, buna mea doamnă, îi zise el, și Dumnezeu te va ierta. Iartă-mă dacă vreodată ți-am zis vreo vorbă aspră. Oameni sîntem.

Dar buna doamnă stătea acum lungită, împăcată, confundată într-o nespusă fericire și nu-l auzea pe moș Anagnosti. Toate amărăciunile ei erau înlăturate, jalnica bătrînețe, batjocurile, vorbele usturătoare, serile mohorîte cînd se așeza în pragul pustiu al ușii ei și tricota ciorapi țărănești ca o cumătră oarecare, această pariziancă elegantă, această cochetă irezistibilă, care jucase în poală cele patru mari puteri și fusese salutată de patru mari escadre !

Marea e albastră ca cerul, valurile spumegă, fortărețele plutitoare se clatină, drapele de toate culorile pocnesc în vînt pe catarge. Se simte miros de potîrniche la frigare și de rîndunică de mare pe grătar, se aduc fructe de la gheață în vase de cristal șlefuit și dopul de șampanie sare pînă în tavanul de fier al cuirasatului.

Bărbi negre, castanii, cărunte, blonde, patru soiuri de parfum, colonie, violete, mosc, ambră, ușile cabinetelor metalice se închid, draperiile grele se lasă, luminile se aprind. Madam Hortense închide ochii. Toată viața ei de dragoste, toată viața ea de zbucium, ah ! Doamne, n-a durat decît o secundă...

Trece de pe un genunchi pe altul, strînge în brațe tunici brodate cu fir de aur, își vîră degetele prin stufoase bărbi parfumate. De numele lor nu-și mai aduce aminte. Ca și papagalul ei, nu-și amintește decît de Canavaro, pentru că era cel mai tînăr și pentru că numele lui era singurul pe care pasărea îl putea rosti. Celelalte erau complicate, dificile, și s-au pierdut.

Madam Hortense oftă din rărunchi și strînse crucifixul cu patimă.

— Canavaro, micuțul meu Canavaro... șoptea ea în delir, strivindu-l de sfîni ei fleșcăiți.

— Incepe să nu mai știe ce spune, șopti țața Lenio. Trebuie că și-a văzut îngerul păzitor și s-a înfricoșat... Să ne desfacem broboadele, să ne apropiem.

— Tu nu te temi de Cel-de-sus ? făcu tușa Malamatenia. Ce-ai vrea, să începem cu bocitul cât e încă în viață ?

— Hei ! tușă Malamatenia, mormăi pe înfundate țața Lenio, în loc să-ți fie gândul la cuferele și țațele ei, la mărfurile din dugheană, la găini și iepuri, te-apuci să mă birii că trebuie să-și dea mai întâi sufletul. Fură cine apucă !

Acestea zise, se sculă în picioare, și cealaltă veni după ea mînioasă. Își deznodară basmalele negre, își despletiră rarele fire de păr alb și se prinsură de marginea patului. Țața Lenio dădu cea dintii semnalul, scoțind un țipăt lung, ascuțit, să te treacă fiorii și mai multe nu :

— Iiii !

Zorba se repezi, le apucă pe cele două hoaște de păr și le împinse cât colo.

— Tacă-vă fleanca, mori stricate ! strigă el. Nu vedeți că mai trăiește ?

— Hodorogul ! bombăni țața Malamatenia, legîndu-și înapoi broboada. De unde ne-a mai picat și pisălogul ăsta ?

Madam Hortense, bătrîna sirenă atît de încercată, auzi țipătul strident ; blînda viziune se spulberă, vasul-amiral fu înghițit de valuri ; fripturile, șampania, bărbile parfumate dispărură și recăzu în patul ei cel de pe urmă, impuțit, la capătul lumii. Dădu să se ridice, de parcă ar fi vrut să scape, dar se prăbuși la loc și începu din nou să strige, blînd, pe-un ton plîngăreț :

— Nu vreau să mor ! Nu vreau...

Zorba se aplecă asupra ei, îi atinse cu palma groasă și aspră fruntea încinsă și-i desprinse părul de pe față ; ochii lui de pasăre se umplură de lacrimi :

— Taci, taci, draga mea, șopti el ; sînt aici, eu, Zorba, nu-ți fie teamă !

Și iată că dintr-o dată viziunea se ivi iarăși, ca un fluture uriaș de culoarea mării, acoperind tot patul. Mu-

ribunda apucă mîna groasă a lui Zorba, își întinse brațul alene și-l petrecu pe după gîtul aplecat. Buzele i se mișcară :

— Canavaro, micuțul meu Canavaro..

Crucifixul se rostogoli de pe pernă, căzu jos și se sfărîmă. Un glas de bărbat răsună în curte :

— Ei ! camarade, hai, pune găina, apa e-n clocot !

Mă așezasem într-un colț al camerei și, din cînd în cînd, mă podideau lacrimile. Asta e viața, îmi spuneam, pestriță, incoerentă, nepăsătoare, perversă. Nemiloasă. Acești țărani primitivi din Creta o împresoară pe bătrîna cîntăreață venită de la celălalt capăt al pămîntului și o privesc murind cu o bucurie sălbatică, de parcă n-ar fi, și ea, o făptură omenească. Ca și cum o mare pasăre exotică și multicoloră ar fi căzut, cu aripile frînte, pe țărnul lor și s-ar fi adunat în jurul ei s-o privească. Un păun bătrîn, o bătrînă pisică de angora, o otarie bolnavă...

Zorba își eliberă încet gîtul de brațul doamnei Hortense. Se ridică, palid. Se șterse la ochi cu dosul mîinii. Se uită la bolnavă, dar nu deslușea nimic. Nu vedea. Se șterse din nou la ochi și-o văzu atunci dînd din picioarele moi și umflate și schimonosindu-și gura cu spaimă. Se scutură o dată, de două ori, cearșafurile alunecară pe jos și se înfățișă privirilor pe jumătate goală, lac de sudoare, umflată, galben-verzuie. Dădu un țipăt scurt, ascuțit, strident, ca de pasăre gîtuită, apoi rămase nemișcată, cu ochii mari deschiși, îngroziți și sticloși.

Papagalul sări în partea de jos a coliviei, se agăță cu ghearele de bare, privi, și-l văzu pe Zorba întinzînd laba groasă spre stăpîna lui și, cu o nespusă gingășie, închizîndu-i pleoapele.

— Iute, o mîină de-ajutor, hai, voi de colo, a crăpat ! scheunară bocitoarele năpustindu-se spre pat.

Dădură un răcnet prelung, legănîndu-și bustul înainte și înapoi, strîngînd pumnii și lovindu-și pieptul. Încet-încet, această lugubră și monotonă oscilație le provoca o ușoară stare de hipnoză, dureri străvechi le năpădeau ca o otravă, coaja inimii crăpa și bocetul țîșnea

— „Și mi-a rupt firul vieții, și m-a dat pradă morții...”

Zorba ieși în curte. Îi venea să plîngă, dar se rușina s-o facă în fața femeilor. Mi-aduc aminte că într-o zi îmi spusese : „Nu mi-e rușine să plîng, nu, dar numai în fața bărbaților. Noi bărbații formăm un fel de gașcă, nu-i așa ? Nu-i rușine. Dar de față cu muierile trebuie să te arăți totdeauna viteaz. Altfel, dacă ne-apucăm și noi că miorlăim, ce-o să se aleagă de nefericitele astea ? Are să vie sfîrșitul lumii.”

O spălară cu vin, baba care se îngrijea de pregătirea morților deschise cufărul, scoase rufărie curată, o schimbă și deșertă pe ea o sticlută cu apă de colonie. Din grădinile învecinate sosiră muștele necrofile care-și depuseră ouăle în nările, în jurul ochilor și la colțurile buzelor ei.

Soarele cobora spre asfințit. Cerul, la apus, era extrem de blînd. Norișorii roșii, ca niște fulgi, tivii cu aur, pluteau alene în violetul întunecat al serii, transformîndu-se fără încetare — vapoare, lebede, monștri fantastici încropiți din vată și din mătase scămoșată. Printre trestiile din curte se zărea sclipind în depărtare marea zbruciumată.

Doi corbi bine hrăniți își luară zborul de pe ramurile unui smochin și se apucară să măsoare în lung și-n lat lespezile din curte. Zorba se înfurie, puse mîna pe-o piatră și îi goni.

În celălalt capăt al curții, borfașii satului încinseseră un chef la foartă. Scoseseră masa cea mare din bucătărie, scotociseră pretutindeni și găsiseră pîine, farfurii, tacîmuri, aduseseră din pivniță o damigeană cu vin, puseseră la fiert cîteva găini, și acum, veseli, flămînzi, mîncău și beau, ciocnind paharele.

— Să fie de sufletul răposatei ! Fie-i țărîna ușoară !

— Și toate dragostele ei, băieți, să se facă ingeri, să-i ducă sufletul la cer !

— Ia stați numai, uitați-vă o țîră la moș Zorba, zise Manolakas, zvîrle cu pietre în corbi ! A rămas văduv,

să-l chemăm la un pahar de vin în amintirea gagicii lui !
Hei, căpitan Zorba, hei, consătene !

Zorba se întoarse. Văzu masa pusă, găinile aburind în farfurii, vinul lucind în pahare, pe flăcăii zdraveni, pîrliți de soare, cu năframe în jurul capului, plini de nepăsare și plesnind de tinerețe.

— Zorba ! Zorba ! șopti el, ține-te bine. Acu să te văd !

Se apropie, bău un pahar de vin, apoi încă unul, și încă unul, pe nerăsuflăte, și mîncă o pulpă de găină. I se vorbea, nu răspundea. Mîncă și bea de zor, cu lăcomie, vîrînd în gură ditamai bucățile, cu gesturi largi, pe tăcute. Își arunca privirea spre odaia în care-i zăcea, țeapănă, bătrîna prietenă, și asculta bocetul care-i ajungea la urechi pe fereastra deschisă. Din cînd în cînd, cîntul funebru se întrerupca și se auzeau țipete, niscaiva ciorovăieli, scîrțîitul ușilor de la dulap ce se deschideau și se închideau, tropăieli apăsate și repezite, ca de oameni care se luptă. Și din nou bocetul monoton, sfîșietor, tărăgănat, ca un bîzîit de albină.

Bocitoarele se foiau de colo-colo prin camera moartei și-și intonau cîntul scotocind cu frenezie. Deschiseră un dulăpior, în care găsiră vreo cinci-șase lingurițe, un pic de zahăr, o cutie de cafea și alta de rahat. Țața Lenio se repezi, înhăță cafeaua și rahatul, tușa Malamatenia — zahărul și lingurițele. Sări, apucă să ia și două bucăți de rahat, le băgă în gură și, prin pasta îndulcită, bocetul ieși de data aceasta înăbușit, gîtuit :

— „Ia-ți, femcie, ziua bună, de la soare, de la lună...”

Două babe se furișară în cameră, se năpustiră asupra cufărului, își vîrîră mîinile în el, înhățară cîteva batis-tuțe, două-trei șervete, trei perechi de ciorapi, o jartieră, și le vîrîră în sîn, se întoarseră spre moartă și se închinară.

Tușa Malamatenia le văzu pe babe jefuind cufărul și se minie.

— Zi tu mai departe, soro, zi mai departe, vin acușica ! îi strigă țatei Lenio și-și vîrî la rîndul ei, mai întii capul, în cufăr.

Citeva boarfe de mătase zdrențuite, o rochie mov-închis decolorată, niște săndăluțe roșii străvechi, un evantai rupt, o umbrelă roșie nou-nouăță și, la fund de tot, un vechi tricorn de amiral. Un dar primit cîndva. Cînd era singură, și-l punea pe cap, în fața oglinzii, și, gravă, melancolică, se admira.

Careva se apropie de ușă. Bătrînele se retraseră, țața Lenio se prinse din nou de patul răposatei și începu să se bată cu pumnul în piept strigînd :

— „C-ai pornit o cale lungă...”

Zorba intră, se uită la moarta care zăcea liniștită, împăcată, lividă, acoperită de muște, cu mîinile încrucișate pe piept, cu panglicuța de catifea în jurul gîtului.

„Un pumn de țărîină, gîndi el, un pumn de țărîină căruia îi era foame, care rîdea, îmbrățișa. Un bulgăre de lut care plîngea. Și acum ? Cine naiba ne-aduce pe lume și cine naiba ne ia ?”

Scuipă și se așeză.

Afară, în curte, tinerii se și pregătiseră să încingă jocul. Iscusitul cîntăreț din liră, Fanurio, sosi și el ; dădură deoparte masa, bidoanele de gaz, hîrdăul, coșul de rufe, făcură loc și începură să joace.

Notabilitățile satului își făcură apariția, moș Anagnosti cu lungă-i bită îndoită și în cămașa-i largă de culoare albă ; Kondomanolio, rotofei și jegos ; învățătorul, cu un penar gros de tablă la brîu și cu un plaivas verde după ureche. Bătrînul Mavrandoni lipsea. Luase calca codrilor, ca unul aflat în afara legilor.

— Mi se bucură ochii că vă văd, copii ! făcu moș Anagnosti ridicînd mîna. Mă bucur tare cînd văd că vă veseliți ! Mîncăți și beți, Domnul să vă binecuvînteze ! dar nu țipați așa. Nu se cade. Mortul aude, aude, știți bine !

Kondomanolio dădu lămuriri :

— Am venit să facem inventarul bunurilor răposatei, ca să le împărțim săracilor satului. Ați mîncat și ați băut pe săturate, ajunge ! N-o să faceți acu jaf din toate, neisprăvișilor, că altminteri... luați seama ! zise el agitîndu-și ciomagul amenințător.

În spatele celor trei notabili se iviră vreo zece femei despletite, desculțe, în zdrențe. Fiecare din ele avea câte-un sac gol sub braț și câte-o paporniță în spinare. Se apropiară tiptil, pas cu pas, fără să scoată o vorbă.

Moș Anagnosti se întoarse, dădu cu ochii de ele și izbucni :

— Hei ! smolitelor, înapoi ! Ce ? Ați venit să dați năvală ? Aci va să fie trecute toate lucrșoarele, unul câte unul, pe hîrtie, și după aia împărțite cu socoteală și după dreptate, între ai săraci. Înapoi, am zis !

Învățătorul scoase de la brîu penaru-i lung de tablă, despături o foaie mare de hîrtie și se îndreptă spre mica dugheană să înceapă inventarul.

Dar în clipa aceea se auzi un zgomot asurzitor — că de cutii de tablă izbite, ca de mosoare date de-a dura, ca de cești lovite și sfărîmate. Și în bucătărie o larmă uriașă de crățiți, farfurii, furculițe.

Bătrînul Kondomanolio dădu să se repeadă cu cio-magul ridicat. Dar de unde s-o apuci ? Babe, bărbați, copii țîșneau pe ușă ca glonțul, săreau pe fereastră, peste gard, își dădeau drumul de pe terasă, ducînd fiecare cu el ce-apucase să șterpelească : oale, crățiți, saltele, iepuri... Unii smulseseră din țîțîni uși și ferestre și le cărau în spinare. Pînă și Mimitho se făcuse stăpîn pe cei doi pantofiori ai răposatei, legîndu-i cu o sfoară pe care și-o petrecuse după gît — să fi jurat că madam Hortense e dusă în cîrcă și că nu i se vād decît pantofiorii...

Învățătorul își încruntă sprîncenele, vîri penarul înapoi la brîu, împături la loc foaia de hîrtie rămasă albă și, fără o vorbă, cu o vădită expresie de demnitate jignită, trecu pragul și plecă.

Bietul moș Anagnosti urla, implora, își agita toiagul amenințător :

— E rușine, oameni buni, mare rușine, vă aude mortul !

— Să dau o fugă să chem popa ? întrebă Mimitho.

— Ce popă, dobitocule ? se răsti Kondomanolio furios. Era din Francia ; n-ai văzut cum își făcea cruce ? Cu patru degete, nelegiuita ! Haidem, s-o îngropăm degrabă, pînă nu începe să miroasă și să împrută satul !

— A început să colcăie viermii pe ea, ia uite, asta mi-e crucea ! făcu Mimitho închinându-se.

Moș Anagnosti își clătină capul lui cu trăsături fine de sătean de viță veche.

— Te prinde mirarea, smintitul ? Adevăru-i că omul e plin de viermi de când se naște, dar nu-i vedem. Când bagă ei de seamă că începi să puți, odată ies din găurile lor — albi, albi ca ăi din brânză !

Primele stele se iviră și rămăseseră agățate în aer, pîlpîind, ca niște clopoței de argint. Noaptea întregă era plină de clinchetul lor.

Zorba desprinse colivia papagalului din cîrligul de deasupra patului răposatei. Pasărea orfană se ghemuise într-un colț, înspăimîntată. Se holbase de tot și nu putea să înțeleagă. Își vîri capul sub aripi și se chirci.

Cînd Zorba scoase colivia, papagalul își veni în fire. Voi să vorbească, dar Zorba întinse mîna spre el.

— Taci din gură, îi șopti el cu glas mîngîietor, taci din gură, vino cu mine.

Zorba se aplecă și privi moarta. O privi îndelung, cu un nod în gît. Schiță mișcarea de-a se apleca și a o săruta, dar se reținu.

— Hai, Dumnezeu s-o ierte ! șopti el.

Apucă colivia și ieși în curte. Mă zări și se apropie de mine.

— Să mergem... îmi zise el încet, luîndu-mă de braț. Părea calm, dar îi tremurau buzele.

— Aici ajungem cu toții... spusei eu ca să-l consolez.

— Grozavă mîngîiere ! șuieră el, sarcastic. Să mergem.

— Așteaptă, zisei, trebuie, s-o ridice. Să vedem și noi... Te mai țin puterile ?

— Mă mai țin, răspuse el cu glas înăbușit.

Puse colivia jos și-și încrucișă brațele.

Din camera mortuară ieșiră, cu capetele descoperite, moș Anagnosti și Kondomanolio, care se închinară. În urma lor, patru dintre dansatori, cu trandafirul de aprilie tot după ureche, veseli, pe jumătate beți, țineau fie-

care de cîte-un colț ușa pe care era întinsă moarta. În spate urmau cîntărețul din liră cu instrumentul lui, vreo doisprezece oameni ușor afumați care continuau să molfăie și cinci-șase femei în mîna ba cu cîte-o cratiță, ba cu cîte-un scaun. Mimito venea ultimul cu pantoforii scilciați pe după gît.

— Ucigași ! Ucigași ! Ucigași ! striga el, hazos nevoie mare.

Bătea un vînt cald și umed, și marea se stîrni. Cîntărețul din liră ridică arcușul — plin de prospețime, de voieșie, sarcastic, glasul lui țîșni în noaptea caldă :

— „De ce, o, soare blind, te-arăți așa grăbit să asfințești ?...”

— Hai ! zise Zorba. S-a isprăvit...

MERGEAM, TĂCUȚI, PE ULIȚELE ÎNGUSTE DIN sat. Casele cu luminile stinse erau ca niște pete negre, undeva lătra un câine, ofta un bou. Când și când ne ajungeau la urechi, pe aripile vântului, clinchetul vesel al clopoștelor lirei, țîșnind ca niște șuvoaie zvăpăiate.

— Zorba, zisei eu, să rup tăcerea apăsătoare, ce vînt e ăsta ? Din sud ?

Dar Zorba mergea în fața mea, ținînd colivia papagalului ca pe-un felinar, și nu-mi răspunse. Când ajunserăm pe plajă, se întoarse.

— Ți-e foame, jupîne ? întrebă el.

— Nu, nu mi-e foame, Zorba.

— Ți-e somn ?

— Nu.

— Nici mie. Să ne-așezăm un pic pe pietre. Vreau să te întreb ceva.

Eram amîndoi obosiți, dar nu voiam să dormim. Nu voiam să pierdem otrava acelei zile. Somnul ne apărea ca o fugă în momentul primejdiei, și ne era rușine să mergem la culcare.

Ne-am așezat pe malul mării. Zorba și-a pus colivia între genunchi și a rămas o bună bucată de timp tăcut. O neliniștitoare constelație se ivi de după munte, monstru cu mai mulți ochi, cu coada în spirală. Cite-o stea se desprindea în răstimpuri și cădea.

Zorba privi cerul extaziat, cu gura deschisă, ca și cum îl vedea pentru prima oară.

— Ce s-o fi petrecînd oare acolo sus ? șopti el.

O clipă mai târziu se hotărî să vorbească.

— Poți să-mi spui, jupîne, făcu el, și glasul îi răsună solemn, emoționat, în noaptea caldă, poți să-mi spui ce înseamnă toate lucrurile astea ? Cine le-a făcut ? De ce le-a făcut ? Și mai ales (glasul lui Zorba vibra de mînie și de teamă) : de ce murim ?

— Nu știu, Zorba ! răspunsei, rușinat de parcă m-ar fi întrebat lucrul cel mai simplu, cel mai indispensabil, și pe care mi-era cu neputință să-l explic.

— Nu știi ! făcu Zorba, și ochii i se rotunjiră, așa cum i se rotunjiseră în noaptea cînd îi mărturisisem că nu știu să dansez.

Rămase tăcut o clipă și, deodată, izbucni :

— Păi atunci, toate terfeloagele alea împutite pe care le citești, la ce-ți folosesc, hai ? De ce le citești ? Și dacă nu vorbesc despre asta, despre ce vorbesc ?

— Vorbesc despre nedumerirea omului care nu poate răspunde la ce întrebî tu, Zorba.

— Mă doare-n cot de nedumerirea lor ! strigă el exasperat, izbind cu piciorul în pămînt.

Papagalul, la acest strigăt, tresări pe neașteptate.

— Canavaro ! Canavaro ! chirăi el ca un strigăt de ajutor.

— Fleoanca ! făcu Zorba, dînd cu pumnul în colivie.

Se întoarse spre mine :

— Eu vreau să-mi spui de unde venim și unde mergem. De-atîția ani de cînd tot buchisești la terfeloagele alea, gîndesc c-oi fi tescuit vreo două-trei mii de kile de hîrtie, și cu ce zeamă te-ai ales ?

Era atîta spaimă în glasul lui că mi s-a tăiat respirația. Ah ! ce n-aș fi dat să-i pot răspunde !

Aveam sentimentul profund că piscul cel mai înalt pe care-l poate atinge omul nu e nici Cunoașterea, nici Virtutea, nici Bunătatea, nici Izbînda. Ci altceva, mult mai mare, mult mai eroic și mai deznădăjduit : Groaza sfîntă.

— Nu răspunzi ? făcu Zorba cu teamă.

Incercai să-l fac pe tovarășul meu să înțeleagă ce este Groaza sfântă :

— Noi sîntem niște viermișori, Zorba, niște viermișori mici, mici de tot, pe frunza îngustă a unui pom uriaș. Această frunză îngustă e Pămîntul nostru. Celelalte frunze sînt stelele pe care le vezi mișcîndu-se noaptea. Umblăm pe frunzișoara noastră cercetînd-o cu teamă. O mirosim — miroase frumos sau urît. O gustăm — e bună de mîncat. O lovim — ea răsună și strigă ca o făptură vie. Unii oameni, cei mai cutezători, ajung pînă la capătul frunzei. De acolo, ne aplecăm, cu ochii mari deschiși, cu urechile ciulite, spre vid. Ne înfiorăm. Bănuim sub noi înfricoșătoarea prăpastie, auzim de departe foșnetul altor frunze ale pomului uriaș, simțim cum urcă seva de la rădăcina pomului și ne crește inima. Aplecați astfel deasupra prăpastiei, cu tot corpul, cu tot sufletul, tremurăm de groază. Din clipa aceea începe...

M-am oprit. Voiam să spun : din clipa aceea începe poezia, dar Zorba n-ar fi înțeles. Am tăcut.

— Ce începe ? se auzi glasul neliniștit al lui Zorba. De ce te-ai oprit ?

— ...Începe marea primejdie, Zorba. Pe unii îi apucă amețea și aiurcăză, altora le e frică, se chinuie să găsească un răspuns care să le întărească sufletul, și zic : „Dumnezeu“. Alții, la capătul frunzei, privesc prăpastia, liniștiți, curajoși, și zic : „Îmi place“.

Zorba reflectă îndelung. Se străduia din răsputeri să înțeleagă.

— Eu, zise el în cele din urmă, privesc în fiecare clipă moartea în față. Mă uit la ea, și nu mi-e frică. Cu toate astea niciodată, dar niciodată nu zic „Îmi place“. Nu, nu-mi place defel ! Nu sînt de acord !

Tăcu, dar curînd izbucni din nou :

— Nu, nu sînt eu ăla să întind gîtul în fața Morții, ca o oaie, și să-i zic : „Taie-mi capul, ca să merg degrabă în rai !“

Îl ascultam pe Zorba, nedumerit. Ce înțelept se străduia oare să-i învețe pe discipolii săi să facă de bunăvoie

ce ordonă legea ? Să zică „da“ necesității, să transforme inevitabilul în voință liber consimțită ? — aceasta e, poate, singura cale a omului spre eliberare. E jalnică, dar nu există alta.

Și revolta, atunci ? Mîndra tresărire donquijotească a omului pentru a birui Necesitatea, pentru a supune legea exterioară legii interioare a sufletului său, pentru a nega tot ce există și a crea, după legile dictate de inima lui, care sînt potrivnice legilor inumane ale naturii, o lume nouă — mai pură, mai morală, mai bună ?

Zorba se uită la mine, văzu că nu mai aveam nimic să-i spun, apucă încet colivia ca să nu se trezească pagagalul, o puse la cap și se lunge.

— Noapte bună, jupîne ! zise el. Ajunge.

Bătea un vînt puternic de la miazăzi, venit de jos, din Africa, pîrguind legumele, fructele și piepturile Cretei. Simțeam cum îmi mîngîie fruntea, buzele, gîtul și, ca un fruct, creierul îmi pîrîia și se umfla.

Nu puteam, nu voiam să dorm. Nu mă gîndeam la nimic. Simțeam numai, în noaptea aceea caldă, cum ceva, cineva, se coace în mine. Trăiam limpede surprinzătorul spectacol : simțeam cum mă schimb. Ceea ce de obicei se petrece în cele mai tainice unghere ale măruntaielor noastre, se petrecea de data aceasta pe față, deschis, în fața ochilor. Ciucit pe vine la malul mării, priveam minunea.

Stelele pălră, cerul începu să se învăpăieze, și pe acel fundal de lumină, ca descnați fin cu penița, se iviră munții, copacii, pescărușii.

Se lumină de ziuă.

Trecură cîteva zile. Spicele se copseseră și-și aplecau capetele doldora de boabe. Pe ramurile măslinilor fierăstraiele greierilor despicau aerul, insecte scînteietoare bîzîiau în lumina arzătoare. Un abur se ridica din mare.

Zorba, tăcut, pleca cu noaptea în cap pe munte. Instalarea telefericului era pe sfîrșite. Stâlpii fură înfipti, cablul întins și scripeții agățați. Zorba se întorcea de la

lucru la căderea nopții, frînt de oboseală. Aprindea focul, pregătea masa și mîncam. Evitam amîndoi redeșterea groaznicilor demoni interni : dragostea, moartea, spaima. Nu aduceam vorba nici despre văduvă, nici despre madam Hortense, nici despre Dumnezeu. Tăcuți, priveam în depărtare marea.

În fața tăcerii lui Zorba, eternele și zadarnicele glasure se trezeau în mine. Din nou îmi simțeam pieptul potopit de groază. Ce e lumea asta ? mă întrebam, care e scopul ei și în ce măsură viețile noastre vremelnice pot năzui să-l atingă ? Scopul omului e să prefacă materia în bucurie, pretinde Zorba ; s-o prefacă în spirit, zic alții ; ceea ce, pe alt plan, înseamnă același lucru. Dar pentru ce ? În vederca cărui lucru ? Și cînd trupul se spulberă, rămîne ceva din ceea ce numisem suflet ? Sau nu rămîne nimic din el, și nepotolita noastră sete de nemurire provine nu de acolo că sîntem nemuritori, ci din faptul că, în scurtul răstimp în care respirăm, ne aflăm în slujba a ceva de esență veșnică ?

Intr-o zi, m-am trezit și mi-am făcut toaleta. Să fi jurat că și pămîntul s-a trezit și-și face toaleta. Strălucea, plin de prospețime. Am pornit-o pe drumul ce ducea în sat. La stînga, marea de culoarea indigoului era nemișcată. La dreapta, în depărtare, ca o armată cu sulii de aur, lanurile de grîu. Am trecut de smochinul Dom'șoarei, plin de frunze verzi și de smochine mititele, am străbătut în mare grabă, fără să întorc capul, grădina văduvei și am intrat în sat. Acum, micul han era părăsit, pustiu. Lipseau uși, lipsseau ferestre ; în curte, cîinii intrau și ieșeau în voie, odăile erau goale. În camera mortuară nu mai exista nici pat, nici cufăr, nici scaune. Nu mai rămăsese decît, într-un colț, un papuc zdrențăros, scilciat, cu un ciucure roșu. Credincios, păstra încă forma piciorului stăpînei lui. Jalnicul papuc, mai compătimitor decît sufletul omului, nu dăduse încă uitării piciorul atît de drag și de brutalizat.

M-am înapoiat tîrziu. Zorba aprinsese focul și se pregătea să facă mîncarea. De cum a ridicat capul, a pri-ceput de unde veneam. Și-a încruntat sprîncenele. După

aiutea zile de tăcere, și-a deszăvorât inima, în seara aceea, și a vorbit :

— Toate amărăciunile, jupîne, zise el ca și cum ar fi vrut să se justifice, îmi frîng inima în două. Dar ea, sfîrtecătă, ciuruită toată, se lipește îndată la loc și nu se mai vede rana. Sînt, din cap pînă-n picioare, numai o rană cicatrizată, de-aia țin piept.

— Prea repede ai uitat-o, Zorba, pe biata Bubulina, am rostit eu cu glas devenit, fără voia mea, brutal.

Lui Zorba i-a sărit muștarul, a ridicat tonul :

— Cale nouă, a strigat el, proiecte noi ! Am încetat să-mi mai amintesc ce s-a întîmplat ieri, am încetat să mă mai întreb ce-o să fie mîine. Ce se întîmplă azi, în clipa de față, asta mi-e grija. Îmi zic „Ce faci în clipa asta, Zorba ? — Dorm. — Apăi dormi zdravăn ! — Ce faci în clipa asta, Zorba ? — Muncesc. — Apăi, muncește zdravăn ! — Ce faci în clipa asta, Zorba ? — Țin în brațe o muiere. — Apăi ține-o zdravăn, Zorba, uită tot restul, nu mai există nimic altceva pe lume, nimic decît ca și cu tine, dă-i bătaie !“

Și după o clipă :

— Nici un Canavaro n-o făcut-o pe Bubulina noastră să cunoască o atare plăcere ca mine, ăsta care-ți vorbește, zdrențărosul, bătrînul Zorba. De ce ? o să mă întreb. Pentru că toți Canavaro din lume, chiar în clipa cînd o țineau în brațe, erau cu gîndul la flota lor, la Creta, la regele lor, la tresese sau la nevasta lor. Dar eu uitam totul, totul, și ea, putoarea, își da bine scama — și află de la mine, preainvățatul, pentru muiere nu există plăcere mai mare. Adevărata muiere, ascultă bine, să-ți fie de învățătură, se bucură mai mult de plăcerca pe care-o dă decît de plăcerca pe care-o are de la bărbat.

Se aplecă să mai bage un lemn în sobă și tăcu.

Mă uitam la el și mi se umplea inima de bucurie. Simțeam întreaga bogăție, simplitate, profunda valoare umană a acestor clipe, petrecute aici pe plaja pustie. Și masa noastră de fiecare seară era ca acelea ale marinariilor debarcați pe-un țarm pustiu — cu pești, stridii — mai

gustoase decît orice alte bucate și fără ascănare în ce privește hrana sufletului omenesc. Aici, la capătul lumii, eram și noi ca doi naufragiați.

— Poimîine e inaugurarea telefericului, zise Zorba continuîndu-și ideea. Nu mai calc pe pămînt, sînt aerian, îmi simt scripeții pe umeri !

— Ți-amintești, Zorba, am zis, cu ce momeală ai încercat, în cafeneaua din Pireu, să mă prinzi în plasă ? Că știi chipurile să faci niște supe grozave — și într-adevăr asta-i mîncarea care-mi place cel mai mult. Cum de-ai ghicit ?

Zorba a dat din cap cu oarecare dispreț :

— Nu știu, jupîne ! Mi-a venit și mie așa. Cînd te-am văzut șezînd în colțul cafenelei, liniștit, rezervat și aplecat peste o cărțulie aurită pe margini — nu știu, mi-am zis că trebuie să-ți placă supele. Mi-a venit și mie așa, cum îți spun, nu încerca să pricepi !

Tăcu, ciulind urechile.

— Taci, zise el, vine cineva !

Se auziră pași grăbiți și gîfială de om care aleargă. Deodată, în lumina flăcării, se ivi în fața noastră un călugăr cu rasa sfișiată, cu capul gol, cu barba pîrlită și o jumătate de mustață. Răspîndea un puternic miros de gaz.

— Ei ! bine-ai venit, părinte Zaharia ! strigă Zorba. Ce te-a adus în halul ăsta ?

Călugărul se prăvăli la pămînt, lingă foc. Îi tremura bărbia.

Zorba se aplecă și-i făcu cu ochiul.

— Da, răspunse călugărul.

— Bravo, călugăre ! strigă el. Acu intri la sigur în rai, nu-ți mai scapă, și cu un bidon de gaz în mînă.

— Amin ! mormăi călugărul închinîndu-se.

— Cum s-a întîmplat ? Cînd ? Povestește !

— L-am văzut pe arhanghelul Mihail, frate Canavaro. Mi-a dat poruncă. Ascultă numai. Eram singur în

bucătărie, cu ușa închisă, și curățam niște fasole verde. Frații erau la vecernie, liniște peste tot. Auzeam păsărelele cîntînd și mi se părea că-s îngeri. Eram liniștit, pregătisem totul și așteptam. Cumpărasem un bidon de gaz și-l pitisem în capela din cimitir, sub Sfînta Masă, ca arhanghelul Mihail să-l binecuvînteze. Așadar, ieri după-masă curățam niște fasole verde, îmi umbla raiul prin cap și-mi ziceam : „Isuse Hristoase, fă așa încît să fiu și eu vrednic de împărăția cerurilor, și-oi fi gata să curăț la zarzavaturi o veșnicie în bucătăriile raiului !” Iată la ce mi-era gîndul, și-mi curgeau lacrimile pe obraji. Cînd, deodată, am auzit filfîit de aripi deasupra mea. Am priceput numaidecît. Mi-am plecat capul tremurînd. Atunci am auzit un glas : „Zaharia, ridică-ți ochii, nu-ți fie teamă !” Dar eu tremuram și-am căzut la pămînt. „Ridică-ți ochii, Zaharia !” s-a auzit din nou glasul. Am ridicat ochii și-am văzut : ușa se deschisese și în prag stătea arhanghelul Mihail, așa cum e zugrăvit pe ușa altarului, întocmai ; cu aripi negre, sandale roșii și cască de aur. Doar că în loc de sulită ținea în mînă o făclie aprinsă ! „Ziua bună, Zaharia ! îmi zice. — Sînt robul lui Dumnezeu, îi răspund, poruncește ! — Ia făclia aprinsă și Domnul să te-ajute !” Am întins mîna și-am simțit că-mi arde palma. Dar arhanghelul pierise. N-am văzut, în deschizătura ușii, decît o dîră de foc pe cer, ca o stea căzătoare.

Călugărul își șterse sudoarea de pe față. Devenise livid. Îi clănțăneau dinții de parcă avea fierbințeală.

— Și atunci ? făcu Zorba. Curaj, călugăre !

— În clipa aia frații ieșeau de la vecernie și intrau în sala de mese. În trecere, Egumenul îmi dădu un picior, ca unui cîine. Frații pufniră în rîs. Eu, nimic. De cînd trecuse arhanghelul era în aer un miros de pucioasă, dar nimeni nu băga de seamă. Se așezară la masă. „Zaharia, îmi zice fratele ospătar, nu vii să mînci ?” Eu, buzele lipite. „Pîinea îngerilor îi e de-ajuns !” zice Dometios, sodomitul. Frații se pun iarăși pe rîs. Atunci mă ridic și-o pornesc spre cimitir. Mă arunc cu fața în jos la

picioarele arhanghelului. Ore în șir i-am simțit pe gît piciorul greu. Timpul a trecut ca un fulger. Așa or să treacă orele și veacurile în rai. S-a făcut miezul nopții. Era o liniște ca de mormînt. Călugării se duseseră la culcare. M-am ridicat. Mi-am făcut cruce și am sărutat piciorul arhanghelului. „Facă-se voia ta!” am zis. Am apucat bidonul de gaz și l-am destupat. Rasa mi-era ticșită de cîrpe. Am ieșit afară. Era o noapte ca de smoală. Luna încă nu se ivise. Mănăstirea era neagră ca iadul. Am intrat în curte, am ridicat scara, am ajuns la camera Egumenului, am stropit cu gaz ușa, ferestrele, pereții. Am dat fuga la chilia lui Dometios. De-acolo am început să inund chilii și cerdacul lung de lemn — așa cum m-ai învățat. După aia am intrat în biserică, am aprins o luminare de la candela lui Hristos și-am dat foc.

Călugărul, cu respirația tăiată, tăcu. Ochii i se umplură de văpăi.

— Domnul fie lăudat, răcni el închinîndu-se. Domnul fie lăudat! Dintr-o dată mănăstirea a fost învăluită în flăcări. „Focurile iadului să vă mistuie!” am urlat și-am luat-o la sănătoasa. Fugeam de rupeam pămîntul și auzeam clopotele sunînd și călugării urlînd... S-a făcut ziuă. M-am ascuns în pădure. Dîrdiiam. Soarele s-a înălțat și-i auzeam pe călugări scotocind prin mărăcini să dea de mine. Dar bunul Dumnezeu zvîrlise o negură asupra mea și nu mă vedeau. Pe la asfințit am auzit un glas: „Coboară pînă la mare, fugi! — Arhanghele, călăuzește-mă!” am strigat și iată-mă iarăși pe drum. Nu știam încotro merg, arhanghelul îmi îndruma pașii, cînd sub formă de fulger, cînd sub formă de pasăre neagră în pomi, sau chiar de potecă ce coboară. Eu alergam cît mă țineau puterile în urma lui, cu toată credința. Și iaca, mare-i fu bunătatea! te-am găsit, dragă Canavaro. Asta mi-e scăparea.

Zorba nu zicea nimic, dar pe tot chipul lui se așternuse un zîmbet larg, carnal, tăcut, pornind de la colțurile gurii pînă la urechile-i de măgar pline de păr.

Mîncarea era gata, o luă de pe foc.

— Zaharia, întrebă el, ce-nseamnă aia „pîinea îngelilor“ ?

— Duhul, răspunse călugărul închinîndu-se.

— Duhul ? cu alte cuvinte, vînt ? Asta nu hrănește, dragul meu, vino să mănînci ciorbă de pește și-o bucată de carne, să prinzi puteri. Ai lucrat bine ; așadar, mănîncă !

— Nu mi-e foame, zise călugărul.

— Lui Zaharia nu-i e foame, dar lui Iosif ? Nici lui Iosif nu-i e foame ?

— Iosif, zise călugărul cu glas șoptit, de parcă cine știe ce mare taină ar fi dezvăluit, Iosif, blestematul, a ars. Domnul fie lăudat !

— A ars ! strigă Zorba în hohote de rîs. Cum ? Cînd ? L-ai văzut ?

— Frate Canavaro, a ars în clipa cînd am aprins lumînarea de la candela lui Hristos. L-am văzut cu ochii mei ieșindu-mi din gură, ca o panglică neagră cu litere de foc. Flacăra lumînării s-a aplecat asupra ei, a răsucit-o ca pe-un șarpe și a făcut-o scrum. Ce ușurare ! Îmi pare că am și intrat în rai !

Se ridică din colțul focului unde sta ghemuit.

— Plec să mă culc la marginea mării, așa am primit poruncă.

Făcu cîțiva pași pe malul apei și pieri în noapte.

— Răspunzi de el, Zorba, am zis ; dacă-l găsesc călugării, e pierdut.

— N-o să-l găsească, n-ai grijă, jupîne. Mă pricep la șiretlicuri de soiul ăsta. Miine cu noaptea-n cap îl bărbieresc, îi dau haine omenești și-l îmbrac. Nu-ți face sînge rău, mai mare daraua decît ocaua. Ciorba e bună ? Mănîncă cu poftă pîinea oamenilor și nu te zbuciuma.

Zorba mîncă cu poftă, bău și-și șterse mustața. Avea acum chef de vorbă.

— Ai văzut, zise el, diavolul din el a murit. Și iată-l gol, complet gol, nefericitul, s-a zis cu el ! Acu e ca toți ceilalți.

Reflectă o clipă și deodată :

— Gîndești, jupîne, că diavolul ăsta era...

— Desigur, răspunsei. Ideea de-a da foc mănăstirii pusese stăpînire pe el, i-a dat foc și s-a potolit. Ideea aceea voia să mănînce carne, să bea vin, să se coacă, să devină acțiune. Celălalt Zaharia n-avea nevoie nici de carne, nici de vin. El s-a copt postind.

Zorba suci și răsuci ideea asta în capul lui.

— Se-nțelege ! cred că ai dreptate, jupîne, îmi pare că am vreo cinci-șase diavoli în mine !

— Cu toții avem, Zorba, nu te teme. Și cu cît avem mai mulți, cu atît mai bine. E de-ajuns să năzuiască toți spre 'același scop pe căi diferite.

Cuvintele acestea îl tulburară pe Zorba. Își sprijini capul lui mare între genunchi și medită.

— Care scop ? întrebă el în cele din urmă ridicînd ochii.

— Nu știu, Zorba, mă întrebi lucruri foarte grele, cum să-ți explic ?

— Spune-o simplu, să pricep. Eu pînă în prezent mi-am lăsat diavolii liberi să facă ce vor, și s-o apuce pe calea care le place — de-aia unii mă țin de necîstit, alții de cîstit, alții de smintit, alții de înțelept ca Solomon. Eu sînt toate astea și încă multe altele, o ade-vărată salată orientală. Așa că lămurește-mă dacă poți, care scop ?

— Cred, Zorba, dar s-ar putea să mă înșel, că există trei soiuri de oameni : cei care-și fixează drept scop să-și trăiască viața, cum zic ei, să mănînce, să bea, să iubească, să se îmbogățească, să devină celebri. Apoi, cei care-și fixează drept scop nu propria lor existență, ci aceea a tuturor oamenilor. Aceștia simt că toți oamenii sînt o apă și-un pămînt și se străduiesc să-i lumineze, să-i iubească atît cît pot și să le facă bine. În sfîrșit, sînt cei al căror scop e să trăiască viața întregului univers : toți, oameni, animale, plante, astre, sîntem făcuți din aceeași plămădă, nu alcătuim decît aceeași substanță, care duce aceeași

luptă crîncenă. Care luptă ! De-a transforma materia în spirit.

Zorba se scărpină în cap :

— Sînt tare de cap, nu pricep așa lesne... Ah ! jupîne, dac-ai putea să dansezi tot ce spui, ca să pricep !

Îmi mușcam buzele, consternat. Toate aceste gînduri deznădăjduite, dacă le-aș fi putut dansa ! Dar eram incapabil s-o fac, îmi irosisem viața.

— Sau dac-ai putea, jupîne, să-mi spui toate acestea ca un basm. Cum făcea Hussein Aga. Era un turc bătrîn, vecin cu noi. Tare bătrîn, tare sărac, fără nevastă, fără copii, singur cuc. Hainele îi erau jerpelite, dar sclipeau de curățenie. El le spăla, el își gătea și curăța podeaua. Seara venea la noi. Se așeza în curte cu bunică-mea și alte babe și împletea ciorapi. Acest Hussein Aga era un sfînt. Într-o bună zi m-a luat pe genunchi și mi-a pus mîna pe creștet, că și cum m-ar fi binecuvîntat : „Alexis, mi-a zis, am să-ți destăinuiesc ceva. Ești prea mic să pricepi, dar ai să pricepi cînd oi fi mare. Ascultă-mă, fiule : pe bunul Dumnezeu, vezi tu, nici ale șapte caturi ale cerului, nici ale șapte caturi ale pămîntului nu-l pot cuprinde. Dar inima omului îl cuprinde. Așa încît, ia scăma, Alexis, să nu rănești niciodată inima omului !”

Îl ascultam pe Zorba în tăcere. Dacă aș putea, gîndeam, să nu deschid gura decît atunci cînd ideea abstractă ar ajunge pe treapta ei cea mai înaltă — cînd ar deveni basm ! Dar la așa ceva numai un mare poet poate năzui, sau un popor, după veacuri întregi de surdă dospire.

Zorba se sculă în picioare.

— Mă duc să văd ce face artificierul nostru, și să arunc o pătură pe el, să nu răcească. O să iau și-o foarfecă, s-ar putea să-mi slujească.

Înarmat cu aceste obiecte, plecă, rîzînd, de-a lungul țărmlui. Luna se ivise, răspîndind pe pămînt o culoare lividă, bolnăvicioasă.

Rămas de unul singur lingă focul stins, mă gîndeam la vorbele lui Zorba — bogate ca sens și răspîndind un cald miros de țărînă. Simțeau că izvorăsc din străfundul măruntaielor sale și mai păstrează căldura făpturii umane.

Vorbele mele erau de hirtie. Ele izvorau din cap, abia improșcate cu un strop de sînge. Și dacă aveau vreo valoare, acelu strop de sînge o datorau.

Lungit pe burtă, scormoneam în cenușa caldă, cînd deodată Zorba se înapoie, bălăbănindu-și brațele, uluit.

— Jupine, păstrează-ți cumpătul...

Dintr-un salt am fost în picioare.

— A murit călugărul, zise el.

— A murit ?

— L-am găsit lungit pe stîncă. Era luminat de lună. Am ingenuncheat și-am început să-i tai barba și restul de mustață. Tăiam, tăiam, dar el nu mișca ioc. Cuprins de avînt, i-am tăiat și părul din cap, de l-am lăsat chilug. Trebuie că i-am scos un kil de păr. Și cînd l-am văzut așa, tuns ca o oaie, m-a pufnit rîsul. „Ei, signor Zaharia, i-am strigat zgîlțîindu-l, trezește-te să vezi minunea Sfinței Fecioare!” Ți-ai găsit ! Nu mișca neam. Îl mai zgîlții o dată, nimic ! N-o fi dat ortul popii, zău așa, bietul de el, mi-am zis. Îi desfac rîsa, îl deschei la piept, îi pun mîna pe inimă : nici un tac-tac ! Nimic ! Se oprise mașina.

Pe măsură ce vorbea, voia bună punea stăpînire pe Zorba. Moartea îl tulburase o clipită, dar a pus-o degrabă în banca ei.

— Și-acu ce-i de făcut, jupine ? Eu zic să-i dăm foc. Cine va ridica gazul de gaz va pieri, nu zise așa Scriptura ? Și vezi bine, cu țoalele-i scoțtoase de jeg și muiate în gaz pe deasupra, o să ia foc ca Iuda în Joia Mare.

— Fă ce poțtești, am zis, stingherit.

Zorba se cufundă într-o profundă meditație.

— E încurcată treaba, făcu el în cele din urmă, tare încurcată. Dacă-i dau foc, țoalele o să-i ardă ca o făclie, dar el, bietul, nu e decît pielea și osul ! Slăbănog cum e, o să treacă o groază pînă se face cenușă. N-are pic de grăsime pe el să ajute focul.

Clătîind din cap, adăugă :

— Dacă bunul Dumnezeu ar exista, nu crezi că ar fi prevăzut toate astea și l-ar fi făcut mai rotofei, cu mai multă grăsime, să ne scoată din încurcătură ? Ce crezi ?

— Nu mă băga în povestea asta, îți zic. Fă ce vrei, dar repede.

— Cel mai bine ar fi să iasă o minune din toată treaba asta ! Ar trebui ca frații călugări să creadă că bunul Dumnezeu în persoană s-a făcut frizer și că, după ce l-a ras, l-a ucis ca să-l pedepsească pentru stricăciunile pricinuite mănăstirii.

Se scărpină în cap :

— Dar ce minune ? Ce minune ? Aici să te văd, Zorba !

Cornul lunii, pe punctul de-a asfinți, era acum la marginea orizontului, aur și purpură, ca o bucată de metal înroșit în foc.

Obosit, am plecat să mă culc. Când m-am trezit în zori, l-am văzut lângă mine pe Zorba făcând cafeaua. Era palid și avea ochii injectați și bulbucați, ca după o noapte nedormită. Dar buzele-i groase de țap zîmbeau malițios.

— N-am închis ochii toată noaptea, jupîne, am avut treabă.

— Ce treabă, descreieratule ?

— Am ticluit minunea.

Rise și duse un deget la buze.

— Nu-ți spun ! Mîine e inaugurarea telefericului. Borțoșii vor veni să-și dea binecuvîntarea și atunci se va afla noua minune săvîrșită de Maica Precistă a Răzbu-nării.

Servi cafeaua.

— Dragul meu, aș fi bun de egumen, continuă el. Dacă-ș deschide o mănăstire, mă prind pe orice că le-aș sili pe toate celelalte să-și închidă porțile și le-aș lua toți clienții. Ai chef de lacrimi ? Un mic burete muiat în dosul icoanclor și toți sfinții s-ar porni pe plîns. De tunete ? Aș vîri sub Sfînta Masă un mecanism cu pocnitoare. De strigoi ? Doi dintre călugării mei de încredere ar colinda noaptea pe acoperișurile mănăstirii, înveliți în cearșafuri.

Și în fiecare an aș pregăti pentru piaznicul Preasfintei o liotă de șontorogi, de orbi și de paralitici care să-și redobîndească lumina ochilor și să-și îndrepte astfel picioarele încît să înceapă a țopăi. Ce găsești de rîs, jupîne? Un unchi de-al meu găsisese un catîr bătrîn ce trăgea să moară. Îl lepădaseră în creierul muntelui să crape acolo. Și l-a luat cu el. În fiecare dimineață îl ducea să pască și, seara, îl aducea acasă. „Ei, bade Haralambos, i-auzeai pe oamenii din sat, ce-ai de gînd să faci cu hodoroaga asta de catîr? — Îmi slujește ca fabrică de bălegar!“ răspundea unchiu-meu. Ei bine, mie, jupîne, mănăstirea mi-ar sluji ca fabrică de minuni.

ACEL AJUN DE 1 MAI NU-L VOI UITA CIT VOI trăi. Telefericul era gata, stâlpii, cablul și scripeții străluciau în razele soarelui de dimineață. Trunchiuri groase de pin stăteau îngrămădite în vârful muntelui și muncitorii așteptau sus clipa când să le prindă de cablu și să le dea drumul spre mare.

Un steag mare grecesc flutura în vârful stîlpului de pornire, pe culmea muntelui, și-un altul în vârful stîlpului de sosire, pe coastă. În fața barăcii, Zorba instalase un butoiăș de vin. Alături, un muncitor frigea un miel gras. După sfeștanie și inaugurare, oaspeții urmau să ciocnească câte un pahar de vin spre a ne face urările de belșug.

Zorba scosese din cui colivia papagalului, așezînd-o pe-o stîncă înaltă de lîngă primul stîlp.

— E ca și cum așa vedea-o pe stăpîna lui, șopti el privindu-l cu duioșie.

Scoase din buzunar și-i dădu un pumn de alune americane.

Era în straie de sărbătoare, cămașă albă cu gulerul răsfîrînt, haină verde, pantalon gri și frumoasele-i ghete cu elastic. Își cănise, în plus, mustața, care începea să se decoloreze.

Dădu fuga să-i întîmpine, ca un mare senior alți seniori, pe dregătorii satului care soseau, explicîndu-le ce e ăla un teleferic, ce folos va trage ținutul de pe urma lui și cum Maica Precistă îi luminase mintea pentru această desăvîrșită înfăptuire.

— E-o lucrare însemnată, zicea el. Trebuie găsită înclinarea bună — o știință întregă ! Mi-am stors creicrii luni și luni de zile, dar nimic. Pentru marile lucrări nu-i

de-ajuns mintea omului, trebuie să dăm crezare că-i necesar sprijinul Cerului. Atunci, Preasfînta Fecioară a văzut cum mă chinuiesc și i s-a făcut milă de mine : bietul Zorba, și-o fi zis, e-un om de treabă, face asta pentru binele satului, am să-l ajut un pic. Și... minune !

Zorba se opri și se închină de trei ori.

— Minune ! Într-o noapte, în somn, mi s-a înfățișat o femeie în negru — era Maica Precistă. Ținea în mînă o cale ferată aeriană atîtica, nu mai mult. „Zorba îmi zice ea, ți-am adus macheta. Uite, ia-te după înclinarea asta și primește binecuvîntarea mea !“ Și cu-asta se făcu nevăzută. Mă trezesc brusc din somn. Dau fugă unde-mi făceam probele, și ce văd ? Sfoara luase singură înclinarea cea bună ! și mirosea a tămîie, probă că mîna Sfintei Fecioare o atinsese !

Kondomanolio deschise gura să pună o întrebare, cînd, pe poteca plină de pietre, se iviră cinci călugări călare pe catîri. Un al șaselea, purtînd o cruce mare de lemn pe umăr, alerga în fața lor strigînd. Ce anume striga ? Nu ne puteam da încă scama.

Se auzeau psalmodieri, călugării dădeau din mîini, se închinau, pietrele scăpărau scînteii.

Călugărul care mergea pe jos ajunsese în apropierea noastră, ud learcă de sudoare. Ridică sus de tot crucea.

— Creștini, minune ! strigă el. Creștini, minune ! Frații o aduc pe Sfînta Fecioară Maria. Îngenuncheați și slăviți-o !

Sătenii veniră degrabă extrem de emoționați — notabili și muncitori — făcură roată în jurul călugărului închinîndu-se. Eu unul stăteam deoparte. Zorba îmi aruncă o privire rapidă și scînteietoare.

— Apropie-te și tu, jupîne, îmi zise el ; să auzi ce minune a săvîrșit Preasfînta Fecioară !

Călugărul, grăbit, gîfîind, începu să povestească :

— Îngenuncheați, creștini, ascultați minunea dumnezeiască ! Ascultați-o, creștini ! Necuratul a pus stăpînire pe sufletul blestematului ăla de Zaharia, și alaltăieri l-a îmboldit să stropească sfînta mănăstire cu gaz. În miez de noapte am văzut flăcări. Ne-am sculat în mare grabă. Stăreția, ceardacul, chiliile ardeau de zor. Am tras clo-

erau legați se porniră să zvirle din picioare. Dometios grăsanul se gîrbovi gîfiind.

— Doamne, fie-ți milă de mine ! șopti el înspăimîntat. Zorba ridică brațul.

— Nu e nimic, dădu el asigurări. Așa e întotdeauna cu primul buștean. Acum mașina se va roda, priviți !

Înălță drapelul, dădu din nou semnalul și o zbughi.

— Și-al Fiului ! strigă Egumenul cu un glas oarecum tremurat.

Se dădu drumul celui de-al doilea buștean. Stîlpii tremurată, lemnul își luă avînt. Sălta ca un delfin, se năpustea drept spre noi. Dar nu apucă să ajungă prea departe că se pulveriză la jumătatea muntelui.

— Lua-o-ar dracu ! bombăni Zorba mușcîndu-și mustața. Nu e încă pusă la punct înclinarea asta blestemată !

Făcu un salt spre stîlp și, cu un gest de furie, coborî drapelul pentru a treia plecare. Călugării, pitiți în dosul catîrilor, se închinară. Notabilii așteptau, cu un picior în aer, gata s-o ia la fugă.

— Și-al Sfîntului Duh ! bolborosi Egumenul suflecîndu-și antierul.

Al treilea buștean era uriaș. Nici nu i se dădu bine drumul că un zgomot îngrozitor se făcu auzit.

— Pe burtă, nenorociților ! urlă Zorba spălînd putina. Călugării se aruncară la pămînt, sătenii o luară la picior.

Bușteanul făcu un salt, căzu din nou pe cablu, zvirli jerbe de scînteii și, mai înainte de-a fi avut timpul să vedem ceva, depăși muntele și țărîmul, pierînd, într-o țîșnire de spumă, în largul mării.

Stîlpii vibrau îngrijorător. Mulți dintre ei se înclinaseră. Catîrii își rupseră frînghiile cu care erau priponiți și-o luară la sănătoasa.

— Nu-i nimic ! Nu-i nimic ! strigă Zorba enervat peste măsură. Acum mașina e rodată, înainte !

Înălță drapelul încă o dată. Simțai că e deznădăjduit și grăbit să vadă sfîrșită odată toată treaba.

— Și-al Maicii Preciste a Răzbunării ! bliigui Egumenul luînd-o la goană.

Al patrutea buștean își luă avînt. Un „trosc !“ înfiorător se auzi răsunînd, un al doilea „trosc !“, și toți stîlpii, unul după altul, se năruiră ca un castel de cărți de joc.

— Doamne, miluiește ! scheunară muncitorii, țărani și călugării, fugind care încotro.

O așchie îl răni pe Dometios în coapsă. Alta era cît pe-aci să-i scoată ochiul Egumenului. Sătenii dispăruseră. Numai Sfînta Fecioară rămăsese neclintită pe piatră, cu sulita în mîină și privindu-i pe oameni cu ochii ei severi. Lîngă ea, cu pencele-i verzi zbîrlite toate, bietul papagal dîrdăia, mai mult mort decît viu.

Călugării o apucară pe Maica Precistă strîngînd-o în brațe, îl ridicară pe Dometios care gemea de durere, își adunară catirii, urcară în șa și bătură în retragere. Muncitorul cu frigarea își părăsise, în spaima lui, oaia, gata-gata să se ardă.

— Oaia se face scurm ! strigă Zorba plin de îngrijorare, alergînd degrabă s-o răsucescă.

M-am așezat lîngă el. Nu mai era nimeni pe țarm, rămăsesem singuri. Se întoarse spre mine și îmi aruncă o privire nesigură, șovăitoare. Nu știa cum voi primi catastrofa, nici cum se va sfîrși această aventură.

Luă un cuțit, se aplecă din nou peste oaie, tăie o bucată din ea, o gustă, luă repede animalul de pe foc și-l rezemă în picioare, înfipt în frigare cum era, de-un copac.

— Tocmai bună, zise el : tocmai bună, jupîne ! Vrei o bucățică ?

— Adu și vinul, și pîinea, răspunsei ; mi-e foame.

Zorba se repezi sprinten, rostogoli butoiășul lîngă oaie, aduse o pîine albă rotundă și două pahare.

Apucărăm fiecare cîte un cuțit, tăiarăm două hălci mari de carne, felii groase de pîine și ne puserăm lacomi pe mîncat.

— Vezi ce bună e, jupîne ? Se topește-n gură ! Pe-aici, vezi tu, nu există pășuni grase, animalele pasc iarbă uscată, de-aia au carnea așa de gustoasă. O carne pe cînte că asta n-am mai mîncat decît o singură dată. Mi-aduc aminte, era pe vremea cînd îmi brodasem din fire de păr o Sfîntă Sofia pe care-o purtam drept talisman. Ți-am mai povestit, e-o întîmplare veche !

— Povestește, povestește !

— Întimplări de demult, cum îți spun, jupîne ! Toane de grec, toane de nebun !

— Hai, povestește, Zorba, că-mi place !

— Așadar, în seara aia bulgarii ne încercuiseră. Îi vedeam de jur împrejurul nostru pe clina muntelui aprinzînd focuri. Ca să vîre spaima în noi, se apucaseră să bată din talgere și să urle ca lupii. Trebuie să fi fost cam la trei sute. Noi eram douăzeci și opt, plus căpitanul Ruvas — fie-i țărîna ușoară, dac-a murit, strașnic băiat ! — șeful nostru. „Ei ! Zorba, numai ce-mi zicea, pune oaia la frigare ! — E mult mai gustoasă friptă în groapă, căpitane, zic eu. — Fă-o cum vrei, dar iute, că ne e foame !“ Săpăm o groapă, îndesăm în ea pielea oii, punem deasupra un strat bun de cărbuni aprinși, ne scoatem piinea din ranițe și ne așezăm în jurul focului. „Poate că-i ultima pe care-o mîncăm ! face căpitanul Ruvas. Îi e cuiva frică pe-aici ?“ Pufnim cu toții în rîs și nimeni nu catadicsește să răspundă. Apucăm plosca. „În sănătatea ta, căpitane !“ Îi trage o dușcă, îi mai trage una, scoatem oaia din groapă. Ah ! dragul meu, ce oaie, jupîne ! Cînd mă gîndesc, îmi lasă gura apă și-acu ! Bomboană fondantă, rahatul ăl mai gustos ! Ne repezim cu toții hămesiți. „N-am mîncat de cînd mă știu o carne așa de gustoasă ! zice căpitanul. Să ne-ajute Cel-de-sus !“ Și iată-l dînd pe gît paharul dintr-o mișcare, el care nu bea niciodată. „Ziceți-i un cîntec kleftic, copii ! dă el poruncă. Ai de colo urlă ca lupii ; noi, să cîntăm ca oamenii. Să cîntăm *Dimos Bătrînul*.“ Infulcăm la repezeală, îi mai tragem o dușcă. Cîntecul se înalță, crește, făcînd să răsune ecoul văgăunilor : *M-am gîrbovit, flăcăi, de patruzeci de ani de cînd sînt kleft...* O veselie năvalnică. „Hei, hei ! cîtă voce bună ! zice căpitanul. De-ar ține numai ! Ia vezi, Alexis, uită-te un pic la spinarea oii... Ce ne prevestește ?“ M-apuc să desfac cu briceagul spinarea oii și mă apropiu de foc să văd mai bine. „Nu văd morminte, căpitane, strig eu. Nu văd morți. O scoatem noi la capăt și de data asta ! — Să te-audă Domnul, zice șeful nostru, proaspăt însurat. Să ajung măcar să fac un fecior, și după aia, fie ce-o fi !“

Zorba tăie o bucată groasă din jurul rinichilor :

— Era bună oaia aceea, zise el, dar nici asta, drăguțule, nu-i mai prejos !

— Servește băutura, Zorba, zic eu. Umple paharele ochi și să le dăm pe gât !

După ce-am ciocnit, ne-am savurat vinul, un delicios vin cretan, purpuriu ca sîngele de iepure. A-l bea însemna a te împărtăși cu sîngele pămîntului. Simțeau cum devii căpcăun ! Vinele plesneau de putere, inima de bunătate. Mielul se preschimba în leu. Uitai josniciile vieții, cadrele înguste plesneau. Unit cu oameni, cu animalele, cu Dumnezeu, simțeau cum te contopești cu universul.

— Să vedem și noi ce ne prezice spinarea oii, făcu eu. Hai, Zorba, dă-i drumul !

Roase cu grijă spinarea, o scobi cu cuțitul, o apropie de lumină și privi cu atenție.

— E în regulă, zise el. O să trăim o mic de ani, jupîne, o inimă de oțel !

Se aplecă, o mai examină o dată.

— Văd o călătorie, zise el, o lungă călătorie. Văd, la capătul călătoriei, o casă mare cu multe uși. Trebuie să fie capitala vreunui regat, jupîne, sau poate mănăstirea unde o să fiu portar și unde o să fac contrabandă, cum spuneam.

— Umple paharele, Zorba, și lasă profețiile. Îți spun eu ce înseamnă casa asta mare cu multe uși : e pămîntul cu mormintele, Zorba. Acesta e capătul călătoriei. În sănătatea ta, pehlivane !

— În sănătatea ta, jupîne ! Se spune că norocul e orb. Nu știe încotro o apucă, se izbește de trecători, și cel pe care cade îl numim băftos. Ducă-se pe pustii așa noroc ! Nouă nu ne trebuie așa ceva, jupîne, așa-i ?

— Nu ne trebuie, Zorba, în sănătatea ta !

Beam și mîncam rămășițele oii. Lumea devinea mai ușoară, marea rîdea, pămîntul se clătina ca puntea unui vapor, doi pescăruși mergeau pe pictre, tăifăsuind ca niște oameni.

M-am ridicat în picioare.

— Hai, Zorba, am strigat eu, învață-mă să dansez !

Zorba sări în sus, chipul îi strălucă.

— Să dansezi, jupîne ? făcu el. Să dansezi ? Hai !

Vino !

— Hai, Zorba, viața mea e alta, hai !

— Pentru început am să te învăț *zeimbekiko*. Un dans sălbatic, războinic ; îl dansam înainte de luptă.

Și-a scos pantofii, ciorapii de culoarea pătlăgelei vi-nete, n-a păstrat pe el decît cămașa. Dar tot se sufoca, a scos-o și pe ea.

— Uită-te la picioarele mele, jupîne, îmi porunci el, fii atent !

Întinse piciorul, atinse ușurel pămîntul, îl întinse și pe celălalt ; pașii se amestecară violent, cu voieșie, și pămîntul răsună.

Mă apucă de umăr.

— Hai, băiețuș, zise el, acum amîndoi !

Ne-am prins în joc. Zorba mă corija, serios, răbdător, cu gingășie. Prindeam curaj și simțeam cum picioarele mele greoaie prind aripi.

— Bravo, ești un as ! strigă Zorba bătînd din palme pentru a marca măsura. Bravo, băiețuș ! Dă-le dracului de hîrțoage și de călimări ! La dracu cu bunurile și interesele ! Acum că și dansezi și-mi înveți limba, cîte n-o să ne putem spune ?

Lovea pietrele cu picioarele-i goale și bătea din palme.

— Jupîne, strigă el, am multe lucruri să-ți spun, n-am iubit pe nimeni niciodată cum te iubesc pe tine, am multe lucruri să-ți spun, dar cu limba nu izbutesc. Așa c-o să le dansez ! Dă-te la o parte, să nu te calc în picioare ! Înainte, hop ! hop !

Făcu un salt, picioarele și mîinile fi deveniră aripi. Cum se avînta, drept, deasupra pămîntului, pe acel fundal de cer și mare, semăna cu un bătrîn arhanghel revoltat. Căci dansul acela al lui Zorba era numai provocare, îndărătnicie și revoltă. Să fi jurat că strigă : „Ce poți să-mi faci, Atotputernice ? Nu poți să-mi faci nimic, decît să mă omori. Omoară-mă, atîta pagubă. Mi-am vîrsat oful, am spus tot ce-am avut de spus ; am avut răgazul să dansez și nu mai am nevoie de tine !“

Privindu-l pe Zorba dansînd, am înțeles pentru prima oară strădania himerică a omului de-a înfrînge gravitația. Îi admiram rezistența, vioiciunea, mîndria. Pe pietrele acelea, pașii lui Zorba, năvalnici și iscusiți, gravau istoria demonică a omului.

Se opri, se uită la telefericul năruit într-un șir de mormane. Soarele cobora spre asfințit, umbrele se alungeau. Zorba holbă ochii de parcă și-ar fi amintit deodată ceva. Se întoase spre mine și, cu un gest care-i era familiar, își astupă gura cu palma.

— Vai, vai, vai ! jupîne, făcu el, ai văzut ce scînteie scoate dumnealui ?

Ne-a pufnit rîsul pe amîndoi.

Zorba se repezi la mine, mă luă în brațe și începu să mă sărute.

— Și tu faci haz ? îmi strigă el tandru. Și tu faci haz, jupînc ? Bravo, băiețaș !

Tăvălindu-se de rîs, ne-am zbenguit îndelung țopăind pe pietre. Apoi, trîntindu-ne amîndoi la pămînt, lungiți pe pietriș, am adormit înlănțuiți.

Cînd s-a crăpat de ziuă, m-am sculat și am pornit degrabă, de-a lungul apei, spre sat ; îmi sălta inima în piept. Rareori în viață mai simțisem o atare bucurie. Nu era propriu-zis o bucurie, era o sublimă, absurdă și nejustificată voioșie. Nu numai nejustificată, dar contrară oricărei justificări. Pierdusem de data aceasta toți banii, muncitori, teleferic, vagonete ; construisem un mic port pentru a exporta cărbunele, și acum n-aveam nimic de exportat. Totul era pierdut.

Și tocmai în acest moment încercam o senzație neașteptată de eliberare. De parcă aș fi descoperit în sinuozi-tățile dure și morocănoase ale necesității libertatea țopăind într-un colț. Și țopăiam odată cu ea.

Cînd totul merge anapoda, ce bucurie să-ți pui sufletul la încercare pentru a vedea dacă dă dovadă de rezistență și de valoare ! S-ar zice că un dușman invizibil și atotputernic — unii îl numesc Dumnezeu, alții Diavol — se năpustește să ne doboare ; iar noi rămînem în picioare. Ori de cîte ori e învingător în interior, în timp ce în afară e bătut măr, omul adevărat resimte o mîndrie și o bucurie de nespus. Calamitatea exterioară se transformă într-o supremă și aspră mulțumire.

Mi-aduc aminte ce mi-a povestit Zorba într-o seară : „Într-o noapte, pe un munte din Macedonia, acoperit de zăpadă, se pornise un vînt aprig. Zgîlția de mama fo-

cului micuța cabană unde mă cuibărisem, încercînd s-o dea de-a dura. Dar eu o întărisem bine. Stăteam de unul singur în fața vetrei în care ardea focul. Rîdeam și-i făceam în necaz vîntului strigîndu-i : «N-ai să intri în cabana mea, n-o să-ți deschid ușa ; n-ai să-mi stingi focul, n-o să mă dobori !»“

La aceste cuvinte ale lui Zorba înțelesesem cum trebuie să se comporte omul și pe ce limbă trebuie să-i vorbească necesitățile puternice și oarbe.

Mergeam iute pe țârm, vorbeam și eu dușmanului nevăzut, strigam ..N-ai să intri în sufletul meu, n-o să-ți deschid ușa, n-ai să-mi stingi focul, n-o să mă dobori !“

Soarele nu se ridicase încă deasupra munților, culorile jucau pe cer și pe întinsul mării ; albastre, verzi, trandafirii și sidonii ; dincoace, în măslini, păsărelele se trezeau și ciripeau îmbătate de lumină.

Mergeam de-a lungul apei pentru a-mi lua rămas bun de la acest țârm solitar, spre a mi se întipări în conștiință și a-l duce cu mine.

Cunoscusem multe bucurii pe această coastă, traiul cu Zorba îmi lărgise inima ; unele din vorbele lui îmi liniștiseră sufletul. Omul acesta, cu instinctul lui infailibil, cu privirea lui primitivă de vultur, o apuca pe scurtături sigure și ajungea, fără a-și pierde suflul, la efortul maxim — dincolo de efort.

Un grup trecu, bărbați și femei, purtînd coșuri pline și clondire mari de vin. Se duceau în grădini să prăznuiască ziua de 1 Mai. Un glas de fată se înalță ca o țîșnitură de apă și cîntă. O fetiță, cu pieptul de timpuriu umflat, trecu prin fața mea, gîfîind, și se refugie pe-un pietroi înalt. Un bărbat cu barbă neagră o urmărea, livid și iritat.

— Dă-te jos, dă-te jos, îi striga el cu un glas răgușit.

Dar micuța, cu obrații îmbujorați, ridică brațele, le încrucieșă deasupra capului și, legănîndu-și încet corpul pe de-a-ntregul jilav, își continuă cîntecul :

*Spune-mi-o glumind, spune-mi-o făcînd fasoane,
Spune-mi că nu mă iubești, și-ți declar că nici nu-mi pasă.*

— Dă-te jos, dă-te jos... îi strigă bărbatul cu barbă și glasul lui răgușit implora și amenința.

Deodată, sărind, o apucă de picior, o strînse puternic, și fata, ca și cum n-ar fi așteptat decît acest gest brutal pentru a se ușura, izbucni în lacrimi.

Mergeam cu pas vioi. Toate aceste bucurii îmi zgîndăreau inima. Bătrîna sirenă răsărea în cugetul meu, grasă și parfumată, sătulă de sărutări, întinsă sub pămînt. Trebuie să se fi umflat, să se fi înverzit deja, pielea o fi început să-i crape, umorile trebuie să i se fi scurs, viermii făcîndu-și apariția.

Mi-am scuturat capul cu scîrbă. Uncori pămîntul devine străveziu și-l zărim limpede pe marele stăpîn, Viermele, lucrînd zi și noapte în atelierelor-i subteranc. Dar ne grăbim să întoarcem privirea, căci omul poate îndura orice, numai vederea minusculului vierm alb, nu.

La intrarea în sat m-am întilnit cu poștașul, care se pregătea să ducă trompeta la gură.

— O scrisoare, patroane ! mi se adresă el întinzîndu-mi un plic albastru.

Am tresărit vesel, recunoscînd scrisul fin. Am străbătut satul în grabă, am intrat în pădurea de măslini și am deschis scrisoarea cu nerăbdare. Era scurtă și grăbită, am citit-o dintr-o suflare :

„Am atins granițele Georgiei, am scăpat de kurzi, totul merge bine. Știu, în sfîrșit, ce înscamnă fericirea. Scintîța veche cît lumea : fericirea înseamnă a-ți face datoria, și cu cît datoria e mai dificilă cu atît e mai mare fericirea, abia acum o pot înțelege, căci o trăiesc.

În cîteva zile, aceste creaturi hăituite și muribunde se vor găsi la Batum și am primit chiar o telegramă : «Primele vapoare sînt pe drum !»

Mii și mii de greci inteligenți și harnici, cu nevestele lor late în șolduri și cu copiii lor cu ochi de foc vor fi în curînd transplantați în Macedonia și în Tracia. Vom face o infuzie de sînge proaspăt și viteaz în vinele bătrîne ale Greciei.

Am obosit un pic, mărturisesc, dar ce importanță are ? Am luptat, maestre, am învins, sînt fericit.“

Am ascuns scrisoarea și am grăbit pașul, eram fericit și eu. Am apucat-o pe cărarea abruptă a muntelui, fre-

cînd între degete un fir aromat de cimbrîșor înflorit. Era aproape de amiază ; neagră ca smoala, umbra se îngrămădea la picioarele mele, un erete plana la mare înălțime, bătînd atît de repede din aripi încît părea nemișcat. O potîrniche auzi zgomotul pașilor mei, țîșni din mărăcini și zborul ei metalic zbîrnii în văzduh.

Eram fericit. Dacă aș fi putut, aș fi cîntat ca să mă ușurez, dar nu izbuteam să scot decît niște strigăte nearticulate. „Ce te-a apucat ? mă întrebam eu însumi, luîndu-mă în derîdere. Erăi oare atît de patriot fără s-o știi ? Sau îți iubești atît de mult prietenul ? Nu ți-e rușine ? Stăpînește-te, liniștește-te.“

Dar eu, în al nouălea cer de bucurie, continuam să urmez cărarea chelălăind. Răsună un zgomot de zurgălăi, caprele negre, cafenii, cenușii își făcură apariția pe stînci, șiroind de soare. În față, cu gîtul țeapăn, mergea țapul. Mirosul lui imputea aerul.

Un cioban sări pe-o stîncă și mă chemă șuierînd în degete :

— Ei, prietene ! Unde te duci ? După cine alergi ?

— Am treabă, răspunsei continuînd urcușul.

— Oprește-te, vino să bei o țîră de lapte să te răco-rești ! mai strigă ciobanul, sărind din stîncă în stîncă.

— Am treabă, strigai din nou ; nu voiam, vorbind, să-mi retez bucuria.

— Ei ! îmi disprețuiești laptele ! făcu ciobanul atins în amorul propriu. Atunci, drum bun, atîta pagubă !

Virii degetele în gură, își fluieră turma și, nu mult după aceea, cu toții — capre, cîini și ciobani — dispărură în dosul stîncilor.

Am ajuns curînd în vîrfurile muntelui. Numai decît, de parcă această culme mi-ar fi fost ținta, m-am liniștit. M-am lungit pe-o stîncă, la umbră, și am privit în depărtare cîmpia și marea. Respiram adînc, aerul mirosea a salvie și a cimbrîșor.

M-am ridicat, am cules un braț de salvie, mi-am făcut din ea căpătîi și m-am culcat. Eram obosit, am închis ochii.

Pentru o clipă, spiritul meu și-a luat zborul, într-acolo, spre înalte podișuri acoperite de zăpadă, mă căzneau să-mi imaginez turma de bărbați, de femei, de vite îndreptîn-

du-se spre nord și pe prietenul meu mergînd în frunte, ca un berbec-cap-de-rînd. Dar foarte iute creierul mi s-a încețoșat și-am simțit o poftă irezistibilă de a dormi.

Voiam să rezist, să nu mă cufund în somn, am deschis ochii. Un corb s-a așezat în fața mea pe stîncă, chiar în vârful muntelui. Penele lui negre-albăstrii luceau în soare și îi distingeam limpede ciocul mare și galben. M-am enervat, corbul ăsta mi se părea de prost augur ; am luat o piatră și am aruncat-o în el. Pasărea și-a desfăcut, calm, domol, aripile.

Am închis din nou ochii, nemaiputînd rezista, și dintr-o dată, fulgerător, m-a furat somnul.

Nu cred să fi dormit mai mult de cîteva secunde, cînd am dat un țipăt și m-am ridicat dintr-un salt. Corbul trecea în clipa aceea deasupra capului meu. M-am reze-mat, tremurînd tot, cu coatele de stîncă. Un vis violent, ca o lovitură de sabie, îmi fulgerase spiritul.

Se făcea că mă aflu la Atena, mergînd pe strada Her-mes, de unul singur. Soarele dogorea, strada era pustie, prăvăliile închise, singurătate deplină. În timp ce tre-ceam prin fața bisericii Kapnikareea, îl văzui venînd în grabă, dinspre Piața Constituției, pe prietenul meu, palid la față și cu respirația tăiată ; venea în urma unui bărbat foarte înalt, foarte slab, care mergea cu pași uriași. Prietenul meu era îmbrăcat în uniforma lui solemnă de diplomat ; mă zări și-mi strigă de departe, gîfîind :

— Ei, maestre, ce mai faci ? Nu te-am mai văzut de-un veac ; vino în seara asta să stăm de vorbă.

— Unde ? am strigat la rîndul meu cît am putut de tare, ca și cum prietenul meu ar fi fost la cine știe ce depărtare și trebuia să strig din toate puterile ca să mă audă.

— În Piața Concordiei, astă-seară, la ora șase. La ca-feneaua „Fîntîna Raiului“.

— Bine, am răspuns, voi veni.

— Așa spui tu, făcu el pe-un ton de imputare ; așa spui tu, dar de venit nu vii.

— Vin sigur ! am strigat. Dă-mi mîna !

— Sînt grăbit.

— De ce ești grăbit ? Dă-mi mîna.

A întins brațul care, deodată, s-a desprins din umăr și s-a îndreptat, plutind prin aer, să-mi apuce mâna.

Înspăimîntat de această atingere de gheață, am dat un strigăt și m-am trezit brusc.

M-am pomenit atunci cu corbul plutind deasupra capului meu. Simțeam pe buze gust de venin.

M-am înfōrs spre răsărit, mi-am ațintit privirea în zare, de parcă aș fi vrut să străpung distanța și să văd... Prietenul meu, eram sigur de asta, se afla în primejdie. I-am strigat de trei ori numele :

— Stavridaki ! Stavridaki ! Stavridaki !

Ca și cum aș fi vrut să-i dau curaj. Dar glasul mi se pierdu la cîțiva pași depărtare și se topi în văzduh.

Am pornit înapoi. Coboram muntele val-vîrtej, încercînd, prin oboșală, să înlătur durerea. Creierul meu își dădea zadarnic silința să adune misterioasele mesaje care izbutesc uneori să străpungă trupul și să ajungă la suflet. În străfundul ființei mele, o certitudine primitivă mai profundă decît rațiunea, pe de-a-ntregul animală, se umplca de groază. Aceeași certitudine pe care o au anumite animale, oile, șoarecii, înainte de cutremur. Se trezi în mine sufletul celor dintii oameni, așa cum era el înainte de-a se desprinde cu totul de univers, pe cînd simțea încă direct, fără intervenția deformată a rațiunii, adevărul.

— E în primejdie ! în primejdie... șopteam. Va muri. Poate că nici el n-o știe încă. Dar eu o știu, sînt sigur de de asta...

Coboram muntele alergînd, m-am împiedicat de niște pietre adunate grămadă și m-am prăvălit de-a dura, antrenînd în cădere pietrișul. M-am ridicat, cu mîinile și picioarele zdrelite, acoperite de zgîrieturi. Cămașa mi se rupsese, dar mă simțeam oarecum ușurat.

„Va muri, va muri !“ îmi spuneam, și simțeam un nod în gît.

Omul, nefericitul de el, a înălțat în jurul prăpăditei sale existențe o fortăreață înaltă, de necucerit, pretinde el, e locul în care se refugiază și se străduie să aducă un pic de ordine și de securitate. Un dram de fericire. Totul aci trebuie să urmeze căile bătătorite, sacrosancta rutină, să se supună unor legi simple și sigure. În această împrej-

muire întărită contra incursiunilor violente ale misterului se tirăsc, atotputernice, micile certitudini cu mii de labe. Nu există decît un singur dușman colosal, temut și urit de moarte : Marea Certitudine. Numai că această Mare Certitudine sărise acum zidurile și se năpustise asupra sufletului meu.

Cînd am ajuns pe plajă, am respirat o clipă ușurat. „Toate aceste mesaje, gîndeam, sînt iscate de propria noastră neliniște, căpătînd în timpul somnului strălucitoarea podoabă a simbolului. Dar noi sîntem cei care le făurim...” M-am mai liniștit. Rațiunea a înstăpînit iarăși ordinea în sufletul meu, a tăiat aripile ciudatului liliac, l-a ciopîrțit, l-a ciopîrțit, pînă a făcut din el un șoricel obișnuit.

Cînd am ajuns la baracă, zîmbeam de cîtă naivitate putusem să dau dovadă ; mi-era rușine cît de iute spiritul meu se putea lăsa cuprins de panică. Recădeam în realitatea rutinieră, mi-era foame, mi-era sete, mă simțeam istovit și rănile provocate de pietre mă usturau. Dar, mai ales, simțeam o mare ușurare : înfiorătorul dușman care escaladase zidurile fusese oprit într-a doua linie de apărare a sufletului meu.

SE SFIRȘISE. ZORBA STRINSE CABLUL, UNELTELE, vagonetele, fierăraia, lemnul de construcție, și le adună grămadă pe plajă așteptînd caiacul să vină să le ia.

— Ți le dăruiesc, Zorba, am zis eu, sînt ale tale, noroc bun !

Zorba înghiți în sec de parcă ar fi vrut să-și stăpînească plînsul.

— Ne despărțim ? întrebă el în șoaptă. Unde-ai să te duci, stăpîne ?

— Plec în străinătate, Zorba ; capra din mine mai are multe hîrtoage de ronțait.

— Tot nu ți-a venit mintea la cap, jupîne ?

— Ba da, Zorba, mulțumită ție, dar merg pe același drum ca tine, am să fac cu cărțile ce-ai făcut tu cu cireșele : o să înghit la hîrtie pînă o să mi se facă greață, o să vomit și-o să mă eliberez.

— Și eu, eu ce mă fac, jupîne, fără tovărășia ta ?

— Nu-ți face inimă rea, Zorba, ne mai întîlnim noi, și, cine știe, puterea omului e uriașă ! Vom înfăptui într-o bună zi marele nostru proiect ; vom construi o mănăstire, a noastră, fără Dumnezeu și fără Diavol, cu oameni liberi ; iar tu, Zorba, vei sta la poartă, cu cheile în mînă, ca Sfîntul Petru, să deschizi și să închizi...

Zorba, stînd pe jos, cu spatele rezemat de baracă, își umplea la nesfîrșit paharul, bea și nu spunea nimic.

Se lăsase întunericul, isprăvisem de mîncat și stăteam pentru ultima oară la taclale, sorbind vinul din pahare. A doua zi, devreme în zori, urma să ne despărțim.

— Da, da... făcea Zorba, trăgîndu-se de mustață și dînd vinul pe gît. Da, da...

Cerul era puzderie de stele, noaptea șiroia albastră deasupra noastră ; în noi, inima căuta tămăduitoare, dar se stăpînea.

„Ia-ți rămas bun de la el pentru totdeauna, îmi spuneam, uită-te bine la el, niciodată, niciodată ochii tăi n-or să-l mai vadă pe Zorba !“

Cît pe-aci să mă arunc la pieptul lui bătrîn și să plîng în hohote, dar mi-a fost rușine. Am încercat să rid ca să-mi ascund emoția, dar n-am izbutit. Mi se pusese un nod în gît.

Mă uitam la Zorba cum își întinde gîtul lui de pasăre răpitoare și cum bea în tăcere. Mă uitam la el și mi se împăienjneau ochii ; ce este așadar această crîncenă taină, viața ? Oamenii se întîlnesc și se despart ca niște frunze gonite de vînt ; în zadar se ostenește privirea să păstreze chipul, trupul, gesturile făpturii iubite ; în cîtiva ani nu-ți mai amintești dacă avea ochi albaștri sau negri.

„Din bronz, din oțel ar trebui să fie plămădit sufletul omului, strigam în mine însumi, nu din vînt !“

Zorba bea, își ținea capul — capul lui mare — drept, nemișcat. S-ar fi zis că ascultă în noapte pași care se apropie sau pași care se îndepărtează în străfundul ființei lui.

— La ce te gîndești, Zorba ?

— La ce vrei să mă gîndesc, jupîne ? La nimic. La nimic, dacă-ți spun ! Nu mă gîndesc la nimic.

Și după o clipă, umplîndu-și din nou paharul :

— În sănătatea ta, jupîne !

Ciocnirăm. Simțeam amîndoi că o atît de amară tristețe nu mai poate dăinui mult. Trebuia să izbucnim în lacrimi, sau să ne îmbătăm, sau să începem a dansa ne-bunește.

— Cîntă, Zorba ! I-am îndemnat.

— Santuri-ul, ți-am mai spus-o, jupîne, santuri-ul cere un suflet bucuros. Am să cînt peste o lună, peste două, peste doi ani, mai știi și eu ? Am să cînt atunci cum se despart două făpturi pentru totdeauna.

— Pentru totdeauna ! am strigat înspăimîntat.

Repetam în sinea mea acest cuvînt fără leac, dar nu mă așteptam să-l aud rostît. M-am îngrozit.

— Pentru totdeauna ! a repetat Zorba, înghițindu-și saliva cu greutate. Da, pentru totdeauna. Ce-mi tot îndrugi tu acolo, c-o să ne mai întilnim, c-o să mai clădim o mănăstire, astea-s mîngîieri nevrednice ; nu le primesc ! N-am nevoie de ele ! Cum adică ? Sîntem niscaiva muieruști ca să avem nevoie de mîngîieri ? Da, pentru totdeauna !

— Poate că o să rămîn cu tine, aici... am zis, înfricoșat de duișia sălbatică a lui Zorba. Poate chiar c-o să merg cu tine, sînt liber !

Zorba dădu din cap :

— Nu, nu ești liber, a zis el. Funia cu care ești legat e-un pic mai lungă ca a celorlalți. Asta-i tot. Tu, jupîne, ai o sfoară lungă, te duci, vii, crezi că ești liber, dar nu tai sfoara. Și cită vreme nu tai sfoara...

— O voi tăia într-o bună zi ! am spus cu sfidare, căci cuvintele lui Zorba atinseseră în mine o rană deschisă și mă dureau.

— Grea treabă, jupîne, foarte grea. Pentru asta trebuie olecuță de nebunie ; de nebunie, pricepi ? Să pui totul la bătaie ! Numai că tu, tu ai un creier zdravăn, și ăsta o să-ți vină de hac. Creierul e-un băcan, el ține registre, am plătit atît, am încasat atît, iaca profiturile, iaca pierderile ! E-un mic băcan prevăzător ; el nu pune totul la bătaie, păstrează întotdeauna rezerve. ăsta nu taie sfoara, nu ! o ține strîns în mînă, canalia. Dacă-i scapă, e pierdut, nefericitul, s-a zis cu el ! Dar dacă nu tai sfoara, fii bun și spune-mi, ce gust mai are viața ? Gust de mușețel, de mușețel searbăd ! Nu de rom, care te face să vezi lumea de-a-ndăratelea !

Tăcu, își turnă de băut, dar își schimbă părerea.

— Iartă-mă, jupîne, zise el, sînt un bătăran. Cuvintele mi se lipsesc de dinți ca glodul de tălpi. Nu mă pricep la fraze meșteșugite și la politețuri. Nu mă pricep. Dar tu, tu înțelegi.

Goli paharul și se uită la mine.

— Tu înțelegi ! strigă el, ca stăpînit brusc de mînie, tu înțelegi, și-asta o să te ducă la pierzanie ! Dacă n-ai înțelege, ai fi fericit. Ce-ți lipsește ? Ești tînăr, deștept, ai parale, sănătate, ești om de treabă, nu-ți lipsește nimic, paștele și dumnezeii ! Nimic afară de-un lucrul, nebunia. Și cînd lipsește ăsta, jupîne...

Își clătină scăfirlia enormă și făcu din nou.

Din puțin s-a ținut să nu mă podidească lacrimile. Tot ce spunea Zorba era adevărat. Copil fiind, eram plin de elanuri nebunești, de dorințe care-l depășesc pe om, iar lumea era prea strîmță pentru mine.

Încet-încet, cu timpul, am devenit mai înțelept. Fixam limite, separam posibilul de imposibil, omenescul de dumnezeiesc, țineam strîns zmeul să nu-mi scape.

O mare stea căzătoare trase o diră pe cer ; Zorba tresări, holbă ochii, ca unul care vede pentru prima oară o stea căzătoare.

— Ai văzut steaua ? făcu el.

— Da.

Am tăcut amîndoi.

Deodată, Zorba și-a întins cît a putut gîtul slab, și-a umflat pieptul și a dat un țipăt sălbatic și deznădăjduit. Și îndată țipătul s-a transformat în cuvinte omenești, și din măruntaiele lui Zorba a țîșnit un vechi cîntec turcesc tînguitor, plin de tristețe și de singurătate. Inima pămîntului s-a sfișiat, preadulcea otravă orientală s-a răspîndit ; am simțit putrezind în mine toate firele care mă mai legau de virtute și de speranță.

*İki kıklik bir tepende otiyor ;
Otme de, kıklik, benim dertim yetiyor, aman ! aman !*

Deșert, nisip cu bob mărunt cît vezi cu ochii, aerul vibrează, trandafiriu, albastru, galben, tîmplele s-au deschis, sufletul scoate un strigăt dement, resimțind o imensă bucurie pentru faptul că nici un strigăt nu-i răspunde. Mi s-au umplut ochii de lacrimi.

*Două potîrnichi cîntau pe-un deal ;
Nu cînta, potîrniche, mi-e de-ajuns jalea mea, aman !
aman !*

Zorba se opri din cîntat ; printr-un gest scurt își șterse cu degetul sudoarea de pe frunte. Se aplecă și privi țintă în pămînt.

— Ce cîntec turcesc e ăsta, Zorba ? am întrebă după o bună bucată de timp.

— Al cămilarului. E cîntecul cămilarului în deșert. Sînt ani și ani de cînd mi s-a șters din minte. Și astă-scară..

Înălță capul și mă privi, glasul îi era uscat, gîuit.

— Jupîne, zise el, e vremea să mergi la culcare. Mîine te scoți cu noaptea-n cap să pleci la Candia, să prinzi vaporul. Noapte bună !

— Nu mi-e somn, am răspuns. Am să rămîn cu tine. E ultima scară pe care-o petrecem împreună.

— Păi tocmai de-aia trebuie s-o isprăvim iute, strigă el, și întoarse paharul gol, semn că nu mai voia să bea. Iac-așa, cum o retează adevărații bărbați cu tutunul, cu vinul sau cu jocul de cărți, vitejește. Taică-meu, trebuie s-o știi, era viteaz ca nimeni altul. Nu te uita la mine, eu nu-s decît un laș, nu-i ajung nici la degetul cel mic. Era unul din grecii ăia de odinioară. Cînd îți stringea mîna, îți fărîma oasele. Eu unul vorbesc cînd și cînd, în vreme ce taică-meu răcnea, necheza și cînta. Rar îi ieșea pe gură vorbă cu-adevărat omenească. Ei bine, nu era patimă să n-o aibă, dar o lichida dintr-o lovitură. De pildă, fuma ca un turc. Într-o bună dimineață se scoală și se duce la munca cîmpului. Sosește, se proptește în gardul de nuicle și vîră plin de nerăbdare mîna la briu să-și ia punguța de tutun și să răsucească o țigară înainte de-a începe lucrul. Trage punguța... era goală ; uitase s-o umple acasă. A făcut spume la gură de mînie, a răcnit și, deodată, făcînd un salt, a luat-o la goană spre sat. Era, vezi tu, stăpînit de patimă. Dar iată că brusc, în timp ce alerga — omul e-o taină, cum îți spun — se oprește în loc, rușinat, apucă punguța de tutun și-o sfîșie cu dinții în mii de bucățele. O calcă în picioare, îi trage un scui-pat : „Tîrîtură ! tîrîtură ! zbiera el, tîrfa dracului !“ Și începînd din clipa aia, pînă a închis ochii, n-a mai pus o țigară în gură. Iac-așa fac bărbații adevărați, jupîne, noapte bună !

S-a ridicat în picioare, a străbătut plaja cu pași mari. N-a întors o dată capul. A ajuns în partea cea mai îndepărtată a coastei și s-a lungit pe-o stîncă.

N-am mai dat ochii cu el. Înainte de cîntatul cocoșului omul cu catîrul și-a făcut apariția. Am încălecat și am plecat. Bănuiesc, dar se poate să mă înșel, că s-a pitit în dimineața aceea pe undeva, să mă vadă cînd plec, căci nu mai era pe stîncă, dar n-a dat fuga să înșire obișnuitele cuvinte de bun rămas, să ne înduioșăm și să ne smiorcăm, să filfiim mîini și batiste, și să ne facem jurăminte.

Despărțirea a fost lichidată dintr-o lovitură.

La Candia mi s-a înmînat o telegramă. Am luat-o și am privit-o îndelung, cu mîna tremurîndă. Știam ce veste mi-aduce ; vedeam cu o certitudine înspăimîntătoare cîte cuvinte conține, cîte litere.

Îmi venea grozav s-o rup fără a o desface. De ce s-o mai citesc, dacă știam ? Dar n-avem, din păcate, încredere în sufletul nostru. Rațiunea, acest băcan, își bate joc de suflet așa cum ne batem noi joc de babele care fac farmece sau de vrăjitoare. Am desfăcut așadar telegrama. Era din Tiflis. O clipă literele îmi jucară prin fața ochilor ; nu deslușeam nimic. Dar puțin cîte puțin se opriră în loc și am putut să citesc :

Ieri după-amiază, în urma unei pneumonii, Stavridaki a murit.

Cinci ani s-au scurs, cinci ani interminabili și înfiorători, ani în care timpul s-a avîntat nestăvilit. Granițele geografice au intrat într-un adevărat iureș, statele se umflau și se micșorau ca niște armonici. Un timp barecare, Zorba și cu mine am fost luați de vijelie ; cînd și cînd, în primii trei ani, primeam cîte-o ilustrată de la el cu cîteva cuvinte.

Una de pe muntele Athos — înfățișînd-o pe Sfînta Fecioară, Păzitoarea Porții, cu ochii ei mari și triști, cu

bărbia ei energică și voluntară. În partea de jos a imaginii, Zorba îmi scria cu pana-i apăsată și groasă care rupea hîrtia : „Aici nu-i rost de nici o afacere, jupînc. Aici pînă și purecii sînt potcoviți de călugări. O să-mi iau vaea !“ După cîteva zile, altă ilustrată : „Nu pot să colind mănăstirile cu papagalul în mîină ca un saltimbanc ; l-am dăruit unui călugăr ciudat care și-a învățat mierla să cînte *Doamne miluiește*. Cîntă ca un călugăr sadea, individa. Să vezi și să nu crezi ! Așa c-o să-l învețe să cînte și pe bietul nostru papagal. Ah ! multe 'a mai văzut și ștregarul ăsta în viață ! Și-acu, iată-l devenit călugărul Papagal ! Te îmbrățișez prietenește. Călugărul Alexios, sfîntul anahoret.“

După vreo șase-șapte luni, am primit o ilustrată din România înfățișînd o femeie planturoasă, decoltată : „Mai trăiesc, mănînc mămăligă, beau bere, lucrez la puțurile de petrol, sînt murdar, put ca un șobolan din canalul de scurgere. Dar ce-are a face ! Se află aici din belșug tot ce inima și burta își poate dori. Un adevărat rai pentru niște bătrîni pehlivani ca mine. Mă înțelegi, jupîne : trai bun, găini și puiculițe pe deasupra, slavă Domnului ! Te îmbrățișez prietenește, Alexis Zorba, șobolan din canalul de scurgere.“

Trecură doi ani, am primit o nouă scrisoare ; din Serbia de data aceasta : „Tot mai trăiesc, e-un frig de crapă pietrele, așa că am fost silit să mă însor. Uită-te alături să-i vezi mutra, o mîndrețe de muiere. Are burta nițeluș umflată pentru că, mă rog, îmi pregătește un mic Zorba. Eu, ăla de lîngă ea, sînt în costumul pe care mi l-ai dăruit tu, și verigheta pe care-o vezi în degetul meu e cea de la biata Bubulina, ce să-i faci, fie-i țărîna ușoară ! Pe-asta o cheamă Liuba. Paltonul cu blană de vulpe pe care-l port e din zestrea muierii. Mi-a mai adus o iapă și șapte porci dintr-o rasă, o bazaconic. Și doi copii de la primul soț, căci am uitat să-ți spun, e văduvă. Am găsit într-un munte, aproape de-aici, o carieră de piatră albă. Am mai îmbrobodit un capitalist. Huzurese ca un pașă. Te îmbrățișez prietenește. Alexis Zorbietch, ex-văduv.“

Pe dos, fotografia lui Zorba, înfloritor, îmbrăcat ca un ginerică, cu căciula lui de blană, cu un bastonaș de

fante și cu un palton lung nou-nouț. Atîrnată de brațul lui, o slavă drăguță de douăzeci și cinci de ani cel mult, o mînzoaică sălbatică cu șolduri generoase, provocatoare, îndrăzneată, cu cizme înalte în picioare și înzestrată cu niște sîni doldora. Dedesubt, aceleași litere groase, parcă cioplite, ale lui Zorba :

„Eu, Zorba, și povestea fără de sfîrșit, muierea ; de data asta se cheamă Liuba“.

În toți acești ani călătorcam prin țări străine. Aveam și eu povestea mea fără de sfîrșit. Dar ea n-avea nici sîni doldora, nici palton pe care să mi-l dăruiască, nici porci.

Intr-o bună zi, la Berlin, am primit o telegramă : „Găsit piatră verde grozavă, vino degrabă. Zorba.“

Era în perioada foametei cumplite din Germania. Marca se devalorizase în așa hal încît pentru a cumpăra cel mai mic lucru — un timbru poștal — crai nevoit să cari milioanele cu valiza. Foamete, frig, haine rupte, pantofi scîlțiați, dolofanii obraji germani păliseră. Sufla vîntul și, ca niște frunze, oamenii cădeau pe străzi din picioare. Bebelușilor li se dădea să mestece o bucată de cauciuc ca să nu mai plîngă. În timpul nopții poliția păzea podurile peste fluviu pentru ca mamele să nu se arunce în apă împreună cu copiii, să pună capăt chinului.

Era iarnă, ninge. În camera lipită de-a mea, un profesor neamț, orientalist, se căznea, pentru a se încălzi, să recopieze cîteva poeme vechi chinezești sau vreo cugutare a lui Confucius, cu ajutorul unui lung penel, după tipicul dificil folosit în Extremul Orient. Vîrful penelului, cotul ridicat și inima savantului formau un triunghi.

— După cîteva minute, îmi spunea el satisfăcut, îmi curge sudoarca pe la subsuori, și în felul acesta mă încălzesc.

În toiul unor ascmenea zile de amărăciune am primit eu telegrama lui Zorba. La început m-am supărat. În timp ce milioane de oameni se umileau și se încovoiau pentru că n-aveau nici măcar o bucată de pîine cu care să-și țină sufletul, eu primeam telegrame prin care eram

poftit să străbat mii de kilometri spre a vedea o piatră verde frumoasă ! Dă-o dracului de frumusețe ! am strigat în sinea mea, căci n-are inimă și nu se sinchisește de suferința omenească.

Dar în curînd m-am îngrozit : odată furia potolită, am băgat de seamă cu dezgust că la această chemare inumană a lui Zorba răspundea în mine o altă chemare inumană. Eram sălașul unei păsări care bătea din aripi să-și ia zborul.

Și totuși nu mi-am luat zborul. N-am dat ascultare urletului divin și crîncen care urca în mine, n-am întreprins nici un fel de acțiune generoasă și nechibzuită. Am ascultat glasul moderat, rece, omenesc, al logicii. Am pus deci mîna pe toc și i-am scris lui Zorba pentru a-i da explicații.

Și el mi-a răspuns :

„Ești, fără supărare, jupîne, un șoarece de bibliotecă. Puteai și tu, prăpăditule, să vezi o dată în viață o piatră verde pe cinste și n-ai văzut-o. Mi s-a întîmplat, zău așa, cînd n-aveam de lucru, să-mi pun întrebarea : «O fi existînd sau n-o fi existînd iadul ?» Dar ieri, cînd am primit scrisoarea ta, am zis : «Există sigur un iad pentru șoareci de bibliotecă ca tine.»“

De-atunci nu mi-a mai scris. Din nou, evenimente groaznice ne-au despărțit, lumea a continuat să se clatine ca un rînit, ca un om beat, prietenii și probleme personale au fost înghițite.

Le vorbeam adeseori prietenilor mei despre acest suflet mare ; admiram cu toții acțiunile pline de mîndrie și siguranță, ce făceau abstracție de judecată, ale acestui om neinstruit. Culmi spirituale pentru care ne trebuiau ani și ani de luptă acerbă spre a le cuceri, Zorba le atîngea dintr-un salt. Spuneam atunci : „Zorba e un suflet mare“. Sau trecea dincolo de aceste culmi, și atunci spuneam : „Zorba e un nebun“.

În felul acesta trecea timpul, otrăvit de amintiri. Cea-laltă umbră, cea a prietenului meu, mă apăsa și ea pe suflet ; nu mă părăsea — căci nu voiam eu s-o părăsesc.

Dar despre această umbră nu vorbeam nimănui. Conversam cu ea într-ascuns și, mulțumită ei, mă împăcam cu moartea. Era puntea mea secretă spre tărîmul de dincolo. Cînd sufletul prietenului meu o trecea îl simțeam istovit și palid ; nu mai avea puterea să-mi strîngă mîna.

Mă gîndeam uneori cu spaimă — poate că prietenul meu n-a avut răgazul pe pămînt să sublimeze în libertate robia trupului său, să-și plăsmuiască și să-și oțelească sufletul, pentru a nu fi, în clipa supremă, cuprins de panica morții și nimicit. Poate, gîndeam eu, n-a avut răgazul să immortalizeze ceea ce era în el immortalizabil.

Dar cînd și cînd prindea puteri — sau poate că mi-l aduceam eu deodată în memorie cu duioșie mai intensă ? —, venea atunci întinerit și pretențios, și-i auzeam chiar, mi se părea mie, pașii pe scări.

În iarna aceea am făcut, de unul singur, un pelerinaj în munții înalți ai Engandinei, unde, cîndva, prietenul meu și cu mine, împreună cu o femeie pe care o iubeam amîndoi, petrecusem ore încîntătoare.

Am luat o cameră în același hotel la care trăsesem și atunci. Dormeam. Razele lunii intrau șuvoaie prin ferestra deschisă, simțeam cum îmi pătrund în cugetul adormit munții, brazii acoperiți de nea și blînda noapte albastră.

Eram cuprins de-o încîntare nespusă, ca și cum somnul ar fi fost o mare adîncă, liniștită și străvezie, iar eu aș fi stat lungit în poala ei, nemișcat și fericit ; eram atît de sensibil încît o barcă luncînd pe suprafața apci, la mii de metri deasupra mea, mi-ar fi crestat trupul.

Deodată, o umbră se aplecă asupra mea. Am priceput cine era. Glasul ei a răsunat plin de mustrare :

— Dormi ?

Am răspuns pe același ton :

— Te lași așteptat ; sînt luni și luni de zile de cînd n-am mai auzit sunetul glasului tău. Pe unde-ai colindat ?

— Sînt tot timpul lingă tine, dar tu ești cel care mă dai uitării. N-am întotdeauna forța să te chem și tu încerci să mă părăsești. Clarul de lună, bine, și pomii aco-

periți de nea, și viața pe pământ ; dar, te implor, nu mă uita !

— Nu te uit niciodată, știi bine. În primele zile când m-ai părăsit, străbăteam munți sălbatici, îmi istoveam trupul, treceau nopți întregi fără să închid ochii, cu gîndul la tine. Am compus chiar cîteva poeme ca să nu mă înăbuș. Dar erau niște poezii prăpădite care nu-mi alinau durerea. Una din ele începea așa :

*În timp ce pășeau alături de moarte, admiram statura,
Suplețea voastră a amîndurora pe poteca povîrnită.
Ca doi canarazi care se trezesc în zori și-o pornesc la
drum.*

Și într-un alt poem, tot neterminat, îți strigam :

*Încleștează-ți fălcile, iubitul meu, să nu-și ia zborul su-
fletul !*

Imi zîmbi amar. Își aplecă fața spre mine și m-am cutremurat văzîndu-i paloarea.

Mă privi îndelung cu scobiturile orbitelor în care nu mai existau ochi. Doar două cocloașe de lut.

— La ce te gîndești ? am șoptit. De ce nu vorbești ?

Glasul îi răsună din nou ca un oftat îndepărtat :

— Ah ! ce rămîne dintr-un suflet pentru care lumea era prea strîmtă ! Cîteva versuri ale altuia, răzlețe și schiloade, nici măcar un catren întreg ! Rătăcesc pe pămînt, îi vizitez pe cei care mi-erău dragi, dar inima lor s-a închis. Pe unde să intru ? Cum să mă reînsuflețesc ? Dau ocol ca un dulău în jurul unei case cu ușile închise. Ah ! dac-aș putea trăi liber, fără să mă agăț, ca un înecat, pe trupurile voastre calde și însuflețite !

Lacrimile îi țîșniră din orbite ; cocloașele de lut deveniră noroi.

Dar în curînd glasul i se întări :

— Cea mai mare plăcere pe care mi-ai făcut-o, zise el, a fost odată, de ziua mea, la Zürich, ți-amintești ? cînd

ai ridicat paharul și-ai băut în sănătatea mea. Ți-aduci aminte ? mai era o persoană cu noi...

— Mi-aduc aminte, am răspuns, era cea pe care-o numeam doamna noastră...

Am tăcut amîndoi. Cîte veacuri se scurseseră de-a-tunci ! Zürich, afară ninge, flori pe masă, eram trei.

— La ce te gîndești, dragă maestre ? întrebă umbra cu o ușoară ironie.

— La o mulțime de lucruri, la tot...:

— Eu mă gîndesc la ultimele tale cuvinte ; ai ridicat paharul și-ai rostit aceste vorbe, cu glas tremurat : „Prietene, cînd erai bebeluș, bătrînul tău bunic te ținea pe unul din genunchi, iar pe celălalt punea lira crctană și cînta cîntece de palicar. Beau astă-seară în sănătatea ta : fie ca soarta să facă în așa fel încît să stai totdeauna în felul acesta pe genunchii lui Dumnezeu !“ Domnul ți-a împlinit foarte iute ruga !

— Ce importanță are ? am strigat. Dragostea e mai tare ca moartea.

A zîmbit amar, dar n-a zis nimic. Simțeam cum i se topește trupul în beznă, cum devine plîns, suspin și zeflemea.

Zile întregi mi-a rămas gustul morții pe buze. Dar m-am simțit ușurat. Moartea intrase în viața mea sub forma unui chip cunoscut și drag, ca un prieten venit să ne ia și care așteaptă într-un colț, fără nerăbdare, să ne isprăvim treaba.

Dar umbra lui Zorba, geloasă, îmi dădea întruna tîrcoale.

Intr-o noapte, eram singur acasă, la marginea mării, în insula Egina. Mă simțeam fericit ; fereastră dinspre mare era larg deschisă, lumina lunii pătrundea în cameră, marea suspina, fericită și ea ; trupul meu, voluptuos, obosit de prea mult înot, dormea adînc.

Și iată că în toiul unei asemenea fericiri, către dimineață, Zorba îmi apăru în vis. Nu mi-aduc aminte ce-a zis, nici de ce venise. Dar cînd m-am trezit, inima îmi bătea să-mi spargă pieptul și alta nu ; fără să știu de

ce, mi se umplură ochii de lacrimi. O dorință irezistibilă m-a cuprins îndată să reconstitui viața pe care-o dusesem amîndoi pe coasta cretană, să forțez memoria pentru a-și aminti, pentru a aduna toate cuvintele, strigătele, gesturile, risetele, plîsetele, dansurile lui Zorba, pentru a le salva.

Atît de violentă era acea dorință încît mi-a fost teamă să nu fie un semn că pe undeva, pe pămînt, în zilele acelea, Zorba își trăiește ultimele clipe. Căci îmi simțeam sufletul atît de mult legat de-al lui încît îmi părea cu neputință ca unul din noi să moară fără ca celălalt să nu fie zguduit și să nu urle de durere.

Am șovăit o clipă să grupez toate amintirile lăsate de Zorba și să le formulez în cuvinte. O teamă copilărească m-a cuprins. Îmi spuneam : „Dacă o fac, înseamnă că Zorba e cu adevărat în primejdie de moarte. Trebuie să rezist mîinii care mi-o forțează pe-a mea.“

Am rezistat două zile, trei zile, o săptămînă. M-am avîntat în alte scrieri, am plecat în excursii, am citit mult. Cu astfel de stratageme mă străduiam să înșel prezența nevăzută. Dar cugetul meu întreg se concentra cu o apăsătoare îngrijorare asupra lui Zorba.

Într-o bună zi stăteam pe terasa casei mele, deasupra mării. Era pe la amiază, soarele frigea și priveam în fața mea coastele golașe și grațioase ale Salaminei. Deodată, îmboldit de-o mîină invizibilă, am luat hîrtie, m-am lungit pe lespezile încinse ale terasei și m-am apucat să relatez faptele și gesturile lui Zorba.

Scriam cu înfocare, reînviam în grabă trecutul, încercam să mi-l amintesc și să-l reînviu pe Zorba din cap pînă-n picioare. De parcă, dacă ar fi dispărut, răspunderea ar fi căzut asupra mea ; lucram zi și noapte pentru a-i fixa, neștirbită, înfățișarea.

Lucram ca vrăjitorii triburilor sălbatice din Africa care îl desenează pe pereții grotelor pe Strămoșul care le-a apărut în vis, căznindu-se să-l redea cît mai fidel cu putință, pentru ca sufletul Strămoșului să-și poată recunoaște trupul și să reintre în el.

În câteva săptămîni legenda lui Zorba a fost terminată.

În ziua aceea stăteam tot așa, la sfîrșitul după-amiezii, pe terasă și priveam marea. Țineam manuscrisul terminat pe genunchi. Mă simțeam bucuros și ușurat, ca de-o greutate de care am scăpat. Eram ca o femeie care-a născut și care-și ține pruncul în brațe.

Soarele, roșu ca focul, asfințea în dosul munților Peloponezului. Sula, o țărăncuță care-mi aducea poșta din oraș, urcă pe terasă. Îmi întinse o scrisoare și plecă alergînd. Am înțeles. Cel puțin mi se părea că am înțeles, căci, deschizînd scrisoarea și citind-o, nu m-am ridicat să urlu, n-am fost cuprins de groază. Eram sigur. Exact în clipa cînd stăteam cu manuscrisul terminat pe genunchi și priveam asfințitul soarelui, știam că voi primi această scrisoare.

Calm, fără nici o grabă, am citit-o. Mi-era trimisă dintr-un sat din apropiere de Skoplje, din Serbia, și era redactată într-o germană ca vai de lume. Am tradus-o.

„Sînt învățătorul din sat și vă scriu pentru a vă anunța trista veste că Alexis Zorba, care stăpînea aici o carieră de piatră albă, a murit duminica trecută, la ora șase după-amiază. Pe patul de moarte m-a chemat și mi-a zis : «Vino aici, învățătorule ; am un prieten în Grecia ; după ce-oi muri, scrie-i că pînă în ultima clipă am fost cu mîntea întreagă și că m-am gîndit la el, că nu regret nimic din ce-am făcut, să fie sănătos și că nu-i timpul pierdut să-și bage mințile în cap. Ascultă bine aici. Dacă o veni vreun popă să mă spovodească și să-mi dea sfînta împărtășanie, spune-i s-o șteargă degrabă și să mă blesteme ! Am făcut în viață o groază de lucruri, și găsesc că tot nu e de ajuns. Oameni ca mine ar trebui să trăiască o mie de ani. Noapte bună !» Au fost ultimele lui cuvinte. Îndată după aceea, s-a ridicat în capul oaselor, a dat pătura deoparte și a vrut să se dea jos din pat. Ne-am repezit să-l oprim, Liuba, nevastă-sa, eu și cîțiva vecini mai zdraveni. Dar ne-a dat brusc la o parte, a sărit din pat și s-a dus pînă la fereastră. Acolo, s-a agățat de cercevea, a privit în depărtare spre munți, a holbat ochii și a început să rîdă, apoi să necheze ca un

cal. Așa, în picioare, cu unghiile vîrite în cerceveaua ferestrei, și-a dat sufletul. Nevastă-sa, Liuba, mi-a încredințat sarcina să vă scriu că vă salută, că răposatul îi vorbea adeseori de dumneavoastră și că a dat poruncă să vi se dea santuri-ul, drept amintire, după moartea lui. Văduva vă roagă așadar, cînd veți avea prilejul să treceți pe la noi prin sat, să aveți bunăvoința de-a veni să înnoptați la ea iar dimineața, la plecare, să luați santuri-ul.“

Lector : MILAELA CIUNCAN
Tehnoredactor : VICTOR MAȘEK

Bun de tipar : 28.03.1987
Coll de tipar : 20

Com. nr. 60 507
Combinatul Poligrafic „Casa Scintei”,
Piața Scintei nr.1, București,
Republica Socialistă România